

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ TEOLOGII
INSTYTUT NAUK TEOLOGICZNYCH

Ks. Jan Bronisław Kobak

Nr albumu: 129640

Stosunek małżonków do rodzicielstwa.
Studium z duszpasterstwa rodzin
w świetle badań w diecezji rzeszowskiej

Rozprawa doktorska

napisana na seminarium z duszpasterstwa rodzin

pod kierunkiem

ks. dr. hab. Jacka Golenia, prof. KUL

Lublin 2021

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	3
WSTĘP	6
ROZDZIAŁ I RODZICIELSTWO W ŚWIETLE NAUCZANIA KOŚCIOŁA	15
1. Rodzicielstwo integralnym celem małżeństwa	15
2. Rozumienie rodzicielstwa.....	28
3. Wymogi moralne i współczesne zagrożenia rodzicielstwa	49
ROZDZIAŁ II ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ EMPIRYCZNYCH.....	76
1. Metody badań i analiz statystycznych.....	78
2. Organizacja i przebieg badań	80
3. Charakterystyka badanej grupy	81
ROZDZIAŁ III REALIZACJA PROKREACYJNEGO CELU MAŁŻEŃSTWA.....	90
1. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego	90
2. Motywy przekazywania życia przez małżonków	99
3. Działania wychowawcze podejmowane przez rodziców	105
ROZDZIAŁ IV REALIZACJA WYBRANYCH ZADAŃ RODZICIELSKICH	117
1. Respektowanie wymogów moralnych przekazywania życia	117
2. Postawy wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa	143
3. Zaangażowanie w przygotowanie do rodzicielstwa	156
ROZDZIAŁ V WNIOSKI I POSTULATY PASTORALNE DOTYCZĄCE KSZTAŁTOWANIA POSTAW WOBEC RODZICIELSTWA.....	169
1. Umacnianie katolickiego rozumienia rodzicielstwa u małżonków	169
2. Motywowanie małżonków do przekazywania życia i wychowania.....	174
3. Wspieranie małżonków w realizacji wymogów rodzicielstwa i przeciwdziałaniu jego zagrożeniom.....	179
4. Pomoc w przygotowaniu do rodzicielstwa.....	188
ZAKOŃCZENIE	193
BIBLIOGRAFIA	199
WYKAZ TABEL	216
SPIS WYKRESÓW.....	220
ANEKSY	221

WYKAZ SKRÓTÓW

- ABKUL** –Archiwum Biblioteki Katolickiego Uniwersytetu Jana Pawła II.
- AL** –„Amoris laetitia”. Posynodalna adhortacja apostolska papieża Franciszka (19.03.2016).
- CA** –„Centesimus annus”. Encyklika Jana Pawła II wydana w 100 rocznicę opublikowania encykliki „Rerum novarum” (1.05.1991).
- CC** – „Casti connubii”. Encyklika papieża Piusa XI o małżeństwie chrześcijańskim (31.12.1930).
- CIC** –„Codex Iuris Canonici”. Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917).
- ChV** –„Christus vivit”. Posynodalna adhortacja apostolska papieża Franciszka (25.03.2019).
- CT** –„Catechesi tradendae”. Adhortacja apostolska Jana Pawła II o katechizacji w naszych czasach (16.10.1979).
- DCE** –„Deus caritas est”. Encyklika papieża Benedykta XVI o miłości chrześcijańskiej (25.12.2005).
- DD** –„Dies Domini”. List apostolski Jana Pawła II o świętowaniu niedzieli (31.05.1998).
- DDR** – „Dyrektorium duszpasterstwa rodzin”. Dokument Konferencji Episkopatu Polski (11.05.2003).
- DOK** –„Dyrektorium ogólne o katechizacji” . Kongregacja do spraw Duchowieństwa (15.08.1997).
- DP** –„ Dignitas personae humanae” . Instrukcja dotycząca niektórych problemów bioetycznych. Kongregacja Nauki Wiary (8.09.2008).
- DPL** –„Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania”. Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (17.12.2001).
- DV** –„ Donum vitae” . Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego. Kongregacja Nauki Wiary (22.02.1987).
- DWCH** –„Gravissimum educationis”. Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim (28.10.1965).
- EB** –„Encyklopedia bioetyki”. Red. A. Muszala. Radom 2009.
- EG** –„Evangelii gaudium”. Adhortacja apostolska papieża Franciszka na zakończenie Roku Wiary (24.11.2013).
- EiE** –„Ecclesia in Europa”. Posynodalna adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II (28.06.2003).
- EN** –„Evangelii nuntiandi”. Posynodalna adhortacja apostolska papieża Pawła VI o ewangelizacji w świecie współczesnym (8.12.1975).

- EV** – „Evangelium vitae”. Encyklika papieża Jana Pawła II o wartości i nienaruszalności życia ludzkiego (25.03.1995).
- FC** – „Familiaris consortio”. Posynodalna adhortacja apostolska papieża Jana Pawła II o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym (22.11.1981).
- FT** – „Fratelli tutti”. Encyklika Ojca Świętego Franciszka o braterstwie i przyjaźni społecznej (3.10.2020).
- HV** – „Humanae vitae”. Encyklika papieża Pawła VI o zasadach moralnych w dziedzinie przekazywania życia ludzkiego (25.07.1968).
- KDK** – „Gaudium et spes”. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym (7.12.1965).
- KK** – „Lumen gentium” . Konstytucja dogmatyczna o Kościele (21.11.1964).
- KKK** – „Katechizm Kościoła Katolickiego”. Poznań 1994.
- KKKW** – „Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich”. Zbiór prawa kanonicznego dla katolickich Kościołów wschodnich. Lublin 2002.
- KL** – „Sacrosanctum concilium”. Konstytucja o liturgii świętej (4.12.1963).
- KPK** – „Kodeks prawa kanonicznego”. Poznań 1984.
- KPR** – Karta praw rodziny przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym. Rzym 1983.
- LdR** – „Gratissimam sane”. List do rodzin papieża Jana Pawła II z okazji Roku Rodziny (2.02.1994).
- LMK** – List do Biskupów Kościoła katolickiego o współdziałaniu mężczyzny i kobiety w kościele i świecie. Kongregacja Nauki Wiary (31.05.2004).
- LP** – „Ludzka płciowość: prawda i znaczenie. Wskazania dla wychowania w rodzinie”. Papieska Rada ds. Rodziny (08.12.1995).
- LS** – „Laudato si”. Encyklika papieża Franciszka poświęcona trosce o wspólny dom (24.05.2015).
- NKPSZ** – „Nowa Karta Pracowników Służby Zdrowia”. Papieska Rada do spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia (2016).
- NPR** – naturalne planowanie rodziny.
- OBI** – „Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich”. Katowice 2001.
- PC** – „Patris Corde”. List apostolski Ojca Świętego Franciszka z okazji 150. rocznicy ogłoszenia świętego Józefa patronem Kościoła Powszechnego (8.12.2020).
- PL** – Patrologiae Cursus completus. Series Latina. Vol. 1-217. Wyd. J.P. Migne. Paris 1878-1890.
- PŻMR** – „Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie”. W: II Polski Synod Plenarny (1991-1999). Warszawa-Poznań 2001.

- QAP** – „Quaestio de abortu procurato”. Kongregacja Nauki Wiary (1974).
- RDWEiP** – „Rozwój demograficzny: wymiar etyczny i pastoralny”. Papieska Rada do spraw Rodziny (25.03.1994).
- RH** – „Redemptor hominis”. Encyklika papieża Jana Pawła II (4.03.1979).
- RLP** – „Rodzina a ludzka prokreacja”. Papieska Rada do spraw Rodziny (13.05.2006).
- SMR** – „Słownik małżeństwa i rodziny”. Red. E. Ozorowski. Warszawa – Łomianki 1999.
- SPMR** – „Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie”. Dokument Konferencji Episkopatu Polski (19.06.2009).
- STh** – „Summa theologica” Sancti Thomae Aquinantis. I-III. Taurini 1939.
- VdS** – „Vademecum dla spowiedników o niektórych zagadnieniach moralnych dotyczących życia małżeńskiego”. Papieska Rada do spraw Rodziny (12.02.1997).
- WPAL** – „Wytyczne pastoralne do adhortacji *Amoris laetitia*”. Dokument Konferencji Episkopatu Polski (8.06.2018).
- WW** – „Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości. Zasadnicze cechy wychowania seksualnego”. Dokument Kongregacji do spraw Wychowania Katolickiego (1.11.1983).

Pismo Święte cytowane jest w rozprawie według wydania piątego „Biblii Tysiąclecia”. Poznań 2000, łącznie z zawartymi tam skrótami.

Dokumenty Soboru Watykańskiego II cytowane są według edycji: Sobór Watykański II. „Konstytucje, dekryty, deklaracje”. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań 2002, łącznie z przyjętymi tam skrótami.

WSTĘP

„Bądźcie płodni i rozmnażajcie się” (Rdz 1,28). Wyrażone w tych słowach Boże błogosławieństwo skierowane do człowieka u początku stworzenia jest darem, który niesie szczęście, ale również stawia wymagania. Przyjęcie tego daru wydaje się szczególnie trudne w dzisiejszych czasach. Przemiany doby obecnej, naznaczone piętnem relatywizmu i postmodernizmu, rzutują bowiem w znacznej mierze zarówno na poglądy, jak i decyzje związane z rodzicielstwem. Jesteśmy świadkami rosnącego dystansu wobec małżeństwa, który skutkuje spadkiem ilości ślubów oraz opóźnieniem średniego wieku zawarcia związku małżeńskiego. Wzrasta także liczba rozwodów oraz upowszechniają się alternatywne formy życia małżeńskiego i rodzinnego. Systematycznie podnosi się średni wiek, w jakim kobiety w Polsce rodzą pierwsze dziecko, a równocześnie coraz więcej dzieci przychodzi na świat poza związkiem małżeńskim¹.

Negatywny wpływ na podejście do rodzicielstwa wywiera również zanik tradycyjnej rodziny wielopokoleniowej, poszukiwanie sukcesu i życiowej satysfakcji opartych na dostatku materialnym i szybkim awansie zawodowym, swoista „moda na bezdzietność” oraz traktowanie życia rodzinnego i prokreacji jedynie jako domeny życia prywatnego. Ludzie współcześni coraz powszechniej nie zauważają wymiaru społecznego oraz religijnego rodzicielstwa, przestają je traktować jako wyjątkowe powołanie otrzymane od Boga². Papież Franciszek stwierdza, że współczesną rodzinę dotyka głęboki kryzys kulturowy, który rzutuje także na inne wspólnoty, społeczności i więzi międzyludzkie. Małżeństwo jest postrzegane jako rzeczywistość zmienna i dowolna, oparta na subiektywnej indywidualnej wrażliwości, a przy tym podporządkowana uczuciowej gratyfikacji³. Swoisty „dekonstrukcjonizm” przenikający kulturę prowadzi do absolutyzacji wolności, co skutkuje rozwojem beztreściowego indywidualizmu i nieograniczonej konsumpcji. Niepokojące są próby odrzucania zakorzenienia historycznego i kulturowego oraz więzi międzypokoleniowych. Franciszek nazywa te zjawiska

¹ Por. RDWEiP 5-12; K. Kluzowa, K. Slany. *Przemiany realizacji funkcji prokreacyjnej w rodzinie*. W: *Oblicze współczesnej rodziny polskiej*. Red. B. Mierziński, E. Dybowska. Kraków: Wydawnictwo WAM 2003 s. 25; K. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego*. Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2008 s. 19.

² Por. AL 32-33; P. Morciniec. *Rodzina (w Polsce) z perspektywy teologiczno-moralnej*. W: *Parafia i rodzina w obliczu procesów integracyjnych i transformacyjnych w Europie*. Red. P. Tarliński, S. Knobloch. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2005 s. 192-193; K. Slany. *Przemiany demograficzne w Polsce końca XX wieku*. „Problemy rodziny” 40:2000 nr 4 s. 7; I. Kowalska. *Postawy i zachowania matrymonialne oraz prokreacyjne w okresie transformacji ekonomicznej*. „Ethos” 14:2001 nr 3 s. 138; A. Kwak. *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Red. I. Taranowicz, S. Grotowska. Wrocław: Oficyna wydawnicza Arboretum 2015 13-18.

³ EG 66.

„kolonizacją kulturową”, która czyni człowieka i społeczeństwo podatnym na manipulacje ze strony „ideologii różnych kolorów”⁴.

Znaczący wpływ na współczesne rodzicielstwo ma rozwój i masowe upowszechnienie nowoczesnych technologii oraz środków społecznego przekazywania myśli. Mogą być one pomocne w budowaniu łączności pomiędzy oddzielnymi fizycznie członkami rodziny, ale jednocześnie często prowadzą do izolacji, marnowania czasu, zniewolenia technologiami rozrywki, niepokoju i nienaturalnego pośpiechu oraz głębokiego wyobcowania zwanego „autyzmem technologicznym”⁵.

Na podejście do rodzicielstwa rzutują takie zjawiska, jak: dążenie do zmiany pozycji kobiet w strukturze społecznej, wzrost znaczenia ruchów feministycznych, masowe upowszechnianie antykoncepcji oraz domaganie się społecznej akceptacji dla aborcji⁶. Niepokój budzi upowszechnianie się „kultury tymczasowości”, zmienność relacji uczuciowych, lęk przed stałym zaangażowaniem się, obsesyjne poszukiwanie czasu wolnego oraz egoistyczne i utylitarystyczne podejście do relacji międzyludzkich⁷. Efektem tych zjawisk jest upowszechnianie się mentalności antynatalistycznej⁸, maltuzjanizmu i neomaltuzjanizmu⁹ oraz głoszenie postulatów depopulacyjnych w kontekście ekologii¹⁰. Niebezpieczne tendencje odrywające seksualność od małżeństwa powodują również zachwianie ról rodzicielskich, a także kryzys macierzyństwa i ojcostwa¹¹, wpływający negatywnie na wychowanie dzieci¹². Pod hasłem walki z dyskryminacją usiłuje się narzucać na płaszczyźnie edukacji i prawa ideologię zwaną ogólnie *gender*, która odrzuca różnicę, tożsamość płciową i naturalną komplementarność płci oraz promuje woluntarystycznie i emocjonalnie traktowane „orientacje

⁴ FT 13-14.

⁵ Por. AL 176, 275, 278; zob. M. A. Michalski. *Status rodziny w kontekście rynku medialnego. Przyczynek do dyskusji o etyce mediów*. „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”. Nr 2(17):2014 s. 19-40; A. Turek. *Media w rodzinie – rodzina w mediach. Wzajemne relacje w aspekcie etycznym*. W: *Rodzina między pracą a płacą. Refleksja nad społeczną myślą encykliki Laborem exercens Jana Pawła II*. Red. R. Kantor, M. Kluz, J. Młyński. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII 2016 s. 213–249.

⁶ Zob. Slany. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie* s. 86-115; A. Giddens. *Przemiany intymności. Seksualność, miłość, erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.

⁷ Por. AL 39.

⁸ RLP 2; Z. Szymański. *Antykoncepcja*. W: SMR. Red. E. Ozorowski. Warszawa – Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie 1999 s. 19.

⁹ Zob. J. Kłys. *Maltuzjanizm*. W: SMR s. 222-223.

¹⁰ Por. M. Pokrywka. *Ekologia a demografia*. W: *Ekologia. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin: Wydawnictwo KUL 2002 s. 141-144.

¹¹ Por. RLP 16; E. Badinter. *Historia miłości macierzyńskiej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen 1998 s. 15; J. Delumeau, D. Roche. *Historia ojców i ojcostwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Volumen”, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1995 s. 9.

¹² Por. M. Ziemska. *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979 s. 155-197; J. Wilk. *Spoleczno-wychowawcze aspekty relacji: dziecko – środowisko rodzinne*. RTK 27:1981 z. 6 s. 59-73; M. Wolicki. *Dysfunkcjonalność rodziny a nieprzystosowanie dzieci*. „Katecheta” 3:1995 s. 180-188; J. Sołowiej. *Identyfikacja dziecka z rodzicami*. W: *Rodzina i dziecko* s. 142-155.

seksualne”¹³. Takie postawy są przejawem fragmentaryzacji polegającej na próbach separowania i uniezależnienia od siebie tego, co cielesne i duchowe w indywidualnym człowieku oraz relacjach międzyludzkich. Kwestionowane jest zatem istnienie niezmiennej natury ludzkiej, która stanowi fundament tożsamości i godności człowieka oraz uzasadnienie obiektywnego porządku moralnego. Również w sferze ludzkiej miłości, seksualności i prokreacji dochodzi do kwestionowania współzależności tego, co cielesne i duchowe. Coraz powszechniejsze są próby odrywania cielesnych i psychicznych doznań seksualnych od budowania osobowej relacji, a także separowania seksualności i prokreacji, co grozi rozwojem nieograniczonej narcystycznej efektywności i sprzyja komercjalizacji ciała. Takie tendencje wpisują się w szerszą perspektywę posthumanizmu, transhumanizmu oraz koncepcji *human enhancement*, które podważając stały i normatywny charakter ludzkiej natury, dążą do doskonalenia ludzi poprzez ingerencje medyczne, biotechnologiczne oraz integrację z zaawansowanymi urządzeniami technicznymi¹⁴.

Pomimo licznych trudności trzeba docenić także pozytywne zjawiska widoczne w obecnych czasach jak dowartościowanie relacji międzyosobowych w małżeństwie, zwracanie uwagi na godność kobiety, wychowanie dzieci i odpowiedzialne rodzicielstwo. Ponadto ludzie wierzący w obliczu wyzwań współczesności coraz bardziej uświadamiają sobie znaczenie zaangażowania kościelnego rodzin i wspólnot rodzinnych, które owocuje wzajemną pomocą i budowaniem sprawiedliwszego społeczeństwa¹⁵. Młodzież, pomimo iż poszukuje odpowiednich modeli życia rodzinnego i czasem traci poczucie zakorzenienia, ulegając relatywizmowi, nadal pośród wartości i planów na pierwszym miejscu stawia zawarcie małżeństwa i założenie rodziny¹⁶. Można również zaobserwować rosnące zainteresowanie tematyką rodzicielstwa i wychowania dzieci, czego przejawem jest wielka popularność różnego rodzaju poradników dla rodziców oraz internetowych forów, blogów i wideoblogów

¹³ Por. AL 56; Kongregacja ds. Edukacji Katolickiej. „Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę.” *Z myślą o drodze dialogu na temat kwestii gender w edukacji* (2.02.2019) 13-14. <https://www.ekai.pl/dokumenty/stworzyl-ich-jako-mezczyzne-i-kobiete-z-mysla-o-drodze-dialogu-na-temat-kwestii-gender-w-edukacji/> [dostęp: 20.04.2021]; zob. M. Kacprzak. *Społeczne koszty wdrażania ideologii gender*. „Colloquia theologica ottoniana” 2(2014) s. 63-73; J. J. Pawłowicz. *Ideologia gender realnym zagrożeniem dla małżeństwa i rodziny*. „Teologia i moralność” 11(2012) s. 140-154.

¹⁴ Por. AL 41; zob. M. Bakke. *Posthumanizm: człowiek w świecie większym niż ludzki*. W: *Człowiek wobec natury – humanizm wobec nauk przyrodniczych*. Red. J. Sokolski. Warszawa: Wydawnictwo Neriton 2010 s. 337-357; M. Grabowski. *Tanshumanizm. Geneza – założenia – krytyka*. „Ethos” 28(2015) nr 3(111) s. 23-41; N. Bostrom, R. Roache. *Ethical issues in human enhancement*. W: *New Waves in Applied Ethics* Red. J. Ryberg, T. Petersen, C. Wolf. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2007 s. 120-152.

¹⁵ FC 6; por. B. Bassa. *Dowartościowanie odpowiedzialnego rodzicielstwa*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 177-181.

¹⁶ Por. AL 38; L. Dyczewski. *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 s. 169; zob. A. Kotlarska-Michalska. *Obrazy życia rodzinnego z perspektywy półwiecza badań nad rodziną polską*. W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy* s. 27-56.

poświęconych rodzicielstwu, w nowoczesnych mediach nazywanym „parentingiem”¹⁷. Coraz bardziej dostrzega się potrzebę ukazywania pozytywnego wizerunku rodziny wielodzietnej oraz poprawy sytuacji demograficznej państwa poprzez odpowiednią politykę prorodzinną¹⁸. Docenić należy również rosnące zainteresowanie naturalnym planowaniem rodziny i przyczynowym, holistycznym leczeniem niepłodności w ramach Naprotechnologii ze względu na chęć prowadzenia życia w harmonii z naturą, określanego mianem ekologii prokreacji¹⁹.

Kościół zawsze podkreślał fundamentalne znaczenie rodziny dla życia człowieka oraz społeczności. Także współcześnie papież Franciszek przypomina, że kluczem do rozwoju międzyludzkiego braterstwa oraz budowania pokoju i solidarności na świecie jest odnowa życia rodzinnego i więzi łączących członków tej podstawowej wspólnoty²⁰. Rodzina bowiem wspólnie mierzy się z trudnościami, wspiera się wzajemnie, dzieli radości i smutki, realizuje wspólne projekty i zabiega o wspólne dobro²¹. Nadzieją dla zagubionego człowieka i społeczeństwa jest zatem ponowne odkrycie skarbu, jakim jest życie rodzinne oparte na solidnych filarach miłości, wierności i uczciwości małżeńskiej. Nie są one jedynie dziełem ludzkim, lecz umacnia je sam Bóg działający w sakramencie małżeństwa²². Lekarstwem na relatywizm, nihilizm i niepewność naszych czasów jest oparcie życia małżeńskiego i rodzinnego na Jezusie Chrystusie, który „objawia w pełni człowieka samemu człowiekowi i ukazuje mu najwyższe jego powołanie”(KDK 22)²³. To zadanie wymaga jednak poznania i realizacji Bożego zamysłu wobec małżeństwa i rodziny²⁴. Bóg ukazuje człowiekowi ideał życia małżeńskiego i rodzinnego budowanego na prawdzie i miłości oraz zachęca do realizacji tego ideału pośród słabości i ograniczeń, z nadzieją oraz przy wsparciu duszpasterzy i całej wspólnoty Kościoła²⁵. Inspiracją i wzorem życia rodzinnego jest Święta Rodzina²⁶.

Rodzicielstwo jest rzeczywistością bogatą i wielowymiarową. Określa się je jako „zespół ról społecznych podejmowany przez rodziców (macierzyństwo, ojcostwo), obejmujący

¹⁷ Zob. M. Bieńko. *Perfekcyjna matka oraz bachor w poradnikach i bezradnikach współczesnej popkultury*. W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności* s. 91-106; Ł. Rokicki. *Parenting, parentingowy*. <http://lukaszrokicki.pl/2013/06/15/parenting-parentingowy/> [dostęp 30.04.2021].

¹⁸ Zob. M. Szyszka. *Wielodzietność w Polsce – społeczne postrzeganie i pomoc państwa*. W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności* s. 177-192.

¹⁹ Zob. W. Fijałkowski. *Założenia prokreacji ekologicznej*. „Studia nad Rodziną” 5/1 (8) 2001 s. 141-146; *Ekologia prokreacji. Vademecum*. Red. N. Ejtminowicz, K. Urban, A. Zięba. Kraków: Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia Człowieka 2018; P. Marzec. *Naprotechnologia. Nowoczesna troska o płodność. Ujęcie teologicznomoralne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2015.

²⁰ FT 230.

²¹ Tamże.

²² Por. AL 73.

²³ Por. RH 10.

²⁴ Por. FC 11-15; LdR 18; AL 297, 307.

²⁵ Por. AL 34, 36, 38, 230, 305, 307,308.

²⁶ Por. AL 66; Zob. PC 1-7.

ich działania, postawy, style komunikacji i wychowanie dzieci”²⁷. Z perspektywy religijnej stanowi powołanie osoby, które może mieć również postać macierzyństwa lub ojcostwa duchowego²⁸. W literaturze teologicznej termin „rodzicielstwo” używany jest obok terminu „prokreacja” określającego wydawanie potomstwa na świat. Prokreacja odnosi się przede wszystkim do ludzi, w odróżnieniu od rozmnażania się zwierząt, które jest określane zasadniczo słowem „rozdód”. Ludzka prokreacja jest osobowym aktem miłości i w szerokim sensie obejmuje zarówno przekazywanie biologicznego życia, jak i wychowanie²⁹. Kościół w swoim nauczaniu dookreśla omawiane terminy, posługując się wyrażeniami: „odpowiedzialne rodzicielstwo” oraz „prokreacja integralna”, które zwracają uwagę na całościowy, wieloaspektowy i normatywny charakter przekazywania życia ludzkiego³⁰. Papież Franciszek kontynuuje dookreślanie rodzicielstwa, pisząc o „płodności poszerzonej”³¹.

Użyty w rozprawie termin „stosunek” rozumiany jest jako „odnoszenie się do kogoś, do czegoś, zachowanie się względem kogoś, traktowanie kogoś, czegoś”³². Jako stosunek badanych małżonków do rodzicielstwa rozumie się ich wiedzę, świadomość, zrozumienie i akceptację wymagań rodzicielstwa, ogólne nastawienie do jego zadań oraz zaangażowanie w ich realizację. Niniejsza dysertacja koncentruje się na stosunku do rodzicielstwa i opiera się na badaniach małżonków. Małżonkami nazywa się mężczyzn i kobiety związanych ze sobą małżeństwem zgodnie z zasadami prawa, któremu podlegają³³.

Dysertacja niniejsza stanowi studium z duszpasterstwa rodzin i wpisuje się w refleksję naukową z tej dyscypliny. Duszpasterstwo rodzin jest jednocześnie praktyczną działalnością Kościoła oraz dyscypliną naukową. Jako posługa zbawcza wspólnoty Ludu Bożego duszpasterstwo rodzin jest systemem działań Kościoła, których celem jest realizacja zbawczego zamysłu Boga wobec małżeństwa i rodziny³⁴. Obejmuje ono wszystkie etapy rozwoju rodziny i całość jej życia, odnosząc je do sakramentalności małżeństwa oraz eklezjalności wspólnoty rodzinnej³⁵. Zdaniem Bronisława Mierzwińskiego na praktykę duszpasterstwa rodzin składa się również przygotowanie do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny, adresowane szczególnie

²⁷ T. Ożóg, T. Sakowicz. *Rodzicielstwo*. W: *Encyklopedia Katolicka*. Red. E. Gigilewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012 kol. 173.

²⁸ Tamże.

²⁹ W. Bołoz. *Prokreacja*. W: SMR s. 368.

³⁰ Por. HV 10; FC 6, 11; LdR 12; RLP 18-19; zob. W. Jankowski. *Odpowiedzialne rodzicielstwo*. W: SMR s. 313-314.

³¹ Zob. AL 178-184.

³² *Słownik Poprawnej Polszczyzny*. Red. W. Doroszewski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1995 s. 730.

³³ R. J. Sztuchmiller. *Małżonkowie*. W: SMR s. 240.

³⁴ Por. DDR 1.

³⁵ K. Wojaczek. *Koncepcja duszpasterstwa rodzin w „Familiaris consortio”*. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*. Red. A. Szafrński. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1985 s. 288.

do młodzieży³⁶. Jako refleksja naukowa duszpasterstwo rodzin stanowi subdyscyplinę teologii pastoralnej, której celem jest wypracowanie naukowych podstaw w postaci norm, zasad, modeli i programów działania dla praktyki kościelnej związanej z rodziną, z osobami tworzącymi małżeństwo i rodzinę lub przygotowującymi się do realizacji takiego powołania. Podmiotami duszpasterstwa rodzin są zarówno duchowni, jak i osoby świeckie, a w sposób szczególny same rodziny³⁷.

Dotychczasowe opracowania teologiczne poruszają różnorodne aspekty rodzicielstwa. Zwracają uwagę na ludzką płodność i prokreację, analizują jej wpływ na więź małżeńską oraz konieczność kształtowania właściwego odniesienia do niej³⁸. Wiele uwagi poświęca się również wymaganiom moralnym rodzicielstwa³⁹, a także zagadnieniu postaw rodzicielskich oraz wychowania, które jest istotnym aspektem integralnej prokreacji⁴⁰. Pomimo wielu

³⁶ Por. B. Mierzwiński. *Rodzin duszpasterstwo*. W: *Leksykon Teologii Pastoralnej*. Red. R. Kamiński, M. Fiałkowski, W. Przygoda. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2006 s. 737.

³⁷ Por. R. Kamiński. *Duszpasterstwo rodzin jako refleksja naukowa*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 23.

³⁸ Zob. K. Rzepka. *Metody regulacji poczęć a więzi małżeńsko-rodzinne. Studium empiryczne z duszpasterstwa rodzin na podstawie badań małżonków w diecezji sandomierskiej*. Lublin 2019. https://repozytorium.kul.pl/bitstream/20.500.12153/678/1/Rzepka_Metody_regulacji_poczec_a_wiezi_malzensk_o_rodzinne_Studium_empiryczne_z_Duszpasterstwa_Rodzin.pdf [dostęp: 5.05.2021]; P. Zajączkowski. *Postawy wobec prokreacji a więź małżeńska. Studium empiryczne z Duszpasterstwa Rodzin na podstawie badań małżonków w parafii Braci Mniejszych Kapucynów w Lublinie*. Lublin 2010 [mps ABKUL]; A. Dzioba. *Narzeczeni wobec ludzkiej płodności. Studium Pastoralne*. Rzeszów: Bonus Liber 2009.

³⁹ M. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011; P. Góralczyk. *Wychowawcza etyka seksualna*. Żabki: Wydawnictwo Apostolicum 2000; A. J. Katolo. *Embrion ludzki – osoba czy rzecz? Status i moralne prawa nienarodzonego we włoskiej literaturze teologiczno-bioetycznej po Soborze Watykańskim II*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2000; A. Muszala. *Medycyna a globalizacja. Michela Schooyansa krytyka globalistycznej polityki antynatalistycznej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2003; J. Orzeszyna. *Teologiczno-moralny aspekt niepłodności w małżeństwie*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2005; R. Otowicz. *Etyka życia. Bioetyczny i teologiczny kontekst problematyki życia poczętego*. Kraków: Wydawnictwo WAM 1998; J. Troska. *Moralność życia płciowego, małżeńskiego i rodzinnego*. Poznań: Redakcja Wydawnictw UAM 1994.

⁴⁰ A. Jędrejek. *Wychowanie religijne w rodzinie. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań rodziców w wybranych parafiach archidiecezji lubelskiej*. Lublin 2018 [mps ABKUL]; M. Kiersnowski. *Wychowanie religijne dziecka w rodzinie. Studium teologicznopastoralne na podstawie badań rodziców dzieci pierwszokomunijnych w parafiach Prowincji Chrystusa Króla Księży Pallotyńów*. Lublin 2011 [mps ABKUL]; B. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010; J. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie 2006; P. Landwójtowicz. *Duszpasterstwo rodzin wobec samotnych matek i ich postaw macierzyńskich. Studium pastoralne w świetle badań w „Domach Matki i Dziecka”*. Lublin 2001 [mps ABKUL]; B. Parysiewicz. *Rola matki we współczesnej rodzinie polskiej w świetle badań Katedry Pedagogiki Rodziny ITP KUL 1972-1994*. Lublin 1998 [mps ABKUL]; P. Arbaszewski. *Rodzinne wychowanie do życia wiarą w przygotowaniu potomstwa do sakramentu małżeństwa*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 9(2010) s. 115-137; A. Błasiak, E. Dybowska. *Rodzicielstwo i jego znaczenie dla procesu wychowania dziecka*. W: *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Red. A. Błasiak, E. Dybowska. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM 2010 s. 105-127; M. Filipowicz. *Rodzina jako pierwsze środowisko wychowawcze. Zadania i ideał wychowawczy z perspektywy nauczania Kościoła*. „Łódzkie Studia Teologiczne” 26(2017) nr 1 s. 127-146; J. Goleń. *Rodzina środowiskiem wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. s. 717-734; J. Goleń. *Rola świadectwa w rodzinie*. „Verbum Vitae” 28(2015) s. 431-450. J. Goleń. *The Family as the Place of Education for Love and Family Life*. W: *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*. Red. J. Goleń, R. Kamiński, G. Pyżlak Lublin: Wydawnictwo KUL 2018 s. 591-600; J. Goleń. *The Family*

pogłębiających zagadnienie publikacji, dotychczas jednak nie pojawiło się opracowanie problemu stosunku małżonków do rodzicielstwa w ramach studium pastoralnego. Niniejsza dysertacja jest próbą wypełnienia tej luki.

Przedmiotem badań niniejszej rozprawy jest ukazanie stosunku małżonków do rodzicielstwa na podstawie nauczania Kościoła oraz przeprowadzonych badań empirycznych, a także ukazanie działań duszpasterskich kształtujących postawy małżonków w tym obszarze. Główny problem badawczy dysertacji można wyrazić w pytaniach: Czego naucza Kościół współczesny na temat rodzicielstwa? Jaki stosunek do rodzicielstwa prezentują badani małżonkowie? Co należy czynić, ażeby skuteczniej kształtować stosunek katolickich małżonków do rodzicielstwa? Rozwiązanie głównego problemu badawczego wymaga podjęcia szeregu problemów szczegółowych: Jak należy rozumieć integralną celowość małżeństwa? Jak należy rozumieć rodzicielstwo? Jakie są wymagania moralne i współczesne zagrożenia związane z rodzicielstwem? Jak badani małżonkowie realizują integralną celowość życia małżeńsko-rodzinnego oraz prokreacyjny cel małżeństwa? Jakimi motywami przekazywania życia się kierują? Jakie podejmują działania wychowawcze? Jak wygląda realizacja wybranych zadań rodzicielskich przez małżonków? W jakim stopniu respektują oni wymogi moralne przekazywania życia? Jakie przyjmują postawy wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa? Jak wyglądało ich przygotowanie do rodzicielstwa? W jaki sposób należy kształtować postawy małżonków wobec rodzicielstwa? W jaki sposób można umacniać katolickie rozumienie rodzicielstwa u małżonków? Jak należy ich motywować do przekazywania życia i wychowania? W jaki sposób można wspierać małżonków w realizacji wymogów moralnych rodzicielstwa i przeciwdziałać jego zagrożeniom? Na czym ma polegać odnowa przygotowania do rodzicielstwa?

Do materiałów źródłowych wykorzystanych w niniejszej rozprawie zalicza się przede wszystkim Pismo Święte oraz współczesne dokumenty Kościoła podejmujące omawianą problematykę. Pośród tych ostatnich najważniejsze miejsce zajmują dokumenty Soboru Watykańskiego II, nauczanie papieży oraz Stolicy Apostolskiej. Warto tutaj wyróżnić soborową Konstytucję duszpasterską o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* oraz Deklarację o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*. Spośród nauczania papieży warto wskazać encyklikę papieża Pawła VI *Humanae vitae*, adhortację apostolską

as the Place of Moral Education. W: *Catholic Family Ministry* s. 583-591; Z. Marek. *Wychować do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym*. Kraków: Wydawnictwo WAM 1996; A. Skreczko. *The Pedagogization of Parents*. W: *Catholic Family Ministry* s. 368-380; W. Cichosz. *Wychowanie chrześcijańskie wobec postmodernistycznej prowokacji*. Gdańsk: Wydawnictwo „Zakłady Graficzne im. KEN” 2001; D. Kornas-Biela. *Pedagogika prenatalna. Nowy obszar nauk o wychowaniu* Lublin: Wydawnictwo KUL 2009; J. Goleń. *Duszpasterstwo rodzin wsparciem rodziców w wychowaniu*. „Roczniki Teologiczne”. T. LXVI. Z. 6 2009 s. 177-192.

Familiaris consortio oraz „List do Rodzin” *Gratissimam sane* papieża Jana Pawła II, adhortację *Amoris laetitia* papieża Franciszka, a także wydany przez Papieską Radę ds. Rodziny dokument „Rodzina a ludzka prokreacja”. Wśród materiałów źródłowych znajdują się także dokumenty Kościoła w Polsce: „Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin” oraz „Służyć prawdzie o małżeństwie i rodzinie”. Do źródeł pracy należą ponadto wyniki badań ankietowych przeprowadzonych pośród małżonków diecezji rzeszowskiej. Szczegółowe informacje na temat przeprowadzonych badań empirycznych prezentuje II rozdział rozprawy. Niezbędna do opracowania zagadnienia literatura przedmiotu obejmuje publikacje z zakresu teologii małżeństwa i rodziny⁴¹, duszpasterstwa rodzin⁴², a także etyki i teologii moralnej życia małżeńskiego i rodzinnego⁴³.

Dysertacja posługuje się wieloma metodami naukowymi w ramach metody wiodącej, jaką jest paradygmat analizy teologii pastoralnej⁴⁴. Rozdział pierwszy o charakterze normatywnym stanowi pierwszy etap przyjętego paradygmatu i przedstawia nauczanie Kościoła na temat rodzicielstwa. Znajdują w nim zastosowanie metody dedukcyjne⁴⁵, takie jak analiza źródeł, interpretacja tekstu, analogia oraz metoda porównawcza⁴⁶. Rozdziały drugi, trzeci i czwarty odpowiadają drugiemu etapowi metametody, realizowanemu. Zawierają one prezentację wyników badań empirycznych. Badania przeprowadzone zostały metodą

⁴¹ Zob. J. Grześkowiak. *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przymierza Boga z ludźmi*. Poznań; Hlondianum 1993; A. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Kraków: Wydawnictwo M 2002; *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010; G. P. di Nicola, A. Danese. *Mężczyzna i kobieta z perspektywy personalizmu*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010.

⁴² Zob. R. Bieleń. *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce. Uwarunkowania – zadania – prognozy*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 2001; *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*; Z. Zarembski. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2013; *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. Red. J. Goleń, D. Lipiec. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016; *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej Amoris laetitia dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017; *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*. Red. J. Goleń, R. Kamiński, G. Pyżlak Lublin: Wydawnictwo KUL 2018; A. Nadbrzeżny. *Sens i wartość sakramentu małżeństwa według adhortacji Amoris laetitia*. W: K. Glombik, J. Goleń, A. Nadbrzeżny. *Droga miłosierdzia i integracji w adhortacji Amoris laetitia. Perspektywa dogmatyczna, moralna i pastoralna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2020 s. 55-57.

⁴³ Zob. M. Machinek. *Życie w dyspozycji człowieka. Teologia moralna wobec problemów etycznych u początku życia ludzkiego*. Olsztyn: Wydawnictwo „Hosianum” 2000; *Płciowość ludzka w kontekście miłości. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. J. Nagórny, M. Pokrywka. Lublin: Wydawnictwo KUL 2007; *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. W 25. rocznicę adhortacji apostolskiej Jana Pawła II Familiaris consortio. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykowicz. Lublin: Wydawnictwo KUL 2008; J. Nagórny. *Płciowość – miłość – rodzina*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009; J. Nagórny. *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011; *Etyka w medycynie. Ujęcie interdyscyplinarne*. Red. M. A. Monge. Warszawa: MediPage 2012; E. Schockenhoff. *Etyka życia. Podstawy i nowe wyzwania*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2014; B. Chyrowicz. *Bioetyka. Anatomia sporu*. Kraków: Wydawnictwo Znak 2015.

⁴⁴ R. Kamiński. *Metody teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. Red. R. Kamiński. Lublin: Wydawnictwo Alta 2 2000 s. 23-25.

⁴⁵ Por. R. Kamiński. *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*. Siedlce: Wydawnictwo Unitas 2017 s. 87-88.

⁴⁶ Por. tamże s. 79-89.

sondażową, a uzyskaniu wyników służyły metody statystyczne. Rozdział piąty odzwierciedla trzeci etap, prakseologiczny paradygmatu analizy teologii pastoralnej. Opracowanie wniosków i postulatów pastoralnych wykorzystuje metody teologiczno-pastoralnej interpretacji wyników badań, syntezy, klasyfikacji oraz metody porównawczej⁴⁷. Interdyscyplinarny charakter badań wymaga zastosowania wielu metod ukierunkowanych na jeden cel, który zapewnia wewnętrzną jedność wszystkich etapów postępowania badawczego.

Niniejsza dysertacja składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy przedstawia najważniejsze treści nauczania Kościoła na temat rodzicielstwa. Prezentuje on integralną jedność poszczególnych wymiarów małżeńskiej celowości, charakteryzuje rodzicielstwo, a także ukazuje wymagania moralne związane z rodzicielstwem i zagrożenia, wobec których stają współcześni rodzice.

W rozdziale drugim przedstawiona jest metodologia badań empirycznych prowadzonych w ramach pracy. Przedstawia on metodę badań rodziców, charakterystykę grupy oraz organizację i przebieg badań. Dwa kolejne rozdziały stanowią prezentację wyników badań empirycznych dotyczących stosunku małżonków do rodzicielstwa. Rozdział trzeci pracy przedstawia realizację celu prokreacyjnego w kontekście integralnej celowości życia małżeńsko-rodzinnego oraz motywy, jakimi rodzice kierują się przy podejmowaniu decyzji prokreacyjnych, a także podejmowane działania wychowawcze. Rozdział czwarty natomiast prezentuje częstotliwość i stopień realizacji wybranych zadań związanych z przekazywaniem życia. Zawiera on prezentację danych ukazujących respektowanie przez badanych małżonków wymogów moralnych rodzicielstwa i stosowanie metod naturalnego rozpoznawania płodności oraz stosunek do współczesnych zagrożeń związanych z przekazywaniem życia. Ukazuje on także zaangażowanie respondentów w przygotowanie do pełnienia zadań matki i ojca.

Rozdział piąty niniejszej rozprawy formułuje wnioski i postulaty pastoralne dotyczące kształtowania postaw małżonków wobec przekazywania życia i wychowania. Omawiana jest konieczność umacniania katolickiego rozumienia rodzicielstwa, potrzeba wzmacniania ich motywacji do rodzenia i wychowania dzieci, sposoby realizacji wymogów rodzicielstwa i przeciwdziałania zagrożeniom, a także kierunki odnowy przygotowania do rodzicielstwa. Cała struktura niniejszej dysertacji obejmuje ukazanie rodzicielstwa w aspekcie jego istoty i wymogów, recepcji, a także dróg realizacji ideału przedstawianego przez Kościół.

⁴⁷ Por. Kamiński. *Metody teologii pastoralnej* s. 26.

ROZDZIAŁ I

RODZICIELSTWO W ŚWIETLE NAUCZANIA KOŚCIOŁA

Człowiek, stworzony przez Boga i odkupiony przez Misterium Paschalne Jezusa Chrystusa, jest powołany do pełni życia osobowego, która realizuje się w miłości. Miłość ta ma charakter integralny i obejmuje całego człowieka w jego strukturze cielesno-duchowej, angażując rozumowe, wolitywne i emocjonalne aspekty osoby. Małżeństwo jest fundamentalną i paradygmatyczną drogą realizacji powołania człowieka do miłości i to zarówno w międzyludzkim wymiarze horyzontalnym, jak i w teandrycznym wymiarze wertykalnym. Na drodze tej kobieta i mężczyzna mogą się realizować przez składanie i przyjmowanie bezinteresownego daru z samych siebie (por. KDK 24). Ich wzajemne obdarowanie naturalnie prowadzi do aktu poczęcia i zrodzenia nowego człowieka, przez co mąż i żona stają się współpracownikami Boga-Stwórcy⁴⁸.

Ludzkie rodzicielstwo przekracza wymiar biologiczny i znajduje swoje zakorzenienie przede wszystkim w Ojcostwie samego Boga. Jak pisze papież Jan Paweł II: „W biologię rodzenia wpisana jest genealogia osoby”⁴⁹. Z tego też względu rodzicielstwo obejmuje nie tylko akt przekazania życia, ale również dalsze duchowe „rodzenie” poprzez wychowanie oraz wszystko to, co ma związek z przygotowaniem się i dojrzewaniem do podjęcia tych ważnych zadań⁵⁰.

1. Rodzicielstwo integralnym celem małżeństwa

Małżeństwo jest ze swej natury ukierunkowane na dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa⁵¹. Ta prawda jest wyraźnie ukazana zarówno w Objawieniu, jak i w Magisterium Kościoła (Rdz 1, 28; Ef 5, 21-32; por. KDK 48)⁵². Można do niej również dotrzeć w opartej na rozumie naturalnym analizie istoty ludzkiej seksualności, miłości i związku dwojga osób ludzkich⁵³. Wraz z rozwojem myśli teologicznej dobro i wzajemną pomoc małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa ukazywano jako dwa zasadnicze cele małżeństwa. Przy tym w różny sposób ujmowano zagadnienie wzajemnej relacji tych celów. Św. Augustyn, w konfrontacji z gnostyckimi i manichejskimi próbami deprecjonowania

⁴⁸ FC 28.

⁴⁹ LdR 9.

⁵⁰ Por. tamże 16, AL 178-186, RLP 18.

⁵¹ KPK kan. 1055 §1.

⁵² HV 12; FC 13; AL 77.

⁵³ Por. T. Ślipko. *Zarys etyki szczegółowej. T. 2. Etyka społeczna*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2005 s. 140-159.

wartości ludzkiej cielesności, a zatem również małżeństwa, rozwinął swoją naukę o dobrach związku małżeńskiego, jakimi są wierność, potomstwo oraz sakrament (*fides, proles, sacramentum*). Pisał, że „dobro małżeństwa opiera się w gruncie rzeczy na tych trzech podstawach, które tak samo są dobrami: dzieciach, wierności, sakramencie”⁵⁴. Choć dla biskupa Hippony pierwszym z dóbr małżeństwa jest dobro potomstwa, zwraca on uwagę, że żadnego z trzech dóbr nie można przeciwstawiać pozostałym. A zatem nie wolno usprawiedliwiać dobrem potomstwa naruszenia sakramentalności związku, a małżeństwo zachowuje swoją pełną wartość nawet wtedy, kiedy nie wydaje na świat dzieci, czego najlepszym przykładem jest związek Najświętszej Maryi Panny ze św. Józefem⁵⁵. Choć dobra małżeństwa w ujęciu św. Augustyna nie są ściśle tym samym, co formułowane później cele tego sakramentu, dorobek biskupa Hippony ma wielkie znaczenie dla refleksji nad celowością małżeństwa. Dobro bowiem jest tym, do czego każdy byt dąży i racją celową każdego bytu, w myśl maksymy Arystotelesa *bonum est quod omnia appetunt*⁵⁶.

Według Piotra Lombarda zasadniczym celem małżeństwa jest rodzicielstwo. Jego zdaniem u początku świata, jeszcze przed upadkiem pierwszych rodziców, liczebne pomnażanie gatunku było obowiązkiem. Po grzechu pierworodnym, do czasów Noego, prokreacja była celem małżeństwa zarówno jako obowiązek zaludniania ziemi (*ad officium*), jak i jako lekarstwo na grzeszną pożydlwość (*ad remedium*). Lombard stwierdza, że odkąd na świecie zamieszkuje wystarczająca ilość ludzi, płodzenie potomstwa nie jest już obowiązkiem, lecz stan małżeński cieszy się takim przyzwoleniem⁵⁷. W inny sposób akcenty w nauce o celowości małżeństwa rozkłada Hugon od św. Wiktora. Uważa on, że najważniejszym celem i przyczyną małżeństwa jest miłość duchowa oraz połączenie dusz kobiety i mężczyzny. Prokreacja i przeciwdziałanie pożydlwości to, jego zdaniem, cele dodane wtórnie, które nie są dla małżeństwa zasadnicze⁵⁸. Św. Bonawentura za główną przyczynę małżeństwa uważa splodzenie potomstwa. Jeśli zaś chodzi o miłość małżonków, Doktor Seraficki uznaje zasadnicze znaczenie jej duchowego wymiaru, jednocześnie stwierdzając, że zjednoczenie cielesne przynależy do niej integralnie⁵⁹.

Św. Tomasz z Akwinu dzieli cele małżeństwa – rozumiane w duchu Arystotelesa jako dobra będące przyczyną celową – na istotne i przypadłościowe. Do istotnych, bez których

⁵⁴ Św. Augustyn. *De bono coniugali* 24, 32. PL 40, 394.

⁵⁵ Por. A. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie*. Kraków: Wydawnictwo M: 2002 s. 327.

⁵⁶ Arystoteles. *Etyka nikomachejska* 1094a; por. A. Maryniarczyk. *Dobro*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. T. 2. Red. A. Maryniarczyk i in. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2001 s. 616.

⁵⁷ P. Lombard. *Sentencje* 4 d.26 c.1-4. Cyt. za: Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 328.

⁵⁸ Por. Hugon od św. Wiktora. *De Beatae Mariae Virginitate Libellus Epistolaris* I. PL 176, 861-864.

⁵⁹ Św. Bonawentura. *In IV. Sent. D. 28a, un. q. 6 ad 5*. Cyt. za: Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 328.

małżeństwo nie może istnieć, Doktor Anielski zalicza rodzicielstwo oraz wzajemną pomoc kobiety i mężczyzny. Jeśli chodzi o cele przypadłościowe, to mogą być one wyznaczone indywidualnie przez małżonków i nie mają wpływu na to, czym małżeństwo jest ze swej natury. Do takich przypadłościowych celów należeć może pomoc w opanowaniu grzesznej pożądlivosti. Cele istotne małżeństwa Akwinata dzieli natomiast na pierwszorzędne oraz drugorzędne. Pierwszorzędnym istotnym celem małżeństwa jest zrodzenie i wychowanie potomstwa. Cel ten odpowiada człowiekowi ze względu na animalny aspekt jego natury. Drugorzędnymi istotnymi celami małżeństwa są wierność i sakrament. Odnoszą się one odpowiednio do człowieka jako człowieka oraz jako chrześcijanina. Dla św. Tomasza jest przy tym oczywiste, że poszczególne dobra czy też cele małżeństwa nie mogą być sobie w żaden sposób przeciwstawiane⁶⁰.

Magisterium Kościoła posłużyło się pojęciami celu pierwszorzędnego i drugorzędnego po raz pierwszy w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 r. Wskazano tam, że celem pierwszorzędnym małżeństwa jest prokreacja i wychowanie potomstwa, drugorzędnym natomiast – wzajemna pomoc oraz lekarstwo na pożądlivość⁶¹. Pius XI w encyklice *Casti connubii* podkreślił, że małżeństwo powinno być dla małżonków drogą prowadzącą do ich pełnej doskonałości. Naucza on, że chociaż w ścisłym sensie małżeństwo jest instytucją godnego rodzicielstwa i wychowania dzieci, to w sensie szerszym należy je rozumieć jako wspólnotę obcowania i miłości na całe życie, gdzie za przyczynę i pierwszą rację małżeństwa można uznać obopólne wewnętrzne dopasowanie się małżonków i stałe pragnienie wzajemnego dostosowania się⁶².

W latach trzydziestych XX w. prowadzono analizy fenomenologiczne i egzystencjalne celowości małżeństwa. W wyniku tych refleksji mówiono o celu osobowym małżeństwa, jakim jest doskonalenie się w pełnej wspólnotcie życia, oraz o celu biologicznym, czyli zrodzeniu i wychowaniu potomstwa. H. Doms twierdzi, że to zjednoczenie małżonków jest celem małżeństwa, a rodzicielstwo jest tu tylko skutkiem i może być nazwane co najwyżej celem wtórnym⁶³. Takie przedstawienie celowości małżeństwa wydaje się obciążone próbą dualistycznego rozdziałania jedności cielesno-duchowej osoby ludzkiej, co skutkuje separowaniem, zawężaniem i przeciwstawianiem sobie poszczególnych celów, zredukowanych do płaszczyzny czysto biologicznej lub odpowiednio czysto duchowej. Próbą uzgodnienia wzajemnej relacji celów małżeństwa jest również wyróżnienie celów obiektywnych zwanych

⁶⁰ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 328-329.

⁶¹ *Matrimonii finis primarius est procreatio atque educatio proles; secundarius mutuum adiutorium et remedium concupiscentiae* (CIC kan. 1013. § 1.).

⁶² CC 17.

⁶³ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 330.

ontologicznymi (*finis operis*, cel dzieła) oraz celów subiektywnych zwanych psychologicznymi (*finis operantis*, cel działającego). W takim ujęciu wśród celów obiektywnych pierwszorzędnym byłaby prokreacja, drugorzędym zaś wzajemna pomoc i jedność małżonków. Jednocześnie nic nie stoi na przeszkodzie, by dla zaślubionych zasadniczym celem subiektywnym była miłość, jedność, wzajemna pomoc oraz dążenie do doskonałości⁶⁴.

Sobór Watykański II w swoich dokumentach nie odwołuje się wprost do doktryny o celach małżeństwa i ich hierarchii. Mówi o dobrach i celach małżeństwa, podkreślając ich jedność i wzajemną komplementarność. Miłość małżeńska, płodność, wychowanie dzieci, wzajemna pomoc, doskonalenie się małżonków, a także dobro społeczeństwa ujęte są jako niedające się sobie przeciwstawić aspekty zasadniczej celowości małżeństwa. Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym stwierdza, że: „Sam Bóg jest twórcą małżeństwa obdarzonego różnymi dobrami i celami. Wszystko to ma ogromne znaczenie dla trwania rodzaju ludzkiego, dla rozwoju osobowego i wiecznego losu poszczególnych członków rodziny, dla godności, stałości, pokoju i pomyślności samej rodziny oraz całego społeczeństwa ludzkiego. Z samej zaś natury swojej instytucja małżeńska oraz miłość małżeńska nastawione są na rodzenie i wychowanie potomstwa, co stanowi jej jakby szczytowe uwieńczenie”(KDK 48). Sobór wskazuje zatem na naturalne i zasadnicze ukierunkowanie małżeństwa na rodzicielstwo, podkreślając jego wewnętrzną łączność z miłością małżonków. Zwraca uwagę na łączność wartości osobowych, społecznych i instytucjonalnych. Sobór nie utożsamia przy tym instytucji małżeństwa z miłością kobiety i mężczyzny. Pokazuje zasadniczą zbieżność tych rzeczywistości, ale wymienia je z osobna. Choć zatem małżeństwo sakramentalne jest ukoronowaniem ludzkiej miłości oblubieńczej, nie można utożsamiać zaistnienia i trwania sakramentu z zaistnieniem i trwaniem miłości w życiu konkretnej pary.

Wewnętrzna jedność celów małżeństwa jest podkreślona w nauczaniu św. Pawła VI, który w encyklice *Humanae vitae* stwierdza, że celem małżeństwa jest urzeczywistnianie w ludziach planu miłości Boga. Cel ten małżonkowie realizują poprzez im tylko właściwe wzajemne i wyłączne oddanie się sobie, aby we wspólnocie osób współpracować z Bogiem w zrodzeniu i wychowaniu potomstwa⁶⁵. Można zatem powiedzieć, że celem małżeństwa jest płodna miłość małżonków. Dobro małżonków oparte na ich jedności oraz rodzicielstwo rozumiane jako wydanie na świat oraz wychowanie potomstwa są tu ukazane jako dwa zasadnicze aspekty jednego celu małżeństwa. Wychodząc od tak rozumianej integralnej celowości małżeństwa, Paweł VI mówi o podwójnym znaczeniu aktu małżeńskiego:

⁶⁴ Por. tamże s. 331.

⁶⁵ Por. HV 8.

jednoczącym i prokreacyjnym⁶⁶. W podobny sposób wypowiada się Jan Paweł II w adhortacji *Familiaris consortio*, stwierdzając, że „Miłość małżeńska zawiera jakąś całkowitość, w którą wchodzi wszystkie elementy osoby – impulsy ciała i instynktu, siła uczuć i przywiązania, dążenie ducha i woli. Miłość zmierza do jedności głęboko osobowej, która nie tylko łączy w jedno ciało, ale prowadzi do tego, by było tylko jedno serce i jedna dusza. Wymaga ona nierozzerwalności i wierności w całkowitym wzajemnym obdarowaniu i otwiera się ku płodności”⁶⁷. Papież Rodziny podkreśla, że integralne rozumienie celowości małżeństwa wynika z jedności osoby ludzkiej, która jest w małżeństwo zaangażowana w sposób integralny.

Wydaje się, że mówiąc o celowości małżeństwa, należy podkreślić jej zasadniczą jedność. Otwarcie na płodność i rodzicielstwo w sposób istotny i naturalny przynależą do ludzkiej miłości, dlatego też autentyczna relacja jednocząca męża i żonę nie może być nigdy przeciwstawiana wymiarowi prokreacyjnemu tej relacji. Dlatego też bardziej precyzyjnym wydaje się mówienie o rodzicielstwie jako o integralnym i istotnym elemencie zasadniczego i jedyne go celu małżeństwa, jakim jest dojrzała, jednocząca i płodna miłość kobiety i mężczyzny, która ze swej istoty realizuje się przez prokreację, wzajemne wsparcie osobowego rozwoju i dążenia do świętości, a także w szeroko rozumianym wymiarze społecznym i apostołskim (por. KDK 48). Takie ujęcie pokazuje, że wykluczenie przez małżonków otwarcia na płodność, nie może zaowocować autentycznym wzrostem wzajemnej miłości i jedności. Chroni ono również przed swoistym izolowaniem płodności od złożonego kontekstu miłości i czułości męża i żony, które nie mogą być tylko rutyną czy formalnością. Komplementarność wymiaru jednoczącego i prokreacyjnego celowości małżeństwa można także analizować z perspektywy integralnej dynamiki miłości małżeńskiej, która w pogłębianiu jedności aktualizuje się niejako *ad intra*, natomiast w szeroko rozumianej płodności – *ad extra*.

W poświęconych miłości, małżeństwu i rodzinie katechezach środowisk św. Jan Paweł II przedstawia pogłębione nauczanie o poszczególnych aspektach powołania małżeńskiego, podkreślając ich wewnętrzną jedność. Papież Rodziny głosi, że zjednoczeni w małżeństwie kobieta i mężczyzna są powołani do tego, by tworzyć *communio personarum*, wspólnotę osób, w której przez całkowity, integralny, osobowy i nieodwołalny dar z samych siebie małżonkowie składają sobie zarazem dar ciała, zachowując jego znaczenie jednoczące i prokreacyjne, przez co w postawie gotowości rodzicielskiej wspólnie otwierają się na dar nowego życia⁶⁸.

⁶⁶ Tamże 12.

⁶⁷ FC 13.

⁶⁸ Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011 s. 23-33, 48-50, 365-368; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 191-226.

Promulgowany 13 maja 2006 r. dokument Papieskiej Rady ds. Rodziny „Rodzina a ludzka prokreacja” zwraca uwagę, że rozumienie celowości małżeństwa jest związane z przyjmowaną koncepcją człowieczeństwa. Tendencjom czysto indywidualistycznym i izolacjonistycznym, które koncentrują się na polemicznym i konfrontacyjnym charakterze relacji między kobietą a mężczyzną, dokument tejże Rady przeciwstawia postawę „solidarności we wspólnym rodzeniu”, która realizuje się na trzech zasadniczych płaszczyznach: „w relacjach między małżonkami, w nakładających się na nie relacjach między rodzicami oraz w relacjach rodziców z dziećmi”⁶⁹. Tak rozumiana solidarność we wspólnym rodzeniu stanowi ciekawe wyrażenie zarówno tego, co stanowi integralny cel małżeństwa, jak i ukazanie harmonii poszczególnych wymiarów tego celu. Postawa solidarności i wspólnotowości małżonków wymaga przekroczenia pokusy indywidualistycznego hedonizmu, który redukuje drugą osobę jedynie do źródła przyjemności lub użyteczności⁷⁰. Rodzicielstwo zaś przekracza tu aspekt czysto biologiczny, stając się prokreacją odpowiedzialną i integralną o wymiarze rodzinnym, społecznym i eklezjalnym, w którym rodzenie dokonuje się przede wszystkim na poziomie antropologicznym, a nie tylko biologicznym i pedagogicznym⁷¹.

Przed jednostronnością w ujmowaniu celów małżeństwa w sposób zdecydowany przestrzega papież Franciszek. Zwraca on uwagę, że prokreacja w małżeństwie nie powinna być przedstawiana jako obowiązek oderwany od celu jednoczącego, zachęty do wzrastania w miłości i ideału wzajemnej pomocy. Przekazywanie kwestii doktrynalnych i moralnych nie powinno być oderwane od prezentowania bogactwa łaski sakramentu małżeństwa oraz kształtowania postawy otwartości na łaskę⁷². Piękna rodzicielstwa małżonkowie powinni doświadczać jako osoby zjednoczone w miłości, która powinna być nieustannie rozwijana i pogłębiana. Ojcostwo i macierzyństwo wiąże się bowiem ze wspólnym podejmowaniem planów, trudów, pragnień i zmartwień, a także z postawą wzajemnej troski i przebaczenia. Powołaniem rodziny jest zarówno radość z powodu rodzącego się życia, jak i miłość wyrażająca się we wspólnym przeżywaniu chwil radosnych i smutnych oraz w opiece nad wszystkimi członkami rodziny – od dzieci do osób starszych⁷³. Franciszek podkreśla, że jedność małżeńska angażuje całego człowieka i jako taka jest również „wyłączna, wierna

⁶⁹ RLP 8.

⁷⁰ Por. tamże.

⁷¹ Por. RLP 9, 10, 18.

⁷² Por. AL 36; A. Nadbrzeżny. *Sakramentologiczne implikacje adhortacji Amoris laetitia*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej Amoris laetitia dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 72; M. Zurzycki. *Dowartościowanie działania łaski w duszpasterstwie rodzin*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 145.

⁷³ AL 88; por. A. Nadbrzeżny. *Sens i wartość sakramentu małżeństwa według adhortacji Amoris laetitia*. W: K. Glombik, J. Goleń, A. Nadbrzeżny. *Droga miłosierdzia i integracji w adhortacji Amoris laetitia. Perspektywa dogmatyczna, moralna i pastoralna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2020 s. 55-57.

i otwarta na przyjęcie potomstwa”⁷⁴. Papież nazywa miłość małżeńską „przyjaźnią, która zawiera cechy właściwe namiętności”, w której „wszystko jest wspólne, w tym seksualność, z zachowaniem wzajemnego szacunku”⁷⁵. Mówi przy tym o swoistym estetycznym doświadczeniu miłości, które wiąże się z podziwiającym i doceniającym spojrzeniem na osobę także wtedy, kiedy zabraknie zmysłowej atrakcyjności. Franciszek wskazuje na konieczność zachowania harmonii celów małżeństwa w praktyce życia, zwracając uwagę, że mąż i żona powinni mieć spojrzenie pełne miłości i uwagi dla siebie nawzajem, a nie tylko dla swoich dzieci⁷⁶. Rodzicielstwo jest przy tym dla Franciszka rzeczywistością złożoną i wielopoziomową. Ojciec Święty pisze o „płodności poszerzonej”, która przekracza jedynie wymiar biologiczny i pozwala na realizację celu rodzicielskiego także tym małżeństwom, które boleśnie doświadczają dramatu niepłodności⁷⁷.

Sakramentalność małżeństwa wpisuje się w zasadnicze ukierunkowanie małżeństwa, nie stanowiąc jakiegoś odrębnego celu, lecz uświęcając płodną i jednoczącą miłość kobiety i mężczyzny⁷⁸. Małżeństwo jako sakrament jest „skutecznym znakiem łaski ustanowionym przez Chrystusa i powierzonym Kościołowi”⁷⁹. Jego celowość wpisuje się zatem w „uświęcenie człowieka, budowanie mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie kultu Bogu” (KK 59)⁸⁰. Małżeństwo jako znak sakramentalny ma również charakter świadectwa, które „karmi, umacnia i wyraża” wiarę⁸¹. Ta nadprzyrodzona celowość sakramentalna realizuje się przez uobecnianie misterium zbawczych Jezusa Chrystusa w konkretnych realiach życiowych. W ten sposób małżeństwo przez łaskę sakramentalną oraz wypływające z niej łaski uczynkowe przyczynia się do wzrostu chwały Bożej w Kościele i świecie oraz do uświęcenia trwających w nim osób (por. KL 7).

Katechizm Kościoła Katolickiego rozpatruje sakramenty w relacji do Chrystusa, Kościoła, wiary, zbawienia oraz życia wiecznego⁸². Małżeństwo jako sakrament ma zatem swój udział w słowach i czynach Syna Bożego, które posiadają charakter zbawczy dzięki Misterium Paschalnemu Jezusa Chrystusa. Misterium to jest nieustannie urzeczywistniane w Kościele przez Ducha Świętego⁸³. Z tego względu celowość małżeństwa jest włączona w zbawcze działanie śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Można więc powiedzieć, że celem

⁷⁴ AL 125.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Por. AL 128.

⁷⁷ Por. AL 178, 181; W. Przygoda. *Dowartościowanie miłości i miłosierdzia w duszpasterstwie rodzin. W. Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 155.

⁷⁸ Por. FC 13.

⁷⁹ KKK 1131.

⁸⁰ Por. FC 56.

⁸¹ Tamże 56.

⁸² Por. KKK 1114-1130.

⁸³ Tamże 1115-1116.

małżeństwa jest uświęcenie ludzkiej miłości i włączenie jej w misterium miłości Boga do człowieka⁸⁴. Misterium Paschalne Jezusa Chrystusa w sakramencie małżeństwa realizuje się w wyniesieniu ludzkiej relacji miłości i więzi na poziom nadprzyrodzony. W sakramentach „Duch Święty przekształca w życie Boże to, co poddane jest Jego mocy”⁸⁵. W ten sposób życie oblubieńczej wspólnoty kobiety i mężczyzny zostaje włączone w misterium życia Bożego i Bożej miłości. Dzięki sakramentalnej łasce płodna i jednocząca miłość małżonków uczestniczy w stwórczej i zbawczej miłości Boga, a naturalna relacja męża i żony nabiera charakteru transcendentnego i jest umacniana potęgą śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. Zarazem miłość małżeńska kobiety i mężczyzny staje się znakiem i narzędziem realizacji Bożego planu zbawienia całego świata. To chrystologiczne odniesienie sakramentu małżeństwa łączy się z perspektywą pneumatologiczną, ponieważ tajemnica Jezusa Chrystusa aktualizuje się w teraźniejszości Kościoła i świata przez uświęcające działanie Ducha Świętego, który przygotowuje ludzkie serca do przyjęcia z wiarą Słowa Bożego oraz nadaje nadprzyrodzoną skuteczność sakramentalnym znakom⁸⁶.

Odniesienie eklezjologiczne sakramentu małżeństwa polega na tym, że realizuje się on we wspólnocie Kościoła i przez Kościół. Małżeństwo sakramentalne ma również charakter eklezjogenetyczny, przyczynia się bowiem do urzeczywistnienia w świecie misterium Kościoła, które się konkretyzuje w rodzinie powołanej do stawania się Kościołem domowym. Tak więc w celowość sakramentu małżeństwa włączone jest także budowanie Kościoła i urzeczywistnianie jego misterium w konkretnej wspólnocie ludzi zjednoczonych z Bogiem Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym⁸⁷. Wymiar eklezjalny i eklezjogenetyczny jest szczególnie wyraźnie widoczny w małżeńskiej płodności, zarówno w aspekcie biologicznym, jak i duchowym, dzięki której na świat przychodzą nowi ludzie, którzy w rodzinie obdarzani są nie tylko fizycznym życiem, lecz również przez wychowanie rodzą się duchowo i dojrzewają do świętości, która jest pełnią człowieczeństwa⁸⁸. W ten sposób małżeństwo oraz rodzina, której daje ono początek, stają się znakiem wspólnoty Kościoła i miejscem jej urzeczywistnienia⁸⁹.

Sakrament małżeństwa jest wydarzeniem wiary. Wyraża on i umacnia wiarę Kościoła oraz poszczególnych jego członków zgodnie ze starożytną zasadą *lex orandi, lex credendi*⁹⁰.

⁸⁴ Por. *Mszal Rzymski dla Diecezji Polskich*. Poznań: Pallottinum 1986 s. 98* (3. prefacja na Mszę za nowożeńców).

⁸⁵ KKK 1117.

⁸⁶ Por. KKK 1133; Nadbrzeżny. *Sakramentologiczne implikacje ahortacji Amoris laetitia* s. 69-71.

⁸⁷ Por. KKK 1118-1119.

⁸⁸ Por. LdR 9.

⁸⁹ Por. K. Wojaczek. *Wspólnota rodzinna jako fundament domowego Kościoła*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 71-73.

⁹⁰ Por. KKK 1124.

Małżeństwo stanowi wobec Kościoła i świata świadectwo wiary w Boga, który swoją łaską przemienia miłość ludzką, czyniąc małżonków zdolnymi do nieodwołalnego, całkowitego i płodnego daru z samych siebie. Także dar rodzicielstwa, jakim cieszą się mąż i żona stanowi ważną drogę rozwoju wiary Kościoła oraz realizację jego prorockiej misji poprzez przyjęcie potomstwa, wychowanie dzieci i katechumenat rodzinny⁹¹. Sakrament małżeństwa ujawnia swoje ukierunkowanie na wiarę również w powołaniu apostołskim, jakie jest udziałem rodziny chrześcijańskiej⁹².

Przez sakrament małżeństwa zbawienie małżonków aktualizuje się w konkretnych uwarunkowaniach życiowych. W ten sposób małżeństwo jest drogą do zbawienia dla zawierających je kobiety i mężczyzny oraz rodziny, którą tworzą. Przez Ducha Świętego upodabniają się oni do Chrystusa oraz jednoczą z Nim⁹³. Rodzina zbudowana na sakramentalnym związku małżeńskim staje się zatem swoistym środowiskiem zbawienia, w którym dzięki mocy Ducha Świętego ludzie uświęcają się we wzajemnej jedności, pomagając sobie w osiągnięciu chrześcijańskiej doskonałości. Kobieta i mężczyzna przez sakrament małżeństwa stają się uczestnikami zbawienia. Na drodze ich powołania towarzyszy im zawsze łaska sakramentalna, której owocność zależy także od ich dyspozycji⁹⁴.

Na celowość sakramentu małżeństwa należy spojrzeć w perspektywie Bożej łaski. Uzdalnia ona małżonków do zrealizowania celu, jaki stawia przed nimi sakrament – zobowiązujący znak łaski. Przez łaskę jako taką należy rozumieć przede wszystkim „łaskę niestworzoną”, czyli samego Boga udzielającego się człowiekowi. To zamieszkiwanie Boga w osobie ludzkiej przynosi przemianę życia oraz różnorakie owoce zwane „łaską stworzoną”. Z perspektywy stworzenia możemy zatem mówić o łasce uświęcającej i łaskach uczynkowych, łasce leczącej i podnoszącej, habitualnej i aktualnej⁹⁵. Istotnym skutkiem sakramentu małżeństwa jest łaska uświęcająca, czyli ontologiczna i egzystencjalna relacja człowieka z Chrystusem oraz włączenie w życie Boga w Trójcy Świętej Jedyne⁹⁶. Wraz z łaską uświęcającą małżeństwo otrzymuje szereg łask dopełniających i specjalnych, wśród których możemy mówić o łasce sakramentalnej, łaskach uczynkowych, darach Ducha Świętego, owocach życia sakramentalnego, funkcjach duchowych, moralnych i liturgicznych oraz skutkach prakseologicznych, psychologicznych i społecznych specyficznych dla sakramentu

⁹¹ Por. K. Wolski. *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 303.

⁹² Por. W. Przygoda. *Funkcja królewska rodziny – apostołat rodziny i przez rodzinę*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 284-289; M. Polak. *Misyjny dynamizm duszpasterstwa rodzin*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 184.

⁹³ Por. KKK 1129.

⁹⁴ Por. tamże 1128; Nadbrzeżny. *Sakramentologiczne implikacje adhortacji Amoris laetitia* s. 75-76.

⁹⁵ Grzeškowiak. *Misterium małżeństwa* s. 201.

⁹⁶ Tamże s. 199.

małżeństwa⁹⁷. Sama łaska sakramentalna jest rozumiana na różne sposoby. Uznaje się ją za specjalne usprawienie i nową dyspozycję specyficzną dla uwarunkowań danego sakramentu (*habitus*), swoiste prawo do otrzymywania właściwych ze względu na cel sakramentu łask aktualnych (uczynkowych) lub też za nowy sposób istnienia i działania łaski uświęcającej. Ujęcia te dopełniają się wzajemnie. Łaska sakramentalna jest zatem jakby adaptacją, intensyfikacją i specyfikacją stanu łaski do wymogów oraz obowiązków życia w Chrystusie na drodze konkretnego powołania. Wiąże się również z pełniejszym udziałem w duchowych bogactwach Ciała Chrystusa⁹⁸.

Łaska sakramentu małżeństwa, zakorzeniona w łasce uświęcającej, podnosi miłość małżonków do bycia obrazem, uobecnieniem oraz realizacją miłości oblubieńczej Chrystusa do Kościoła⁹⁹. Owocem łaski sakramentalnej w małżeństwie jest to, że naturalne aspekty małżeńskiej więzi i miłości otrzymują walor nadprzyrodzony i chrześcijański¹⁰⁰. Sobór Trydencki naucza, że celem łaski sakramentu małżeństwa jest „udoskonalić miłość, wzmocnić nierozzerwalną jedność i uświęcić małżonków”¹⁰¹. Jan Paweł II natomiast łaskę sakramentu małżeństwa określa jako „wzniosły dar, którym jest to, że w swym życiu małżeńskim i rodzinnym mogą przeżywać miłość samego Boga do ludu i miłość Pana Jezusa do Kościoła, Jego oblubienicy”¹⁰². Łaska tego sakramentu pomaga w odkryciu i przyjęciu głębi ludzkiej miłości seksualnej wraz z jej wymiarem prokreacyjnym, a także umacnia małżonków w wierności prawu moralnemu oraz walce z pokusami. Stanowi ona również wsparcie w realizacji powołania rodzicielskiego oraz związanych z nim obowiązków wychowawczych, które obejmują szerokie spektrum, od zapewnienia warunków biologicznej egzystencji, poprzez wychowanie rozumiane jako „obdarzanie człowieczeństwem”¹⁰³ aż do przekazania wiary, ukazania obrazu Boga poprzez świadectwo życia i miłości oraz pomocy w osiągnięciu życia wiecznego. Łaska sakramentalna ma swoje odniesienie także do wymiaru społecznego i eklezjalnego, który przynależy do małżeństwa i rodziny. Sakrament umacnia do podejmowania odpowiednich zadań w Kościele, społeczeństwie czy wspólnocie lokalnej oraz ewangelicznego rozeznawania różnych czynników kulturowych, społecznych lub politycznych (por. KDK 51)¹⁰⁴.

⁹⁷ C. S. Bartnik. *Dogmatyka katolicka*. T. 2. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003 s. 633.

⁹⁸ Grześkowiak. *Misterium małżeństwa* s. 200.

⁹⁹ Tamże s. 205.

¹⁰⁰ Tamże s. 207.

¹⁰¹ DS 1739.

¹⁰² FC 56.

¹⁰³ Por. LdR 16.

¹⁰⁴ Grześkowiak. *Misterium małżeństwa* s. 208; por. FC 5, 47, 51.

Sakrament małżeństwa ustanawia pomiędzy małżonkami więź o charakterze naturalnym i jednocześnie nadprzyrodzonym. Można więc mówić o swoistym „sakramentalizowaniu”, czyli przeniknięciu łaską naturalnej więzi kobiety i mężczyzny, przez co stają się oni w specyficzny sposób ukierunkowani na siebie wzajemnie. Edward Schillebeeckx stwierdza wręcz, że w sakramencie małżeństwa kobieta i mężczyzna stają się dla siebie nawzajem Bożą łaską, to znaczy, że Bóg daje siebie samego małżonkowi przez osobę współmałżonka¹⁰⁵.

Celem sakramentu małżeństwa jest zatem przekształcenie doczesnego i świeckiego życia małżonków w życie święte i zbawcze, pomnożenie ich wiary, umocnienie więzi z Jezusem Chrystusem oraz utwierdzenie więzi międzyosobowych i prakseologicznych ze sobą i dziećmi. Sakrament małżeństwa zachowuje równocześnie swój wymiar liturgiczny. Stanowi akt i konkretyzację oficjalnego, społecznego, idealnego i uniwersalnego kultu Boga w Trójcy Świętej Jedyne¹⁰⁶.

Łaska specyficzna dla sakramentu małżeństwa wyraża się szczególnie w darach obecności Chrystusa w życiu małżonków, budowania wspólnoty osób, tworzenia wielopokoleniowej jedności w rodzinie, przeżywania płciowości zgodnie z Bożym zamysłem, współpracy z Bogiem w przekazywaniu życia, wzajemnego uświęcania się, chrześcijańskiego wychowania dzieci i umacniania w nich daru Bożego. Niesie ona z sobą także dar realizacji powołania, eklezjotwórczości, posłannictwa misyjnego i dialogu z Bogiem¹⁰⁷. Wskazane tu skutki i owoce działania łaski sakramentu małżeństwa przenikają się wzajemnie. Nie wyczerpują one całego bogactwa Bożych darów, ale obrazują Boży zamysł dotyczący sakramentalnej wspólnoty kobiety i mężczyzny.

Mówiąc o celowości sakramentu małżeństwa, warto za Czesławem Stanisławem Bartnikiem ująć małżeństwo w perspektywie całej gamy naturalnych i doczesnych skutków, jakie niosą ze sobą sakramenty. Małżeństwo stanowi zatem widzialny kerygmat chrześcijaństwa oraz oznacza i określa konkretnych ludzi w ich roli społecznej i eklezjalnej jako małżonków. Sakrament małżeństwa jest wskazaniem miejsca poszukiwania zbawienia, budzi uwagę i świadomość religijną oraz ukierunkowuje ludzkie działania. Małżeństwo przyczynia się do tego, że ludzie nawiązują z postacią i czynami zbawczymi Jezusa Chrystusa kontakt o charakterze anamnetycznym, wspomnieniowym i komemoratywnym. Małżeństwo stanowi swoiste unaocznienie, a nawet objawienie odkupienia w odniesieniu do konkretnej

¹⁰⁵ Por. Grześkowiak. *Misterium małżeństwa* s. 209.

¹⁰⁶ Por. Bartnik. *Dogmatyka katolicka*. T. 2. s. 636-637.

¹⁰⁷ Por. A. Nadbrzeżny. *Sakramentalność małżeństwa jako fundament Kościoła domowego*. W: *Rodzina jako Kościół domowy* s. 79-85.

osoby, sytuacji czy decyzji. Sakrament małżeństwa, ze względu na swój charakter skutecznego znaku łaski, daje osobom wierzącym swoistą pewność co do ich sytuacji na drodze życia nadprzyrodzonego oraz otwiera drogę do bezpośredniego kontaktu z Jezusem Chrystusem. Sakramentalne zjednoczenie małżonków ze Zbawicielem prowadzi również do naśladowania czynów, życia i Osoby Chrystusa oraz do zjednoczenia się z Jego Ofiarą. Jezus Chrystus staje się przy tym normą myślenia i działania osobistego i zbiorowego. Sakrament ten, łącząc wymiar doczesny z nadprzyrodzonym, stanowi widzialny znak Tajemnicy Wcielenia, w której można odnaleźć najgłębszą podstawę modlitwy, obrzędowości oraz działalności Kościoła. Małżeństwo jako sakrament jest także znakiem eschatycznym, który wskazuje na ostateczne wypełnienie się zbawienia. Do celowości sakramentu małżeństwa zaliczyć można również to, co wiąże się z jego funkcją moralną, językową, kulturotwórczą, psychologiczną czy też społeczną. Małżeństwo stanowi także znak pokoju, miłości, nadziei, pociechy czy też sensu życia¹⁰⁸. Wskazane powyżej cele małżeństwa znajdują głębokie zakorzenienie w sprawach codziennych i naturalnych, ale nie wyczerpują się w tym, co doczesne. Posiadają wymiar nadprzyrodzony i przynależą do integralnej celowości sakramentu małżeństwa.

Sakrament małżeństwa przynosi kobiecie i mężczyźnie dar swoistej „konsekracji” do podjęcia „obowiązków i godności ich stanu” (KDK 48). Konsekracja ta nie wiąże się z ustanowieniem niezatartego sakramentalnego charakteru. Stanowi ona raczej rozwinięcie konsekracji chrzcielnej, przez którą dokonuje się włączenie więzi dwojga osób w tajemnicę Jezusa Chrystusa i Jego Mistycznego Ciała¹⁰⁹. Papież Paweł VI wskazał na potrójne ukierunkowanie małżeńskiej *quasi*-konsekracji na wierne wypełnianie obowiązków, doprowadzenie swojego powołania do doskonałości oraz dawanie chrześcijańskiego świadectwa¹¹⁰.

Można zatem mówić o *quasi*-konsekracji małżeńskiej i *quasi*-charakterze sakramentalnym małżeństwa, które prowadzą do pewnej modyfikacji sposobu istnienia małżonków w Chrystusie i Kościele jako swoistego „bytu małżeńskiego”, istnienia „we dwoje” jako para małżeńska. Konsekracja małżeńska uzdalnia również kobietę i mężczyznę do uobecniania oblubieńczej więzi Chrystusa z Kościołem. Nadaje im ona także odpowiedzialność, przewodnictwo i swoistą „godność kapłańską” w Kościele domowym. Konsekracja ta wiąże się również z udziałem w specyficznej dla małżonków misji rodzicielskiej Kościoła, w ramach której są oni powołani do zrodzenia potomstwa. Z tego względu rodzicielstwo to ma charakter osobowy i integralny, przez co rozumie się nie tylko wydanie

¹⁰⁸ Por. Bartnik. *Dogmatyka katolicka*. T. 2 s. 637-638.

¹⁰⁹ Grzeškowiak. *Misterium małżeństwa* s. 198.

¹¹⁰ HV 25.

dzieci na świat i wychowanie, ale także doprowadzenie ich do życia dzieci Bożych, członków Kościoła oraz świętych w niebie¹¹¹.

Istotną rzeczą jest integralne spojrzenie na kwestię celów i dóbr małżeństwa¹¹². Zakorzenione w łasce sakramentu jedność i nierozzerwalność oraz otwartość na płodność małżonków przenikają się i wspierają. Wyodrębnianie poszczególnych aspektów małżeńskiej celowości jest konieczne dla lepszego zrozumienia i pogłębionej analizy specyfiki każdego z nich. Jednak podkreślanie odrębności poszczególnych celów i dóbr może prowadzić do prób przeciwstawiania ich sobie. Ze względu na integralny charakter małżeńskiej celowości odrzucenie któregośkolwiek z partykularnych celów małżeństwa nie służy autentycznej afirmacji innych celów¹¹³. Wszelkie akty oddania chwały Bogu przyczyniają się do uświęcenia człowieka i nie może być takiego aktu uświęcenia, który by się nie wiązał z oddaniem czci Bogu. Podobnie celowość nadprzyrodzona nie jest w żaden sposób zewnętrzna wobec celowości naturalnej, lecz realizują się one harmonijnie według zasady *gratia non tollit naturam sed perficit*¹¹⁴. Chwała Boża i uświęcenie człowieka na płaszczyźnie nadprzyrodzonej dokonują się w sakramentalnym małżeństwie właśnie poprzez jednoczącą i płodną miłość między ochrzczonymi małżonkami¹¹⁵.

Odzwierciedleniem przedstawionej wyżej celowości jest sformułowane w Kodeksie prawa kanonicznego określenie małżeństwa jako przymierza, „przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury do dobra małżonków oraz do zrodzenia i wychowania potomstwa” i które „zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu”¹¹⁶. Celowość ta wyrażona jest również zwięźle w sformułowaniu minimalnej wiedzy o małżeństwie, niezbędnej do jego zawarcia: „[...] małżeństwo jest trwałym związkiem między mężczyzną i kobietą, skierowanym do zrodzenia potomstwa przez jakież seksualne współdziałanie”¹¹⁷. Obowiązujący obecnie Kodeks prawa

¹¹¹ Por. tamże s. 193-199.

¹¹² Zob. KKK 1638-1654.

¹¹³ Przykładowo odrzucenie gotowości rodzicielskiej nie przyczyni się nigdy w sposób obiektywny do pogłębienia jedności małżonków, nawet gdyby tylko niektóre akty małżeńskie były sztucznie ubezpłodnione. Podobnie próby otwierania się na dar rodzicielstwa przez sztuczną prokreację poza aktem małżeńskim stanowią naruszenie małżeńskiej jedności. Dzieje się tak nawet wtedy, kiedy mąż i żona decydujący się na metodę *in vitro*, podejmują współżycie jako próbę zachowania „moralnej łączności” ich zjednoczenia małżeńskiego z dokonującym się pozaustrojowo poczęciem dziecka. Naruszenia małżeńskiej jedności nie stanowi jednak sytuacja, w której procedury medyczne podejmowane w celu rozwinięcia naturalnych skutków aktu małżeńskiego. Por. DV II, 4; HV 12; Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 363-366.

¹¹⁴ STh I, I, 8 ad 2.

¹¹⁵ Por. FC 13.

¹¹⁶ KPK kan. 1055 § 1; por. P. Gajda. *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2005 s. 28-29; W. Góralski. *Małżeństwo kanoniczne*. Warszawa: LexisNexis 2011 s. 28-30.

¹¹⁷ KPK kan. 1096 § 1; por. Góralski. *Małżeństwo kanoniczne* s. 172-173.

kanonicznego nie podaje hierarchii celów małżeństwa, za to akcentuje jedność wymiaru personalistycznego i społecznego w integralnej celowości małżeńskiego przymierza¹¹⁸.

2. Rozumienie rodzicielstwa

W integralnej celowości związku małżeńskiego rodzicielstwo jawi się jako związane z naturą małżeństwa w sposób fundamentalny i obiektywny¹¹⁹. Już błogosławieństwo pierwszych ludzi na początku stworzenia jasno wyraża cel prokreacyjny małżeńskiej wspólnoty kobiety i mężczyzny: „Bądźcie płodni i rozmnażajcie się” (Rdz 1,28)¹²⁰. Błogosławieństwo to nie zostaje odwołane przez grzech pierworodny ani zepsucie moralne ludzkości i zostaje powtórzone po ocaleniu rodziny Noego z wód potopu (Rdz 9,1.7)¹²¹. Potomstwo jest przy tym w Biblii uznawane za znak szczególnego błogosławieństwa Bożego (por. Rdz 15,3; Wj 23,26; Pwt 7,5; Hi 42,12-13). Zarówno Stary, jak i Nowy Testament, eksponując wartość prokreacyjną małżeństwa, wyraźnie podkreślają również wymiar przymierza kobiety i mężczyzny, a także wartość miłości, wzajemnego oddania oraz dążenia do dobra małżonków (zob. Oz 3; Pnp 8, 6-7; Tb 8; Prz 31,10-31; Mk 10,1-12; Ef 5,21-6,4). Takie ujęcie stanowi podstawę pojmowania aspektu prokreacyjnego małżeństwa zawsze w kontekście miłości i więzi małżeńskiej¹²². Na uwagę zasługuje również biblijny obraz Boga jako Ojca swojego stworzenia, nadającego w Chrystusie ludziom godność dzieci Bożych (por. Wj 4,22-23; Iz 64,7; Oz 11,1; Mt 6,5-15; Łk 15,11-32; Rz 8,14-17; Ef 3,14; 1J 3,1-3)¹²³. Pismo święte pokazuje również rysy macierzyńskie Bożej Miłości (Iz 49,15; Iz 66,13; Oz 11,4), jednakże w żadnym miejscu nie określa Boga mianem matki¹²⁴. Biblia ukazuje ludzkie rodzicielstwo jako wydarzenie w pełni osobowe, które jednoczy człowieka z Bogiem, przekracza biologię rodzenia i odsłania genealogię osoby¹²⁵.

¹¹⁸ Por. Góralski. *Małżeństwo kanoniczne* s. 34.

¹¹⁹ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 358.

¹²⁰ Por. Papieska Komisja Biblijna. „Czym jest człowiek?” (*Ps 8,5*) *Zarys antropologii biblijnej*. Kielce: Wydawnictwo JEDNOŚĆ 2020 s. 44, M. Brzeziński. *Małżeństwo i rodzina w planach Bożych*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 84.

¹²¹ Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 358. Por. H. Langkamer. *Życie człowieka w świetle Biblii. Antropologia biblijna Starego i Nowego Testamentu*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie 2004 s. 215-216.

¹²² Por. Langkamer. *Życie człowieka w świetle Biblii* s. 216-222.

¹²³ Por. Jan Paweł II. *Bóg Jedyny Niewysłowioną i Przenajświętszą Trójcą: Ojcem, Synem i Duchem Świętym*. Katecheza środowca. 9.10.1985. W: *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*. Red. S. Dziwisz i in. Watykan: Libreria Editrice Vaticana 1987 s. 168, Papieska Komisja Biblijna. „Czym jest człowiek?” s. 44.

¹²⁴ Por. Benedykt XVI. *Jezus z Nazaretu*. Cz. 1. *Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*. Kraków: Wydawnictwo M 2007 s. 123-125.

¹²⁵ Por. LdR 6, 9.

Prawda o ustanowieniu małżeństwa dla rodzenia potomstwa znajduje swój wyraz w nauczaniu Ojców Kościoła, a szczególnie u św. Klemensa Aleksandryjskiego, św. Metodego z Olimpu, św. Grzegorza z Nazjanzu czy św. Ambrożego¹²⁶. Ten ostatni w *Komentarzu do Ewangelii według św. Łukasza* nazywa dzieci darem Bożym dla rodziców¹²⁷. Św. Hieronim natomiast podkreśla rolę powołania rodzicielskiego, przypisując ojcu i matce współodpowiedzialność za grzechy dzieci¹²⁸. Św. Jan Chryzostom w dziele *De virginitate* zwraca uwagę, że motywem zawarcia małżeństwa jest nie tylko wskazywane przez *Pierwszy List do Koryntian* (por. 1 Kor 7,2) odsunięcie niebezpieczeństwa rozpusty, lecz również wydanie na świat potomstwa¹²⁹. Przed ojcem rodziny stawia on zadanie wychowania oraz troski o rozwój duchowy dzieci. Ten obowiązek pedagogiczny określa mianem duszpasterstwa i nadaje mu priorytet pośród innych ludzkich zadań¹³⁰.

Św. Augustyn, formułując swoją słynną naukę o trzech dobrach małżeństwa (*fides, proles, sacramentum*), na pierwszym miejscu stawia dobro rodzicielstwa¹³¹. Biskup Hippony podkreśla, że dzieci nie zawdzięczają swojego istnienia tylko rodzicom, lecz że są przede wszystkim stwarzane przez Boga. Dzieci są dla rodziców z jednej strony znakiem przemijania, z drugiej zaś wyrazem ukierunkowania na wypełnienie się rodzinnego szczęścia w wieczności¹³². Św. Augustyn przyrównuje ojca w rodzinie do kapłana i biskupa w Kościele. Jego zadaniem jest wychowywanie, upominanie, zachęcanie do czynienia dobra oraz poprawianie. W tym wszystkim ojciec rodziny powinien się starać o zachowanie łagodności, jednak czasami konieczna jest również surowość¹³³. Wzorem macierzyństwa dla św. Augustyna jest jego matka, św. Monika. Biskup Hippony podkreśla jej dbałość o wychowanie dzieci w wierze i nieustanne, cierpliwe zabieganie o ich nawrócenie. Szczególny walor wychowawczy przypisuje miłosierdziu, opiekuńczości i życzliwości swojej świętej matki: „Opiekowała się nami tak, jakby była nas wszystkich matką, a służyła każdemu tak, jakby jego córką była”¹³⁴.

¹²⁶ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 358.

¹²⁷ J. Gliściński. *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Ojców Kościoła*. „Seminare. Poszukiwania naukowe” 11(1995) s. 56.

¹²⁸ Tamże s. 57.

¹²⁹ Św. Jan Chryzostom. *De virginitate* 19. PG 46, 396D. Por. Gliściński. *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Ojców Kościoła* s. 55.

¹³⁰ Gliściński. *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Ojców Kościoła* s. 54-56.

¹³¹ Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 359.

¹³² Gliściński. *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Ojców Kościoła* s. 58.

¹³³ Tamże s. 57.

¹³⁴ Św. Augustyn. *Wyznania*. Warszawa: „Pax” 1987 IX,9; Papież Franciszek przywołując postać św. Moniki oddaje hołd wszystkim matkom, które podobnie jak ona nieustannie modlą się o powrót do wiary swoich dzieci. Por. AL 288.

Św. Tomasz z Akwinu, uznając własną wartość innych celów małżeństwa, odnosi je wszystkie do rodzicielstwa¹³⁵. Akwinata podkreśla, że człowiek ma naturę społeczną, a rodzina jest pierwszą społecznością naturalną, bardziej nawet podstawową niż państwo¹³⁶. Społeczność rodzinną tworzą osoby rozumne zespolone wokół wspólnego celu, jakim jest zdaniem Doktora Anielskiego stworzenie odpowiednich warunków dla zaistnienia człowieka oraz jego rozwoju fizycznego i duchowego. Św. Tomasz podkreśla, że zasadniczą funkcją rodziny jest wydanie na świat, utrzymanie i wychowanie potomstwa. W ten sposób stwierdza, że zadania rodzicielskie nie redukują się jedynie do płaszczyzny biologicznej, lecz sięgają wymiarów społecznego i duchowego¹³⁷. Jednakże według Akwinaty cel prokreacyjny małżeństwa nie może być właściwie zrealizowany bez małżeńskiej jedności, określanej jako *amicitia coniugalis*. Miłość małżeńska kobiety i mężczyzny opiera się na wzajemnym umiłowaniu tego, co duchowe. Taka zaś miłość zespała małżonków wokół potomstwa, które jest ich wspólnym dobrem¹³⁸. W kontekście celu prokreacyjnego społeczności rodzinnej św. Tomasz podkreśla znaczenie opieki i wychowania. Zwraca on uwagę, że rodzina jest konieczna dla właściwego rozwoju duchowego potomstwa. Stwierdza ponadto, że rodzina jest konieczna do właściwego wychowania istoty ludzkiej, nawet gdyby ta została zrodzona poza małżeństwem¹³⁹.

Nauczanie o prokreacyjnym celu małżeństwa jest wyraźnie eksponowane we współczesnych wypowiedziach Kościoła. Sobór Watykański II w Konstytucji Duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* podkreśla ukierunkowanie małżeństwa na integralną prokreację: „Małżeństwo i miłość małżeńska z natury swej skierowane są ku płodzeniu i wychowywaniu potomstwa. Dzieci też są najcenniejszym darem małżeństwa i rodzicom przynoszą najwięcej dobra. Bóg sam to powiedział: «Nie jest dobrze człowiekowi być samemu» (Rdz 2,18) i «uczynił człowieka od początku jako mężczyznę i niewiastę» (Mt 19,14), chcąc dać mu pewne specjalne uczestnictwo w swoim własnym dziele stwórczym, pobłogosławił mężczyźnie i kobiecie, mówiąc: «bądźcie płodni i rozmnażajcie się» (Rdz 1,28). Dlatego prawdziwy szacunek dla miłości małżeńskiej i cały sens życia rodzinnego zmiernają do tego, żeby małżonkowie nie zapoznając pozostałych celów małżeństwa, skłonni byli mężnie współdziałać z miłością Stwórcy i Zbawiciela, który przez nich wciąż powiększa i wzbogaca swoją rodzinę” (KDK 50). Jednocześnie Sobór zwraca uwagę na to, że rodzicielstwo jest rzeczywistością osobową, która wymaga integracji wszystkich wymiarów człowieczeństwa,

¹³⁵ Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 359.

¹³⁶ W. Piwowarski. *Rodzina jako społeczność naturalna według św. Tomasza z Akwinu*. „Roczniki Filozoficzne”. T. VIII. Z. 2(1960) s. 98, por. tamże s. 108.

¹³⁷ Tamże s. 100-102.

¹³⁸ Por. tamże s. 102-103.

¹³⁹ Tamże s. 105.

rozpoczynając od tego, co biologiczne, a na tym, co duchowe i ostateczne kończąc: „Niech zaś wszyscy wiedzą, że życie ludzkie i zadanie przekazywania go nie ograniczają się tylko do perspektyw doczesności i nie mogą tylko w niej samej znajdować swego wymiaru i zrozumienia, lecz mają zawsze odniesienie do wiecznego przeznaczenia ludzkiego”(KDK 51).

Aspekt wychowawczy rodzicielstwa podkreśla Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* Soboru Watykańskiego II. Dokument stwierdza, że zarówno obowiązek, jak i prawo do wychowania spoczywają przede wszystkim na rodzicach, ponieważ to oni przekazali życie istocie ludzkiej: „Rodzice, ponieważ dali życie dzieciom, w najwyższym stopniu są zobowiązani do wychowania potomstwa i dlatego muszą być uznani za pierwszych i głównych wychowawców. To zadanie wychowawcze jest tak wielkiej wagi, że jego ewentualny brak z trudnością dałoby się zastąpić” (DWCH 3). Deklaracja nazywa rodzinę „pierwszą szkołą cnót społecznych, potrzebnych wszelkim społecznościom” i stwierdza, że rodzice realizują wymiar wychowawczy rodzicielstwa przez tworzenie atmosfery rodzinnej pełnej miłości i szacunku do Boga oraz ludzi, co sprzyja integralnemu wychowaniu dzieci na płaszczyźnie osobistej i społecznej. Do zadań wychowawczych rodziny chrześcijańskiej zalicza: nauczanie poznawania i czci Boga, kształtowanie postawy miłości bliźniego, przekazywanie doświadczenia zdrowej społeczności ludzkiej oraz Kościoła, a także wprowadzanie dzieci do ludzkiej wspólnoty obywatelskiej oraz do wspólnoty ludu Bożego. Właściwą realizację zadania wychowawczego w rodzinie ukazuje przy tym jako kluczową dla życia i rozwoju Kościoła (DWCH 3)¹⁴⁰. Działalność rodziców powinna być objęta troską Kościoła i państwa zgodnie z zasadą pomocniczości. Państwo powinno zatem wspierać i chronić rodzinę w jej funkcji wychowawczej, przejmować obowiązek wychowania od rodziców, którzy go nie podejmują, oraz prowadzić szkoły i odpowiednie instytucje służące wychowaniu. Działania państwa powinny być jednak zasadniczo spójne z tym, w jaki sposób rodzice pragną ukształtować swoje dzieci (DWCH 3; por. tamże 6)¹⁴¹.

Kościół jest także zobowiązany wspierać funkcję wychowawczą rodziców. Jest on bowiem wspólnotą, która powinna wskazywać drogę zbawienia wszystkim ludziom, a swoich członków prowadzić do osiągnięcia pełni życia Chrystusowego. Zadanie Kościoła polega na wspieraniu wierzących rodziców w takim wychowaniu, żeby życie ich dzieci były „przepojone duchem Chrystusowym”, a zarazem żeby dążyły one do pełni życia osobowego, przyczyniając się do doskonalenia społeczności ziemskiej i budowania świata, który byłby bardziej ludzki

¹⁴⁰ Por. J. Wilk. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Lublin: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska 2002 s. 27-29.

¹⁴¹ Por. KPR 5.

(DWCH 3)¹⁴². Deklaracja przedstawia najważniejsze elementy wychowania religijnego przez rodziców, takie jak: dążenie do pełnego rozwoju osoby ludzkiej, stopniowe wprowadzanie w tajemnicę zbawienia, pogłębianie świadomości otrzymanego daru wiary, nauka oddawania czci Bogu, zwłaszcza w liturgii, wdrażanie do prowadzenia życia według nowego człowieka, dążenie do doskonałości i wzrostu Ciała Mistycznego, dawanie świadectwa nadziei oraz pomoc w chrześcijańskim kształtowaniu świata (DWCH 2)¹⁴³.

Papież Paweł VI w encyklice *Humanae vitae* przekazywanie życia nazywa obowiązkiem, dzięki któremu rodzice stają się „wolnymi i odpowiedzialnymi współpracownikami Boga Stwórcy”¹⁴⁴. Wskazuje, że rodzicielstwo należy ujmować w aspekcie biologicznym, psychologicznym, demograficznym i socjologicznym. Należy wziąć pod uwagę to, co nadprzyrodzone i wieczne, nie pomijając porządku naturalnego i doczesnego. Mówiąc o rodzicielstwie, nie można zatrzymać się jedynie na poszczególnych aspektach cząstkowych, ale należy brać pod uwagę człowieka jako całość¹⁴⁵. Ojciec Święty kładzie duży nacisk na integralność, zarówno jeśli chodzi o podwójną celowość małżeństwa, jak i wielowymiarowość rodzicielstwa. Zjednoczenie małżeńskie jest wzajemnym i wyłącznym oddaniem się osób, właściwym wyłącznie dla małżonków, prowadzącym do osobowej wspólnoty, w której kobieta i mężczyzna doskonalą się wzajemnie, a równocześnie współpracują z Bogiem Stwórcą nie tylko w wydaniu na świat nowych ludzi, ale również w ich wychowaniu. Wymiar rodzicielski miłości małżeńskiej jest zatem nieodłączny od wspólnego doskonalenia się małżonków – a przez jedno i drugie Bóg „ureczywistnia w ludziach swój plan miłości”¹⁴⁶. Wśród charakterystycznych cech miłości małżeńskiej papież wymienia płodność. Dzięki niej miłość kobiety i mężczyzny przekracza wspólnotę ich dwojga i znajduje swoje przedłużenie w nowym życiu, które przynosi małżonkom najwięcej dobra i jest dla małżeństwa najcenniejszym darem¹⁴⁷.

Encyklika *Humanae vitae* ukazuje, czym jest odpowiedzialne rodzicielstwo i jak należy je właściwie rozumieć. Polega ono na znajomości związanych z macierzyństwem i ojcostwem procesów biologicznych, na poszanowaniu właściwych im funkcji oraz na opanowaniu przez rozum i wolę wrodzonych popędów oraz namiętności. Odpowiedzialne rodzicielstwo realizuje się poprzez hojne przyjęcie licznego potomstwa bądź przez okresowe lub nieograniczone w czasie odłożenie poczęcia, przy zachowaniu postawy wielkoduszności i roztropnego

¹⁴² Por. J. Kułaczkowski. *Pedagogika rodziny*. Warszawa-Łomianki: Bonus Liber 2009 s. 57-59.

¹⁴³ Por FC 39.

¹⁴⁴ HV 1.

¹⁴⁵ HV 7; por. Bassa. *Dowartościowanie odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 181.

¹⁴⁶ HV 8; por. Bassa. *Dowartościowanie odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 177-178.

¹⁴⁷ HV 9.

namysłu biorącego pod uwagę warunki fizyczne, ekonomiczne, psychologiczne i społeczne. Realizacja odpowiedzialnego rodzicielstwa zakłada poszanowanie obiektywnego porządku moralnego. Wymaga od małżonków kierowania się prawidłowo ukształtowanym sumieniem oraz uznania swoich obowiązków wobec Boga, siebie samych, rodziny i społeczeństwa, wraz z zachowaniem w nich właściwego porządku i hierarchii wartości¹⁴⁸. W stosunku małżeńskim należy nierozłącznie traktować dwa jego cele, jakimi są budowanie jedności i potencjalna prokreacja. Oznaczenie rodzicielstwa powinno być w nim nierozzerwalnie związane z oznaczaniem jedności, a związku tego człowiek nie może samowolnie zrywać¹⁴⁹. Małżonkowie nie są „panami źródeł życia”, lecz „sługami planu ustalonego przez Stwórcę”. Powinni oni zatem uważać ludzkie życie za święte, ponieważ od samego początku zakłada ono działanie Boga-Stwórcy¹⁵⁰. *Humanae vitae* stwierdza przy tym, że kluczowymi postawami związanymi z ludzkim rodzicielstwem są rozumność oraz poszanowanie porządku moralnego: „Kościół nie da się nikomu prześcignąć w chwaleniu i zalecaniu korzystania z rozumu w działaniu, co człowieka jako rozumne stworzenie tak ściśle zespała z jego Stwórcą. Stwierdza wszakże równocześnie, że winno się to dokonywać z poszanowaniem ustalonego przez Boga porządku”¹⁵¹. Dokument uzasadnia, że odpowiedzialne rodzicielstwo jest dla żony i męża drogą rozwoju ich miłości i jedności. Umacnia ono wierność, rozwija poszanowanie prawa moralnego, pogłębia wzajemny szacunek, szczególnie szacunek mężczyzn do kobiet, przyczynia się do rozwoju osobowości małżonków, wzbogaca ich o wartości duchowe, daje harmonię i pokój, pomaga w przezwyciężaniu trudności, sprzyja trosce o współmałżonka, pomaga wyzbyć się egoizmu, wzmacnia poczucie odpowiedzialności, a przez rozwój umiejętności opanowania siebie umacnia wpływ wychowawczy na dzieci i młodzież¹⁵². Ponieważ wymagania odpowiedzialnego rodzicielstwa są dla wielu ludzi trudne do zrozumienia i realizacji, pilnie potrzebne jest świadectwo oraz apostołstwo chrześcijańskich małżonków i rodzin, dzięki którym właściwe postawy mogą zostać lepiej przyswojone. Z tego względu apostołat rodziny, w którym „równi służą równym” wydaje się najpotrzebniejszy¹⁵³.

Adhortacja apostołska *Familiaris consortio* wśród czterech zasadniczych zadań rodziny chrześcijańskiej wymienia służbę życiu, zwracając uwagę, że dwoma zasadniczymi aspektami tej służby są przekazywanie życia oraz wychowanie¹⁵⁴. Papież Jan Paweł II naucza, że

¹⁴⁸ HV 10; por. Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich* s. 365-368; J. Nagórny. *Istota odpowiedzialnego rodzicielstwa Refleksja teologa moralisty w 25. rocznicę ogłoszenia encykliki Humanae vitae*. W: Nagórny. *Płciowość – miłość – rodzina* s. 222-229; Bassa. *Dowartościowanie odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 181.

¹⁴⁹ HV 12; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 268-271.

¹⁵⁰ HV 13; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 267.

¹⁵¹ HV 16.

¹⁵² HV 17, 21; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 275.

¹⁵³ HV 25-26.

¹⁵⁴ FC 17.

rodzicielstwo jest „przekazywaniem – poprzez rodzenie – obrazu Bożego z człowieka na człowieka”¹⁵⁵. Płodność małżonków jest owocem i znakiem ich miłości oraz świadectwem ich pełnego wzajemnego oddania, przez które „mężnie współdziałają z miłością Stwórcy i Zbawiciela”. Tak rozumiana płodność nie polega jedynie na fizycznym rodzeniu dzieci, lecz rozciąga się na życie moralne, duchowe i nadprzyrodzone. Rozwój tego życia stanowi dar rodziców dla dzieci, a przez nie dla całego Kościoła i świata¹⁵⁶. Cieleśno-duchowy charakter komunii małżeńskiej łączy się z cieleśno-duchowym charakterem rodzicielstwa poprzez głębokie powiązanie natury i osoby¹⁵⁷. Nawiązując do *Humanae vitae* papież Wojtyła podkreśla, że zachowanie znaczenia rodzicielskiego i gotowości rodzicielskiej w zjednoczeniu żony i męża jest warunkiem koniecznym właściwego przeżycia ich całkowitego daru z siebie i pełnego wyrażenia „wewnętrznej prawdy miłości małżeńskiej”¹⁵⁸. Według adhortacji *Familiaris consortio* otwarcie na wymiar rodzicielski małżeńskiej jedności związane jest z przyjęciem postawy dialogu, akceptacji, poszanowania i wspólnej odpowiedzialności żony i męża, przez co mogą oni „odkryć i przeżyć wyzwalającą i rozwijającą wartość autentycznej miłości, jaką ofiaruje Ewangelia i której domaga się przykazanie Pana”¹⁵⁹.

Istotną i integralną częścią rodzicielstwa jest wychowanie, gdyż rodzicielstwo należy rozumieć jako uczestnictwo w stwórczym dziele Boga, a zarazem rodzenie nowej osoby w miłości i dla miłości¹⁶⁰. Zrodzenie osoby powołanej do rozwoju wiąże się zatem z zadaniem umożliwienia jej w pełni ludzkiego życia. Wychowanie jest prawem i obowiązkiem rodziców przynależącym do istoty rodzicielstwa i mającym charakter pierwotny oraz pierwszeństwo wobec innych podmiotów. Udział rodziców w wychowaniu dzieci ma charakter niezbywalny i wyklucza zastępstwo, co oznacza, że nie może być on w sposób całkowity zawłaszczony przez innych lub też innym przekazany, nawet gdyby sami rodzice domagali się tego. Wiąże się to z wyjątkową relacją miłości, jaka łączy rodziców i dzieci. Miłość macierzyńska i ojcowska stanowi „duszę, a przez to i normę” całej działalności wychowawczej. Owocami tej miłości są czułość, stałość, dobroć, usłużność, bezinteresowność i duch ofiary¹⁶¹.

Do istotnych wartości życia ludzkiego, które rodzice powinni ufnie i z odwagą kształtować w dzieciach adhortacja *Familiaris consortio* zalicza: wolność wobec dóbr materialnych, prosty i surowy styl życia, przekonanie, że „więcej wart jest człowiek z racji tego,

¹⁵⁵ FC 28.

¹⁵⁶ FC 28; por. Nicola di, Danese A. *Mężczyzna i kobieta z perspektywy personalizmu*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 237.

¹⁵⁷ FC 32.

¹⁵⁸ FC 34; por. J. Nagórny. *Płciowość ludzka – z perspektywy chrześcijańskiego personalizmu*. W: *Płciowość ludzka w kontekście miłości. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. J. Nagórny, M. Pokrywka s. 43-44.

¹⁵⁹ FC 34; por FC 32.

¹⁶⁰ FC 36; por. Goleń. *Duszpasterstwo rodzin wsparciem rodziców w wychowaniu* s. 178-179.

¹⁶¹ FC 36; por. Nicola, Danese. *Mężczyzna i kobieta z perspektywy personalizmu* s. 237-239.

czym jest, niż ze względu na to, co posiada” (KDK 35), a także poczucie sprawiedliwości, poszanowanie godności osobistej każdego człowieka oraz prawdziwą miłość będącą szczerą troską i bezinteresowną służbą wobec potrzebujących. Tym, co powinno nadawać kierunek i warunkować wzrost w rodzinie chrześcijańskiej jest postawa bezinteresownego daru z siebie (por. KDK 24). Zadanie wychowawcze rodziców wiąże się również z wprowadzaniem dzieci w życie społeczne, w którym miłość małżonków kształtuje w dzieciach postawę miłości wobec rodzeństwa i pozostałych członków rodziny, a także prowadzi do czynnego, odpowiedzialnego i owocnego zaangażowania w funkcjonowanie społeczności¹⁶².

Rodzinne wychowanie do miłości powinno również prowadzić do przekazania dzieciom „jasnego i subtelnego” wychowania seksualnego, skoncentrowanego na „kulturze życia płciowego”, które uchroni przed banalizacją ludzkiej płciowości, przed redukowaniem jej do wymiaru cielesnego oraz przed podejściem egoistycznym i hedonistycznym¹⁶³. Właściwe wychowanie seksualne prowadzi do pełnego przeżywania płciowości jako bogactwa całej osoby ludzkiej, która posiada ciało, uczucia i duszę. Dzięki temu człowiek przez swoją seksualność może „złożyć dar z siebie w miłości”¹⁶⁴. Z wychowaniem seksualnym wiąże się także zadanie wychowania do czystości, która prowadzi osobę do dojrzałości oraz do postawy szacunku i rozwijania „oblubieńczego sensu” ciała¹⁶⁵. Wychowanie to powinno prowadzić dzieci do rozpoznania i przyjęcia życiowego powołania także wtedy, kiedy wiąże się ono z życiem w dziewictwie¹⁶⁶. Nieodzowną częścią takiego wychowania jest doprowadzenie do znajomości i przestrzegania zasad moralnych¹⁶⁷. W trosce o właściwe wychowanie seksualne dzieci rodzice powinni być wspierani przez Kościół w ramach duszpasterstwa¹⁶⁸ oraz przez instytucje społeczne działające w oparciu o zasadę pomocniczości, z pełnym poszanowaniem światopoglądu rodziców¹⁶⁹.

Adhortacja *Familiaris consortio* posłannictwo wychowawcze rodziców chrześcijańskich nazywa uczestnictwem we władzy i miłości samego Boga Ojca i Chrystusa Pasterza, a także w macierzyńskiej miłości Kościoła. Według dokumentu sakrament

¹⁶² FC 37; por. P. Kieniewicz. *Wychowanie społeczne w świetle Familiaris consortio*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykiewicz s. 76-77.

¹⁶³ Papież Polak zauważył, iż pojmowanie ludzkiej seksualności jako obszaru manipulacji i eksploatacji jest przejawem „cywilizacji neomanihejskiej”, która przeciwstawia materialność i duchowość w osobie ludzkiej, prowadząc tym samym do reifikacji cielesności. LdR 19; por LdR 20.

¹⁶⁴ FC 37; por. WW 6; Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne* s. 96-106.

¹⁶⁵ FC 37; por. Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich* s. 48-53. D. Kornas-Bielka. *Ku dojrzałemu przeżywaniu płciowości*. W: *Płciowość ludzka w kontekście miłości* s. 154-160.

¹⁶⁶ Por. A. Derdziuk. *Wychowawcza rola rodziny w rozpoznawaniu powołania*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej* s. 158-159.

¹⁶⁷ Por. W. Rzepa. *Wychowanie moralne*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej* s. 74.

¹⁶⁸ Por. Goleń. *Duszpasterstwo rodzin wsparciem rodziców w wychowaniu* s. 182-183.

¹⁶⁹ FC 37.

małżeństwa konsekruje żonę i męża do chrześcijańskiego wychowania dzieci, wzbogacając ich wszelkimi darami potrzebnymi do pomagania dzieciom w ich wzroście ludzkim i chrześcijańskim. Wychowanie jest zatem realizowaną przez małżonków chrześcijańskich posługą „budowania Kościoła w dzieciach”¹⁷⁰. W tym kontekście Papież Rodziny za św. Tomaszem z Akwinu zestawia posługę rodziców chrześcijańskich z posługą kapłańską¹⁷¹. Posłannictwo wychowawcze rodziców chrześcijańskich obejmuje również zadanie troski o wiarę, a więc „o wzrost dziecka Bożego, brata Chrystusa, świątyni Ducha Świętego, członka Kościoła”¹⁷². Wychowanie religijne w rodzinie powinno mieć zatem charakter inicjacji chrześcijańskiej, pierwszego spotkania z Kościołem oraz szkoły naśladowania Chrystusa, w której doświadczają się przekazywania i promieniowania Ewangelii¹⁷³ i gdzie wszyscy członkowie ewangelizują i podlegają ewangelizacji¹⁷⁴. Jednak przede wszystkim rodzice są pierwszymi głosicielami Ewangelii wobec dzieci. Drogą rozwoju wiary dzieci jest przede wszystkim przykład życia rodziców, wspólna modlitwa oraz czytanie i rozważanie Słowa Bożego. W ten sposób rodzice mogą realizować pełne rodzicielstwo, polegające nie tylko na zrodzeniu życia fizycznego, ale na duchowym rodzeniu, polegającym na przekazywaniu wartości oraz umacnianiu życia wiarą. Duchowe rodzicielstwo ma swoje źródło w Bogu, gdyż „płynie z Krzyża i zmartwychwstania Chrystusa”¹⁷⁵.

Płodność ma według papieża Jana Pawła II przede wszystkim wymiar duchowy i jako taka doskonalą się przez każdy akt miłości wobec człowieka. Powinna być świadoma swojej nieustannej „twórczości”. Chociaż zrodzenie i wychowanie potomstwa ma tu charakter najbardziej bezpośredni i paradygmatyczny, ojcostwo i macierzyństwo rodzin chrześcijańskich należy traktować w sposób szeroki. Całościowo ujęte dojrzałe rodzicielstwo wiąże się z wychodzeniem poza więzi cielesne przez konkretną służbę dzieciom z innych rodzin, szczególnie tym najbardziej potrzebującym, przez gotowość do adopcji lub przysposobienia, a także przez pomoc wszystkim, którzy padają ofiarą marginalizacji społecznej i kulturowej¹⁷⁶. Takie szerokie, integralne ujęcie rodzicielstwa z perspektywy jego duchowego wymiaru pokazuje, że nawet małżonkowie przeżywający dramat bezpłodności fizycznej mogą w sposób autentyczny i pełnowartościowy doświadczyć daru płodności¹⁷⁷.

¹⁷⁰ FC 38; por. K. Kwiatkowski. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej* s. 55-57.

¹⁷¹ FC 38.

¹⁷² Tamże 39.

¹⁷³ Tamże.

¹⁷⁴ EN 71.

¹⁷⁵ FC 39.

¹⁷⁶ Por. Orzeszyna. *Teologiczno-moralny aspekt niepłodności w małżeństwie* s. 282-287.

¹⁷⁷ FC 41.

Rodzicielstwo i rodzina wpisane są na zasadzie „rozległej analogii” w ojcostwo samego Boga jako w swój odwieczny pierwowzór. Ludzkie rodzicielstwo zachowuje swoje biologiczne podobieństwo do rozmnażania się innych organizmów, ale w swojej istocie prokreacja upodabnia człowieka poniekąd do samego Boga¹⁷⁸. Papież Rodziny określa rodzicielstwo i wychowanie jako „obdarzanie człowieczeństwem”¹⁷⁹. Taka definicja pozwala na wieloaspektowe ujęcie prokreacji w wymiarze biologicznym, psychicznym i duchowym, gdzie zrodzenie co do ciała oznacza początek dalszego, stopniowego i wielostronnego rodzenia poprzez cały proces wychowania¹⁸⁰. Owo wychowawcze obdarzanie polega także na przekazywaniu Bożego obrazu i podobieństwa (por. Rdz 1, 26-27)¹⁸¹ i dlatego przekracza czysto ludzkie możliwości. Z tego też względu na rodzicielstwo należy spojrzeć jako na akt współpracy z Bogiem-Stwórcą, który jest kontynuacją dzieła stworzenia. Prokreacja przekracza rzeczywistość biologiczną, w której jest zakorzeniona, gdyż powoływany do życia człowiek transcenduje świat przyrodniczy, a „w biologię rodzenia wpisana jest genealogia osoby”. Rodzicielstwo jest zatem wydarzeniem, w którym obecny jest sam Bóg. Nowa istota ludzka powołana jest do życia osobowego, w którym rzeczywistość biologiczna łączy się z życiem „w prawdzie i miłości”, otwartym na wieczność w Bogu¹⁸².

Rodzicielstwo jest czymś więcej niż tylko aktem lub zespołem związanych ze sobą czynności mających związek z szeroko rozumianym powołaniem do życia i troską o rozwój nowej osoby ludzkiej. Jest ono przede wszystkim darem miłości Bożej, który uzdalnia małżonków do głębokiej i dojrzałej osobowej jedności. Małżeńska *communio personarum*, zakorzeniona w tajemnicy Jezusa Chrystusa, staje się „jednością dwojga” otwartą na nowe życie i nową osobę¹⁸³. Dziecko w całej rozciągłości swojego osobowego istnienia jest powołane do życia „w prawdzie i miłości”. Powołanie to nie wyczerpuje się jednak w doczesności, lecz odnosi się przede wszystkim do życia wiecznego w Bogu. Jan Paweł II podkreśla, że w poczęciu i narodzinach dziecka odzwierciedla się stwórcza Boża wola wobec człowieka, który jest chciany „dla niego samego”. Przez ten Boży zamysł człowieczeństwo w każdej ludzkiej osobie, nawet chronicznie chorej i niedorozwiniętej, może być w pełni urzeczywistnione i wyrażone, nawet jeśli trudno dostrzec jego zewnętrzną przydatność. Podstawowym powołaniem człowieka jest bowiem „bycie człowiekiem” (por. KDK 24)¹⁸⁴.

¹⁷⁸ LdR 6.

¹⁷⁹ Tamże 16.

¹⁸⁰ Tamże.

¹⁸¹ Tamże 8, 9.

¹⁸² Tamże 9.

¹⁸³ J. Nagórny. *Teologiczne podstawy odpowiedzialnego rodzicielstwa*. W: Nagórny. *Plciowość – miłość – rodzina* s. 244-245; por. LdR 8.

¹⁸⁴ LdR 9.

Rodzina jest pierwszym miejscem, w którym Chrystus „objawia człowieka samemu człowiekowi” (por. KDK 22)¹⁸⁵. Osoba dziecka staje się darem, dzięki któremu „my” kobiety i mężczyzny otwiera się na relację z „ty” nowego człowieka. W ten sposób komunია małżeńska staje się komunią rodzicielską i rodzinną¹⁸⁶. W tym dialogicznym wydarzeniu rodzicielskim macierzyństwo urzeczywistnia się za sprawą ojcostwa, a równocześnie ojcostwo za sprawą macierzyństwa¹⁸⁷. Fundamentem tej komunii i zarazem najdoskonalszym prawzorem wszelkiej wspólnoty jest tajemnica trynitarna Boskiego „My”¹⁸⁸. Miłość małżeńska i rodzicielska jest zatem ze swej istoty ukierunkowana na *communio personarum*, dlatego wiąże się ona ze szczególną odpowiedzialnością za wspólnotę oraz za dobro wspólne. Dzięki rodzicielstwu małżeńskie przymierze znajduje swoje pełne i specyficzne urzeczywistnienie, a zrodzenie dzieci powinno wzbogacać komunię małżonków. Miłość małżeńska urzeczywistnia się zatem w rodzicielstwie, a rodzicielstwo pogłębia i odnawia miłość małżeńską¹⁸⁹.

Zadanie przyjęcia i wychowania potomstwa opiera się na dobru wspólnym małżeństwa i rodziny, którym jest wzajemna miłość, wierność, uczciwość małżeńska oraz dożygonna trwałość związku¹⁹⁰. Małżeństwo i budowana na nim rodzina są zatem środowiskiem rozwoju dobra wspólnego, które zarazem przybliża do siebie żonę i męża, promieniuje na dzieci oraz tworzy komunię pokoleń, w której dobro zarówno jednoczy osoby najbliższe, jak i otwiera je na coraz szerszą wspólnotę według zasady: *bonum est diffusivum sui*¹⁹¹. Papież Jan Paweł II zwraca uwagę, że nowy człowiek jest przede wszystkim darem i dobrem wspólnym rodziny i ludzkości. Dlatego też nie jest właściwe patrzenie na dziecko z punktu widzenia trudności i obciążeń, z jakimi wiąże się przyjęcie potomstwa. Perspektywą, z której należy rozpatrywać rodzicielstwo, jest niezbywalna, nienaruszalna i naturalna godność osoby ludzkiej, która powinna być afirmowana ze względu na nią samą¹⁹². Rodzina jest środowiskiem, w którym ta afirmacja osoby może się dokonać w sposób najpełniejszy, gdzie może ona „bytować dla niej samej”. W rodzinie też może on najpełniej rozwijać się i realizować przez miłość rozumianą jako dar z samego siebie. Z tego względu rodzina nazywana jest „sanktuarium życia”¹⁹³. Według Papieża Rodziny rodzicielstwo niesie ze sobą również „znak paschalny”. Narodziny człowieka wiążą się bowiem ze zwycięstwem życia nad śmiercią i jako takie są w pewien

¹⁸⁵ LdR 2; por. RH 8.

¹⁸⁶ Por. LdR 11.

¹⁸⁷ Tamże 7.

¹⁸⁸ Por. Tamże 6.

¹⁸⁹ Tamże 7.

¹⁹⁰ LdR 10; por. OBł 60, 63.

¹⁹¹ LdR 10.

¹⁹² Por. K. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność*. Warszawa: Hachette 2012 s. 37.

¹⁹³ LdR 11; por. CA 3.

sposób przyporządkowane do zmartwychwstania Jezusa Chrystusa, które jest objawieniem życia¹⁹⁴.

Odpowiedzialne rodzicielstwo jest głęboko zakorzenione w odpowiedzialności małżonków za dobro wspólne, jakim jest człowiek. Dobrem wspólnym jest dobro małżonków oraz wszystkich osób tworzących rodzinę, a w szczególności dzieci. Ojcostwo i macierzyństwo realizowane w sposób odpowiedzialny szczególnie wiąże się z momentem zjednoczenia małżeńskiego, które niesie ze sobą „możliwość rodzicielską”¹⁹⁵. Jest to doświadczenie wyjątkowego daru i spotkania żony oraz męża, a zarazem moment szczególnej odpowiedzialności, która warunkuje dojrzałą i trwałą miłość¹⁹⁶. W ten sposób postawa całkowitego daru wiąże się z otwartością na potencjalne rodzicielstwo, jak również wzajemną kontynuacją miłości i życia. Do zachowania wewnętrznej prawdy tego daru konieczne jest uszanowanie nie tylko wymiaru subiektywnego zjednoczenia małżeńskiego, ale również respektowania prawdy obiektywnej¹⁹⁷.

Na rodzicielstwo warto spojrzeć także w kontekście czwartego przykazania Dekalogu. Zawarty w nim nakaz czci łączy się z przykazaniem miłości oraz z postawą bezwarunkowej afirmacji osoby ze względu na nią samą. Przykazanie nakazujące cześć wobec rodziców zawiera w sobie również skierowane do nich zobowiązanie postępowania wobec dzieci w sposób zasługujący na ich cześć. Również rodzice powinni czcić dzieci ze względu na ich osobową godność. Zasada czci jest zatem warunkiem prawidłowego wychowania¹⁹⁸. Dzięki tej afirmacji godności każdej osoby rodzina w Bożym projekcie jest pierwszą szkołą człowieczeństwa, na której opiera się szacunek do człowieka w narodach, państwach, organizacjach międzynarodowych i na każdym innym poziomie życia społecznego. Dlatego też poprzez wychowanie w rodzinie przepływa główny nurt cywilizacji miłości¹⁹⁹. Ze względu na wielką doniosłość tegoż dzieła miłość wychowawcza powinna być wymagająca²⁰⁰.

¹⁹⁴ LdR 11.

¹⁹⁵ Tamże 12.

¹⁹⁶ Ks. Janusz Nagórny słusznie spostrzegł, że odpowiedzialność bez miłości pozostałaby czysto formalnym zobowiązaniem. Tenże. *Teologiczne podstawy odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 246-247; por. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 146-147.

¹⁹⁷ LdR 12. Papież Jan Paweł II pisze o kulturze lub cywilizacji miłości, która oznacza piękną miłość oraz radość z każdego człowieka przychodzącego na świat. Rodzina jako Kościół domowy pełni kluczową rolę w cywilizacji miłości jako komunია osób i wspólnota wyjątkowej bliskości, w której więzi międzyludzkie są szczególnie intensywne. Rodzina jest również niezwykle wrażliwa na zagrożenia ze strony tego, co jest destrukcyjną „antycywilizacją”, „cywilizacją śmierci”, chorą cywilizacją skutku, konsumpcji i użycia, skoncentrowaną na rzeczach, a nie na osobach, charakteryzującą się oderwaniem od prawdy, agnostycyzmem, utylityzmem, dążeniem do uprzedmiotowienia człowieka, mentalnością hedonistyczną oraz antynatalistyczną, aż po akceptację aborcji. Por. LdR 13, 21.

¹⁹⁸ Por. LdR 16.

¹⁹⁹ LdR 15; por. KKK 2212.

²⁰⁰ LdR 14, por. LdR 18.

Wychowanie, rozumiane jako dzielenie się, obdarzanie człowieczeństwem, polega na wspólnym uczestnictwie rodziców i dzieci w doświadczaniu prawdy i miłości. Ma ono charakter dwustronny. Ze strony rodziców wychowanie jest prawdziwym apostołstwem, poprzez które rodzą oni swoje dzieci w znaczeniu duchowym. Rodzice dają w nim bowiem wyraz swojej miłości małżeńskiej i rodzicielskiej i dopełniają małżeńską komunę osób dzięki uczestnictwu w ojcowskiej i macierzyńskiej pedagogii Boga. Wychowanie jako apostołstwo jest stopniowym i wielostronnym rodzeniem stanowiącym kontynuację zrodzenia cielesnego. Dzieło wychowania jednocześnie owocuje wzrostem samych wychowawców-rodziców. Dzięki Chrystusowi każde autentyczne wychowanie jest uczestnictwem w zbawczym wymiarze Boskiej pedagogii i jako takie jest ukierunkowane na wypełnienie w Tajemnicy Paschalnej. Dlatego oddziaływania wychowawcze powinny dążyć do wypracowania w osobach postawy samowychowania²⁰¹.

Z małżeństwa rodzą się nie tylko synowie ludzcy, ale także dzieci Boże. Dlatego wychowanie w rodzinie posiada wymiar eklezjalny, zwłaszcza w wymiarze religijno-moralnym. Nie chodzi jedynie o powierzanie pewnych zadań wychowawczych Kościołowi, ale o to, żeby rodzina wychowywała w Kościele, korzystając ze wsparcia całej wspólnoty, zgodnie z zasadą pomocniczości. W ten sposób Kościół wychowuje poprzez rodzinę jako swoją domową komórkę. W takim wychowaniu istotną rolę pełni solidarne wsparcie, jakiego rodziny udzielają sobie wzajemnie, tworząc „rodziny rodzin”, czy też „oazy rodzin”, w których rodzice wychowują się dzięki innym rodzicom, a dzieci dzięki dzieciom²⁰².

Cenny wykład dotyczący rodzicielstwa znajdujemy w dokumencie Papieskiej Rady do spraw Rodziny „Rodzina a ludzka prokreacja”. Podkreśla on, że rodzicielstwo jest rzeczywistością wielowymiarową, obejmującą zrodzenie, utrzymanie i wychowanie²⁰³. Dokument ten posługuje się pojęciem integralnej prokreacji oraz prokreacji odpowiedzialnej, wskazując na jej wymiar biologiczny, pedagogiczny i antropologiczny, a także na odniesienie rodzinne, społeczne i eklezjalne²⁰⁴. Podkreśla konieczność przenikania się natury, miłości i wolności we wszystkim, co jest związane z ludzkim rodzicielstwem implikującym trzy elementy: cielesność, różnicę płci oraz współpracę z Bogiem. Wyjaśnia znaczenie terminów „odpowiedzialne ojcostwo” i „odpowiedzialne macierzyństwo”, stwierdzając, że opierają się one na uznaniu prokreacji za akt współpracy ze Stwórcą, w której Boża miłość zostaje przez kobietę i mężczyznę przełożona na ludzki język²⁰⁵. Wskazuje w ten sposób na konieczność

²⁰¹ Por. LdR 16.

²⁰² Tamże.

²⁰³ RLP 18.

²⁰⁴ Por. tamże 9-10.

²⁰⁵ Tamże 11, 16.

dowartościowania otwarcia małżonków na życie oraz budowania pozytywnego stosunku do wielodzietności, a także oparcie ich wizji odpowiedzialnej prokreacji na odniesieniu do Boga²⁰⁶. Dzięki temu mogą oni skutecznie przeciwstawić się szkodliwym tendencjom maltuzjańskim, neomatluzjańskim czy eugenicznym²⁰⁷ oraz dążeniom do zastąpienia zrodzenia osoby aktem technicznej produkcji²⁰⁸. Żadna ludzka władza, instytucja czy organizacja nie mają bowiem prawa regulować zachowań rodziców dotyczących przekazywania życia²⁰⁹.

Integralna prokreacja ludzka jest procesem opartym na współpracy Boga i człowieka. Ojcostwo i macierzyństwo opierają się na składaniu bezinteresownego daru z siebie, zarówno w przekazywaniu życia, jak i w podejmowanej trosce o osobowy rozwój dziecka. Wychowanie należy rozumieć jako wspieranie możliwości wychowywanego dziecka, z zachowaniem jego prymatu i szacunku dla osobowej godności, jak również szacunku dla wszystkich członków rodziny. Wychowujące środowisko rodzinne uczy człowieka właściwego życia oraz wdraża go w świat kultury. Prokreacja integralna polega na takim wprowadzaniu w życie, że wychowanek rozwija się pod każdym względem, oraz wzmacnianiu jego naturalnych uzdolnień poprzez kształtowane cnoty i umiejętności²¹⁰. W rodzinie dziecko poprzez wychowanie i edukację rozwija swoją osobowość w dziedzinie podmiotowej, przedmiotowej i projekcyjnej poprzez doskonalenie poznania, sposobu postępowania oraz umiejętności działania. Obok rozwijania umiejętności intelektualnych konieczne jest zadbanie o wzrost cnót moralnych, które w sposób najsolidniejszy przekazują właśnie rodzice. Rodzenie polega również na wychowaniu do interioryzacji wartości moralnych i religijnych²¹¹. W tym celu konieczne jest, aby mężczyźni zyskiwali świadomość wzniosłości powołania do ojcostwa oraz nauczyli się je realizować w postawie solidarności wolnej od niewłaściwego indywidualizmu²¹². Podobnie kobiety powinny zyskiwać pragnienie macierzyństwa oraz przekonanie o wielkiej jego godności. Do tego zaś potrzebne jest przedkładanie relacji opartych na miłości ponad postawy utylitarne²¹³.

Myśl eklezjalną dotyczącą rodzicielstwa rozwija papież Franciszek w adhortacji apostolskiej o miłości w rodzinie *Amoris laetitia*. Obecny papież stwierdza, że „płodna miłość staje się symbolem intymnej rzeczywistości Boga”²¹⁴. Z tego względu konieczne jest ukazywanie wymiaru prokreacyjnego małżeństwa w powiązaniu z jednością małżeńską oraz

²⁰⁶ Tamże 17; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 241.

²⁰⁷ RLP 2; por. Nagórny. *Istota odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 225-226.

²⁰⁸ RLP 8; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 245-246.

²⁰⁹ RLP 22; por. KPR 3.

²¹⁰ Tamże.

²¹¹ RLP 21; por. Kwiatkowski. *Wychowanie religijne w rodzinie* s. 64; Rzepa. *Wychowanie moralne* s. 68.

²¹² Por. J. Nagórny. *Posłannictwo ojca w kontekście współczesności*. W: Nagórny. *Płciowość – miłość – rodzina* s. 267-268.

²¹³ RLP 19; por. Z. Zarembski. *Kobieta jako żona i matka*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna* 678-679.

²¹⁴ AL 11; por. Nadbrzeżny. *Sens i wartość sakramentu małżeństwa według adhortacji Amoris laetitia* s. 42.

potrzebą wzrastania zaślubionych w miłości²¹⁵. Ludzka seksualność jest bowiem podporządkowana miłości małżeńskiej²¹⁶, a małżeństwo jest ze swojej natury ukierunkowane na prokreację²¹⁷. Dar płodności nie jest zewnętrznym dodatkiem do małżeńskiej miłości, lecz przynależy integralnie do jej istoty: „Przychodzące dziecko nie przybywa z zewnątrz jako dodane do wzajemnej miłości małżonków; wyłania się w samym centrum tego wzajemnego daru, którego jest owocem i wypełnieniem. Nie pojawia się pod koniec procesu, ale jest obecne od początku miłości, jako istotna cecha, której nie można zaprzeczyć bez okaleczenia samej miłości. Od początku miłość odrzuca wszelkie impulsy do zamykania się w sobie i otwiera się na płodność, która ją przedłuża, wykraczając poza swoją własną egzystencję”²¹⁸. Dziecko nie jest czymś, co należy się małżonkom, ale jest darem i powinno przyjść na świat jako owoc właściwego aktu miłości małżeńskiej²¹⁹. W tym kontekście konieczne jest ponowne odkrycie nauczania encykliki *Humanae vitae*, szczególnie jeśli chodzi o poszanowanie godności osoby ludzkiej przy planowaniu rodziny oraz uwzględnianie jednoczącego i prokreacyjnego znaczenia ludzkiej płciowości tak, aby żaden akt płciowy małżonków nie zaprzeczał temu znaczeniu²²⁰. Rozumienie daru rodzicielstwa domaga się właściwego zrozumienia wartości przyjęcia daru dziecka. Nawet dziecko przychodzące na świat w okolicznościach niechcianych powinno być przyjęte jako dar Boży, z pełną odpowiedzialnością, otwartością i miłością. Żadne dziecko nie powinno być odrzucane, opuszczone, okradane z dzieciństwa i przyszłości. Nie powinno myśleć o sobie, że jest „pomyłką”²²¹.

Papież Franciszek wskazuje na blaski i cienie okresu ciąży. Podkreśla wielką godność kobiety, która w sposób szczególny uczestniczy w tajemnicy stworzenia²²². Zachęca kobiety do przewycięzania niepokojów, obaw i trudności związanych z akceptacją dziecka i czasu jego przyjścia na świat. Radzi, by czas oczekiwania na narodziny dziecka był dla matki i ojca czasem modlitwy i marzeń, aby każde dziecko czuło się osobą oczekiwaną²²³. Mając świadomość trudów towarzyszących ciąży, papież apeluje do wszystkich kobiet spodziewających się dziecka, by pielęgnowały postawę radości z macierzyństwa, powierzały tę radość Bogu i starały się przekazać ją dziecku²²⁴.

²¹⁵ AL 36.

²¹⁶ KKK 2360.

²¹⁷ Papież dodaje jednak, że nie przekreśla to szansy na głębię życia małżeńskiego u par nieplodnych. Por. AL 80.

²¹⁸ AL 80.

²¹⁹ AL 81; por. U. Dudziak. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 333.

²²⁰ AL 80, 82; por. HV 12.

²²¹ Papież pyta retorycznie: „Na co nam uroczyste deklaracje praw człowieka i praw dziecka, jeśli potem karzemy dzieci za błędy dorosłych?”. AL 166.

²²² Tamże 168.

²²³ AL 169-170.

²²⁴ AL 171; por. Dudziak. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie* s. 336.

Każde dziecko ma naturalne prawo oraz potrzebę posiadania matki i ojca, doświadczania ich miłości oraz do tego, by rodzice się kochali. Miłość rodzicielska ukazuje dzieciom miłość samego Boga, będącą jednocześnie miłością ojcowską i macierzyńską²²⁵. Misja macierzyńska wiąże się z dawaniem świadectwa piękna życia, czułości, poświęcenia czy siły moralnej. Rola matki jest również kluczowa w przekazywaniu życia religijnego. Dzięki niej w dziecku rozwija się zaufanie, poczucie własnej wartości, a także zdolność do intymności i empatii. W ten sposób dziecko przezwycięża zagrożenia egoizmu i indywidualizmu²²⁶. Z kolei misja ojcowska, komplementarna wobec macierzyńskiej, pomaga dziecku zrozumieć granice rzeczywistości, wyjść ku szerszemu światu, orientować się w jego wyzwaniach oraz podejmować wysiłek i walkę²²⁷. Pozytywny obraz matki i ojca powinien być chroniony nawet w obliczu rozvodu rodziców, którzy nigdy nie powinni czynić swoich dzieci zakładnikami w swoim konflikcie²²⁸. Jeśli z jakiegokolwiek powodu dziecko mieszka tylko z jednym z rodziców, konieczne jest szczególne wsparcie ze strony innych rodzin oraz wspólnoty parafialnej²²⁹.

Rodzicielstwo można rozumieć także jako płodność poszerzoną. Wymiar prokreacyjny związku małżeńskiego można zrealizować w sposób pełnowartościowy również wtedy, kiedy małżonkowie są biologicznie niepłodni²³⁰. Adopcja jest szlachetnym sposobem realizacji macierzyństwa oraz ojcostwa i stanowi pełny miłości akt obdarzania rodziną tych, którzy jej nie mają²³¹. Także przyjmowanie, otaczanie miłością i wychowanie dzieci niepełnosprawnych są wyrazem wielkoduszności oraz szczególnej płodności doświadczenia małżeńskiego²³². Poszerzona płodność rodziny może wyrażać się w postawie bliskości, zaangażowania w relacje międzyludzkie i życie społeczności. Urzeczywistnia się ona w miłości wspierającej opuszczonych i budującej „kulturę spotkania”, walczącej o sprawiedliwość, przekształcającej świat w dom, budującej braterstwo, przesycającej duchem rodzinnym relacje społeczne, solidarnej, otwartej, przyjmującej ubogich oraz solidaryzującej się z potrzebującymi²³³. W tym sensie płodność małżeńska jest postawą promocji osoby²³⁴. Płodność rodzin chrześcijańskich

²²⁵ AL 172.

²²⁶ Franciszek stwierdza mocno, że „społeczeństwo bez matek byłoby społeczeństwem nieludzkim”. AL 174-175; por. Dudziak. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie* s. 336-337.

²²⁷ AL 175.

²²⁸ AL 245; por. G. Pyżlak. *Towarzystwo rodzinom po rozpadzie*. W: *Towarzystwo małżeństwu i rodzinie* s. 391.

²²⁹ AL 252; por. Pyżlak. *Towarzystwo rodzinom po rozpadzie* s. 392.

²³⁰ Z drugiej strony roszczenie sobie przez rodziców prawa do posiadania dziecka za wszelką cenę w imię dążenia do własnej samorealizacji jest nieuprawnione. AL 180.

²³¹ AL 179.

²³² AL 82.

²³³ Por. AL 181, 183; W. Przygoda. *Rodzina szkołą miłosierdzia chrześcijańskiego*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. s. 180.

²³⁴ AL 322; por. A. Rybicki. *Duchowość rodziny w duszpasterstwie*. W: *Towarzystwo małżeństwu i rodzinie* s. 282.

wyraża się także w dawaniu świadectwa o Jezusie w czynach i słowach, przekazywaniu wiary, budzeniu pragnienia Boga i ukazywaniu piękna Ewangelii. Prowadzi to do wzrostu wiary i nadziei, jak również obrony słabych, cierpiących i poniżonych, wspierania potrzebujących pomocy oraz umacniania wrażliwości społecznej²³⁵.

Zauważana obecnie w niektórych krajach tendencja do zrodzenia tylko jednego dziecka prowadzi do zubożenia doświadczenia braterstwa u dzieci, a także w szerszej społeczności. Jeśli małżonkowie nie mogą mieć więcej dzieci, powinni oni w inny sposób zatroszczyć się o przezwyciężenie samotności i izolacji w drodze rozwojowej ich dziecka²³⁶. Kształtowanie hojności w przekazywaniu życia jest istotnym zadaniem towarzyszenia duszpasterskiego żonie i mężowi w pierwszych latach małżeństwa. W realizacji tego zadania należy uwzględnić charakter osobowy i w pełni ludzki miłości małżeńskiej, poszanowanie godności współmałżonka, postawę dialogu oraz właściwy sposób planowania rodziny szanujący okresy płodne²³⁷. Decyzje prokreacyjne małżonków powinny być wolne zarówno od subiektywnych osądów, jaki też od uniformizacji narzucanej przez ich środowiska²³⁸. Wsparcie duszpasterskie może pomagać małżonkom przygotować się i przeżywać kryzysy związane z rodzicielstwem. Wiążą się one z przyjęciem dziecka, jego wychowaniem, dojrzewaniem, a także usamodzielnieniem się. Wymaga to od rodziców zmiany nawyków, zaangażowania wielu sił, elastyczności, radzenia sobie ze strachem, poczuciem winy, depresją, zmęczeniem, a także z sytuacjami destabilizującymi lub przeciwstawiającymi sobie małżonków²³⁹. Szczególnym dramatem rodziny jest utrata dziecka. Wówczas najbardziej potrzeba zrozumienia rodziców obarczonych tak wielkim bólem²⁴⁰. Ważne jest towarzyszenie rodzinie przechodzącej poszczególne etapy żałoby oraz delikatna pomoc w otwarciu się na przyszłość i znalezieniu najlepszych form miłości wobec osoby utraconej²⁴¹.

Dużym wyzwaniem posłannictwa rodzicielskiego jest także doświadczenie posiadania w rodzinie osoby o skłonnościach homoseksualnych. W takiej sytuacji nadrzędną zasadą

²³⁵ AL 184; por. Dudziak. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie* s. 341; J. Goleń. *Rola świadectwa w rodzinie*. „Verbum Vitae” 28:2015 s. 42-45. 52-53.

²³⁶ AL 194-195.

²³⁷ Por. Dudziak. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie* s. 338; H. Präder. *Mentalność antykonceptyjna małżonków wyzwaniem pastoralnym*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. Red. J. Goleń, D. Lipiec. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016 s. 225-226.

²³⁸ AL 222.

²³⁹ AL 235; por. P. Landwójtowicz. *Duszpasterskie wsparcie małżonków i rodzin w kryzysach*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 377.

²⁴⁰ AL 254.

²⁴¹ Tamże 255; zob. Międzynarodowa Komisja Teologiczna. *Nadzieja zbawienia dla dzieci zmarłych bez chrztu*. Poznań: Pallottinum 2008; Rada do spraw Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia Człowieka. *Kompendium pastoralne o rodzinnym pogrzebie dziecka martwo urodzonego i towarzyszeniu w żałobie osieroconej rodzinie*. Kraków-Warszawa: Wydawnictwo św. Stanisława BM 2020.

postępowania jest szacunek dla godności każdego człowieka, przyjmowanie go z szacunkiem i troską, niedopuszczalna zaś jest dyskryminacja, agresja i przemoc²⁴².

Rodzice pełnią kluczową rolę w rozwoju moralnym potomstwa²⁴³. Papież Franciszek zwraca uwagę na konieczność ochrony dzieci przed złym wpływem środków społecznego przekazu i niewłaściwymi propozycjami spędzania wolnego czasu. Zagrożenia z tym związane określa mianem „szkodliwej inwazji”. Rodzice nie mogą pozostawić swoich dzieci samym sobie, lecz powinni je w taki sposób ukierunkować i przestrzegać, żeby potrafiły się przeciwstawić zagrożeniom takim jak agresja, wykorzystywanie czy narkomania²⁴⁴. Troska rodziców nie może się jednak przerodzić w obsesję i nadmierną kontrolę. W wychowaniu „ważniejsze jest generowanie procesów niż dominacja przestrzeni”, ponieważ „czas jest ważniejszy niż przestrzeń”. Należy zatem dbać o dojrzewanie odpowiedzialnej wolności i pielęgnowanie prawdziwej autonomii młodych ludzi²⁴⁵.

Skuteczna troska rodziców o rozwój emocjonalny i moralny dziecka wymaga wpojenia fundamentalnego przekonania, że rodzice są godni zaufania, co inspiruje dzieci do miłującego szacunku wobec nich. Dziecko powinno czuć, że jest dla swoich rodziców cenne, pomimo swoich niedoskonałości. Emocjonalne zaniedbanie dzieci i nieobecność rodziców stają się tu przyczyną wielkiego cierpienia i trudności w dojrzewaniu²⁴⁶. Rodzice powinni kształtować wolę swoich dzieci przez rozwijanie dobrych nawyków, emocjonalnych skłonności ku dobru oraz umiejętności rezygnacji z natychmiastowej satysfakcji. Warto, aby stosowali w tym celu metody aktywne oraz dialog uwzględniający wrażliwość i język dzieci. Szczególnie korzystne są sposoby indukcyjne, dzięki którym wychowanek może sam odkryć znaczenie wartości, norm i zasad²⁴⁷. Formacja etyczna powinna ukazywać, że dobre działanie jest korzystne dla działającego, a wymaganie wyrzeczeń powinno się łączyć z wyraźnym ukazywaniem dobra, do którego prowadzą²⁴⁸. Obok kształtowania właściwych ocen moralnych konieczne jest wypracowanie właściwych nawyków i rozwijanie sprawności. Służy temu kultywowanie wolności poprzez postanowienia, motywacje, zastosowania praktyczne, bodźce, nagrody, przykłady, wzory, symbole, refleksje i zachęty, korygowanie sposobu działania, a przede wszystkim dialog z dzieckiem. Ten ostatni wydatnie pomaga w rozwijaniu stałych zasad wewnętrznych, motywujących do spontanicznego czynienia dobra²⁴⁹. Niezbędne jest budzenie

²⁴² AL 251.

²⁴³ AL 259.

²⁴⁴ AL 260; por. Fiałkowski. *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary* s. 368.

²⁴⁵ AL 261.

²⁴⁶ Tamże 262.

²⁴⁷ AL 263; por. B. Parysiewicz. *Strategia wspierania miłości w małżeństwie i rodzinie*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 270-271.

²⁴⁸ AL 265.

²⁴⁹ Tamże 266-267.

w młodych ludziach zdolności do postawienia się w sytuacji innych i uwrażliwienie ich na to, że czyny złe mają swoje konsekwencje. Ten cel realizuje się częściowo poprzez zdecydowane kierowanie dziecka oraz stosowanie sankcji wobec agresywnych zachowań antyspołecznych. Napomnienie jest bowiem wyrazem miłości, a nie wrogości lub agresji. Rodzice, świadomi swoich ograniczeń i niedoskonałości, powinni okazywać cierpliwość w stosunku do kruchości i ograniczeń wiekowych dziecka, unikając postawy nieustannie karzącej, która prowadzi do rozdrażnienia i zniechęcenia (por. Kol 3, 21)²⁵⁰. Dyscyplina powinna stać się dla dziecka bodźcem do konstruktywnego procesu rozwoju, nie zaś okaleczaniem pragnień. Niebezpiecznymi skrajnościami są tu zarówno podporządkowanie wszystkiego pragnieniom dziecka, jaki i skupienie się tylko na obowiązkach wychowawcy i nakłanianie go jedynie do realizacji życzeń innych. Młody człowiek powinien dojrzewać w świadomości, że jest zarówno podmiotem praw, jak i obowiązków²⁵¹. Nie można wymagać nieproporcjonalnych poświęceń ani wysiłku mogącego prowadzić do urazów lub działań czysto przymusowych. Należy zachęcać do proporcjonalnych wyrzeczeń i małych kroków, które dziecko może zrozumieć, zaakceptować i docenić. Nadmierne wymagania prowadzą jedynie do czysto zewnętrznej poprawności zachowań i w dalszej perspektywie okazują się nieskuteczne²⁵². Trudności i niepowodzenia formacji etycznej mogą wynikać z doświadczeń porzucenia, rozczarowania, braków emocjonalnych, wypaczonych obrazów rodziców lub słabości dorosłych. Konieczne jest zatem wspieranie młodych ludzi na drodze zrozumienia i pojednania oraz uleczenia ich poranionego świata wewnętrznego²⁵³.

W procesie rozwoju moralnego należy towarzyszyć dzieciom krok po kroku, szukając różnych metod dostosowanych do wieku i możliwości. Wychowanie do wolności wymaga ukierunkowania bodźców oraz cierpliwego wdrażania stopniowej zmiany zachowań, z wykorzystaniem dorobku psychologii i pedagogiki. Ludzka wolność realizuje się pośród konkretnych uwarunkowań i ograniczeń, a jej dojrzewanie domaga się wychowawczego ukierunkowania²⁵⁴. Rodzina jako pierwsza szkoła wartości ludzkich może ukształtować w młodym człowieku wiele dobrych nawyków oraz pozytywnych odniesień emocjonalnych do tego, co dobre. Pomaga również wyrobić sobie krytycyzm wobec tego, co przekazują środki społecznego przekazu²⁵⁵. Wobec zagrożeń jakie one niosą, rodzina powinna wychowywać do

²⁵⁰ Tamże 268-269.

²⁵¹ Tamże 270.

²⁵² Tamże 271.

²⁵³ AL 272; por. Fiałkowski. *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary* s. 369.

²⁵⁴ AL 273; por. Parysiewicz. *Strategia wspierania miłości w małżeństwie i rodzinie* s. 271.

²⁵⁵ AL 274.

odręczania spełnienia własnych pragnień i oczekiwania na stosowną chwilę²⁵⁶. Należy rozwijać u dzieci postawę odpowiedzialności i zdolność panowania nad doraźnymi impulsami, co pomaga wzmacniać ich samoocenę²⁵⁷.

Rodzina jest też środowiskiem podstawowej socjalizacji, które uczy wspólnego życia, wysłuchiwanie się, dzielenia, wspierania, szacunku, pomocy, bliskości, opiekuńczości, uwagi, życzliwości, troski i miłości. Dzięki temu człowiek przełamuje swój egoizm i zyskuje właściwe odniesienie do świata i społeczeństwa²⁵⁸. W rodzinie dziecko uczy się również przewycięzania konsumpcjonizmu i rozwijania wrażliwości na drugiego człowieka, szczególnie dotkniętego chorobą, cierpieniem i różnymi ograniczeniami. Dzięki temu rodzina staje się szkołą ekologii integralnej opartej o zasady wspólnoty i płodności²⁵⁹. Papież Franciszek przestrzega również przed zagrożeniem „autyzmu technologicznego” związanym z zamykaniem się w świecie zaawansowanych technologii rozrywki i komunikacji. Należy wychowywać dzieci do odpowiedzialności w korzystaniu z mediów nie tyle poprzez nieracjonalne zakazy, ile na drodze dialogu i poprzez dobry przykład oraz bezpośrednie międzyludzkie spotkania²⁶⁰. Warto, aby rodzice byli otwarci i gotowi poszerzać swoje ojcostwo i macierzyństwo w taki sposób, ażeby proces socjalizacji i dojrzewania ich dzieci mógł być wspierany przez chrześcijańskie wspólnoty lub szkoły katolickie²⁶¹.

Adhortacja *Amoris laetitia* zwraca również uwagę na potrzebę „pozytywnego i mądrego wychowania seksualnego”, dostosowanego do wieku i poziomu dojrzałości dzieci i młodzieży, opartego o dorobek nauk psychologicznych, pedagogicznych i dydaktycznych. Jest ono konieczne szczególnie wobec współczesnych tendencji do banalizowania i zubażania seksualności, niekontrolowanej pornografii, przeciążania niebezpiecznymi bodźcami oraz natłoku treści, które nie służą dojrzewaniu młodych ludzi i zniekształcają zdolność kochania²⁶². W takiej sytuacji nie można zbyt lekko traktować edukacji seksualnej²⁶³. Wychowanie seksualne powinno być realizowane jako wychowanie do miłości i wzajemnego daru z siebie. Powinno posługiwać się odpowiednim językiem i prowadzić wychowanków do poznawania samych siebie i panowania nad sobą, a także rozwijać zdrowy krytycyzm wobec fałszywych i szkodliwych treści²⁶⁴. Ma ono pielęgnować zdrową skromność, bez której człowiek może być

²⁵⁶ Papież Franciszek demaskuje złudzenie wywołane przez „pośpiech technologiczny”, że wszystko można otrzymać natychmiast. Stwierdza, że sprzyja ono arogancji i egoizmowi. AL 275.

²⁵⁷ Tamże; por. Parysiewicz. *Strategia wspierania miłości w małżeństwie i rodzinie* s. 270.

²⁵⁸ AL 276; por. Przygoda. *Rodzina szkołą miłosierdzia chrześcijańskiego* s. 188-191.

²⁵⁹ Tamże 277.

²⁶⁰ Tamże 278.

²⁶¹ Tamże 279.

²⁶² Tamże 280.

²⁶³ AL 284; por. J. Goleń. *Wspieranie rodzin w wychowaniu seksualnym. W: Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 348.

²⁶⁴ AL 280-281; por. Goleń. *Wspieranie rodzin w wychowaniu seksualnym* s. 350.

uprzedmiotawiany i grozi mu wypaczenie miłości będące jedynie obsesją na punkcie narządów płciowych²⁶⁵. Trzeba unikać sugerowania młodzieży negatywnego stosunku do celu prokreatywnego ludzkiej seksualności i zachęcania nastolatków do eksperymentów lub zabawy swoim ciałem i pragnieniami. Należy ukazywać drogę obfitującą w różne przejawy miłości, troski, szacunku oraz komunikacji przygotowującej do osobowego, integralnego i hojnego daru z ciała w przyszłości w małżeńskim zjednoczeniu seksualnym. Warto przestrzegać młodzież przed niebezpieczeństwem złudzenia związku wskutek silnego pociągu seksualnego. Aby tego uniknąć, potrzebne jest cierpliwe uczenie się wyrażania miłości do drugiej osoby oraz interpretowania i wychowywania swoich pragnień. Nie wolno mylić wyrozumiałości wobec ludzkich słabości z pobudzaniem młodych ludzi do przedłużania ich niedojrzałości²⁶⁶. Edukacja seksualna powinna również pomagać w akceptacji i szacunku dla własnego ciała z jego specyfiką i różnorodnością, kobiecością lub męskością. W tym względzie należy unikać dwóch skrajności, przeciwstawiając się zarówno tendencjom do zacierania różnicy płci, jak i postawom stereotypowym, odrzucającym wszelką elastyczność i przesadnie manifestującym to, co uważa się za typowo kobiece lub męskie. Warto uwzględniać konkretne uwarunkowania osób i rodzin, mających określony temperament, historię, kulturę, doświadczenia, formację, przyjaciół czy osoby znaczące²⁶⁷.

W świetle nauczania papieża Franciszka istotnym zadaniem rodzicielskim jest przekazywanie wiary. Pomimo trudności wynikających ze stylu życia, godzin pracy, złożoności świata i zawrotnego tempa życia, rodzina powinna ukazywać dzieciom motywy i piękno wiary, modlitwy i służby bliźniemu. Otrzymany na chrzcie świętym dar wiary dojrzewa i rozwija się dzięki rodzicom, którzy przez swój twórczy wysiłek współpracują z inicjatywą Boga. Wymaga to, aby oni sami ufali Bogu, poszukiwali Go i odczuwali Jego potrzebę. Ważnym elementem wychowania w wierze jest modlitwa rodziców o to, by Bóg działał w sercach ich dzieci, szczególnie tam, gdzie matka i ojciec nie są w stanie dotrzeć²⁶⁸. Troska o wiarę dziecka powinna być dostosowana do jego indywidualności oraz posługiwać się symbolami, gestami i opowiadaniem. Dla nastolatków, którzy doświadczają kryzysów wobec instytucji i norm ważne jest jasne świadectwo, które inspirowane swoim pięknem. Doświadczenie duchowe należy proponować, adresując je do wolności osoby. Istotne znaczenie ma tu rodzinna modlitwa oraz wspólne przeżywanie pobożności ludowej²⁶⁹. Dzięki tym praktykom religijnym w rodzinie wyraża się i umacnia wiara paschalna. Służy temu codzienne gromadzenie się członków

²⁶⁵ AL 282.

²⁶⁶ Tamże 283-284.

²⁶⁷ Tamże 285-286.

²⁶⁸ AL 287; por. Fiałkowski. *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary* s. 364.

²⁶⁹ AL 288; por. Fiałkowski. *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary* s. 366.

rodziny przynajmniej na krótką modlitwę wspólnotową jednoczącą ich z żywym Chrystusem, gdzie mogą oni powiedzieć Mu o swoich niepokojach, polecać potrzeby rodziny i konkretnych osób, zanosić prośby, a także umacniać miłość i wdzięczność. Kulminacją rodzinnej drogi modlitwy jest wspólne uczestnictwo w Eucharystii, szczególnie w ramach niedzielnego świętowania. Wzrostowi wiary dzieci sprzyja również zaangażowanie ewangelizacyjne i misyjne rodziny, o ile jest ono autentyczne, pokorne, przyjazne i pełne bliskości wobec ludzi²⁷⁰. Troska o chrześcijańskie wychowanie dzieci jest również obowiązkiem rodziców pozostających w sytuacjach nieregularnych. Takie osoby szczególnie potrzebują ze strony wspólnoty Kościoła duszpasterskiego towarzyszenia, rozeznania i integracji, aby mogły lepiej wypełniać swoje zadania rodzicielskie i wychowawcze²⁷¹. Franciszek stwierdza, że „w sercu każdej rodziny musi rozbrzmiewać kerygmat”. Jego owocem jest rodzinne świadectwo, które obejmuje solidarność z ubogimi, otwarcie na różnorodność, ochronę stworzenia, solidarność moralną i materialną, promocję dobra wspólnego oraz uczynki miłosierdzia wobec ciała i ducha²⁷². Postawa świadectwa miłości społecznej zakorzenionego w kerygmacie jest wyrazem specyficznej duchowości rodziny, będącej równocześnie Kościołem domowym i pełną życia komórką przemieniającą świat²⁷³. Reasumując treści dotyczące rozumienia rodzicielstwa, trzeba zauważyć, że współczesne nauczanie Kościoła na ten temat koncentruje się na jego integralności oraz współzależności poszczególnych elementów.

3. Wymogi moralne i współczesne zagrożenia rodzicielstwa

W nauczaniu Kościoła dotyczącym wymogów moralnych warto zauważyć najpierw głęboką więź między miłością a prawdą. Paweł Apostoł w *Pierwszym Liście do Koryntian* pisze o miłości, która „nie cieszy się z niesprawiedliwości, lecz współweseli się z prawdą” (1 Kor 13,6). Dobro drugiej osoby, afirmacja jej godności oraz docenianie jej uzdolnień i działań umacnia miłość, niosąc osobom radość²⁷⁴. Trzeba jednak pamiętać, że słowo „miłość” bywa często nadużywane i źle rozumiane. Konieczny jest zatem wysiłek odkrywania prawdy o ludzkiej miłości, bo tylko na niej można zbudować dobro osoby, małżeństwa i rodziny²⁷⁵. Wymagania moralne są wyrazem prawdy o ludzkiej miłości i jako takie ukazują drogę realizacji

²⁷⁰ Por. AL 318, 289.

²⁷¹ AL 299-300; por. J. Goleń. *Towarzystwo, rozeznawanie i integracja osób w nieuregulowanych sytuacjach małżeńskich*. W: *Droga miłosierdzia i integracji w adhortacji Amoris laetitia. Perspektywa dogmatyczna, moralna i pastoralna* s. 155.

²⁷² AL 290; por. Z. Zaremski. *Umacnianie podmiotowości rodziny w duszpasterstwie*. W: *Towarzystwo małżeństwu i rodzinie* s. 207.

²⁷³ AL 324; por. Rybicki. *Duchowość rodziny w duszpasterstwie* s. 282.

²⁷⁴ AL 90. 109-110.

²⁷⁵ Tamże 90, 70.

dobra oraz ewangelicznego ideału²⁷⁶. Aspekt moralny rodzicielstwa głęboko wiąże się najpierw z podstawową prawdą o ludzkiej osobie i seksualności²⁷⁷.

Klasyczna definicja Boecjusza mówi, że osoba jest indywidualną substancją natury rozumnej (łac. *rationalis naturae individua substantia*)²⁷⁸. Określenie to wiąże status osoby z posiadaniem rozumnej i wolnej natury, a więc z tym, czym dany byt jest, nie zaś z aktualnym indywidualnym działaniem, sprawnością, posiadaniem jakichś właściwości czy też spełnianiem określonych kryteriów. Statusu osoby nie można żadnej istocie ani przyznać, ani odebrać. Można go co najwyżej rozpoznać i w odpowiedni sposób się do niego odnieść²⁷⁹. Osoba ludzka posiada cielesno-duchową naturę. Człowiek jest bowiem bytem złożonym z duszy i ciała, w którym dusza stanowi formę substancjalną ciała²⁸⁰. Osoba ludzka jest zanurzona w świecie przyrody, lecz równocześnie ujawnia swoją transcendencję w stosunku do tego świata poprzez poznanie intelektualne, miłość i wolność. W relacji do społeczności osobę ludzką charakteryzuje natomiast jej podmiotowość prawna, zupełność bytowa oraz godność²⁸¹. Dzięki rozumnej i wolnej naturze osoba może posiadać „samoświadomość refleksyjną”, a więc jest zdolna do uświadomienia sobie własnego „ja” oraz uczynienia przedmiotem refleksji swojej własnej świadomości²⁸². Karol Wojtyła dodaje, że osoba charakteryzuje się samostanowieniem, które opiera się na samoposiadaniu i samoopanowaniu. Osoba bowiem posiada samą siebie i nie może stać się niczyją własnością, nawet wskutek jakiegokolwiek własnego postępowania lub postanowienia. Samoopanowanie osoby wiąże się z jej nienaruszalną i nieprzekazywalną nikomu władzą nad samą sobą. Samostanowienie osoby jest zatem jej zdolnością do decydowania o sobie i konstytuowania samej siebie w aspekcie tego, jak może się rozwijać i w jaki sposób może się zmieniać²⁸³. Autonomię i odrębność osoby wobec świata zewnętrznego dobrze wyraża formuła prawa rzymskiego: *persona est sui iuris et alteri incommunicabilis*, która mówi, że osoba podlega swojej jurysdykcji i nikomu nie można jej przekazać²⁸⁴.

Każda osoba jest jedyna i niepowtarzalna, ma duchową naturę i istnieje w sposób autonomiczny. Jej bezgraniczna wartość wiąże się tym, że jest ona obrazem Boga

²⁷⁶ Por. AL 294; VS 90.

²⁷⁷ Por. HV 10; LdR 12.

²⁷⁸ Boecjusz. *Liber de Persona et Duabus Naturis Contra Eutychem Et Nestorium* 3. PL 64,1345 CD; por. M. A. Krąpiec. *Człowiek jako osoba*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2005 s. 115.

²⁷⁹ Por. Chyrowicz. *Bioetyka. Anatomia sporu* s. 101-103.

²⁸⁰ Por. M. A. Krąpiec. *Ja-człowiek*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2005 s. 132-152.

²⁸¹ Por. M. A. Krąpiec. *Osoba*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. T. VII. Red. A. Maryniarczyk i in. Lublin: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu 2006 s. 881.

²⁸² Por. Krąpiec. *Człowiek jako osoba* s. 13-15.

²⁸³ Por. K. Wojtyła. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2011 s. 151-153.

²⁸⁴ J. F. Crosby. *Zarys filozofii osoby. Bycie osobą*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007 s. 11.

i przedmiotem Jego miłości²⁸⁵. Z punktu widzenia wiary godność rozumnej i wolnej osoby ludzkiej związana jest ze stworzeniem jej na obraz Boży, odkupieniem w Jezusie Chrystusie oraz zdolnością do poznania i kochania Boga, świadomym i wolnym aktem, w którym „ja” osoby stworzonej zwraca się ku absolutnemu „Ty” Stwórcy²⁸⁶. Osoba doskonali się przez akty poznania i miłości, szczególnie te, które są skierowane ku najwyższej Prawdzie i najwyższemu Dobru, a więc ku Bogu. Ten proces rozwoju i duchowego dojrzewania może być nazwany stawaniem się osoby. Nie oznacza to jednak, że osobowa godność człowieka ma charakter stopniowalny albo zależny od kwalifikacji intelektualnych, moralnych, posiadania jakichś właściwości, spełniania kryteriów bądź decyzji jakiejś władzy. Godność osobowa człowieka opiera się bowiem na tym, że posiada on ludzką naturę i nie jest związana z poziomem jej rozwoju lub ewentualnymi uszkodzeniami czy zaburzeniami²⁸⁷. Godność osoby ludzkiej jest zatem naturalna, nienaruszalna i niezbywalna²⁸⁸.

Prawda o godności osobowej człowieka wiąże się z moralną powinnością jej uznania i uszanowania. Powinność ta wyraża się w tzw. normie personalistycznej, która wiąże moralną ocenę czynów ludzkich z odniesieniem ich do godności osoby. Karol Wojtyła wyraził normę personalistyczną w sformułowaniu: „osoba jest takim dobrem, z którym nie godzi się używanie, które nie może być traktowane jako przedmiot użycia i w tej formie jako środek do celu”²⁸⁹. Pozytywne ujęcie tej normy wyraża zdanie: „osoba jest takim dobrem, że właściwe i pełnowartościowe odniesienie do niej stanowi tylko miłość”²⁹⁰. Z tego względu osoba ludzka znajduje się zatem w centrum moralności, a podstawową zasadą etyczną jest powinność afirmowania osoby dla niej samej²⁹¹. Odbiciem tej zasady jest zarówno ewangeliczny nakaz „Będziesz miłował swego bliźniego jak siebie samego” (Mt 22, 39), jak też formuła człowieczeństwa jako imperatywu kategorycznego Kanta: „Postępuj tak, byś człowieczeństwa tak w swej własnej osobie, jako też w osobie każdego innego używał zawsze zarazem jako celu, nigdy tylko jako środka”²⁹². Z tego względu osoba nie może być nigdy przedmiotem użycia, a właściwa w stosunku do rzeczy postawa używania jest przeciwieństwem postawy miłości. Uprzedmiotowienie osoby ludzkiej i używanie na sposób rzeczy sprawia, że nie jest możliwa miłość do niej²⁹³. Etyczny nakaz afirmacji osoby ze względu na nią samą łączy się z nakazem

²⁸⁵ RLP 15.

²⁸⁶ Por. G. Langemeyer. *Antropologia teologiczna*. Kraków: Wydawnictwo M 1995 s. 141-143.

²⁸⁷ Por. R. Spaeman. *Osoby. O różnicy między czymś, a kimś*. Warszawa: Oficyna Naukowa 2001 s. 291-305.

²⁸⁸ Por. W. Dziedzic. *Godność człowieka jako podstawa sprawiedliwości*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio G (Ius)” 66(1):2019 s. 89.

²⁸⁹ Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 37.

²⁹⁰ Tamże.

²⁹¹ T. Styczeń, A. Szostek. *Uwagi o istocie moralności*. W: T. Styczeń. *Wprowadzenie do etyki*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1995 s. 32.

²⁹² I. Kant. *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Warszawa: PWN 1984 s. 62 [429].

²⁹³ Por. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 20-21.

czci wyproszonym z czwartego Przykazania Dekalogu. Nakaz ten odnosi się do wszelkich relacji międzyludzkich, a nie tylko do więzi między rodzicami i dziećmi. Papież Jan Paweł II zwraca uwagę na zagrożenia płynące ze zlekceważenia nakazu czci i afirmacji. Zalicza do nich postawę wyobcowania wobec swojej rodziny i ojczyzny, a także dążenie do marginalizacji i „pozbywania się” osób starszych, kalekich i chorych. Zasada czci, a więc afirmacja osoby jest również warunkiem prawidłowego przebiegu procesu wychowawczego²⁹⁴.

Konsekwencją odrzucenia postawy afirmacji osoby jest uprzedmiotowienie drugiego człowieka, zabawa ludzkim ciałem i jego pragnieniami oraz używanie osób jako przedmiotów eksperymentów²⁹⁵. Może to prowadzić do nieczystości, nieumiejętności opanowania pożądlivosti, a nawet do swoistej obsesji i przemocy w sferze seksualnej²⁹⁶, jak również do postawy konsumpcjonizmu oraz indywidualistycznej kultury posiadania, przyjemności, nietolerancji i agresji²⁹⁷. Szczytową formą uprzedmiotowienia osoby jest jej zabicie. Stąd też konsekwencją odrzucenia afirmacji osoby ze względu na nią samą jest odebranie nienaruszalnego prawa do życia ludziom słabym, bezbronny, marginalizowanym, uznanym za obcych lub nieprzydatnych, co ma miejsce w przypadku zgody na aborcję lub eutanazję, jak też w społecznym szerzeniu się cywilizacji śmierci²⁹⁸.

Cieleśno-duchowa struktura bytowa człowieka wiąże się z jego płciowością. Bycie kobietą lub mężczyzną stanowi tzw. *proprium*, czyli istotną właściwość, która nie może być w żaden sposób oddzielona od człowieka. Płeć człowieka jest zasadniczo przyporządkowana procesowi przekazywania życia, lecz jej elementy przenikają każde ludzkie działanie, ponieważ każde działanie wypływa z natury. Seksualność kobiety i mężczyzny wiąże się ze specyfiką stawania się darem dla drugiej osoby zarówno w prokreacji, jak i w interpersonalnej komunikacji, która jest niezbędna dla rozwoju i doskonalenia się człowieka w miłości²⁹⁹. Kobieta i mężczyzna są obdarzeni równą godnością osobową, natomiast płciowość otwiera ich na dialog międzypersonalny, na uczynienie siebie osobowym darem w miłości oraz na przekazywanie życia³⁰⁰. Zróznicowanie płciowe kobiet i mężczyzn dotyczy „osobowości, sposobu bycia, manifestowania siebie, komunikowania z innymi, uczucia, wyrażania i przeżywania miłości ludzkiej”³⁰¹. Różnice między nimi nie są jedynie nieistotnymi biologicznymi szczegółami lub zaszczościami kulturowymi, ale są podstawowe, głębokie

²⁹⁴ Por. LdR 15-16.

²⁹⁵ AL 283.

²⁹⁶ Por. AL 281-282.

²⁹⁷ Por. AL 127.

²⁹⁸ Por. EV 20, 36, 94; LdR 21; RLP 23.

²⁹⁹ Por. Krąpiec. *Człowiek jako osoba* s. 103-105.

³⁰⁰ WW 32.

³⁰¹ WW 4.

i wzajemne³⁰². Dzięki temu ludzka seksualność jest komplementarna na płaszczyźnie fizycznej, psychologicznej i ontologicznej. Z tego względu kobieta i mężczyzna powinni zatem dążyć do harmonii, wzajemnej pomocy i uzupełniania się, a nie do chorej rywalizacji lub postrzegania siebie jako wrogów lub konkurentów³⁰³. W odniesieniu do ludzkiej płciowości należy zwrócić uwagę na zagrożenia związane z jednej strony z zacieraniem tożsamości kobiet i mężczyzn oraz różnicy między nimi, z drugiej zaś na zagrożenia wynikające z prób antagonizowania i podsycania walki między płciami. Zwrócenie uwagi na tożsamość i zróżnicowanie może się również wiązać z niebezpieczeństwem przesadnej manifestacji tego, co męskie lub kobiece przy braku elastyczności i uwzględnienia konkretnych warunków życiowych lub indywidualnych predyspozycji poszczególnych osób³⁰⁴. Dymorfizm płciowy stanowi zatem zaproszenie do jedności w postawie daru i solidarności pomiędzy kobietami a mężczyznami. Paradygmatycznym sposobem realizacji tego wezwania moralnego jest dojrzała, wzajemna, całkowita i wyłączna miłość przeżywana w związku małżeńskim³⁰⁵.

W powyższym kontekście warto zwrócić uwagę na zagrożenia moralne związane z różnymi formami ideologii *gender*³⁰⁶. Zaprzecza ona różnicę i naturalnej komplementarności mężczyzny i kobiety³⁰⁷. Próbuje ukazać społeczność bez różnic płciowych i banalizować antropologiczne podstawy rodziny. Podejmuje przy tym projekty edukacyjne i inicjatywy legislacyjne, które promują tożsamość osobistą oraz emocjonalne związki w oderwaniu od różnic biologicznych między kobietą a mężczyzną. W myśl tej ideologii mało istotne znaczenie posiada tożsamość osobowa, natomiast koncentruje się ona na orientacji seksualnej będącej rzekomo sprawą indywidualistycznego wyboru, który z czasem może być zmieniany. Tego typu ideologie, powołując się niekiedy na częściowo słuszne aspiracje, usiłują znacząco oddziaływać na edukację dzieci. Pomimo tych tendencji „płeć biologiczną (*sex*) oraz rolę społeczno-kulturową płci (*gender*) można odróżniać, ale nie rozdzielać”³⁰⁸. Wszyscy ludzie bowiem są wezwani do strzeżenia swojego człowieczeństwa, co oznacza jego akceptację i respektowanie go takim, jakim zostało stworzone³⁰⁹. Każdy człowiek powinien uznać i przyjąć swoją tożsamość płciową³¹⁰.

³⁰² RLP 13.

³⁰³ LMK 8.

³⁰⁴ Por. AL 285-286.

³⁰⁵ RLP 8.

³⁰⁶ AL 56.

³⁰⁷ Tamże. *Katechizm Kościoła Katolickiego* stwierdza, że „Zróżnicowanie i komplementarność fizyczna, moralna i duchowa są ukierunkowane na dobro małżeństwa i rozwój życia rodzinnego. Harmonia małżeństwa i społeczeństwa zależy częściowo od sposobu, w jaki mężczyzna i kobieta przeżywają swoją komplementarność oraz wzajemną potrzebę i pomoc”. KKK 2333.

³⁰⁸ Tamże.

³⁰⁹ Tamże.

³¹⁰ KKK 2333.

Najnowszy dokument Kongregacji do spraw Edukacji Katolickiej dotyczący kwestii *gender* w wychowaniu zwraca także uwagę na zagrożenia moralne związane z opartym na radykalnym woluntaryzmie jednostki rozróżnianiem, eksponowaniem i promowaniem różnorodnych „orientacji seksualnych”, transpłciowością, poliamorią oraz próbami wyzwolenia się od jakichkolwiek klasyfikacji seksualnych, które określa się mianem *queer*³¹¹. Podkreśla potrzebę walki z niesprawiedliwą dyskryminacją ludzi oraz priorytetowy charakter wychowania dzieci i młodzieży w poszanowaniu dla każdego człowieka³¹². Zaznacza jednak przy tym konieczność przeciwstawienia się procesowi oddalania od ludzkiej natury na rzecz emocjonalnych decyzji podmiotów, a także relatywizmowi i dualizmowi antropologicznemu, który oddziela człowieka od jego cielesności i kieruje się połączeniem materializmu z woluntaryzmem. Takie tendencje są próbą pomniejszania znaczenia antropologicznych podstaw rodziny, prowadzą do zaprzeczania różnicy i komplementarności płci oraz do lekceważenia różnic między kobietami a mężczyznami. Owocuje to zubożeniem rozwoju osoby oraz relacji ludzkich, podważaniem godności człowieka i przekazywania życia³¹³. Konieczne jest zatem odpowiednie i cierpliwe wychowywanie seksualne obejmujące kształtowanie uczuciowości oraz wspierające rozpoznawanie znaczenia i akceptację ludzkiego ciała. Szacunek dla własnego ciała jest bowiem warunkiem niezbędnym do rozpoznania własnej ludzkiej tożsamości oraz ubogacającego spotkania i dialogu z innymi, różnymi od siebie osobami³¹⁴.

Godność osoby ludzkiej i rodzicielstwa wymaga zarówno uszanowania wymiaru prokreacyjnego, jak również jednoczącego seksualności, a także nienaruszalnego związku tych dwu znaczeń zawartych w stosunku małżeńskim³¹⁵. Seksualność powinna być zatem zintegrowana w osobie z miłością za pomocą cnoty czystości oraz realizacji wartości moralnych, które jej sprzyjają. Czystość bowiem poprzez opanowanie pożądliwości rozwija prawdziwą wolność, uzdalnia do całkowitego osobowego daru oraz prowadzi do harmonii tego, co cielesne, psychiczne i duchowe w człowieku³¹⁶. Dzięki takiej integracji osoba ludzka zdolna jest do miłości oblubieńczej, będącej aktem całkowitego, wyłącznego i bezinteresownego osobowego daru, w którym kobieta i mężczyzna oddają się sobie i przyjmują siebie wzajemnie. Miłość oblubieńcza harmonizuje w sobie upodobanie, pożądanie i życzliwość. Ma w sobie

³¹¹ Kongregacja ds. Edukacji Katolickiej. „*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę*” 13-14.

³¹² Tamże 15.

³¹³ Tamże 20-21.

³¹⁴ Tamże 35.

³¹⁵ Por. HV 12; Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 31.

³¹⁶ KKK 2337; por. LP 4; Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 38-40.

zarówno opartą na uczuciach sympatii, jak i zbudowaną na nieodwołalnej decyzji woli przyjaźń³¹⁷.

Dojrzała miłość oblubieńcza kobiety i mężczyzny realizuje się w nierozzerwalnym i monogamicznym związku małżeńskim. Małżeństwo bowiem uwzględnia i obejmuje cielesność i duchowość człowieka, a także indywidualny oraz społeczny charakter jego bytu, odnosząc się do zwyczajowego, kulturowego, prawnego, religijnego i duchowego wymiaru międzyosobowych relacji³¹⁸. Całkowitość i wzajemność małżeńskiej miłości wymaga od małżonków jedności i nierozzerwalności, a także wierności i uczciwości³¹⁹.

Jedność jest istotnym przymiotem małżeństwa. Opiera się na osobowej godności żony i męża oraz na ich równości i komplementarności. Jest ona obrazem doskonałej jedności Osób Trójcy Świętej³²⁰. Jej zachowanie oznacza w praktyce wyłączenie i odrzucenie poligamii. Nierozzerwalność związku małżeńskiego oznacza niemożliwość zakończenia go, jak długo trwa ziemskie życie obojga małżonków. Ma ona charakter wewnętrzny i zewnętrzny, co znaczy, że nie może być naruszona ani przez decyzję małżonków, ani przez jakąkolwiek ludzką władzę³²¹. Pełne osobowe oddanie w miłości oblubieńczej implikuje bowiem konieczność odrzucenia możliwości wycofania się z przyjętej postawy³²². Miłość małżeńska nie byłaby prawdziwa, gdyby odrzucała wyłączenie lub przyjmowała ograniczenia czasowe³²³.

Z kolei wierność małżeńska polega na zachowaniu miłości pomimo różnych przeszkód i upływającego czasu³²⁴. Przyczynia się ona do budowania opartej na zaufaniu stabilności w małżeństwie i rodzinie³²⁵. Jest związana z wiarą w autentyczność obietnicy złożonej przez każdego ze współmałżonków oraz z ich postawą wzajemnego zaufania. Wierność jest ukierunkowana na przyszłość małżeństwa poprzez cnoty nadziei i męstwa³²⁶. Wymaga wytrwania w postanowieniu zachowania pełnej wspólnoty małżeńskiej przez całe życie i twórczego przekształcania pożądlivosti w pragnienie uczynienia z siebie całkowitego daru

³¹⁷ Por. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 140-145.

³¹⁸ Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 255-257; por RLP 21.

³¹⁹ K. Wojaczek. *Kształtowanie katolickiej koncepcji małżeństwa w diecezjalnym studium rodziny. Studium pastoralne*. Opole: Wydawnictwo Teologiczne Uniwersytetu Opolskiego 1997 s. 33; P. Landwójtowicz. *Duszpasterskie poradnictwo małżeńskie w Polsce. Studium pastoralne*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2010 s. 209.

³²⁰ Por. AL 314.

³²¹ Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 267-268.

³²² FC 11; por. J. Goleń. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań narzeczonych*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2013 s. 101.

³²³ Jan Paweł II. *Nierozzerwalność sakramentalnego węzła małżeńskiego*. Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej (27.01.2000) 3. W: Jan Paweł II. *Dzieła zebrane*. T. V. *Orędzia, przesłania, przemówienia okolicznościowe*. Red. P. Ptasznik, T. Dzidek i in. Kraków: Wydawnictwo M 2007.

³²⁴ Por. Nagórny. *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina* s. 134-135.

³²⁵ Por. I. Mroczkowski. *Ślubuję ci wierność*. W: *Miłość, wierność i uczciwość małżeńska. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykiewicz. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006 s. 17.

³²⁶ Nagórny. *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina* s. 137.

dla współmałżonka w łagodności i czułości. Wiąże się to ze zobowiązaniem do umacniania i rozwijania małżeńskiej więzi miłości oraz unikania tego, co mogłoby być dla niej zagrożeniem³²⁷.

Uczciwość małżeńska realizuje się poprzez koncentrację na dobru współmałżonka i właściwe rozpoznanie jego potrzeb. Wiąże się z właściwymi myślami, gestami i zachowaniami wobec innych ludzi oraz znajdowaniem odpowiednich sposobów okazywania miłości współmałżonkowi. Polega ona na dostrzeganiu wartości osoby ludzkiej w jej odrębności i indywidualności oraz na poszanowaniu jej praw³²⁸. Wierność i uczciwość małżeńska domagają się prawdomówności, lojalności, dotrzymywania obietnic i zobowiązań, solidarności oraz wyrozumiałości dla potrzeb i problemów współmałżonka. Nie do pogodzenia z nimi jest kłamstwo, hipokryzja, zdrada, oszustwo, nieśmiałość i wszystko, co prowadzi do nadużycia zaufania³²⁹. Pełne zachowanie jedności, nierozzerwalności, wierności i uczciwości małżeńskiej jest również wymogiem związanym z dobrem dzieci. Dzięki takiej postawie małżonkowie mogą we właściwy sposób wychować potomstwo i poprzez świadectwo umacniać je na drodze życia w dojrzałej miłości³³⁰. Fundamentem jedności, nierozzerwalności, wierności i uczciwości więzi miłości żony i męża jest sakramentalny charakter małżeństwa chrześcijańskiego, przez który uczestniczy ono w przymierzu miłości i wierności pomiędzy Chrystusem a Kościołem – Jego Oblubienicą (Ef 5,25-33)³³¹.

Wymogiem moralnym jedności małżeńskiej jest troska o to, aby akty małżeńskie były wyrazem osobowego i pełnego miłości zjednoczenia żony i męża. Akty te muszą być wolne od uprzedmiotowienia osoby, od przymusu i manipulacji, a także od traktowania drugiego człowieka wyłącznie jako narzędzia do zaspokajania własnej pożądlivosti³³². Małżonkowie podejmujący współżycie powinni kierować się wrażliwością i wzajemną troską, dbając o to, żeby było ono dla obojga drogą wzrostu bliskości, czułości i miłości. Dzieje się tak wtedy, kiedy decyzja o współżyciu nie opiera się jedynie na doraźnym poszukiwaniu przyjemności, lecz jest podejmowana wspólnie w poszanowaniu pragnień i sytuacji obojga, a seksualne współdziałanie harmonizuje ze zgodnym życiem na każdej płaszczyźnie wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej³³³. Wymóg moralny jedności i nierozzerwalności wiąże się zatem również z obowiązkiem prowadzenia takiego życia, w którym małżonkowie umacniają łączącą ich

³²⁷ Mroczkowski. *Ślubuję ci wierność* s. 21-23.

³²⁸ Por. M. Pokrywka. *Prawość serca. Wokół uczciwości małżeńskiej*. W: *Miłość, wierność i uczciwość małżeńska* s. 100-102.

³²⁹ Por. Nagórny. *Wierność – nie tylko małżeńska*. W: *Miłość, wierność i uczciwość małżeńska* s. 145.

³³⁰ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 287.

³³¹ Por. KKK 1647.

³³² Por. HV 17; zob. DCE 3-5.

³³³ Por. AL 154; Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 199.

wieź, troszczą się o siebie w każdym aspekcie, pomagając sobie wzajemnie, a także dbają o swój duchowy wzrost³³⁴. Nie do pogodzenia z wymogiem jedności małżeńskiej miłości jest brak szacunku, przemoc i wykorzystywanie fizyczne lub psychiczne, niewywiązywanie się z obowiązków troski o współmałżonka i rodzinę, a także różne formy autoerotyzmu, rozwiązłości, cudzołóstwa i zdrady, w tym również wirtualnej³³⁵. Niemoralne i krzywdzące dla dzieci jest niszczenie wspólnoty życia małżeńskiego i rodzinnego przez rozwód. Można go dopuścić tylko w sytuacji, w której jest on jedynym rozsądnym sposobem ochrony słusznych praw związanych z dobrem dzieci czy też bezpieczeństwem³³⁶.

Odpowiedzialna prokreacja w małżeństwie wymaga kierowania się roztropnym namysłem, wielkodusznością i hojnością w otwartości na życie³³⁷. Motywacja małżonków przy podejmowaniu decyzji rodzicielskich powinna być oparta przede wszystkim na miłości i odpowiedzialności w odniesieniu do współmałżonka, posiadanego dotychczas potomstwa, jak i dzieci, które mogą przyjść na świat (por. KDK 50)³³⁸. Każdy człowiek, bez względu na okoliczności w jakich rozpoczyna się jego życie, jest owocem miłości samego Boga. Powinien być jednak zarazem owocem miłości matki i ojca³³⁹. Wyrazem tej miłości i odpowiedzialności powinna być także modlitwa małżonków za nowego człowieka jeszcze przed jego poczęciem³⁴⁰, poznanie i poszanowanie procesów i funkcji biologicznych związanych z ludzką płodnością³⁴¹ oraz odpowiednie wspólne przygotowanie fizyczne, psychiczne, duchowe, organizacyjne oraz materialne do narodzin i wychowania dziecka³⁴². Żona i mąż powinni kształtować w sobie pozytywne odniesienie do rodzicielstwa, traktując dzieci przede wszystkim jako dar oraz dobro dla siebie, rodziny i społeczeństwa, ze świadomością, że dzieci są najcenniejszym darem małżeństwa i przynoszą najwięcej dobra rodzicom³⁴³, a nowe ludzkie życie jest „pierwszym darem Stwórcy dla stworzenia”³⁴⁴. Prokreacja jest aktem współpracy z Bogiem Stwórcą w powołaniu do życia nowego człowieka, którego Bóg kocha i pragnie dla niego samego (por. KDK 24), powołując go do pełni człowieczeństwa i miłości w wieczności ze Sobą. Z tego względu wymowna i piękna jest zachęta papieża Jana Pawła II skierowana do małżonków, aby chcieli nowego człowieka tak, jak chce go Stwórca³⁴⁵. Takie pragnienie

³³⁴ Por. Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich* s. 186.

³³⁵ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 342-345.

³³⁶ Por. KKK 2383-2384.

³³⁷ HV 10; por. AL 222.

³³⁸ Por. FC 14; AL 222.

³³⁹ RLP 316.

³⁴⁰ Por. LdR 10.

³⁴¹ Por. HV 10; Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 264.

³⁴² Por. M. A. Monge, G. López Garcia. *Małżeństwo i płciowość*. W: *Etyka w medycynie* s. 298-299.

³⁴³ HV 9.

³⁴⁴ LdR 11.

³⁴⁵ LdR 9; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 242.

wpisuje się w naturalną inklinację człowieka, który w dzieciach poszukuje nieśmiertelności, a zarazem jest skłonny intuicyjnie rozpoznawać wartość i radość z poczęcia oraz zrodzenia dziecka. Rodzice powinni pamiętać o stwórczym działaniu Boga w prokreacji, które polega na tym, że w momencie zapłodnienia stwarza On duszę i daje ją materii, sprawiając, że ta od pierwszej chwili istnienia jest ciałem ludzkim³⁴⁶.

Małżonkowie powinni podjąć wysiłek odkrywania Bożego planu dotyczącego rodziny, jaką tworzą w taki sposób, aby ich decyzje prokreacyjne były wolne od motywacji egoistycznych oraz postaw przeciwnych życiu³⁴⁷. Nie jest właściwe traktowanie dziecka jako zagrożenia i postrzeganie go jedynie w perspektywie problemu, trudu, kosztów i nowych potrzeb. Z całą świadomością rodzicielskiego trudu matka i ojciec powinni zachować świadomość, że dziecko jest osobą i jako takie jest dobrem o nieograniczonej wartości. Jest ono wprawdzie „dobrem trudnym”, ale tym bardziej „dobrem fascynującym”³⁴⁸.

Planowanie rodziny powinno opierać się na prawym sumieniu oraz pełnym szacunku dialogu małżonków, z uznaniem obowiązków wobec Boga, siebie samych, rodziny i społeczeństwa, a także porządku rzeczy i hierarchii wartości. Otwartość małżonków na życie powinna się opierać na roztropnej ocenie ich sytuacji życiowej określonej przez czynniki medyczno-fizyczne, psychologiczne, ekonomiczne, społeczne czy też demograficzne³⁴⁹. Warunki życiowe należy uznać za wskazówki pomagające odkryć szczegóły powołania rodzicielskiego, przy czym zasadniczo małżonkowie powinni być wielkoduszni, hojni i zdecydowani na przyjęcie liczniejszego potomstwa, a decyzja o czasowym lub bezterminowym odłożeniu poczęcia kolejnego dziecka powinna opierać się na ważnych przyczynach³⁵⁰. Powyższe kryteria dotyczą moralności zamiarów i motywów, którymi kierują się małżonkowie. Oprócz tego są oni zobowiązani do realizacji swoich intencji za pomocą godziwych środków, które szanują życie ludzkie oraz godność osoby i aktu małżeńskiego³⁵¹. W każdej sytuacji kobieta i mężczyzna podejmujący akt małżeńskiego zjednoczenia powinni liczyć się z „możliwością rodzicielską”, czyli zachować gotowość przyjęcia z miłością każdego poczętego dziecka, nawet gdyby nie było ono planowane i przyszło na świat wbrew przewidywaniom rodziców³⁵². Karol Wojtyła charakteryzuje gotowość rodzicielską jako przyjęcie przez małżonków postawy „mogę być matką”, „mogę być ojcem”, także wtedy, gdy podejmują oni współżycie w czasie, który rozpoznają jako niepłodny. Za niemoralne należy

³⁴⁶ Por. RLP 5, 10, 14.

³⁴⁷ RLP 16.

³⁴⁸ LdR 11; por. RLP 15.

³⁴⁹ HV 10; por. AL 222.

³⁵⁰ Nagórny. *Istota odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 224.

³⁵¹ Tamże.

³⁵² Por. LdR 12.

natomiast uznać współżycie, w którym pozytywnym aktem wyklucza się możliwość rodzicielstwa, a którego skrajną formą jest zamiar ewentualny dokonania aborcji w przypadku nieplanowanego poczęcia³⁵³.

Moralne wymaganie otwartości na życie oznacza także gotowość do przyjęcia każdego poczętego dziecka bez względu na jego zdrowie, płeć, wygląd, uzdolnienia czy jakiegokolwiek inne cechy, aby w miłości pozwolić mu zrealizować swoje podstawowe powołanie do „bycia człowiekiem na miarę daru, jaki otrzymał”³⁵⁴. Afirmacja godności osoby ludzkiej wymaga bowiem przedłożenia wartości i świętości życia ponad jakość życia³⁵⁵. Otwartość na życie wiąże się z pragnieniem i dążeniem do posiadania potomstwa, nie może być to jednak dążenie bezwarunkowe, za wszelką cenę, motywowane prawem do spełnienia siebie³⁵⁶. Człowiek nie jest bowiem panem źródeł życia, ale sługą planu ustalonego przez Stwórcę³⁵⁷. Życie w małżeństwie daje kobiecie i mężczyźnie „prawo do podjęcia takich aktów naturalnych, które same przez się są przyporządkowane przekazywaniu życia”³⁵⁸. Nie mają oni jednak prawa do dziecka, ponieważ to sprzeciwiałoby się godności osoby, naturze ludzkiej, normie personalistycznej i zakazowi instrumentalizacji³⁵⁹. Może się zatem zdarzyć, że małżeństwo będzie powołane do przyjęcia potomstwa poprzez adopcję, która jest pełnym miłości aktem obdarzania rodziną tych, którzy jej nie mają i wyraża szczególną płodność doświadczenia małżeńskiego³⁶⁰. Również przeciwne normie personalistycznej i zakazowi instrumentalizacji osoby w kontekście rodzicielstwa są takie praktyki jak surogacja i macierzyństwo zastępcze³⁶¹, tworzenie i wykorzystywanie embrionów oraz płodów w celach eksperymentalnych³⁶² czy też klonowanie³⁶³.

Otwartość na życie nie sprowadza się tylko do pragnienia posiadania liczego potomstwa, lecz polega na mentalności postrzegającej drugiego człowieka, szczególnie własne dziecko jako dar, który przerasta wszelkie materialne wartości i nie może być na nie przeliczany³⁶⁴. Jest to postawa radości i miłości życia własnego oraz cudzego³⁶⁵. Postawie tej

³⁵³ Por. Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 284-293.

³⁵⁴ LdR 9; por. EV 23.

³⁵⁵ Por. EV 89; DP 8; T. Biesaga. *Jakość życia*. W: EB s. 305-306.

³⁵⁶ AL 180.

³⁵⁷ HV 13.

³⁵⁸ DV II, B, 8.

³⁵⁹ Por. DV II, B, 8; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 242-243.

³⁶⁰ AL 179, 82.

³⁶¹ Por. DP 19, DV II, A, 3; zob. P. Morciniec. *Macierzyństwo zastępcze*. W: EB s. 367-372.

³⁶² Por. EV 63; DP 34; zob. A. J. Katolo. *Eksperymenty na embrionach*. W: EB s. 187-192.

³⁶³ W przypadku klonowania chodzi także o tak zwane klonowanie terapeutyczne polegające na powoływaniu do istnienia ludzi po to, by ich ciała mogły posłużyć do leczenia innych osób. Por. DP 28-30; M. A. Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (II)*. W: *Etyka w medycynie. Ujęcie interdyscyplinarne*. Red. M. A. Monge. Warszawa: MediPage 2012 s. 165-169. 172-173; zob. T. Kraj. *Klonowanie*. W: EB s. 324-334.

³⁶⁴ RLP 15; por. Chyrowicz. *Bioetyka. Anatomia sporu* s. 112-113.

³⁶⁵ Por. EV 80, 85, 87; Machinek. *Życie w dyspozycji człowieka* 2000 s. 37.

sprzeciwia się przynależąca do kultury śmierci mentalność antynatalistyczna z różnymi jej formami wyrazu, tak indywidualnymi, jak i społecznymi. Należy zatem odrzucić postawy maltuzjańskie i neomaltuzjańskie, które proponują rezygnację z posiadania potomstwa w imię dążeń hedonistycznych, ekonomicznych, walki z przeludnieniem, a także związanych z antyludzkim pojmowaniem ekologii³⁶⁶. Wyjątkowo nieludzkim przejawem mentalności antynatalistycznej jest ideologia eugeniczna, która prawo do życia przyznaje jedynie tym istotom ludzkim, które spełniają określone kryteria doskonałości, sprawności, zdrowia, płci, a w skrajnych przypadkach również przynależności etnicznej³⁶⁷. Postawy te są jeszcze bardziej niebezpieczne, kiedy są promowane przez władze i organizacje o globalnym zasięgu i przyjmują formę zmuszania ludzi do antykoncepcji, sterylizacji lub aborcji³⁶⁸, globalnej polityki „zdrowia reprodukcyjnego”³⁶⁹ oraz zorganizowanych programów depopulacyjnych, promujących lub wymuszających przyjęcie polityki antynatalistycznej poprzez uzależnianie od niej pomocy gospodarczej³⁷⁰. Często spotykanym i niekiedy bagatelizowanym przejawem mentalności antynatalistycznej może być także dążenie rodziców do posiadania tylko jednego dziecka³⁷¹. Takie podejście do rodzicielstwa jest często nacechowane wartościowaniem go jedynie w kategoriach osobistych ambicji i samorealizacji. Jego efektem jest ryzyko dorastania dziecka w samotności lub izolacji³⁷², trudności wychowawcze, a także niepokojące zjawisko starzenia się populacji w niektórych społeczeństwach dobrobytu, które nie potrafią się uwolnić od pragmatycznego i utylitarystycznego podejścia do prokreacji³⁷³.

W kontekście zagrożeń rodzicielstwa należy podkreślić, że godność osoby przysługuje każdemu człowiekowi od poczęcia do naturalnej śmierci bez względu na jakiegokolwiek jego przymioty lub spełniane kryteria. Bycie człowiekiem wynika w sposób konieczny z bycia żywym ludzkim organizmem i biologicznej przynależności do gatunku ludzkiego, a zatem nikt nie może decydować o przyznaniu lub odebraniu komukolwiek statusu osoby³⁷⁴. Stwierdza to wyraźnie instrukcja *Dignitas personae*: „Rzeczywistość istoty ludzkiej przez całe jej życie, przed narodzeniem i po narodzeniu, nie pozwala mówić ani o zmianie natury, ani o stopniowym wzroście wartości moralnej, posiada ona bowiem pełną kwalifikację antropologiczną i etyczną.

³⁶⁶ Por. LS 117-120; FC 30; RLP 2; Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 286-287; Pokrywka. *Ekologia a demografia* s. 141-144; zob. H. S. Spalding. *Ethics and the Neo-Malthusianism*. „American Journal of Sociology” Vol. 22. No. 5 (Mar., 1917) s. 609-615; J. Kłys. *Maltuzjanizm*. W: SMR s. 222-223.

³⁶⁷ Por. Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (II)* s. 141-151; zob. B. Chyrowicz. *Eugenika*. W: EB s. 218-224.

³⁶⁸ Por. EV 91.

³⁶⁹ Por. AL 42

³⁷⁰ Por. EV 16; zob. RDWEiP.

³⁷¹ Por. RLP 17.

³⁷² Por. AL 195.

³⁷³ Por. RLP 21.

³⁷⁴ Por. Chyrowicz. *Bioetyka. Anatomia sporu* s. 96-99.

A zatem embrion ludzki od samego początku ma godność właściwą osobie³⁷⁵. Status osobowy człowieka od poczęcia, czyli pierwszej chwili życia nowego organizmu ludzkiego, można uzasadnić, odwołując się do poczwórnej argumentacji stwierdzającej, że: 1) od poczęcia mamy do czynienia z przynależnością do tego samego gatunku (ang. *species*) z unikalnym i kompletnym genotypem *homo sapiens*; 2) ten nowy organizm zachowuje ciągłość (ang. *continuity*) rozwojową, w której nie można wskazać żadnych skoków; 3) ów organizm posiada niezmienną jednostkową tożsamość (ang. *identity*), jest tym samym organizmem, a wszelkie zmiany, jakim podlega, mają jedynie charakter przypadłościowy; 4) rozwój organizmu opiera się na realizacji potencjalności (ang. *potentiality*), które zawiera on w sobie od poczęcia, a realizacja tych możliwości zależy jedynie od zaistnienia normalnych warunków, nie zaś od ingerencji zmieniających naturę organizmu³⁷⁶. Nawet osoby niepodzielające tej argumentacji ze względu na kwestionowanie tezy o stałej naturze powinny traktować organizm ludzki jak osobę, od samej chwili rozpoczęcia jego istnienia, ze względu na zasadę tutoryzmu, według której tam, gdzie zachodzi istotne prawdopodobieństwo pojawienia się osoby ludzkiej, dopóki nie rozwieje się wątpliwości, należy tak postępować, jakby się miało do czynienia z ludzką osobą³⁷⁷.

Próby podważania nienaruszalności prawa do życia człowieka od poczęcia do naturalnej śmierci często opierają się na stwierdzeniu, że nie każdy człowiek jest osobą. W miejsce zasady świętości lub też bezwzględnej wartości życia usiłuje się stosować zasadę jakości życia. W oparciu o nią uznaje się, że status osoby jest uzależniony od spełniania określonych kryteriów, takich jak: samoświadomość, rozumienie przyszłości i przeszłości, zrównoważenie emocjonalne, zdolność do panowania nad sobą, zdolność nawiązywania kontaktów z innymi, umiejętność troski o innych, ciekawość, zdolność do odczuwania bólu, do rozumowania, do preferencji, do racjonalnej i wolnej ekspresji, do odnoszenia korzyści, do ludzkich relacji, minimalna niezależność w stosunku do otoczenia, zdolność do realizacji ludzkich celów, zagnieżdżenie, bicie serca, zdolność do przeżycia poza organizmem matki, narodziny³⁷⁸. Powyższe kryteria są jednak niejasne i arbitralne. Nie można w racjonalny i przekonujący sposób rozstrzygnąć, które z nich powinno być decydujące, kto powinien dokonać pomiędzy nimi wyboru albo kto i w jaki dokładnie sposób powinien stwierdzać, czy dane kryterium zostało spełnione³⁷⁹. Można uznać, że niektóre z tych kryteriów są spełniane przez człowieka

³⁷⁵ DP 5.

³⁷⁶ Por. A. Muszala. *Czy embrion ludzki jest osobą ludzką? Pytanie o osobowy status embrionu*. W: *Badania nad embrionami ludzkimi w świetle etyki i prawa*. Red. E. Podrez, T. Stawecki. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2012 s. 30-35; Schockenhoff. *Etyka życia* s. 478-491.

³⁷⁷ Por. Muszala. *Czy embrion ludzki jest osobą ludzką?* s. 36-37.

³⁷⁸ Por. Biesaga. *Jakość życia* s. 305-306.

³⁷⁹ Por. Schockenhoff. *Etyka życia* s. 474-478.

dopiero jakiś czas po urodzeniu. Uzurpacja prawa do decydowania o statusie osobowym może zatem otwierać drogę nawet do dzieciobójstwa, nazywanego niekiedy aborcją postnatalną lub eutanazją noworodków³⁸⁰.

Prawdę o początku życia człowieka w klarowny sposób wyraża dokument Kongregacji Nauki Wiary *Quaestio de abortu procurato*: „Od chwili, w której jajo zostaje zapłodnione, rozpoczyna się nowe życie, które nie jest życiem ojca lub matki, lecz nowej istoty ludzkiej, która rozwija się niezależnie od nich. Nie stałaby się ona istotą ludzką, jeśli nie byłaby nią od samego początku”³⁸¹. Nieodzowną konsekwencją uznania człowieczeństwa od poczęcia jest poszanowanie wszystkich ludzkich praw embrionu. Istota ludzka powinna być traktowana jako osoba od chwili swojego poczęcia i dlatego od tej samej chwili należy jej przyznać prawa osoby, a przede wszystkim nienaruszalne prawo każdej niewinnej istoty ludzkiej do życia³⁸². Embrion powinien być traktowany jako osoba, dlatego musi on być chroniony w swojej integralności i leczony w możliwych granicach, jak każda istota ludzka³⁸³. Każda próba dopuszczenia aborcji jest zatem formą negacji prawa człowieka do życia i jako taką należy ją uznać za dyskryminowanie ludzi ze względu na wiek lub sytuację życiową³⁸⁴.

We współczesnych próbach moralnego usprawiedliwiania aborcji często dochodzi do przemilczenia kwestii człowieczeństwa i godności osobowej. Zamiast tego zagadnienie przedstawiane jest od strony autonomii kobiety, jej wolności oraz prawa do samostanowienia i dysponowania własnym ciałem³⁸⁵. Jeśli jednak dochodzi do kolizji realizacji fundamentalnych wartości, jakimi są wolność kobiety-matki oraz życie poczętego człowieka, należy podjąć próbę wskazania, która z nich ma charakter nadrzędny. Próba taka musi się zakończyć uznaniem, że w pierwszej kolejności należy respektować prawo do życia człowieka, nawet jeśli można to osiągnąć jedynie przez ograniczenie możliwości realizacji wolności kobiety. Ograniczenie takie ma jednak charakter czasowy i nie jest całkowite, podczas gdy ewentualne zabicie nienarodzonego człowieka miałyby charakter całkowity i nieodwracalny. Ponadto realizacja prawa do życia poczętego człowieka polega na tym, że pozwala się mu naturalnie rozwijać, powstrzymując się od wyrządzania mu krzywdy, natomiast realizacja wolności kobiety nie polegałaby na zaniechaniu niepożądanych czynów, lecz wprost na

³⁸⁰ Por. EV 14, 63; RDWEiP; Kuczmarska. *Przeżywanie miłości przez małżonków* 37; zob. A. Giubilini, F. Minerva. *After-birth abortion: why should the baby live?* „Journal of Medical Ethics” Vol. 39, No. 5(May 2013) s. 261-263; J. Chelstowski. *Defekty genetyczne dziecka a prawo do życia*. „Człowiek w kulturze” 13(2000) s. 171-177.

³⁸¹ QAP 12.

³⁸² DV I, 1.

³⁸³ Tamże I, 1; por. EV 60; DP 1.

³⁸⁴ Por. EV 20.

³⁸⁵ Por. AL 83; EV 18.

działaniu zabójczym³⁸⁶. Wolność i prawa człowieka mają zawsze charakter ograniczony, a ich granicą są wolności i prawa innych ludzi³⁸⁷. Nie może być zatem mowy o „prawie do aborcji”, tak samo jak nie istnieje prawo do zabijania, ponieważ przedmiotem prawa może być jedynie to, co pozytywne³⁸⁸.

Powyższe analizy mają swoje odniesienie do wszystkich podnoszonych obecnie motywów zabijania nienarodzonych. Aborcja eugeniczna, nazywana również aborcją patoembrionalną lub terminacją ciąży z przyczyn embrio-patologicznych, jest formą dyskryminacji ze względu na stan zdrowia oraz eutanazją prenatalną. Same badania prenatalne mogą mieć wielką wartość, jeśli nie wiążą się z nieadekwatnym ryzykiem. Stają się jednak moralnie złe, jeśli wykonuje się je z intencją aborcji, gdyby wykazały prawdopodobieństwo uszkodzenia płodu³⁸⁹. Motywowanie terminacji ciąży chęcią uniknięcia cierpienia dziecka oraz troską o dobrostan psychiczny matki zawiera w sobie analizowany wyżej konflikt wartości różnego poziomu oraz bagatelizowanie negatywnych skutków dla psychiki, jakie niesie ze sobą udział w zabójstwie własnego dziecka³⁹⁰. Tym bardziej nieadekwatne są próby usprawiedliwiania aborcji względami społecznymi lub ekonomicznymi³⁹¹. Jeśli chodzi o ciążę, która byłaby skutkiem gwałtu lub kazirodztwa, należy stwierdzić, że sam fakt odrażającego przestępstwa nie może być powodem odebrania statusu osobowego poczętemu człowiekowi ani tytułem moralnym do dokonania zabójstwa³⁹². W powyższym przypadku należy jednak z największą uwagą zatroszczyć się o skrzywdzoną kobietę i dołożyć wszelkich starań, żeby w sposób autentyczny złagodzić jej traumę oraz wynagrodzić trudy i niedogodności związane z ciążą i urodzeniem dziecka³⁹³. Obowiązek zdecydowanego sprzeciwu wobec aborcji łączy się z obowiązkiem prezentowania i pozytywnego wspierania rozwiązań właściwych i alternatywnych dla zabijania nienarodzonych, szczególnie w sytuacjach, w których matka lub oboje rodziców nie są w stanie samodzielnie sprostać wymaganiom troski o dziecko³⁹⁴.

Aborcja jest zabiciem nienarodzonej istoty ludzkiej. Głęboka niemoralność tego czynu dotyczy wszystkich etapów rozwoju poczętego człowieka, jak też wszystkich sposobów jej wykonania bez względu na to, czy do utraty życia dochodzi skutek zastosowania środków farmakologicznych czy też interwencji chirurgicznej³⁹⁵. Do aborcji dochodzi również skutek

³⁸⁶ Por. Schockenhoff. *Etyka życia* s. 494-501.

³⁸⁷ M. A. Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)*. W: *Etyka w medycynie* s. 128-129.

³⁸⁸ Por. EV 68; QAP 15.

³⁸⁹ Por. EV 14, 63; NKPSZ 34-35; Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (II)* s. 146-150.

³⁹⁰ Por. EV 99; J. Kowalski. *Aborcja*. W: EB s. 58.

³⁹¹ Por. EV 18.

³⁹² Por. EG 214; NKPSZ 53; Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 129.

³⁹³ Por. EV 59.

³⁹⁴ Por. EV 6, 26, 88, 94.

³⁹⁵ Por. Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 123-125.

stosowania tak zwanych środków przechwytyjących, przeciwwznieźdzeniowych czy wczesnoporonnych, określanych często w sposób mylący jako antykoncepcja postkoitalna lub awaryjna. Środkami o działaniu poronnym są także niektóre preparaty hormonalne oraz wkładka domaciczna zwana spiralą (ang. *intra uterine device, IUD*)³⁹⁶. W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę na poważne ryzyko wczesnoporonnego działania antykoncepcyjnych środków hormonalnych³⁹⁷.

Przypadek zagrożenia życia kobiety będącej w ciąży wymaga analizy moralnej w świetle zasady podwójnego skutku, która mówi, że niekiedy mając na uwadze znaczne dobro, należy spełnić dobry czyn nawet wówczas, kiedy doprowadzi to do powstania niemożliwych do uniknięcia złych konsekwencji. Musi jednak istnieć odpowiednia racja działania, czyn zamierzony musi być sam w sobie dobry, skutek zły nie może być chciany, lecz jedynie dopuszczany, pożądaný skutek nie może wynikać ze skutku złego i zamierzony cel musi być niemożliwy do osiągnięcia w inny sposób niepowodujący zła³⁹⁸. Wolno zatem zrobić wszystko, co konieczne dla ratowania życia matki, nawet wtedy, kiedy konsekwencją podjętych działań będzie śmierć poczętego pod jej sercem człowieka. W takim działaniu nie ma zamiaru aborcji, lecz jedynie zamiar ratowania życia matki ze świadomością, że nie jest możliwe uniknięcie śmierci nienarodzonego dziecka. Niedopuszczalna moralnie jest jednak „aborcja terapeutyczna”, czyli zabicie nienarodzonego dziecka po to, żeby poprawiły się rokowania zdrowotne jego chorej matki³⁹⁹.

Współczesne tendencje upowszechniania i legalizacji aborcji w wielu krajach doczekały się zdecydowanego sprzeciwu Kościoła, jak wobec tej zbrodni wyraził papież Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae*: „Mocą władzy, którą Chrystus udzielił Piotrowi i jego Następcom, w komunii z Biskupami – którzy wielokrotnie potępiłi przerywanie ciąży [...] – oświadczam, że bezpośrednie przerwanie ciąży, to znaczy zamierzone jako cel czy jako środek, jest zawsze poważnym nieładem moralnym, gdyż jest dobrowolnym zabójstwem niewinnej istoty ludzkiej. Doktryna ta, oparta na prawie naturalnym i na słowie Bożym spisany, jest przekazana przez Tradycję Kościoła i nauczana przez Magisterium zwyczajne i powszechne (por. KK 25). Żadna okoliczność, żaden cel, żadne prawo na świecie nigdy nie będą mogły uczynić godziwym aktu, który sam w sobie jest niegodziwy, ponieważ sprzeciwia się Prawu

³⁹⁶ Por. NKPSZ 56; J. Orzeszyna. *Antykoncepcja*. W: EB s. 82; zob. M. Prusak. *Antykoncepcja postkoitalna*. W: *Szkodliwość doustnej antykoncepcji hormonalnej*. Red. D. Ł. Jarczewska. Warszawa: MediPage 2015 s. 45-58.

³⁹⁷ Zob. D. Ł. Jarczewska, M. Barczentewicz. *Czy doustne hormonalne środki antykoncepcyjne działają po zapłodnieniu?* W: *Szkodliwość doustnej antykoncepcji hormonalnej* s. 3-36.

³⁹⁸ Por. B. Chyrowicz. *O sytuacjach bez wyjścia w etyce*. Kraków: Wydawnictwo Znak 2008 s. 306-307.

³⁹⁹ Por. NKPSZ 57; Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 127-128.

Bożemu, zapisanemu w sercu każdego człowieka, poznawalnemu przez sam rozum i głoszonemu przez Kościół”⁴⁰⁰.

Moralny wymóg łączności znaczenia jednoczącego i prokreacyjnego aktu małżeńskiego polega na konieczności zachowania w każdym stosunku płciowym żony i męża „wewnętrznego przeznaczenia do przekazywania życia ludzkiego”⁴⁰¹. Małżonkowie powinni zatem podejmować zbliżenia z właściwą intencją oraz w sposób respektujący naturę ludzkiej miłości i seksualności. Intencja żony i męża powinna się wiązać z generalną postawą otwartości na życie, z bezwarunkową gotowością przyjęcia, urodzenia i wychowania każdego poczętego dziecka, nawet nieplanowanego, a także z roztropnym, hojnym i wielkodusznym pragnieniem przyjęcia liczego potomstwa, zgodnie z wolą Bożą, odkrywaną we wspólnym rozeznawaniu istniejących uwarunkowań⁴⁰². Nie jest konieczne, aby małżonkowie podejmowali zbliżenia jedynie wtedy, kiedy pozytywnie chcą doprowadzić do poczęcia lub przewidują, że do poczęcia dojdzie. Również przekonanie o czasowej lub stałej niepłodności nie wpływa na niegodziwość aktu małżeńskiego, o ile małżonkowie zachowują postawę „gotowości rodzicielskiej” i jeśli akt ich zjednoczenia nie jest obojętny w sposób celowy za pomocą środków lub praktyk antykoncepcyjnych⁴⁰³. Małżonkowie mogą rozpoznawać objawy naturalnych procesów biologicznych zachodzących w kobiecym ciele i w ten sposób przewidywać, w jakim czasie ich zjednoczenie może skutkować poczęciem dziecka, a także dostosowywać swoje decyzje o współżyciu do zamiarów prokreacyjnych, podjętych w generalnej postawie otwartości na życie⁴⁰⁴. Takie podejście do małżeńskiej intymności nie jest ingerencją w ludzkie ciało lub przebieg aktu seksualnego polegającą na trwałym lub czasowym niszczeniu płodności w przewidywaniu współżycia, podczas jego spełniania czy też w rozwoju jego naturalnych skutków⁴⁰⁵. Nie niszczy ono w żaden sposób ani płodności małżeńskiego zjednoczenia, ani płodności ciał małżonków. Opiera się jedynie na poznaniu i przewidywaniu płodności kobiety oraz na decyzjach opartych o zdobytą wiedzę⁴⁰⁶. Małżonkowie liczą się wówczas z „możliwością rodzicielską”, choćby w danych okolicznościach nie zamierzali począć dziecka. Takie postępowanie odwołuje się do dwóch filarów osobowej natury człowieka, jakimi są rozumność i wolność i jako takie może stanowić szczególny akt afirmacji godności osoby ludzkiej⁴⁰⁷.

⁴⁰⁰ EV 62.

⁴⁰¹ HV 11; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 268-270.

⁴⁰² HV 10; por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 360-361; Nagórny. *Istota odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 228-229; J. Orzeszyna. *Naturalne metody planowania rodziny*. W: EB s. 431-432.

⁴⁰³ Por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 270-271.

⁴⁰⁴ Por. Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 311.

⁴⁰⁵ HV 14.

⁴⁰⁶ Por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 278.

⁴⁰⁷ Por. LdR 12; Orzeszyna. *Naturalne metody planowania rodziny* s. 434.

Mianem metod rozpoznawania płodności, naturalnego planowania rodziny lub naturalnej regulacji poczęć określa się precyzyjnie opisane sposoby odczytywania i interpretowania biomarkerów płodności, przewidywania owulacji oraz określania dni „płodnych” i „niepłodnych”, a więc takich, w których współzycie małżonków może doprowadzić do poczęcia dziecka oraz takich, w których do tego skutku zjednoczenia żony i męża dość nie może⁴⁰⁸. Do najbardziej rozpowszechnionych jednoczynnikowych metod naturalnego planowania rodziny należą metoda termiczna zwana metodą Holta oraz opierające się na badaniu śluzu metoda Billingsów i model Creighton. Jeśli chodzi o metody objawowo-termiczne, najpopularniejszymi są: metoda niemiecka Józefa Rötzera, metoda angielska Anny Flynn i Johna Kelly’ego, metoda polska Teresy Kramarek oraz metoda Ligi Małżeństwo Małżeństwu, zwana również metodą amerykańską lub metodą Kippleyów. Do rozpoznawania płodności w okresie karmienia piersią stosuje się metodę laktacyjną. Historyczne znaczenie ma również metoda kalendarzowa, zwana metodą Ogino-Knaussa⁴⁰⁹. Wymiar naturalny metod rozpoznawania płodności nie polega na unikaniu stosowania pewnych sztucznych przedmiotów lub zdobyczy techniki, lecz na zgodności z naturą ludzkiej seksualności, płodności i miłości. Pojawiają się zatem na rynku różnego rodzaju urządzenia techniczne, które określają dni płodne i niepłodne kobiety na podstawie automatycznej analizy biomarkerów. Choć są one niekiedy bardzo zaawansowane technicznie, ich stosowanie może być naturalnym planowaniem rodziny. Na tej samej zasadzie sposobem naturalnego planowania rodziny nie jest stosunek przerywany (łac. *coitus interruptus*), chociaż nie wymaga on posługiwania się jakimikolwiek przedmiotami lub urządzeniami technicznymi. Nie chodzi bowiem o sztuczność lub naturalność samej metody, lecz o uszanowanie tego, czym jest ludzka seksualność i miłość, a więc o uszanowanie ich natury⁴¹⁰.

Zagrożeniem moralnym dla małżeńskiej otwartości na dar życia jest stosowanie środków i praktyk antykoncepcyjnych, które w sposób trwały lub czasowy niszczą płodność ludzkiego organizmu lub zbliżenia seksualnego⁴¹¹. Jest to próba zachowania w akcie małżeńskim jedynie wymiaru jednoczącego, połączona z usiłowaniem wykluczenia jego wymiaru prokreacyjnego⁴¹². Trwałe obezpłodnienie nazywane jest sterylizacją. Polega ono na podwiązaniu lub elektrokoagulacji jajowodów kobiety (salpingektomia) albo na przecięciu lub podwiązaniu nasieniowodów u mężczyzny (wazektomia). Do czasowego obezpłodnienia

⁴⁰⁸ Por. Orzeszyna. *Naturalne metody planowania rodziny* s. 427.

⁴⁰⁹ Por. Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 308-310; Orzeszyna. *Naturalne metody planowania rodziny* s. 428-431; Bassa. *Dowartościowanie odpowiedzialnego rodzicielstwa* s. 191-192.

⁴¹⁰ Por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 277-728.

⁴¹¹ HV 14.

⁴¹² Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 363.

w trakcie stosunku seksualnego dochodzi wskutek stosowania środków barierowych, do których należą prezerwatywa, błona dopochwowa oraz środki plemnikobójcze. Czasowe obezplodnienie w przewidywaniu zbliżenia osiąga się poprzez zastosowanie antykoncepcji hormonalnej w postaci pigułek, zastrzyków czy też plastrów. Środki te mają potrójne działanie polegające na blokowaniu owulacji, na zagęszczaniu śluzu utrudniającego przedostawanie się plemników oraz na uniemożliwianiu zagnieżdżenia zarodka w macicy⁴¹³. Ostatni sposób działania tych środków nie jest mechanizmem antykoncepcyjnym, lecz wczesnoporonnym. Zło moralne stosowania środków hormonalnych jest zatem tym większe, że wiąże się ono z ewentualną zgodą na skutek aborcyjny w sytuacjach, w których dwa pierwsze mechanizmy nie okażą się skuteczne⁴¹⁴. Do środków antykoncepcyjnych, zwanych również antykoncepcją awaryjną, które działają po współżyciu seksualnym, blokując rozwój jego naturalnych skutków, należą środki plemnikobójcze, wkładki domaciczne oraz hormonalne tabletki, zwane środkami przechwytyjącymi, a niekiedy pigułkami „dzień po”. Środki hormonalne mogą działać w taki sposób, że po współżyciu nie dochodzi do połączenia się plemnika z komórką jajową. Jeśli jednak do poczęcia dojdzie zanim środek zacznie działać, tabletki te mają skutek przeciwwzniezdzeniowy (antynidacyjny). Są zatem środkami wczesnoporonnymi i ich stosowanie wiąże się z ewentualnym zamiarem zniszczenia poczętego życia ludzkiego⁴¹⁵. Również wkładka domaciczna (IUD), zwana spiralą, jest zasadniczo środkiem wczesnoporonnym, którego podstawowe działanie polega na uniemożliwianiu zagnieżdżenia zarodka w ścianie macicy. Korzystanie z takich środków stanowi znacznie poważniejsze zło moralne niż sama tylko antykoncepcja⁴¹⁶. Kościół zwraca uwagę na to, że stosowanie antykoncepcji wiąże się z mentalnością antynatalistyczną oraz podejmowaniem aktywności seksualnej w postawie całkowitego odrzucenia prokreacji, czego efektem jest większa skłonność do aborcji, w przypadku gdyby pomimo zastosowanych środków doszło do poczęcia⁴¹⁷.

Niemoralne odrzucenie płodności ma miejsce również wskutek stosowania praktyk antykoncepcyjnych, do których należą: stosunek przerywany (łac. *coitus interruptus*), zwany onanizmem małżeńskim, oraz irygacja pochwy po stosunku⁴¹⁸. W podobny sposób obciążeniem moralnym są dla małżonków uczynki nieczyste podejmowane wspólnie, polegające na dążeniu do doprowadzenia się do rozładowania seksualnego poza współżyciem.

⁴¹³ Por. Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 318-321.

⁴¹⁴ Por. Jarczewska, Barcentewicz. *Czy doustne hormonalne środki antykoncepcyjne działają po zapłodnieniu?* s. 31-32.

⁴¹⁵ Por. NKPSZ 56; Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 321-323.

⁴¹⁶ Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 323-326.

⁴¹⁷ Por. EV 13; por. Dzióba. *Narzeczeni wobec ludzkiej płodności* s. 71.

⁴¹⁸ Por. Orzeszyna. *Antykoncepcja* s. 81-82; Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 319.

Niekiedy czyny takie podejmowane są z motywacją antykoncepcyjną wyrażającą się w dążeniu do stymulacji genitaliów i osiągnięcia satysfakcji seksualnej poza normalnym współżyciem. Małżonkowie zachowujący czasową wstrzeźliwość, np. w celu odkładania poczęcia dziecka, mogą okazywać sobie czułość, jednak nie w taki sposób, żeby ich postępowanie prowadziło do osiągnięcia rozładowania seksualnego bez współżycia. Warunkiem godziwości postępowania małżonków podejmujących współżycie jest działanie z zamiarem złożenia nasienia w drogach rodnych kobiety⁴¹⁹. Nerozerwalna łączność znaczenia jedności i płodności małżeńskiej przynależy do każdego konkretnego aktu zjednoczenia żony i męża. Nie można zatem uznać, że generalna intencja otwartości na życie i podejmowanie niekiedy aktów płodnych usprawiedliwia zastosowanie antykoncepcji w niektórych aktach małżeńskich. Żadne zjednoczenie małżeńskie nie może być bowiem rozmyślnie pozbawione jedności obydwu jego znaczeń⁴²⁰.

Niekiedy jedno z małżonków pragnie kierować się wymogami odpowiedzialnego rodzicielstwa, podczas gdy drugie nalega na stosowanie antykoncepcji. Jeśli w takim przypadku do stosowania antykoncepcji dochodzi skutek decyzji jednego tylko ze współmałżonków, drugi współmałżonek nie jest obciążony grzechem z tego tytułu, o ile w odpowiedni sposób wyraża swój sprzeciw wobec antykoncepcji, stara się według swoich możliwości doprowadzić do zmiany grzesznej sytuacji oraz gdy jednocześnie za podejmowaniem aktów zjednoczenia małżeńskiego przemawiają poważne racje, jak chęć pogłębienia jedności małżeńskiej lub odsunięcie niebezpieczeństwa zdrady. Nie można jednak w ten sposób usprawiedliwiać współdziałania w przypadku środków mogących doprowadzić do zniszczenia poczętego życia⁴²¹.

Złem moralnym antykoncepcji nie jest również obciążona osoba, która w procesie leczenia przyjmuje środki lub poddaje się procedurom medycznym, których niechcianym skutkiem jest trwała lub czasowa niepłodność. W takim wypadku podejmowanie aktów seksualnych ze świadomością własnej bezpłodności jest moralnie właściwe, ponieważ efekt antykoncepcyjny nie jest wprost i bezpośrednio zamierzony. Należy jednak wykluczyć skutek wczesnoporonny takich środków⁴²².

Moralny wymóg zachowania więzi między znaczeniem jednoczącym i prokreacyjnym aktu małżeńskiego jest wiążący również wtedy, kiedy żona i mąż koncentrują się przede wszystkim na poczęciu i urodzeniu dziecka. Dramat niepłodności w różnej postaci przeżywa

⁴¹⁹ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 351-355.

⁴²⁰ Por. HV 14; Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 273.

⁴²¹ VdS 13-14; por. Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 330.

⁴²² Por. HV 15; por. Monge, López Garcia. *Małżeństwo i płciowość* s. 328-329.

współcześnie w Polsce ok. 20-25% małżeństw, podczas gdy na całym świecie jest nim dotkniętych ok. 8% par⁴²³. Chociaż w sensie ścisłym nie można mówić o tym, aby ktokolwiek posiadał prawo do posiadania dziecka, żona i mąż mają prawo podejmowania takich aktów zjednoczenia małżeńskiego, dzięki którym mogą stać się rodzicami oraz do wykorzystania zdobyczy medycyny, dzięki którym ich zjednoczenie seksualne osiągnęłoby upragniony skutek prokreacyjny⁴²⁴. Podobnie jak niewłaściwe jest przeżywanie tylko jedności połączone z wykluczeniem płodności, tak niewłaściwe jest doprowadzenie do aktu prokreacji w oderwaniu od aktu małżeńskiej jedności⁴²⁵. Medycyna i technologia w miarę swoich możliwości powinny umożliwiać potrzebującym małżonkom odbycie płodnego stosunku seksualnego, a także wspomagać naturalny rozwój jego skutków w taki sposób, żeby doszło do poczęcia człowieka i prawidłowego rozwoju ciąży. Niemoralne jest jednak zastępowanie aktu małżeńskiego procedurą techniczną, nawet jeśli małżonkowie w kontekście tej procedury podjęliby współzycie seksualne usiłując zachować jego czasową ciągłość lub „moralną jedność”⁴²⁶.

Stosowanie technik leczenia niepłodności, zwanych technikami wspomaganego rozrodu (ang. *assisted reproductive technology, ART*) jest godziwe moralnie wtedy, gdy szanują one trzy podstawowe dobra, jakimi są: 1) życie i integralność fizyczna każdej ludzkiej istoty od poczęcia do naturalnej śmierci; 2) jedność małżeństwa oraz prawa małżonków do stania się rodzicami wyłącznie dzięki sobie; 3) osobowy wymiar płciowości wymagający, by przekazanie życia człowiekowi było skutkiem aktu małżeńskiego kobiety i mężczyzny⁴²⁷. W leczeniu niepłodności należy zatem liczyć się z godnością mającego przyjść na świat człowieka, z której wypływa prawo do bycia zrodzonym w rodzinie jako owoc pełnego miłości aktu zjednoczenia małżeńskiego, a także prawo do jasnej tożsamości związanej z posiadaniem jednej matki i jednego ojca⁴²⁸. Interwencje i środki medyczne mogą więc wspierać akt prokreacji, ale nie mogą go zastępować. To wsparcie może polegać na ułatwieniu jego dopełnienia lub na umożliwieniu realizacji celu aktu, którego dokonano w sposób normalny⁴²⁹.

Właściwe leczenie niepłodności polega przede wszystkim na przywróceniu prawidłowej pracy organizmu kobiety i mężczyzny oraz usuwaniu tego, co stanowi przeszkodę dla naturalnej płodności. Takie działania zasadniczo zasługują na moralną aprobatę. Polegają one na przykład na leczeniu hormonalnym, stymulowaniu owulacji, poprawie jakości nasienia,

⁴²³ Orzeszyna. *Teologiczno-moralny aspekt niepłodności w małżeństwie* s. 6-7.

⁴²⁴ DV II, B, 8.

⁴²⁵ Por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 255.

⁴²⁶ Por. DV II, B, 4; II, B, 6; Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 112.

⁴²⁷ NKPSZ 23; DP 12.

⁴²⁸ Por. DV III; por. A. Muszala. *Sztuczne zapłodnienie*. W: EB s. 573-575.

⁴²⁹ NKPSZ 24; DV II, B, 7.

chirurgicznym leczeniu endometriozy, udrażnianiu i rekonstrukcji jajowodów lub nasieniowodów⁴³⁰. W świetle przedstawionych powyżej zasad uznaje się za dopuszczalne pobranie nasienia męża w trakcie normalnego aktu małżeńskiego i wykorzystanie go do sztucznej inseminacji (ang. *intrauterine insemination, IUI, artificial insemination, AI*) homologicznej żony, o ile zachowa się ciągłość czasową pomiędzy współżyciem małżonków, a zabiegiem inseminacji⁴³¹. Za działanie polegające na uzdolnieniu kobiety i mężczyzny do odbycia płodnego aktu małżeńskiego można również uznać procedurę chirurgicznego oddzielenia komórek jajowych od pęcherzyków i przeniesienia ich do zewnętrznej części jajowodu kobiety, gdzie mogą zostać zapłodnione wskutek normalnego współżycia (ang. *low tubal ovum transfer, LTOT*). Według niektórych autorów za dopuszczalną moralnie można uznać także procedurę przeniesienia gamet do jajowodu (ang. *gamete intrafallopian transfer, GIFT*), która polega na pobraniu jednej komórki jajowej od żony oraz na uzyskaniu nasienia od męża w trakcie współżycia małżeńskiego z zastosowaniem perforowanej prezerwatywy. W razie potrzeby dokonuje się poprawy parametrów nasienia w laboratorium, a następnie gamety przenosi się do jajowodu żony. Zastosowanie tej metody przy zachowaniu czasowej ciągłości z aktem małżeńskim, o ile jest ona wsparciem, a nie zastąpieniem normalnego aktu seksualnego, wydaje się dopuszczalne moralnie⁴³².

Za niegodziwe należy jednak uznać wszelkie procedury polegające na zapłodnieniu pozaustrojowym *in vitro* (ang. *in vitro fertilisation, IVF*) z przeniesieniem embrionu (ang. *fertilisation in vitro and embryo transfer, FIVET*, zapłodnienie *in vitro* i przeniesienie embrionu; *intracytoplasmic sperm injection, ICSI*, docytoplazmatyczna iniekcja plemnika), nawet jeśli wykorzystuje się wyłącznie gamety małżonków. Niegodziwość tych zabiegów wynika z rozdzielenia wymiaru cielesnego i duchowego aktu przekazywania życia i sprowadzeniu go do procedury technicznej oddzielonej od małżeńskiego zjednoczenia, w którą zaangażowani są specjaliści decydujący o jego warunkach i przebiegu⁴³³. W takim przypadku życie jest przekazywane nie na zasadzie daru miłości, lecz raczej na zasadzie produkcji i panowania⁴³⁴. Życie człowieka jest wspaniałym darem Boga i rzeczywistością świętą, która została powierzona ludzkiej odpowiedzialności i powinna być otaczana miłością

⁴³⁰ NKPSZ 25. Warto w tym miejscu wskazać na szczególne zasługi, jakie dla odpowiedniej pomocy parom nieplodnym oraz tym o obniżonej płodności, ma opracowany przez prof. Thomasa Hilgersa system całościowego leczenia i wsparcia, zwany Naprotechnologią (ang. *natural procreative technology*, technologia naturalnej prokreacji), wokół którego rozwija się środowisko zaangażowanych lekarzy oraz instruktorów troski o płodność. Zob. Marzec. *Naprotechnologia. Nowoczesna troska o płodność*; T. W. Hilgers. *The Medical and Surgical Practice of NaProTECHNOLOGY*. Omaha: Pope Paul VI Institute Press 2004.

⁴³¹ NKPSZ 25; por. DP 12.

⁴³² Por. Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 110-111, 115-116.

⁴³³ DV II, B, 5; por. NKPSZ 26; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 245.

⁴³⁴ DV II, B, 4c; por. NKPSZ 26.

oraz ciąży. Natomiast poczęcie w procedurze *in vitro* jest próbą traktowania człowieka w sposób rzeczowy, z roszczeniem wyłącznej własności, dominacji i manipulacji. Taka postawa małżonków byłaby wyrazem niewłaściwego podejścia do rodzicielstwa⁴³⁵.

Dodatkowe obciążenie moralne, związane ze stosowaniem procedury *in vitro* polega na tym, że powoduje ono utratę bardzo wielu ludzkich embrionów. Nie do pogodzenia z miłością rodzicielską jest to, że osoby decydujące się na dziecko przy zastosowaniu techniki *in vitro*, równocześnie akceptują śmierć wielu swoich dzieci, gdyż podczas tej procedury ginie około 80% embrionów spośród skutecznie przeniesionych. Poza tym kolejne liczne embriony są unicestwiane z powodu wad genetycznych lub też w procesie kriokonserwacji⁴³⁶. Również w przypadku uzyskania ciąży mnogiej często przeprowadza się „redukcję embrionów” lub płodów, która jest aborcją dokonywaną w celu poprawienia szans rozwojowych u tych istot ludzkich, które zostają oszczędzone⁴³⁷.

Często wykonanie procedury *in vitro* łączy się także z dodatkowymi negatywnymi czynnikami. W przypadku zapłodnienia heterologicznego, kiedy zamiast gamet pochodzących od męża i żony używa się komórek rozrodczych co najmniej jednej obcej osoby, dochodzi do oddzielenia rodzicielstwa i małżeństwa oraz naruszenia jedności związku małżeńskiego, wierności małżonków, a także prawa dziecka do bycia poczętym i narodzonym przez rodziców, którzy są małżonkami i stają się ojcem i matką nawzajem poprzez siebie⁴³⁸. Takie działania wiążą się ponadto z rozłamem między pokrewieństwem genetycznym wynikającym z ciąży oraz związanym z odpowiedzialnością wychowawczą. Naruszają one prawo dziecka do posiadania jednoznacznej tożsamości związanej z pochodzeniem⁴³⁹. Wskazane powyżej zło moralne w jeszcze większym stopniu występuje w przypadku surogacji i macierzyństwa zastępczego, polegającego na wszczepieniu embrionu do ciała wynajętej kobiety, która ma urodzić dziecko, a następnie oddać je zamawiającym rodzicom⁴⁴⁰. Nie do pogodzenia z godnością i prawem do życia od poczęcia jest również towarzysząca procedurze *in vitro* preimplantacyjna diagnostyka oraz selekcja embrionów, które są realizacją mentalności eugenicznej obciążonej skazywaniem na śmierć istot obciążonych zdrowotnie lub niepasujących do upodobań⁴⁴¹. Wiele zagrożeń moralnych związanych ze sztucznym

⁴³⁵ Por. EV 22; Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 256-257.

⁴³⁶ Por. NKPSZ 37; DP 18-19; Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 112-113; Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 249-252.

⁴³⁷ NKPSZ 28; por. Monge. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)* s. 106-107.

⁴³⁸ DV II, A, 2.

⁴³⁹ DV II, A, 2; NKPSZ 29; por. Pokrywka. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny* s. 252-253.

⁴⁴⁰ Por. NKPSZ 31; Morciniec. *Macierzyństwo zastępcze* s. 369-371.

⁴⁴¹ NKPSZ 36; por. M. Machinek. *Diagnostyka preimplantacyjna*. W: EB s. 151-155.

zapłodnieniem dotyczy także zabiegów, które obecnie pozostają w fazie przewidywań i eksperymentów⁴⁴².

Trzeba jednak pamiętać, że nawet w przypadku zastosowania najbardziej niegodziwych metod zapłodnienia każdy człowiek jest dzieckiem Bożym obdarzonym nienaruszalną osobową godnością. Każde zatem dziecko, bez względu na okoliczności jego przyjścia na świat, powinno być przyjęte z miłością i wychowane z największą troską⁴⁴³. Także wtedy, kiedy doszło już w sposób niegodziwy do powstania i zamrożenia zarodków, przeniesienie do ciała matki pozostałych embrionów, aby mogły się urodzić, nie wiąże się z zaciągnięciem nowej winy, lecz może być raczej uznane za próbę ograniczenia skutków zła wcześniej popełnionego. Jeśli zaś chodzi o adopcję prenatalną polegającą na przyjmowaniu i rodzeniu dotychczas zamrożonych embrionów przez gotowe do tego kobiety, to pomimo szlachetnej motywacji związanej z szacunkiem do życia i godności człowieka, jest ona obarczona również wieloma problemami natury prawnej, psychologicznej i medycznej, choć Kościół nie odrzuca jej w sposób jednoznaczny⁴⁴⁴.

Ludzkie życie jest święte i stanowi dar Bożej miłości, który trzeba we właściwy sposób przyjąć i szanować, respektując prawdę o cielesno-duchowej naturze człowieka, godności ludzkiej osoby oraz ludzkiej miłości. Rodzicielstwo jest zatem wielkim powołaniem, w którym małżonkowie są wezwani do rozwijania miłości, jedności i wzajemnej pomocy oraz hojnej, wielkodusznej i roztropnej otwartości na życie, pełnej szacunku dla każdego poczętego człowieka. Implikuje ono zachowanie więzi pomiędzy wymiarem jednoczącym a prokreacyjnym seksualnego współdziałania małżonków, w którym zawsze powinna być zachowana gotowość rodzicielska, a ewentualne interwencje medyczne polegać mogą na wspomaganium, a nie na zastępowaniu aktu małżeńskiego.

Wychowanie jest naturalnym prawem i obowiązkiem rodziców⁴⁴⁵, a wszelkie instytucje zewnętrzne mogą w nie ingerować jedynie na zasadzie pomocniczości i komplementarności⁴⁴⁶, z poszanowaniem ukierunkowania, jakie pragną nadać swoim dzieciom rodzice – matka i ojciec

⁴⁴² Należą do nich: łączenie gamet ludzkich i zwierzęcych, rozwijanie embrionów ludzkich w macicach sztucznych lub zwierzęcych, aseksualne rozmnażanie ludzi przez podział bliźniaczy, klonowanie, czy partenogenezę. Por. NKPSZ 39.

⁴⁴³ NKPSZ 32; por. DV II, B, 5; Muszala. *Sztuczne zapłodnienie* s. 577.

⁴⁴⁴ Por. DP 19.

⁴⁴⁵ AL 84; por. KPK kan. 1136; KKKW kan. 627.

⁴⁴⁶ FC 36, 40; AL 85. Misja wychowawcza rodziców powinna być wspierana przez Kościół i państwo w taki sposób, że pomoc ta winna być proporcjonalna do niewystarczalności rodziny. Rodzice mają prawo wybrać wychowanie zgodne z ich wiarą. Mają jednak również obowiązek zaangażowania się w życie instytucji wychowawczych, którym powierzają swoje dzieci. Jeśli natomiast nie jest możliwe uniknięcie nauczania w szkołach ideologii przeciwnych wierze, rodzice są zobowiązani do tego, by chronić swoje dzieci przed niebezpieczeństwem utraty wiary. Kościół ma obowiązek pomagać rodzicom w tym dziele poprzez działalność wspólnot, grup wychowawczych oraz zaangażowanie duszpasterzy. Por. K. Jeżyna. *Dziecko wartością rodziny, narodu i Kościoła*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej* s. 135.

(DWCH 3)⁴⁴⁷. Dokonuje się ono przez wspieranie możliwości wychowanka w poszanowaniu jego osobowej godności⁴⁴⁸ i polega na doskonaleniu poznania, postępowania oraz kształtowaniu umiejętności działania. Wiąże się z wprowadzaniem młodego człowieka w świat kultury oraz rozwijaniem jego umiejętności intelektualnych, doskonaleniem cnót moralnych⁴⁴⁹, a także inicjacją i wzrostem w wierze⁴⁵⁰. Wychowanie człowieka ma wymiar doczesny i naturalny, a zarazem wieczny i nadprzyrodzony⁴⁵¹. Polega ono przede wszystkim na rodzeniu duchowym dzięki uczestnictwu we władzy i miłości samego Boga Ojca i Chrystusa Pasterza, a także w macierzyńskiej miłości Kościoła⁴⁵². Jego „duszą, a przez to i normą” jest miłość macierzyńska i ojcowska rodziców⁴⁵³.

Podstawowymi aspektami rodzicielskiej troski o rozwój dziecka są: wychowanie moralne⁴⁵⁴, wychowanie seksualne⁴⁵⁵, wychowanie do odkrycia i zrealizowania powołania, wychowanie do życia w społeczności ludzkiej (DWCH 3)⁴⁵⁶ oraz w wierze (DWCH 2)⁴⁵⁷. Analizując współczesne wyzwania, Kościół szczególnie zwraca uwagę rodziców na konieczność przewyższania konsumpcjonizmu i wypracowania wolności w stosunku do dóbr materialnych połączonej z hojnością i wrażliwością na potrzeby ubogich oraz wykluczonych⁴⁵⁸, a także na właściwy stosunek do nowych technologii i środków społecznego przekazu⁴⁵⁹. Takie postawy wymagają pomocy w odkrywaniu i interioryzacji wartości, norm oraz zasad moralnych⁴⁶⁰. Jednym z najważniejszych zadań wychowawczych rodziców jest także wychowanie sfery seksualnej, w którym przez poszanowanie godności osoby, opanowanie i czystość młody człowiek potrafi krytycznie odnieść się do treści szkodliwych lub fałszywych, a przy tym dojrzewa do złożenia pełnego bezinteresownego daru z siebie w miłości małżeńskiej lub w różnych formach oddanej Bogu bezżenności⁴⁶¹. Nie do przecenienia jest także zadanie troski o wzrost wiary dzieci. Jest ono inicjacją chrześcijańską, budowaniem Kościoła

⁴⁴⁷ Według papieża Franciszka konieczne jest odnowienie „paktu wychowawczego” między rodziną, a społeczeństwem i szkołą. AL 85; por. M. Fiałkowski. *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie* s. 367.

⁴⁴⁸ RLP 18.

⁴⁴⁹ Tamże 21.

⁴⁵⁰ FC 39.

⁴⁵¹ HV 7.

⁴⁵² FC 38; por. M. Brzeziński. *Rodzicielstwo wzajemnym obdarzaniem człowieczeństwem a wyzwania współczesności*. W: *W: Rodzina i rodzicielstwo. Między tradycją a współczesnością*. Red. A. Skreczko, B. Bassa, Z. Struzik. Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II 2014 s. 80-84.

⁴⁵³ FC 36.

⁴⁵⁴ Tamże 37;

⁴⁵⁵ FC 37; AL 80.

⁴⁵⁶ FC 37; AL 183.

⁴⁵⁷ FC 39; AL 288.

⁴⁵⁸ AL 277; por. FC 37.

⁴⁵⁹ AL 274-275.

⁴⁶⁰ Tamże 263.

⁴⁶¹ AL 280-281; por. B. Parysiewicz. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 234-244; zob. Goleń. *Rola świadectwa w rodzinie* s. 429-441.

i prawdziwym apostołstwem, przez które człowiek żyje życiem Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego w Duchu Świętym⁴⁶². Drogą wychowania w wierze jest osobiste świadectwo rodziców, rodzinna modlitwa, a także wspólne przeżywanie pobożności ludowej⁴⁶³.

Realizacja funkcji wychowawczej jest silnie powiązana z sytuacją społeczną oraz ekonomiczną rodziców, szczególnie jeśli rodzinie zagraża ubóstwo, wyzysk, brak ojca lub matki, trudności mieszkaniowe, perspektywa emigracji, narkomania albo psychiczna, fizyczna lub seksualna przemoc wobec kobiet⁴⁶⁴. Głębokie konsekwencje negatywne może przynieść nasilająca się współcześnie nieobecność matek w wychowaniu⁴⁶⁵. Macierzyństwo jest wyjątkową zdolnością kobiecą, związaną ze specyficznym obowiązkiem, który należy podejmować z „geniuszem kobiecym” i przy właściwym rozumieniu feminizmu⁴⁶⁶. Kobieta nie może pozostać osamotniona w swojej trosce o misję macierzyńską, która jest obowiązkiem całego społeczeństwa⁴⁶⁷. Stała bliskość ojca nie może polegać na niszczącej osobowość nadmiernej kontroli dzieci⁴⁶⁸. Wielkim zagrożeniem dla współczesnych rodzin jest także brak ojca w wychowaniu, określane jako „społeczeństwo bez ojców”⁴⁶⁹. Do form nieobecności ojców można zaliczyć uchylanie się od obowiązków, nadmierną koncentrację na sobie, pracy i własnej samorealizacji lub też podważające autorytet ojcowski tracenie czasu na korzystanie ze środków przekazu i technologii rozrywki. Dzieci potrzebują czytelnej i szczęśliwej tożsamości oraz „jasnej i dobrze określonej obecności obu postaci, męskiej i żeńskiej”, tworzących optymalne środowisko rozwojowe. Nie można też pozwalać na zatarcie się granic ról społecznych pomiędzy rodzicami a dziećmi⁴⁷⁰. Z drugiej strony trzeba pamiętać, że niewłaściwą postawą jest bezkrytyczna gloryfikacja starych form rodziny tradycyjnej, często powiązanych z autorytaryzmem i przemocą⁴⁷¹.

Wychowanie opiera się z jednej strony na owocnym uczestnictwie w dziele Boga, a z drugiej na wzajemnym byciu dla siebie świadkami działania Ducha Świętego⁴⁷². Jest ono dla rodziców trudnym i odpowiedzialnym wyzwaniem, ale także szansą ich duchowego

⁴⁶² FC 38-39.

⁴⁶³ AL 288; por. DDR 61.

⁴⁶⁴ AL 44-46, 49-51, 54-56.

⁴⁶⁵ W. Kądziołka. *Kryzys macierzyństwa i ojcostwa w dobie współczesności*. W: *Rodzina i rodzicielstwo. Między tradycją a współczesnością*. Red. A. Skreczko, B. Bassa, Z. Struzik. Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II 2014 s. 189-193.

⁴⁶⁶ Por. Dudziak. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie* s. 336.

⁴⁶⁷ AL 173.

⁴⁶⁸ Według papieża Franciszka mężczyźni w rodzinach często popadali w niebezpieczeństwa związane z postawami despotyzmu, a nawet ucisku wobec najbliższych członków rodziny. AL 176.

⁴⁶⁹ Kądziołka. *Kryzys macierzyństwa i ojcostwa w dobie współczesności* s. 193-200.

⁴⁷⁰ AL 175-177.

⁴⁷¹ Tamże 53.

⁴⁷² AL 321.

wzrostu i dojrzewania miłości. Nie powinno się opierać na nadmiernej dominacji lub przesadnej kontroli. Należy raczej generować właściwe procesy i zatroszczyć się o odpowiednie środowisko wzrostu, przy poszanowaniu odpowiedzialnej wolności i prawdziwej autonomii⁴⁷³. W ten sposób ukoronowaniem wysiłku rodziców może być samowychowanie ich dzieci, które same będą potrafiły zadbać o własny rozwój z zachowaniem szacunku do swoich korzeni i odpowiedzialną troską o tych, którym sami przekażą życie następnemu pokoleniu⁴⁷⁴.

⁴⁷³ Tamże 261.

⁴⁷⁴ LdR 16; por. L. Dyczewski. *Rodzina – społeczeństwo – państwo*. Lublin: TN KUL 1994 s. 27.

ROZDZIAŁ II

ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Badania naukowe implikują posługiwanie się metodami naukowymi. Zastosowanie metody naukowej polega na świadomym i systematycznie stosowanym, racjonalnym i skutecznym działaniu, zgodnym z założonym planem. Wyklucza ono przypadkowość i pomaga w celowym doborze poszczególnych czynności badawczych niezbędnych do racjonalnego zdobywania wiedzy oraz uzasadniania i systematyzowania twierdzeń naukowych.

W ramach szeroko pojętej teologii praktycznej prowadzi się badania interdyscyplinarne, w tym także badania empiryczne. Korzystanie z takich badań domaga się jednak spełnienia pewnych warunków. Badaniom tym musi jasno przyświecać cel teologiczny i powinny być one podporządkowane teologicznej metodzie wiodącej. W teologii pastoralnej wyniki badań empirycznych zestawia się z teorią teologiczną, a następnie dokonuje się ich teologicznej interpretacji⁴⁷⁵. Z tego względu wykorzystanie różnych metod, z odpowiednimi dla nich technikami i narzędziami badawczymi, powinno być konsekwentnie podporządkowane realizacji założonego celu, z przestrzeganiem wymogów metody wiodącej. Zasady te odnoszą się także do badań prowadzonych na gruncie subdyscypliny teologii pastoralnej, jaką jest duszpasterstwo rodzin. W jej ramach, podobnie jak w innych dyscyplinach teologii praktycznej, wykorzystuje się także wiele metod badawczych, w tym prowadzi się badania oparte na metodach nauk empirycznych. W badaniach tych jako metodę wiodącą najczęściej wykorzystuje się paradygmat analizy teologii pastoralnej⁴⁷⁶.

Metametoda paradygmatu analizy teologii pastoralnej, ukazana we wstępie niniejszej rozprawy, obejmuje trzy etapy postępowania badawczego: normatywny, realizowany oraz postulowany⁴⁷⁷. Niniejszy rozdział stanowi metodologiczne wprowadzenie do etapu realizowanego dysertacji, dotyczącego realizacji przez małżonków prokreacyjnego celu małżeństwa oraz wybranych zadań rodzicielskich widzianych z perspektywy nauczania Kościoła. Przedmiotem badań empirycznych⁴⁷⁸ przeprowadzonych na potrzeby niniejszej dysertacji jest stosunek małżonków do rodzicielstwa. Przedmiot ten obejmuje takie zagadnienia szczegółowe jak: realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego, motywy przekazywania życia, działania wychowawcze, respektowanie wymogów moralnych przekazywania życia, postawy wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa oraz zaangażowanie małżonków

⁴⁷⁵ R. Kamiński. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. Red. Tenże. T. 1: *Teologia pastoralna fundamentalna*. Lublin: Wydawnictwo Alta 2 2000 s. 21-24.

⁴⁷⁶ Kamiński. *Duszpasterstwo rodzin jako refleksja naukowa* s. 30-31.

⁴⁷⁷ Por. tamże s. 30.

⁴⁷⁸ J. Brzeziński. *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN 1996 s. 216.

w przygotowanie do rodzicielstwa. Niniejszy rozdział przedstawia metody badań i analiz statystycznych, organizację i przebieg badań oraz charakterystykę badanej grupy.

Sformułowanie problemu badawczego w naukach empirycznych wymaga usytuowania własnej refleksji naukowej na tle dotychczasowych osiągnięć naukowych⁴⁷⁹. W tym przypadku istotne wydaje się osadzenie problemu podejmowanych badań empirycznych nad stosunkiem małżonków do rodzicielstwa przede wszystkim na kanwie badań z teologii praktycznej, a zwłaszcza teologii pastoralnej i duszpasterstwa rodzin. Na uwagę zasługują badania postaw narzeczonych wobec płodności przeprowadzone przez Adama Dziobę⁴⁸⁰, studium Kamili Rzepki dotyczące zależności między stosowanymi metodami regulacji poczęć a więzią małżeńsko-rodzinną⁴⁸¹ oraz opracowanie Piotra Zajączkowskiego na temat wpływu postaw wobec prokreacji na więź małżeńską⁴⁸². Badania dotyczące wychowania religijnego w rodzinie prowadzili Anna Jędrejek oraz Michał Kiersnowski⁴⁸³. Weryfikację postaw rodziców wobec zadań wychowania seksualnego przeprowadził Jacek Goleń⁴⁸⁴, natomiast badania dotyczące postaw macierzyńskich samotnych matek realizował Paweł Landwójtowicz⁴⁸⁵. Warto również wspomnieć o znaczącej publikacji z zakresu psychologii autorstwa Lucyny Bakiery dotyczącej zaangażowanego rodzicielstwa⁴⁸⁶.

Wydaje się zatem, że stosunek współczesnych małżonków do rodzicielstwa wymaga stawiania zasadnych problemów naukowych oraz prowadzenia badań empirycznych pozwalających weryfikować ich postawy, aby na tej bazie trafniej formułować wnioski i wskazania teologiczno-pastoralne.

Obecny, drugi etap badawczy (realizowany) ma na celu zbadanie i ukazanie rzeczywistego stosunku małżonków do rodzicielstwa. W celu uzyskania odpowiedzi na to pytanie zostały sprecyzowane problemy szczegółowe. Warto podkreślić, że stawiane problemy badawcze z założenia powinny wyczerpywać zakres niewiedzy autora zawarty w temacie badań, zawierać wszystkie ogólne zależności między zmiennymi, być rozstrzygalne w sposób empiryczny oraz posiadać wartość praktyczną⁴⁸⁷. W tym przypadku postawione problemy szczegółowe łączą się z obszarami badawczymi wynikającymi z operacjonalizacji pojęcia „rodzicielstwo”. Można je sformułować w formie pytań: Na ile badani małżonkowie realizują

⁴⁷⁹ M. Łobocki. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2000 s. 21.

⁴⁸⁰ Zob. Dzioba. *Narzeczeni wobec ludzkiej płodności*.

⁴⁸¹ Zob. Rzepka. *Metody regulacji poczęć a więzi małżeńsko-rodzinne*.

⁴⁸² Zob. Zajączkowski. *Postawy wobec prokreacji a więź małżeńska*

⁴⁸³ Zob. Jędrejek. *Wychowanie religijne w rodzinie*; Kiersnowski. *Wychowanie religijne dziecka w rodzinie*.

⁴⁸⁴ Zob. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie*.

⁴⁸⁵ Zob. Landwójtowicz. *Duszpasterstwo rodzin wobec samotnych matek i ich postaw macierzyńskich*.

⁴⁸⁶ Zob. L. Bakiera. *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*. Warszawa: Difin SA 2013.

⁴⁸⁷ T. Pilch, T. Bauman. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Zak” 2001 s. 43-44.

ważne cele życia małżeńsko-rodzinnego? Jakimi motywami kierują się oni w przekazywaniu życia? W jakim stopniu jako rodzice realizują oczekiwane od katolików działania wychowawcze? Na ile respektują wymogi moralne przekazywania życia? Jaki jest stosunek małżonków do stosowania metod naturalnego planowania rodziny? Na ile postrzegają oni współczesne zagrożenia swojego rodzicielstwa? Jakie działania podejmowali, aby przygotować się do swojego rodzicielstwa? Pośród szczegółowych problemów badawczych lokuje się także oddziaływanie zmiennych niezależnych na wyniki badań. W niniejszych badaniach uwzględniono wpływ takich zmiennych jak: płeć, wiek, wykształcenie, stosunek do wiary, rodzina pochodzenia, liczba rodzeństwa, liczba posiadanych dzieci, stosowanie antykoncepcji oraz średni czas poświęcany w ciągu tygodnia na doskonalenie kompetencji rodzicielskich.

1. Metody badań i analiz statystycznych

Mianem metody badawczej określa się „zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych, obejmujących najogólniej całość postępowania badacza zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego”⁴⁸⁸. Od wyboru właściwej metody badawczej zależy uzyskanie obiektywnych i adekwatnych wyników dotyczących problemu badawczego. Metoda badawcza oznacza systematycznie stosowany sposób postępowania badawczego, możliwy do zastosowania przy ewentualnym powtórzeniu analogicznego zadania⁴⁸⁹. Wyróżnianym metodom badawczym odpowiadają właściwe techniki badawcze⁴⁹⁰. Na gruncie nauk społecznych i teologicznych jedną z najczęściej wykorzystywanych metod nauk empirycznych jest metoda sondażowa. Wykorzystuje ona dwie techniki – ankiety (audytoryjnej, pocztowej, prasowej) oraz wywiadu⁴⁹¹. W przygotowanej rozprawie posłużono się metodą sondażu z wykorzystaniem techniki ankiety audytoryjnej.

Dla zrealizowania założonego celu badań nad stosunkiem małżonków do rodzicielstwa skonstruowano narzędzie badawcze pt. „Kwestionariusz ankiety do badania stosunku wobec rodzicielstwa” (zob. Aneks 2). Przygotowanie tegoż narzędzia przebiegało w kilku etapach. Na pierwszym etapie, na podstawie przeprowadzonej analizy teoretycznej, ustalono siedem obszarów treściowych charakteryzujących stosunek małżonków do rodzicielstwa. Na podstawie interdyscyplinarnej analizy teoretycznej z zakresu teologii, antropologii, etyki, psychologii małżeństwa i rodziny oraz pedagogiki rodziny wygenerowano pulę 151 stwierdzeń

⁴⁸⁸ Tamże s. 71.

⁴⁸⁹ W. Zaczyński. *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1976 s. 19.

⁴⁹⁰ Por. Pilch, Bauman. *Zasady badań pedagogicznych* s. 72-82.

⁴⁹¹ M. Łobocki. *Metody i techniki badań* s. 29-30, 243; por. C. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias. *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2001 s. 241-263.

dotyczących stosunku małżonków do rodzicielstwa. Posłużono się także doświadczeniem pracy duszpasterskiej autora z narzeczonymi i małżonkami, co pozwoliło trafniej ująć treść niektórych sformułowań zawartych w kwestionariuszu. Treści dotyczące stosunku małżonków do rodzicielstwa dotyczyły: realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego, motywów przekazywania życia przez małżonków, działań wychowawczych podejmowanych przez rodziców, respektowania wymogów moralnych przekazywania życia, postaw małżonków wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa oraz ich zaangażowania w przygotowanie się do rodzicielstwa.

Pierwszy etap badań małżonków stanowiły badania pilotażowe. W tym celu zbadano grupę 34 małżonków. Uzyskane wyniki pozwoliły stwierdzić, na ile twierdzenia zawarte w kwestionariuszu są zrozumiałe dla respondentów oraz w jaki sposób rozkładają się odpowiedzi na zamieszczonej skali badawczej. Następnie twierdzenia kwestionariusza poddano selekcji przez 7 sędziów kompetentnych⁴⁹². Eksperti, uwzględniając cechy istotne każdego obszaru treściowego dotyczącego rodzicielstwa, oceniali stopień przydatności i zrozumiałości danego twierdzenia do pomiaru stosunku małżonków do rodzicielstwa na trzypunktowej skali (3 – pozycja posiada istotne znaczenie dla testu; 2 – pozycja jest użyteczna, ale nie ma istotnego znaczenia; 1 – pozycja jest zbędna i nie powinna znaleźć się w teście). Na podstawie uzyskanych ocen obliczono stosunek trafności treściowej Lawshe'a (CVR)⁴⁹³ i usunięto pozycje o niezadowalającej trafności (CVR<0,500). Z puli twierdzeń usunięto te, które zostały uznane przez sędziów za nietrafne, niezrozumiałe oraz wieloznaczne. Ostatecznie w skład narzędzia badawczego weszło 121 twierdzeń dotyczących stosunku małżonków do rodzicielstwa.

Twierdzenia dotyczyły 7 obszarów treściowych. Na każdy z nich składało się od 5 do 23 twierdzeń. Obszaru realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego dotyczyło 15 twierdzeń; motywów przekazywania życia – 5; działań wychowawczych podejmowanych przez rodziców – 19; respektowania wymogów moralnych przekazywania życia – 21; stosowania metod naturalnego planowania rodziny – 16; postaw wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa – 23; zaangażowania w przygotowanie się do rodzicielstwa – 22 twierdzenia. Pogrupowane tematycznie twierdzenia opatrzone instrukcją oraz sześciostopniowym formatem odpowiedzi wyrażającym stopień zgadzania się lub zaangażowania. Skala ta umożliwiła ocenę stopnia nasilenia stosunku do treści danego twierdzenia na kontinuum od „0” do „5”, przy czym

⁴⁹² Byli nimi następujący specjaliści: 1 doktor psychologii, 1 doktor socjologii, 2 doktorów nauk medycznych, 2 doktorów teologii i 1 doktor habilitowany teologii pastoralnej w zakresie duszpasterstwa rodzin.

⁴⁹³ Trafność treściowa C.H. Lawshe'a określa, w jakim stopniu próbka zadań testowych reprezentuje całą gamę zadań odnoszących się do badanych przekonań czy umiejętności. Por. M. Mańkowska. *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 78.

0 oznaczało „wcale nie”, 1 – „w bardzo niewielkim stopniu”, 2 – „w niewielkim stopniu”, 3 – „w średnim stopniu”, 4 – „w dużym stopniu”, 5 – „w pełni (całkowicie)”. W kwestionariuszu zamieszczono także metryczkę złożoną z 10 pytań zamkniętych oraz 3 pytań półotwartych, filtrujących, opatrzonych możliwością wpisania własnych informacji (zob. Aneks I).

Do obliczeń wyników wykorzystano metody statystyczne. Dane ilościowe przedstawiono za pomocą metod statystyki opisowej: średniej z odchyleniem standardowym ($\bar{x} \pm SD$) oraz mediany (Me). Żaden z parametrów nie miał cech rozkładu normalnego, co zostało potwierdzone za pomocą testu Shapiro-Wilka. Do porównania wyników między grupami wyodrębnionymi ze względu na zmienne niezależne wykorzystano test Chi² Pearsona. Do porównań wyników jakościowych wykorzystywano test Manna-Whitney’a dla dwóch grup oraz test Kruskala-Wallisa dla trzech i więcej porównywanych grup. Dla porównania dwóch parametrów ilościowych został wykorzystany test korelacji rang Spearmana, gdzie uzyskana wartość R była interpretowana zgodnie z wyjaśnieniem przedstawionym w tabeli 1. Za istotne statystycznie różnice między porównywanymi grupami uznawano te parametry, dla których wartość $p < 0,05$.

Tabela 1. Współczynnik korelacji a siła związku korelacyjnego

Współczynnik korelacji R	Siła związku korelacyjnego
0.0 - 0.3	Brak
0.3 - 0.4	Słaba
0.4 - 0.7	Średnia
0.7 - 0.9	Silna
0.9 - 1.0	Bardzo silna

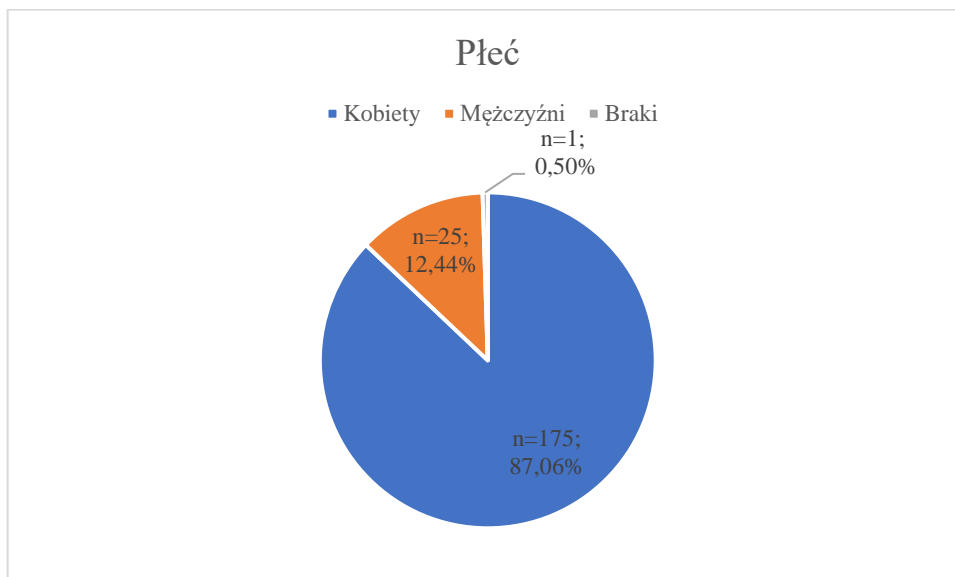
2. Organizacja i przebieg badań

Badania małżonków przeprowadzono we wrześniu 2016 roku wśród rodziców dzieci i młodzieży ze szkół na różnych poziomach kształcenia. Zrealizowano je w Szkole Podstawowej im. św. Jana Kantego we Wrocance (32 kwestionariusze), Szkole Podstawowej nr 6 im. Ignacego Jana Paderewskiego w Rzeszowie (136), Gimnazjum nr 10 im. Tadeusza Kościuszki w Rzeszowie (98), Miejskim Zespole Szkół im. Stanisława Konarskiego w Gorlicach (89), Zespole Szkół Ekonomicznych im. św. Jana Pawła II w Gorlicach (82) oraz

VI Liceum Ogólnokształcącym im. Ambrożego Towarnickiego w Rzeszowie (69). Respondenci zostali zapewnieni o anonimowości i poufności wypowiedzi. Udział w badaniu miał charakter dobrowolny. Katecheci z tychże szkół na spotkaniach wychowawczych z rodzicami dzieci i młodzieży przeprowadzali badania metodą audytoryjną lub rozdawali kwestionariusze ankiety rodzicom, a następnie zebrali od nich wypełnione egzemplarze. W ten sposób rozdano 506 kwestionariuszy, z czego wróciło 317 (stopa zwrotu 63%). Po wnikliwszej weryfikacji braków wypełnień okazało się, że do dalszych analiz nadaje się 201 egzemplarzy. Następnie wyniki uzyskane z 201 wypełnionych kwestionariuszy poddano obliczeniom statystycznym za pomocą pakietu SPSS 14.0PL⁴⁹⁴. Do analizy i przedstawienia wyników wykorzystano pakiet MS Excel 2016 oraz Statistic 13. Na podstawie wyliczeń statystycznych sporządzono tabele oraz wykresy prezentujące uzyskane wyniki badań.

3. Charakterystyka badanej grupy

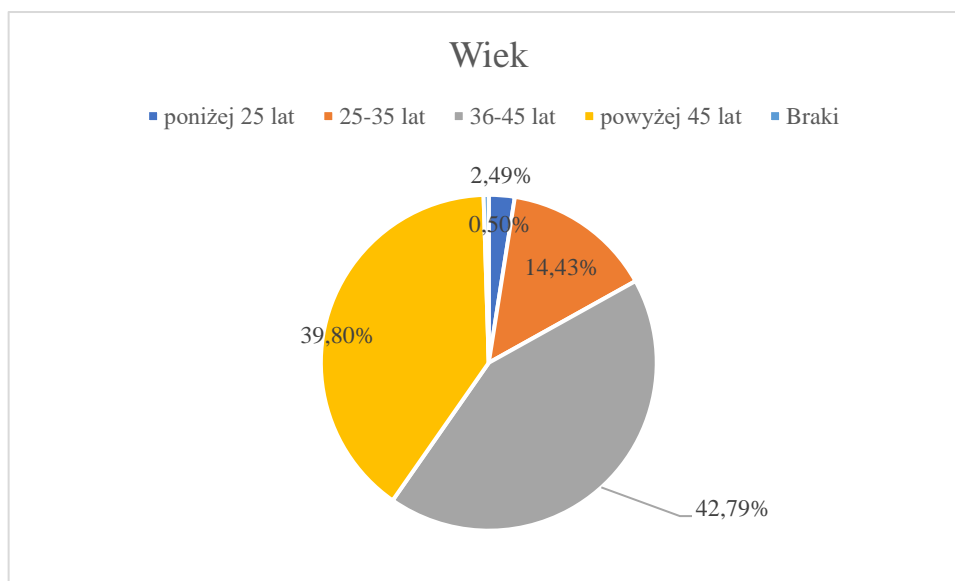
Badana grupa 201 rodziców składała się ze 175 kobiet oraz 25 mężczyzn, co stanowiło, odpowiednio 87,06% oraz 12,44% respondentów. Jedna osoba nie określiła swojej przynależności do żadnej z płci. Jednak z racji wypełnienia pozostałej części kwestionariusza i określenia innych cech społeczno-demograficznych jej odpowiedzi zostały uwzględnione w obliczeniach. Dane prezentuje wykres 1.

Wykres 1. Charakterystyka respondentów ze względu na płeć

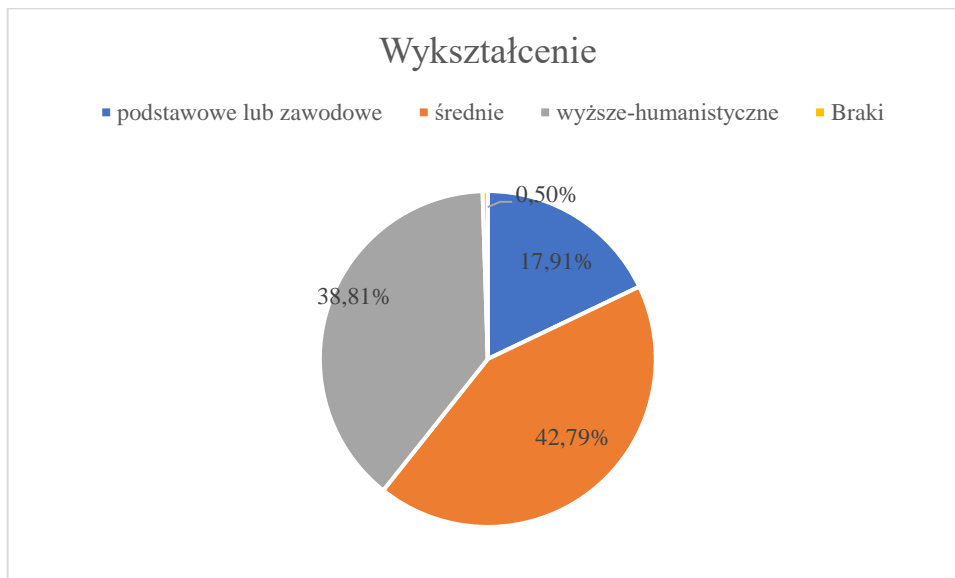
⁴⁹⁴ SPSS Inc. (2007) SPSS for Windows. Version 14.0PL. Chicago SPSS Inc.

Badanych rodziców różnicował wyraźnie wiek. Na potrzeby badań zastosowano cztery przedziały wiekowe respondentów: w wieku poniżej 25 lat, w wieku od 25 do 35 lat, w wieku od 36 do 45 lat oraz w wieku od 46 do 55 lat. Najliczniejszą grupę stanowili badani małżonkowie w wieku od 36 do 45 lat (42,79%). Nieznacznie niższy odsetek badanej grupy (39,80%) stanowiły osoby w wieku powyżej 45 lat. 14,43% ankietowanych stanowiła grupa wiekowa pomiędzy 25 a 35 lat. Tylko 2,49% badanej próby stanowiły osoby w wieku poniżej 25. roku życia (zob. wykres 2).

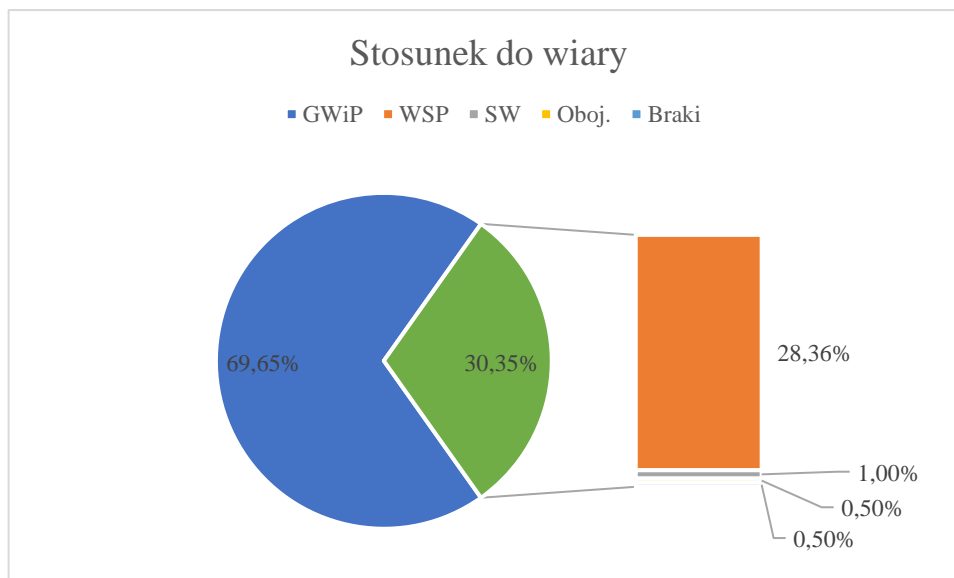
Wykres 2. Charakterystyka respondentów ze względu na wiek

Analiza poziomu i typu wykształcenia wykazała, że 42,79% respondentów posiadało wykształcenie średnie. Była to najliczniejsza grupa badanych. Z kolei 38,81% stanowiły osoby z wykształceniem wyższym humanistycznym, a tylko 17,91% stanowili małżonkowie z wykształceniem podstawowym lub zawodowym (zob. wykres 3).

Wykres 3. Charakterystyka respondentów ze względu na wykształcenie

W badanej grupie aż 69,65% stanowiły osoby deklarujące się jako głęboko wierzące i praktykujące (GWiP). Wśród pozostałych respondentów 28,36% stanowiły osoby wierzące, ale słabo praktykujące (WSP), 1,0% stanowiły osoby słabo wierzące (SW) a tylko 0,5% stanowiły osoby obojętne religijnie (OR) – zob. wykres 4.

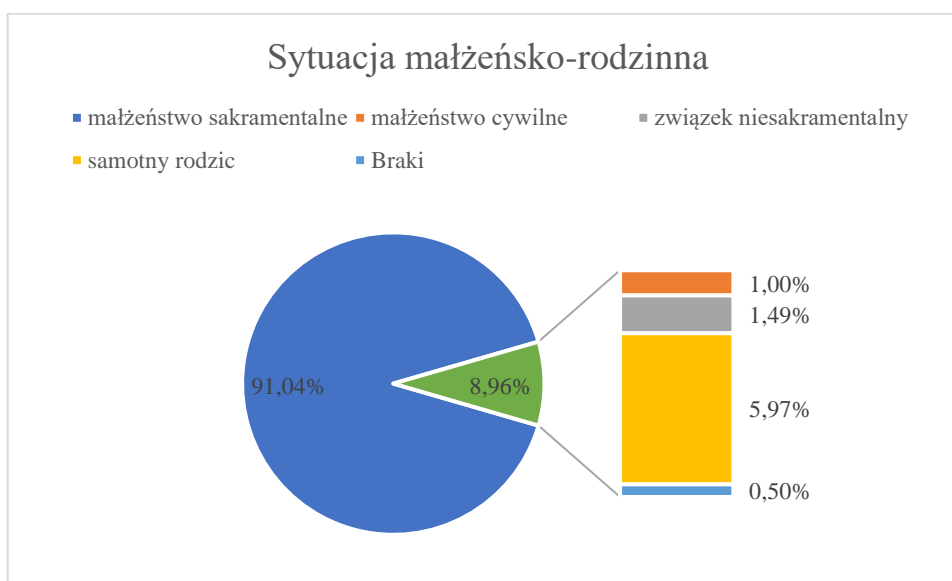

Wykres 4. Charakterystyka respondentów ze względu na stosunek do wiary

Uzupełniając nieco obraz stosunku badanych małżonków do wiary, warto dodać, że 16,92% badanych (34 osoby) deklarowało przynależność do różnych zrzeżeń religijnych. Zdecydowana większość respondentów (83,08%) nie przynależy do żadnych zrzeżeń religijnych.

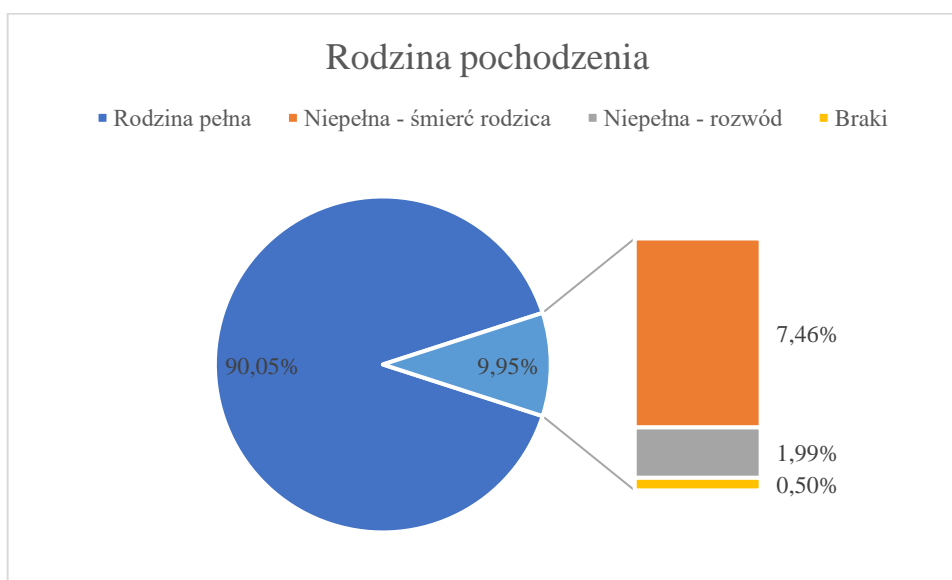
Bardzo wysoki odsetek respondentów (91,04%) potwierdził, iż żyje w małżeństwie sakramentalnym. Pozostałe 8,96% badanej grupy stanowiły osoby żyjące w małżeństwie

cywilnym (1,00%) lub związku niesakramentalnym (1,49%), a 5,97% badanych wychowywało dzieci jako samotny rodzic (zob. wykres 5).

Wykres 5. Charakterystyka respondentów ze względu na sytuację małżeńsko-rodzinną

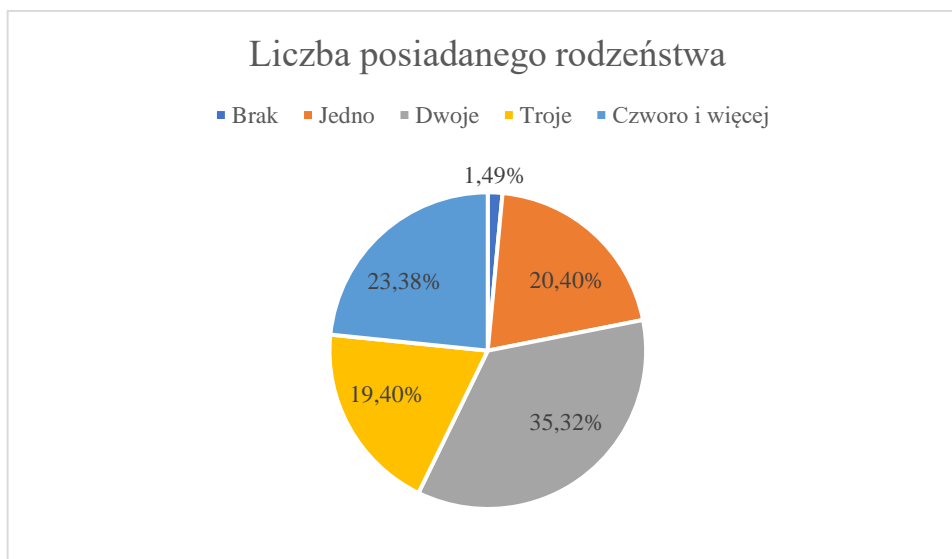
Zdecydowana większość respondentów (90,05%) wychowywała się w rodzinach pełnych. Spośród pozostałych 9,95% badanych 7,46% wychowywało się w rodzinie niepełnej z powodu śmierci jednego z rodziców, a 1,95% pochodziło z rodzin niepełnych z powodu rozwodu rodziców (zob. wykres 6).

Wykres 6. Charakterystyka respondentów ze względu na rodzinę pochodzenia

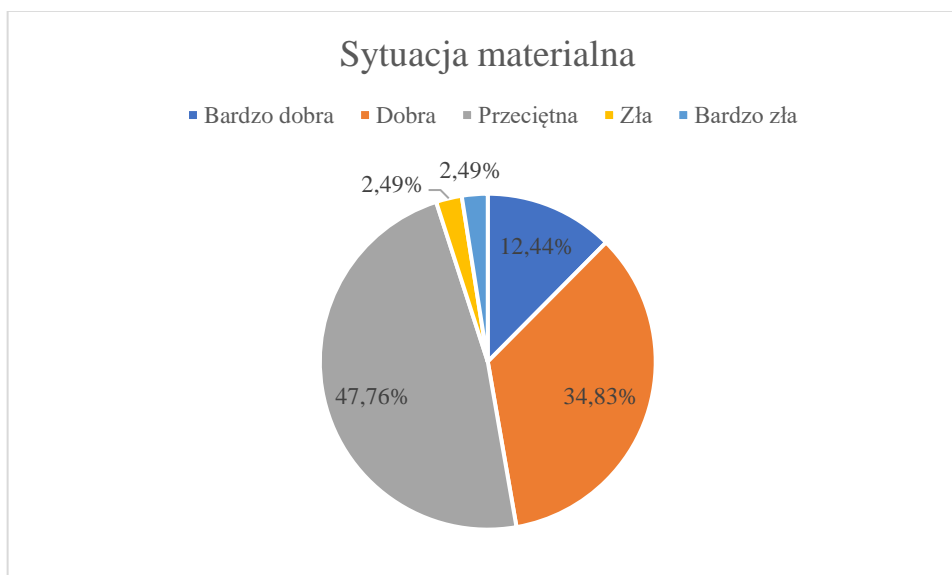
Najwyższy odsetek w badanej populacji stanowili respondenci posiadający dwoje rodzeństwa (35,32%). 23,38% badanych posiadało czworo lub więcej rodzeństwa, 20,40%

respondentów posiadało jednego brata lub siostrę, 19,40% posiadało troje rodzeństwa, a 1,49% było jedynakami (zob. wykres 7).

Wykres 7. Charakterystyka respondentów ze względu na liczbę posiadanego rodzeństwa

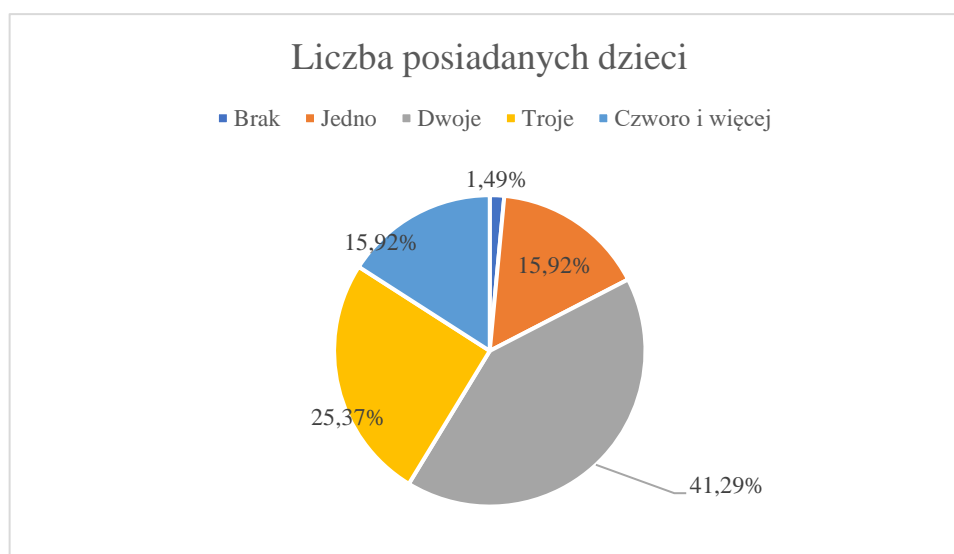
Respondenci ocenili także swoją sytuację materialną. 47,76% spośród nich oceniło ją jako przeciętną, a 34,83% jako dobrą. Tylko 12,44% badanych określiło swoją sytuację materialną jako bardzo dobrą. Natomiast niewielki, taki sam odsetek respondentów (2,49%) ocenił swoją sytuację materialną jako złą i bardzo złą (zob. wykres 8).

Wykres 8. Charakterystyka respondentów ze względu na sytuację materialną

Grupę respondentów wyraźnie różnicowała liczba posiadanego potomstwa. Aż 41,29% badanych posiadało dwójkę dzieci, a jedna czwarta badanych (25,37%) posiadała troje dzieci.

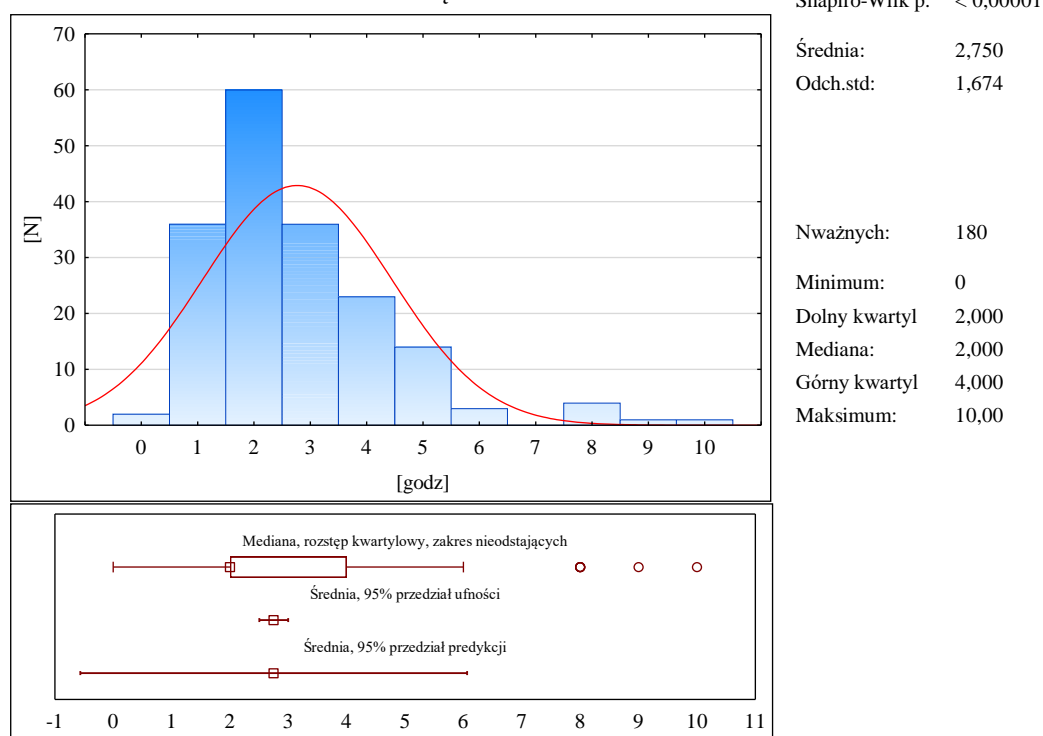
Taki sam odsetek respondentów (po 15,92%) zadeklarowało posiadanie jednego dziecka oraz czwórki lub więcej dzieci. Tylko 1,49% badanych małżonków nie posiadał w chwili przeprowadzenia badań żadnego dziecka (zob. wykres 9).

Wykres 9. Charakterystyka respondentów ze względu na liczbę posiadanych dzieci

Badanych rodziców zapytano o średni czas, jaki w ciągu dnia przeznaczają oni na rozmowę z dziećmi. Analiza statystyczna wykazała, że jest to przeciętnie $2,75 \pm 1,67$ godzin. Mediana dla tej cechy wyniosła 2 godziny. Zakres poświęcanego czasu na rozmowę z dziećmi mieścił się w przedziale między 0 a 10 godzin (zob. wykres 10).

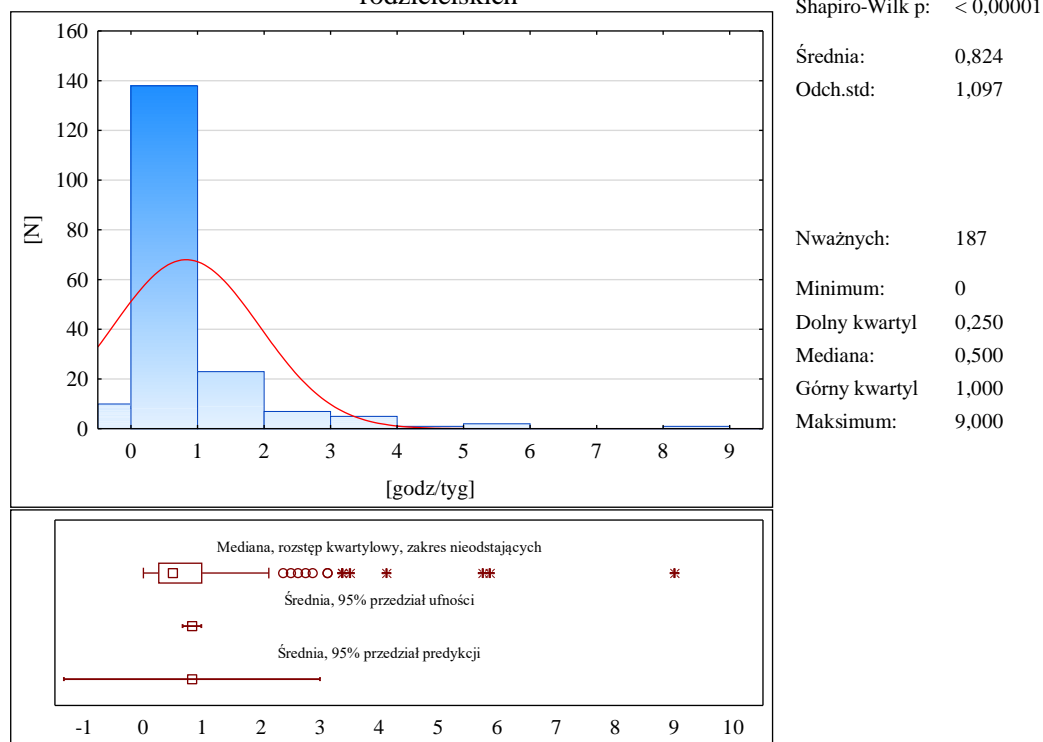
Średni dzienny czas przeznaczony przez respondentów na rozmowę z dziećmi

Wykres 10. Rozkład wyników dotyczących średniego czasu przeznaczanego przez respondentów w ciągu dnia na rozmowę z dziećmi

Respondenci określili także przeciętny czas, jaki przeznaczają oni w ciągu tygodnia na doskonalenie swoich kompetencji rodzicielskich. Przeprowadzona analiza statystyczna wykazała, że czas ten wynosił $0,82 \pm 1,1$ godziny w tygodniu. Mediana dla tej cechy wyniosła 0,5 godziny. Zakres poświęcanego czasu na doskonalenie kompetencji rodzica mieścił się w przedziale między 0 a 9 godzin w tygodniu (zob. wykres 11).

Średni tygodniowy czas przeznaczany na doskonalenie kompetencji rodzicielskich

Wykres 11. Średni czas przeznaczany tygodniowo na doskonalenie kompetencji rodzicielskich

Wśród najczęściej kultywowanych sposobów doskonalenia kompetencji rodzicielskich znalazły się: oglądanie programów telewizyjnych (58,71%), czytanie książek (50,25%), oglądanie filmów (45,27%), lektura materiałów internetowych (44,28%) oraz słuchanie audycji radiowych (30,35%). Najrzadziej respondenci wskazywali spotkania ze specjalistami (7,46%), słuchanie wykładów (3,98%) oraz inne sposoby (8,46%) – zob. wykres 12.

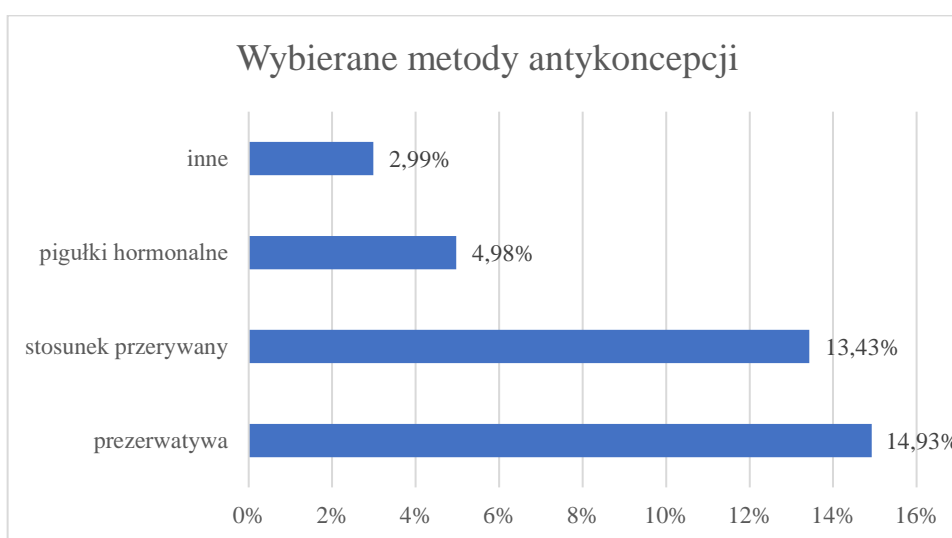
Wykres 12. Sposoby doskonalenia kompetencji rodzicielskich przez respondentów

Respondentów zapytano także o stosowanie środków antykoncepcyjnych. Ze względu na delikatność tej kwestii, poproszono badanych o konkretne wskazanie jakich środków antykoncepcyjnych używali w ciągu ostatniego miesiąca. Na tej podstawie ustalono, że 29,36% respondentów stosuje antykoncepcję, 48,26% badanych nie stosuje jej, natomiast 22,39% nie chciało udzielić odpowiedzi na postawione pytanie (zob. wykres 13).

Wykres 13. Charakterystyka respondentów ze względu na stosowanie antykoncepcji

Respondenci stosujący środki i działania antykoncepcyjne najczęściej wskazywali, iż stosują prezerwatywy (14,93%), stosunki przerywane (13,43%), pigułki hormonalne (4,98%) oraz inne (2,99%). Zsumowanie powyższych wyników wskazuje trafniej odsetek respondentów w rzeczywistości stosujących środki i zabiegi antykoncepcyjne. Wskaźnik ten wynosi 36,33% (zob. wykres 14).

Wykres 14. Wybierane przez respondentów metody antykoncepcji

ROZDZIAŁ III

REALIZACJA PROKREACYJNEGO CELU MAŁŻEŃSTWA

Małżeństwo jest wspólnotą życia i miłości kobiety i mężczyzny, która ze swej natury jest skierowana ku jedności i prokreacji. Rodzicielstwo stanowi więc integralny cel małżeństwa. Jest ono poszerzeniem, otwarciem oraz przedłużeniem miłości żony i męża⁴⁹⁵. Opiera się na wzajemnym osobowym darze, jaki składają sobie kobieta i mężczyzna. Owocem tego daru jest powstanie i rozwój życia nowego człowieka⁴⁹⁶. Rodzicielstwo angażuje całe życie małżonków i odnosi się do wszystkich wymiarów życia ich dzieci, ponieważ „w biologię rodzenia wpisana jest genealogia osoby”⁴⁹⁷. Bycie rodzicem zaczyna się od budowania małżeńskiej wspólnoty i odpowiedniego przygotowania do przekazywania daru życia. Rodzicielstwo na płaszczyźnie biologicznej domaga się natomiast kontynuacji poprzez wychowanie i troskę o osobowy rozwój młodego człowieka⁴⁹⁸. Zarówno powołanie do życia, jak i troska wychowawcza o dzieci jest dla rodziców aktem współpracy z Bogiem Stwórcą. Dzięki temu ludzka prokreacja znajduje swoje ukoronowanie w rodzeniu człowieka do wiecznego życia dziecka Bożego (por. KDK 51).

W niniejszym rozdziale ukazana zostanie realizacja prokreacyjnego celu małżeństwa przez respondentów. W tym celu zaprezentowane zostaną wyniki badań dotyczące realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego, motywy przekazywania życia przez badanych małżonków oraz działania wychowawcze podejmowane przez rodziców.

1. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego

Cele małżeństwa zasadniczo ogniskują się na jedności małżeńskiej i prokreacji, przy czym należy je ujmować integralnie. Implikują one jednocześnie wiele celów parcjalnych, szczegółowych. Małżonkowie realizują w swoim życiu rodzinnym różne cele. Respondentów zapytano, na ile w swoim życiu małżeńskim realizują cele życia rodzinnego. Wyniki przedstawione w tabeli 2. informują, że ponad trzy czwarte badanych małżonków wyraża przekonanie, iż w pełni (całkowicie) realizuje wierność małżeńską (86,7%), szczęście bycia matką lub ojcem (79,7%), uczciwość małżeńską (77,4%) oraz nierozzerwalność związku małżeńskiego (77,1%). Ponadto bardzo wysoki odsetek uważa, że w pełni realizuje powołanie

⁴⁹⁵ AL 181.

⁴⁹⁶ Por. LdR 11.

⁴⁹⁷ LdR 9.

⁴⁹⁸ Por. FC 28; 16.

rodzicielskie (65,0%), poszanowanie sumienia współmałżonka (47,7%), więź seksualną ze współmałżonkiem (46,9%), szczęście małżeńskie (45,0%), otwartość na przyjęcie potomstwa (44,4%) oraz szacunek wobec współmałżonka (43,8%). Zastanawia fakt, że tylko ponad jedna trzecia badanych stwierdza, iż w pełni realizuje w swoim małżeństwie zjednoczenie osób w miłości (41,8%), więź przyjaźni ze współmałżonkiem (34,7%) oraz unika grzechów w dziedzinie seksualnej (38,2%). Pozostali respondenci uważają, że w pewnym stopniu realizują wskazane cele życia małżeńskiego rodzinnego, a tylko nieznaczny odsetek stwierdza, że niektórych celów nie realizuje wcale (zob. tabela 2).

Tabela 2. Liczbowy i procentowy rozkład realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego

Cele realizowane przez małżonków	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
moje osobiste szczęście	2	1,0	12	6,0	25	12,6	53	26,6	64	32,2	43	21,6	3,48	1,19	4,0
wieź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	4	2,1	3	1,6	2	1,0	26	13,5	91	47,2	67	34,7	4,06	1,00	4,0
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	2	1,0	0	0,0	0	0,0	22	11,5	84	43,8	84	43,8	4,28	0,80	4,0
szczęście małżeńskie	2	1,0	1	0,5	4	2,1	23	12,0	75	39,3	86	45,0	4,23	0,90	4,0
zjednoczenie osób w miłości	1	0,5	1	0,5	4	2,1	36	18,6	71	36,6	81	41,8	4,15	0,89	4,0
otwartość na przyjęcie potomstwa	6	3,0	1	0,5	9	4,5	28	14,1	66	33,3	88	44,4	4,08	1,14	4,0
poszanowanie sumienia współmałżonka	1	0,5	0	0,0	4	2,1	15	7,8	81	42,0	92	47,7	4,34	0,78	4,0
wierność małżeńską	1	0,5	2	1,0	0	0,0	2	1,0	21	10,8	169	86,7	4,81	0,63	5,0
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	4	2,1	1	0,5	12	6,3	35	18,3	66	34,6	73	38,2	3,97	1,09	4,0
wieź seksualną z współmałżonkiem (partnerem)	2	1,0	1	0,5	1	0,5	32	16,7	66	34,4	90	46,9	4,23	0,90	4,0
szczęście bycia matką/ojcem	0	0,0	1	0,5	1	0,5	6	3,0	32	16,2	157	79,7	4,74	0,59	5,0
wychowanie dzieci	0	0,0	1	0,5	2	1,0	7	3,5	41	20,7	147	74,2	4,67	0,64	5,0
powołanie rodzicielskie	1	0,5	1	0,5	3	1,5	11	5,6	53	26,9	128	65,0	4,53	0,78	5,0
uczciwość małżeńską	0	0,0	1	0,5	0	0,0	8	4,2	34	17,9	147	77,4	4,72	0,59	5,0
nierozerwalność związku	1	0,5	1	0,5	0	0,0	9	4,7	33	17,2	148	77,1	4,69	0,69	5,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

W obliczeniach uwzględniono oddziaływanie zmiennych niezależnych na uzyskane wyniki badań małżonków. W celu porównania wyników osiągniętych przez mężczyzn i kobiety posłużono się testem statystycznym U Manna-Whitney'a. Istotna pod względem statystycznym różnica wystąpiła tylko w przypadku jednego z twierdzeń. Kobiety częściej niż mężczyźni stwierdzają, że w życiu rodzinnym realizują powołanie rodzicielskie ($p=0,040$). Porównanie sumaryczne wszystkich wyników dotyczących realizacji celów małżeńsko-rodzinnych przez

mężczyzn i kobiety nie wykazało występowania różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że mężczyźni i kobiety w podobny sposób postrzegają własną realizację tychże celów. Wyniki prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a płeć respondentów

Cele realizowane przez małżonków	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
moje osobiste szczęście	K	3,47	1,20	4,0	0,33	-1,293	0,196
	M	3,80	0,85	4,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	K	4,05	1,00	4,0	0,11	-0,121	0,903
	M	4,16	0,78	4,0			
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	K	4,27	0,80	4,0	0,02	0,182	0,856
	M	4,29	0,68	4,0			
szczęście małżeńskie	K	4,22	0,91	4,0	0,11	-0,283	0,777
	M	4,33	0,69	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	K	4,14	0,89	4,0	0,15	-0,765	0,444
	M	4,29	0,79	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	K	4,07	1,14	4,0	0,23	1,081	0,279
	M	3,84	1,25	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	K	4,33	0,78	4,0	0,19	-0,929	0,353
	M	4,52	0,50	5,0			
wierność małżeńską	K	4,81	0,64	5,0	0,17	1,753	0,080
	M	4,64	0,84	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	K	3,97	1,10	4,0	0,09	0,513	0,608
	M	3,88	1,11	4,0			
więź seksualną ze współmałżonkiem (partnerem)	K	4,23	0,91	4,0	0,05	-0,461	0,645
	M	4,28	1,00	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	K	4,74	0,59	5,0	0,03	0,151	0,880
	M	4,71	0,61	5,0			
wychowanie dzieci	K	4,67	0,65	5,0	0,01	-0,138	0,891
	M	4,68	0,61	5,0			
powołanie rodzicielskie	K	4,53	0,79	5,0	0,20	2,053	0,040
	M	4,33	0,69	4,0			
uczciwość małżeńską	K	4,72	0,58	5,0	0,14	1,438	0,151
	M	4,58	0,64	5,0			
nierozzerwalność związku	K	4,69	0,68	5,0	0,11	-0,451	0,652
	M	4,80	0,40	5,0			
Wynik sumaryczny	K	8,65	1,14	8,8	-0,04	0,013	0,990
	M	8,69	0,97	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

W obliczeniach uwzględniono wpływ zmiennej wieku respondentów. Porównano ze sobą trzy grupy badanych w wieku poniżej 35 lat, respondentów w wieku 36-45 lat oraz badanych powyżej 45 lat. W tym celu posłużono się testem statystycznym Kruskala-Wallisa. Istotne statystycznie różnice pomiędzy wynikami wystąpiły w przypadku dwóch twierdzeń dotyczących otwartości na przyjęcie potomstwa i uczciwości małżeńskiej. Badani w wieku powyżej 45. roku życia najczęściej twierdzili, że w życiu rodzinnym realizują otwartość na przyjęcie potomstwa, nieco rzadziej podzielali to przekonanie respondenci w wieku poniżej

35 lat, a najrzadziej zgadzali się z nim badani w wieku 36-45 lat. W przypadku deklaracji dotyczącej realizacji uczciwości małżeńskiej wyższy wiek wiązał się z częstszym przekonaniem małżonków na ten temat. Jednakże porównanie sumaryczne wszystkich wyników dotyczących realizacji celów małżeńsko-rodzinych przez małżonków w różnym wieku nie wykazało różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że zmienna wieku nie różnicuje przekonań małżonków dotyczących realizacji celów małżeńsko-rodzinych. Wyniki przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinych a wiek respondentów

Cele realizowane przez małżonków	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
moje osobiste szczęście	Poniżej 35 lat	3,68	1,02	4,0	0,34	2,313	0,315
	36-45 lat	3,34	1,19	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,53	1,24	4,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	Poniżej 35 lat	4,12	0,80	4,0	0,08	0,104	0,949
	36-45 lat	4,07	1,03	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,04	1,03	4,0			
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	Poniżej 35 lat	4,21	0,73	4,0	0,12	1,049	0,592
	36-45 lat	4,27	0,81	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,33	0,82	4,0			
szczęście małżeńskie	Poniżej 35 lat	4,27	0,66	4,0	0,20	2,779	0,249
	36-45 lat	4,32	0,93	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,12	0,96	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	Poniżej 35 lat	4,00	0,78	4,0	0,25	3,140	0,208
	36-45 lat	4,13	0,92	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,25	0,89	5,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	Poniżej 35 lat	3,94	1,19	4,0	0,59	10,463	0,005
	36-45 lat	3,83	1,30	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,42	0,78	5,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	Poniżej 35 lat	4,44	0,65	5,0	0,17	0,799	0,671
	36-45 lat	4,27	0,87	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,37	0,72	4,0			
wierność małżeńską	Poniżej 35 lat	4,82	0,45	5,0	0,03	0,146	0,930
	36-45 lat	4,82	0,64	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,79	0,69	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	Poniżej 35 lat	3,94	1,04	4,0	0,43	4,429	0,109
	36-45 lat	3,79	1,25	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,22	0,85	4,0			
więź seksualną ze współmałżonkiem (partnerem)	Poniżej 35 lat	4,29	0,71	4,0	0,11	0,428	0,807
	36-45 lat	4,26	0,94	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,18	0,94	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	Poniżej 35 lat	4,59	0,77	5,0	0,21	2,507	0,285
	36-45 lat	4,75	0,48	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,79	0,59	5,0			
wychowanie dzieci	Poniżej 35 lat	4,44	0,85	5,0	0,28	3,868	0,145
	36-45 lat	4,72	0,54	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,72	0,62	5,0			
powołanie rodzicielskie	Poniżej 35 lat	4,26	0,95	5,0	0,35	4,186	0,123
	36-45 lat	4,56	0,76	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,62	0,70	5,0			

Cele realizowane przez małżonków	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
uczciwość małżeńską	Poniżej 35 lat	4,52	0,70	5,0	0,29	6,343	0,042
	36-45 lat	4,74	0,52	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,80	0,56	5,0			
nierozzerwalność związku	Poniżej 35 lat	4,65	0,64	5,0	0,11	1,460	0,482
	36-45 lat	4,66	0,74	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,75	0,63	5,0			
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	8,56	1,13	8,8	0,26	3,802	0,149
	36-45 lat	8,55	1,09	8,7			
	Powyżej 45 lat	8,81	1,15	9,1			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

W badaniach zweryfikowano także oddziaływanie zmiennej niezależnej wykształcenia respondentów. Dokonano porównania wyników osiągniętych przez osoby z wykształceniem podstawowym lub zawodowym, średnim oraz wyższym. Warto doprecyzować, że respondenci z tej ostatniej kategorii posiadali wykształcenie wyższe o profilu humanistycznym. W celu porównania wyników posłużono się testem statystycznym Kruskala-Wallisa. Tylko w jednym przypadku stwierdzono występowanie różnicy istotnej statystycznie. Małżonkowie posiadający wykształcenie średnie częściej niż osoby z wykształceniem podstawowym lub zawodowym i jeszcze częściej niż osoby o wykształceniu wyższym humanistycznym uważają, że w życiu rodzinnym realizują otwartość na przyjęcie potomstwa. Wykształcenie nie jest czynnikiem, który istotnie wpływa na zróżnicowanie rezultatów sumarycznych dotyczących realizacji celów małżeńsko-rodzinych. Wyniki zostały zestawione w tabeli 5.

Tabela 5. Realizacja celów życia małżeńsko-rodziny a wykształcenie respondentów

Cele realizowane przez małżonków	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
moje osobiste szczęście	P/Z	3,44	1,17	4,0	0,21	1,007	0,604
	Ś	3,38	1,26	3,5			
	WH	3,59	1,11	4,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	P/Z	4,03	0,98	4,0	0,10	0,407	0,816
	Ś	4,12	0,94	4,0			
	WH	4,03	1,05	4,0			
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	P/Z	4,32	0,99	5,0	0,06	1,002	0,606
	Ś	4,28	0,67	4,0			
	WH	4,26	0,83	4,0			
szczęście małżeńskie	P/Z	4,24	1,03	4,0	0,03	0,162	0,922
	Ś	4,25	0,79	4,0			
	WH	4,21	0,96	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	P/Z	4,12	0,93	4,0	0,14	0,424	0,809
	Ś	4,23	0,77	4,0			
	WH	4,09	0,98	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	P/Z	4,23	1,12	5,0	0,48	7,599	0,022
	Ś	4,27	0,90	5,0			
	WH	3,79	1,30	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	P/Z	4,38	0,73	4,5	0,10	0,221	0,895
	Ś	4,37	0,69	4,0			
	WH	4,28	0,89	4,0			

Cele realizowane przez małżonków	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
wierność małżeńską	P/Z	4,80	0,75	5,0	0,02	0,594	0,743
	Ś	4,82	0,54	5,0			
	WH	4,80	0,67	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	P/Z	3,97	0,95	4,0	0,06	0,218	0,897
	Ś	4,01	1,09	4,0			
	WH	3,95	1,16	4,0			
więź seksualną z współmałżonkiem (partnerem)	P/Z	4,29	0,88	4,0	0,07	0,231	0,891
	Ś	4,21	0,90	4,0			
	WH	4,24	0,92	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	P/Z	4,72	0,77	5,0	0,10	0,763	0,683
	Ś	4,79	0,43	5,0			
	WH	4,69	0,63	5,0			
wychowanie dzieci	P/Z	4,61	0,86	5,0	0,14	0,952	0,621
	Ś	4,75	0,46	5,0			
	WH	4,62	0,68	5,0			
powołanie rodzicielskie	P/Z	4,57	0,80	5,0	0,24	2,792	0,248
	Ś	4,64	0,59	5,0			
	WH	4,40	0,92	5,0			
uczciwość małżeńską	P/Z	4,74	0,74	5,0	0,11	2,359	0,307
	Ś	4,78	0,50	5,0			
	WH	4,67	0,57	5,0			
nierozzerwalność związku	P/Z	4,74	0,74	5,0	0,19	1,906	0,386
	Ś	4,78	0,44	5,0			
	WH	4,59	0,83	5,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	8,71	1,40	8,8	0,23	1,628	0,443
	Ś	8,75	0,88	8,9			
	WH	8,52	1,20	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, Ś – średnie.

W toku analiz sprawdzono wpływ zmiennej niezależnej stosunku do wiary. Porównano ze sobą wyniki uzyskane przez dwie grupy respondentów: głęboko wierzących i praktykujących (GWiP) oraz wierzących słabo praktykujących, słabo wierzących i obojętnych religijnie (WSP/SW/OR). W celu porównania posłużono się testem statystycznym U Manna-Whitney'a. Istotną pod względem statystycznym różnicę pomiędzy wynikami z grup o odmiennym stosunku do wiary wykryto w przypadku ośmiu spośród piętnastu twierdzeń zawartych w tej części kwestionariusza. Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostali badani uważają, że realizują powołanie rodzicielskie ($p < 0,001$), otwartość na przyjęcie potomstwa ($p < 0,001$), nierozzerwalność związku ($p < 0,001$), szczęście bycia matką lub ojcem ($p = 0,001$), wychowanie dzieci ($p < 0,001$), uczciwość małżeńską ($p = 0,004$), zjednoczenie osób w miłości ($p = 0,037$) oraz szczęście małżeńskie ($p = 0,021$). Stosunek do wiary jest czynnikiem istotnie różnicującym również wyniki sumaryczne, co dowodzi, że małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostali respondenci deklarują realizację wymienionych celów życia małżeńsko-rodzinnego ($p < 0,001$). Szczegółowe wskaźniki prezentuje tabela 6.

Tabela 6. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a stosunek respondentów do wiary

Cele realizowane przez małżonków	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
moje osobiste szczęście	GWiP	3,53	1,19	4,0	0,17	0,980	0,327
	WSP/SW/OR	3,36	1,19	3,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	GWiP	4,12	0,97	4,0	0,17	1,146	0,252
	WSP/SW/OR	3,95	1,05	4,0			
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	GWiP	4,35	0,74	4,0	0,22	1,626	0,104
	WSP/SW/OR	4,13	0,91	4,0			
szczęście małżeńskie	GWiP	4,32	0,87	4,0	0,30	2,307	0,021
	WSP/SW/OR	4,02	0,96	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	GWiP	4,24	0,88	4,0	0,27	2,089	0,037
	WSP/SW/OR	3,96	0,90	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	GWiP	4,28	0,98	5,0	0,69	3,800	<0,001
	WSP/SW/OR	3,59	1,33	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	GWiP	4,39	0,80	5,0	0,16	1,728	0,084
	WSP/SW/OR	4,23	0,73	4,0			
wierność małżeńską	GWiP	4,85	0,53	5,0	0,15	1,299	0,194
	WSP/SW/OR	4,70	0,82	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	GWiP	4,10	0,92	4,0	0,43	1,589	0,112
	WSP/SW/OR	3,68	1,39	4,0			
więź seksualną ze współmałżonkiem (partnerem)	GWiP	4,33	0,82	5,0	0,31	1,920	0,055
	WSP/SW/OR	4,02	1,04	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	GWiP	4,85	0,38	5,0	0,37	3,386	0,001
	WSP/SW/OR	4,48	0,86	5,0			
wychowanie dzieci	GWiP	4,78	0,51	5,0	0,36	3,633	<0,001
	WSP/SW/OR	4,41	0,83	5,0			
powołanie rodzicielskie	GWiP	4,72	0,51	5,0	0,63	4,659	<0,001
	WSP/SW/OR	4,09	1,09	4,0			
uczciwość małżeńską	GWiP	4,80	0,47	5,0	0,27	2,895	0,004
	WSP/SW/OR	4,54	0,76	5,0			
nierozzerwalność związku	GWiP	4,82	0,44	5,0	0,43	3,714	<0,001
	WSP/SW/OR	4,39	0,99	5,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	8,86	0,95	9,1	0,69	3,945	<0,001
	WSP/SW/OR	8,16	1,32	8,3			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Następnie zweryfikowano oddziaływanie zmiennej niezależnej jaką było stosowanie przez małżonków antykoncepcji. W tym celu porównano ze sobą wyniki osiągnięte przez osoby deklarujące stosowanie antykoncepcji, zaprzeczające temu oraz osoby, które nie wyraziły chęci odpowiadania na to pytanie. W celu dokonania porównania zastosowano test Kruskala-Wallisa. Wyniki wskazujące na występowanie różnic istotnych statystycznie uzyskano aż w dwunastu przypadkach. Małżonkowie niestosujący antykoncepcji oraz powstrzymujący się od odpowiedzi w tej kwestii częściej niż stosujący ją wyrażają przekonanie, że realizują uczciwość małżeńską ($p<0,001$), unikają grzechów dziedzinie seksualnej ($p<0,001$), realizują powołanie rodzicielskie ($p<0,001$), są otwarci na przyjęcie potomstwa ($p=0,002$), a także realizują osobiste

szczęście ($p=0,009$), zjednoczenie osób w miłości ($p=0,010$) oraz więź seksualną ze współmałżonkiem ($p=0,049$). Podobnie częściej uważają oni, że realizują nierozzerwalność związku ($p=0,002$), wierność małżeńską ($p=0,003$), szczęście małżeńskie ($p=0,044$), wychowanie dzieci, ($p=0,017$), szacunek wobec współmałżonka ($p=0,042$). Porównanie sumaryczne wskazuje na występowanie różnicy istotnej statystycznie, co dowodzi, że małżonkowie niestosujący antykoncepcji oraz powstrzymujący się od odpowiedzi w tej kwestii częściej niż deklarujący jej stosowanie uważają, iż realizują wymienione cele życia małżeńsko-rodzinnego. Uzyskane wyniki zostały zestawione w tabeli 7.

Tabela 7. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Cele realizowane przez małżonków	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
moje osobiste szczęście	Nie	3,68	1,21	4,0	0,51	9,408	0,009
	Tak	3,17	1,12	3,0			
	Nie chcę odp.	3,44	1,15	4,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	Nie	4,12	1,10	4,0	0,17	3,702	0,157
	Tak	3,95	0,91	4,0			
	Nie chcę odp.	4,10	0,85	4,0			
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	Nie	4,38	0,88	5,0	0,22	6,343	0,042
	Tak	4,16	0,69	4,0			
	Nie chcę odp.	4,24	0,73	4,0			
szczęście małżeńskie	Nie	4,33	0,98	5,0	0,26	6,255	0,044
	Tak	4,07	0,88	4,0			
	Nie chcę odp.	4,22	0,72	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	Nie	4,30	0,92	5,0	0,40	9,161	0,010
	Tak	3,90	0,92	4,0			
	Nie chcę odp.	4,19	0,66	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	Nie	4,27	1,08	5,0	0,53	12,049	0,002
	Tak	3,75	1,13	4,0			
	Nie chcę odp.	4,09	1,16	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	Nie	4,37	0,84	5,0	0,12	1,959	0,375
	Tak	4,25	0,73	4,0			
	Nie chcę odp.	4,38	0,70	4,0			
wierność małżeńską	Nie	4,77	0,80	5,0	0,27	11,677	0,003
	Tak	4,73	0,52	5,0			
	Nie chcę odp.	5,00	0,00	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	Nie	4,27	0,89	4,0	0,76	16,586	<0,001
	Tak	3,51	1,24	4,0			
	Nie chcę odp.	3,95	1,07	4,0			
więź seksualną ze współmałżonkiem (partnerem)	Nie	4,26	1,01	5,0	0,36	6,052	0,049
	Tak	4,07	0,80	4,0			
	Nie chcę odp.	4,43	0,70	5,0			
szczęście bycia matką/ojcem	Nie	4,79	0,56	5,0	0,21	3,421	0,181
	Tak	4,60	0,72	5,0			
	Nie chcę odp.	4,81	0,39	5,0			
wychowanie dzieci	Nie	4,77	0,62	5,0	0,23	8,114	0,017
	Tak	4,54	0,67	5,0			
	Nie chcę odp.	4,64	0,61	5,0			

Cele realizowane przez małżonków	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
powołanie rodzicielskie	Nie	4,71	0,64	5,0	0,43	15,357	<0,001
	Tak	4,28	0,85	4,0			
	Nie chcę odp.	4,47	0,87	5,0			
uczciwość małżeńską	Nie	4,79	0,54	5,0	0,48	19,938	<0,001
	Tak	4,45	0,72	5,0			
	Nie chcę odp.	4,93	0,26	5,0			
nierozzerwalność związku	Nie	4,82	0,59	5,0	0,34	12,473	0,002
	Tak	4,47	0,89	5,0			
	Nie chcę odp.	4,70	0,46	5,0			
Wynik sumaryczny	Nie	8,87	1,24	9,2	0,62	19,778	<0,001
	Tak	8,26	1,00	8,1			
	Nie chcę odp.	8,69	0,84	8,7			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Wyniki dotyczące realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego poddano obliczeniu ich korelacji z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich. W tym celu wykorzystano test korelacji rang Spearmana. Istotną statystycznie korelację pomiędzy czasem poświęcanym na doskonalenie kompetencji rodzica a realizacją celów życia małżeńsko-rodzinnego wykryto w przypadku dwóch z nich. Istotne zależności o wprost proporcjonalnym charakterze ($R>0$) stwierdzono pomiędzy wynikami określającymi czas poświęcany przez badanych na doskonalenie kompetencji rodzica a wynikami dotyczącymi szacunku wobec współmałżonka ($p=0,006$) oraz szczęścia małżeńskiego ($p=0,006$). Dłuższy czas przeznaczany na samodoskonalenie kompetencji rodzica koreluje z silniejszym przekonaniem o realizacji obu wskazanych powyżej celów. W przypadku pozostałych twierdzeń, jak również wyniku sumarycznego, nie stwierdzono istotnych statystycznie korelacji. Wyniki przedstawia tabela 8.

Tabela 8. Korelacje pomiędzy realizacją celów życia małżeńsko-rodzinnego a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a realizowane cele:	N	R	t(N-2)	p
moje osobiste szczęście	185	-0,047	-0,638	0,524
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	180	0,123	1,659	0,099
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	179	0,206	2,803	0,006
szczęście małżeńskie	178	0,204	2,758	0,006
zjednoczenie osób w miłości	181	0,126	1,696	0,092
otwartość na przyjęcie potomstwa	184	-0,055	-0,741	0,460
poszanowanie sumienia współmałżonka	180	0,049	0,659	0,511
wierność małżeńską	181	0,066	0,891	0,374

unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	179	0,005	0,070	0,944
więź seksualną ze współmałżonkiem (partnerem)	179	0,075	0,995	0,321
szczęście bycia matką/ojcem	183	-0,073	-0,979	0,329
wychowanie dzieci	184	-0,023	-0,311	0,756
powołanie rodzicielskie	184	-0,068	-0,926	0,356
uczciwość małżeńską	178	0,059	0,782	0,435
nierozerwalność związku	179	0,012	0,158	0,875
Wynik sumaryczny	180	0,059	0,795	0,428

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

2. Motywy przekazywania życia przez małżonków

Ludzka prokreacja polega na współpracy małżonków z Bogiem Stwórcą wszelkiego życia. W rzeczywistości jednak ludzie kierują się różnymi motywami przekazywania życia. Badanych małżonków zapytano, jakimi dążeniami prokreacyjnymi kierują się w swoim życiu. Wyniki zestawione w tabeli 9. informują, że ponad trzy czwarte respondentów w pełni zgadza się, iż przekazuje życie, gdyż dzieci są najcenniejszym darem dla rodziców (84,6%) oraz dlatego, że posiadanie dzieci uważają oni za błogosławieństwo Boże (76,9%). Ponad połowa badanych w pełni podziela przekonanie, że przekazują oni życie, gdyż mają prawo do posiadania dzieci (56,0%) oraz chcą współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia (51,0%). Niewielki odsetek respondentów z pełnym przekonaniem utrzymuje, że przekazuje życie, gdyż chce mieć liczne potomstwo (14,4%). Jednocześnie prawie jedna trzecia respondentów wcale nie zgadza się lub zgadza się zaledwie w niewielkim stopniu, że przekazuje życie, gdyż chce mieć liczne potomstwo (zob. tabela 9).

Tabela 9. Liczbowy i procentowy rozkład motywów przekazywania życia przez małżonków

Motywy prokreacji	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
mam prawo do posiadania dzieci	13	6,7	10	5,2	5	2,6	21	10,9	36	18,7	108	56,0	3,97	1,52	5,0
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	1	0,5	1	0,5	5	2,5	10	5,0	29	14,6	153	76,9	4,63	0,80	5,0
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	1	0,5	6	3,1	5	2,6	25	12,8	59	30,1	100	51,0	4,22	1,02	5,0
chcę mieć liczne potomstwo	18	9,2	16	8,2	29	14,9	73	37,4	31	15,9	28	14,4	2,86	1,42	3,0
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	1	0,5	0	0,0	1	0,5	9	4,5	20	10,0	170	84,6	4,77	0,63	5,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

W celu porównania wyników osiągniętych przez mężczyzn i kobiety posłużono się testem statystycznym U Manna-Whitney'a. Uzyskane dane wskazują, że zmienna płci nie różnicuje w sposób istotny statystycznie wyników szczegółowych ani też sumarycznych. Oznacza to, że zarówno mężczyźni, jak i kobiety kierują się podobnymi motywami przekazywania życia. Wyniki zestawia tabela 10.

Tabela 10. Motywy przekazywania życia a płeć respondentów

Motywy prokreacji	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
mam prawo do posiadania dzieci	K	4,02	1,49	5,0	0,34	0,889	0,374
	M	3,68	1,74	4,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	K	4,65	0,74	5,0	0,01	-0,820	0,412
	M	4,64	1,05	5,0			
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	K	4,23	0,99	5,0	0,09	-0,595	0,552
	M	4,32	1,05	5,0			
chcę mieć liczne potomstwo	K	2,85	1,42	3,0	0,15	-0,612	0,540
	M	3,00	1,41	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	K	4,77	0,63	5,0	0,05	1,137	0,256
	M	4,72	0,53	5,0			
Wynik sumaryczny	K	8,20	1,42	8,4	0,03	-0,007	0,994
	M	8,17	1,59	8,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

W obliczeniach uwzględniono także wpływ zmiennej wieku respondentów. Z uzyskanych danych wynika, że różnice istotne statystycznie wystąpiły w przypadku trzech twierdzeń. Badani z grup wiekowych powyżej 45. roku życia oraz 36-45 lat częściej niż małżonkowie w wieku poniżej 35 lat stwierdzają, że przekazują życie ponieważ uważają, że dzieci są najcenniejszym darem dla rodziców ($p=0,006$). Małżonkowie z najstarszej grupy częściej niż pozostali badani uważają, że przekazują życie, gdyż chcą mieć liczne potomstwo ($p=0,008$) oraz chcą współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia ($p=0,016$). Ocena sumaryczna wskazuje, że grupa małżonków w wieku poniżej 35 lat osiągnęła wyniki najniższe, podczas gdy wyższe i zbliżone do siebie wskaźniki wystąpiły u osób w wieku 36-45 lat oraz w grupie wiekowej powyżej 45 lat ($p=0,026$). Wyniki prezentuje tabela 11.

Tabela 11. Motywy przekazywania życia a wiek respondentów

Motywy prokreacji	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
mam prawo do posiadania dzieci	Poniżej 35 lat	3,76	1,48	4,0	0,41	2,721	0,257
	36-45 lat	4,17	1,35	5,0			
	Powyżej 45 lat	3,84	1,69	5,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	Poniżej 35 lat	4,38	1,09	5,0	0,33	3,786	0,151
	36-45 lat	4,66	0,73	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,71	0,71	5,0			

Motywy prokreacji	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	Poniżej 35 lat	4,03	1,15	4,0	0,42	8,300	0,016
	36-45 lat	4,07	1,05	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,45	0,89	5,0			
chcę mieć liczne potomstwo	Poniżej 35 lat	2,62	1,39	3,0	0,62	9,692	0,008
	36-45 lat	2,60	1,38	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,22	1,40	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	Poniżej 35 lat	4,47	0,85	5,0	0,38	10,311	0,006
	36-45 lat	4,81	0,49	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,85	0,61	5,0			
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	7,71	1,51	8,0	0,73	7,307	0,026
	36-45 lat	8,16	1,37	8,4			
	Powyżej 45 lat	8,44	1,45	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

W toku analiz statystycznych zweryfikowano oddziaływanie oddziaływania zmiennej niezależnej wykształcenia respondentów na uzyskane wyniki. Występowanie różnicy istotnej statystycznie stwierdzono w trzech przypadkach. Małżonkowie z wykształceniem podstawowym i zawodowym częściej niż ci z wykształceniem średnim oraz wyższym humanistycznym stwierdzają, że przekazują życie ponieważ chcą współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia ($p=0,005$), mają prawo do posiadania dzieci ($0,048$) oraz chcą mieć liczne potomstwo ($p=0,020$). Różnice te wpływają także na istotne zróżnicowanie wyników sumarycznych ($p=0,002$). Zestawienie wyników zawiera tabela 12.

Tabela 12. Motywy przekazywania życia a wykształcenie respondentów

Motywy prokreacji	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	P
mam prawo do posiadania dzieci	P/Z	4,33	1,47	5,0	0,44	6,063	0,048
	Ś	3,89	1,63	5,0			
	WH	3,89	1,40	4,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	P/Z	4,68	0,79	5,0	0,35	5,350	0,069
	Ś	4,79	0,49	5,0			
	WH	4,44	1,02	5,0			
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	P/Z	4,56	0,93	5,0	0,63	10,501	0,005
	Ś	4,34	0,76	4,0			
	WH	3,94	1,23	4,0			
chcę mieć liczne potomstwo	P/Z	3,44	1,48	3,5	0,82	7,820	0,020
	Ś	2,82	1,24	3,0			
	WH	2,62	1,50	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	P/Z	4,72	0,90	5,0	0,22	4,576	0,101
	Ś	4,88	0,35	5,0			
	WH	4,67	0,69	5,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	8,69	1,65	9,2	0,85	12,529	0,002
	Ś	8,32	1,13	8,4			
	WH	7,83	1,57	8,2			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, \bar{S} – średnie.

Następnie zweryfikowano wpływ zmiennej niezależnej stosunku do wiary na przekonania badanych małżonków. Zgodnie z przewidywaniem okazał się on znaczący. Występowanie istotnej pod względem statystycznym różnicy pomiędzy wynikami z grup o odmiennym stosunku do wiary stwierdzono w przypadku czterech spośród pięciu twierdzeń. Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostali badani uważają, że przekazują życie, gdyż chcą współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia ($p < 0,001$), posiadanie dzieci uważają za błogosławieństwo Boże ($p < 0,001$) i najcenniejszy dar dla rodziców ($p < 0,001$), a także dlatego, że chcą mieć liczne potomstwo ($p < 0,001$). Różnice te wpływają także na istotne zróżnicowanie wyników sumarycznych ($p = 0,002$), co oznacza, że osoby głęboko wierzące i praktykujące częściej niż pozostali badani kierują się wymienionymi motywami przekazywania życia. Wyniki prezentuje tabela 13.

Tabela 13. Motywy przekazywania życia a stosunek respondentów do wiary

Motywy prokreacji	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	P
mam prawo do posiadania dzieci	GWiP	4,02	1,55	5,0	0,15	1,020	0,308
	WSP/SW/OR	3,86	1,46	5,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	GWiP	4,82	0,48	5,0	0,63	4,782	<0,001
	WSP/SW/OR	4,19	1,16	5,0			
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	GWiP	4,50	0,71	5,0	0,94	5,169	<0,001
	WSP/SW/OR	3,55	1,32	4,0			
chcę mieć liczne potomstwo	GWiP	3,10	1,34	3,0	0,83	3,922	<0,001
	WSP/SW/OR	2,27	1,44	2,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	GWiP	4,90	0,32	5,0	0,43	3,927	<0,001
	WSP/SW/OR	4,47	0,97	5,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	8,57	1,10	8,8	1,25	4,762	<0,001
	WSP/SW/OR	7,32	1,75	7,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Zmienna niezależna liczby rodzeństwa różnicuje wyniki badań tylko w jednym przypadku. Małżonkowie posiadający dwoje i więcej rodzeństwa częściej niż osoby nieposiadające rodzeństwa i posiadające jedno z rodzeństwa uważają, że przekazują życie, ponieważ posiadanie dzieci jest błogosławieństwem Bożym ($p = 0,022$). Porównanie sumaryczne nie wykazało różnicy istotnej statystycznie. Wyniki przedstawia tabela 14.

Tabela 14. Motywy przekazywania życia a liczba rodzeństwa respondentów

Motywy prokreacji	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	P
mam prawo do posiadania dzieci	Brak/Jedno	3,98	1,26	4,0	0,26	1,729	0,421
	Dwoje	4,12	1,40	5,0			
	Troje i więcej	3,85	1,72	5,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	Brak/Jedno	4,30	1,15	5,0	0,47	7,651	0,022
	Dwoje	4,77	0,59	5,0			
	Troje i więcej	4,69	0,69	5,0			
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	Brak/Jedno	3,90	1,34	4,0	0,43	2,277	0,320
	Dwoje	4,27	0,91	5,0			
	Troje i więcej	4,33	0,89	5,0			
chcę mieć liczne potomstwo	Brak/Jedno	2,53	1,39	3,0	0,48	3,657	0,161
	Dwoje	3,01	1,37	3,0			
	Troje i więcej	2,89	1,46	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	Brak/Jedno	4,66	0,74	5,0	0,16	1,476	0,478
	Dwoje	4,82	0,51	5,0			
	Troje i więcej	4,79	0,65	5,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	7,72	1,70	8,0	0,71	5,208	0,074
	Dwoje	8,43	1,29	8,8			
	Troje i więcej	8,26	1,37	8,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Porównano ze sobą także wyniki osiągnięte przez osoby deklarujące stosowanie antykoncepcji, zaprzeczające temu oraz osoby, które nie wyraziły chęci odpowiadania na to pytanie. Wyniki wskazujące na występowanie różnic istotnych statystycznie uzyskano w czterech przypadkach odpowiedzi szczegółowych oraz w porównaniu sumarycznym. Małżonkowie niestosujący antykoncepcji oraz powstrzymujący się od odpowiedzi w tej kwestii częściej niż stosujący ją wyrażają przekonanie, że przekazują życie, aby współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia ($p < 0,001$), a także dlatego, że chcą mieć liczne potomstwo ($p < 0,001$), a posiadanie dzieci uważają za błogosławieństwo Boże ($p = 0,003$) i najcenniejszy dar dla rodziców ($p = 0,007$). Porównanie wyników sumarycznych dowodzi różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że osoby niestosujące antykoncepcji częściej niż badani z pozostałych grup kierują się omawianymi motywami przekazywania życia ($p = 0,002$). Wyniki zestawione zostały w tabeli 15.

Tabela 15. Motywy przekazywania życia a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Motywy prokreacji	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
mam prawo do posiadania dzieci	Nie	3,83	1,66	5,0	0,34	0,598	0,742
	Tak	4,07	1,44	5,0			
	Nie chcę odp.	4,17	1,25	5,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	Nie	4,77	0,77	5,0	0,30	11,914	0,003
	Tak	4,47	0,87	5,0			
	Nie chcę odp.	4,53	0,73	5,0			

Motywy prokreacji	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	Nie	4,48	0,94	5,0	0,53	18,107	<0,001
	Tak	3,98	1,09	4,0			
	Nie chcę odp.	3,95	0,97	4,0			
chcę mieć liczne potomstwo	Nie	3,19	1,41	3,0	0,89	16,226	<0,001
	Tak	2,31	1,28	2,0			
	Nie chcę odp.	2,88	1,40	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	Nie	4,86	0,59	5,0	0,28	9,836	0,007
	Tak	4,58	0,76	5,0			
	Nie chcę odp.	4,84	0,42	5,0			
Wynik sumaryczny	Nie	8,49	1,44	8,8	0,72	12,687	0,002
	Tak	7,77	1,30	8,0			
	Nie chcę odp.	8,15	1,51	8,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

W ostatnim etapie obliczeń zbadano korelacje motywów przekazywania życia z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich. Istotną statystycznie korelację pomiędzy czasem poświęcanym na doskonalenie kompetencji rodzica a motywami przekazywania życia stwierdzono w jednym przypadku. Istotną zależność o odwrotnie proporcjonalnym charakterze ($R < 0$) stwierdzono pomiędzy wynikami określającymi czas poświęcany przez badanych na doskonalenie kompetencji rodzica a wynikami dla twierdzenia „mam prawo do posiadania dzieci” ($p = 0,037$). Krótszy czas poświęcany na samodoskonalenie kompetencji rodzicielskich koreluje z silniejszym przekonaniem o własnym prawie do posiadania dzieci. W przypadku pozostałych twierdzeń oraz wyniku sumarycznego nie stwierdzono występowania istotnych statystycznie korelacji. Wyniki przedstawia tabela 16.

Tabela 16. Korelacje pomiędzy motywami przekazywania życia a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a motyw prokreacji:	Liczebność N	R	t(N-2)	P
mam prawo do posiadania dzieci	182	-0,154	-2,097	0,037
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	187	-0,005	-0,070	0,944
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	184	-0,059	-0,803	0,423
chcę mieć liczne potomstwo	184	-0,077	-1,040	0,300
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	187	0,016	0,216	0,829
Wynik sumaryczny	180	0,082	1,099	0,273

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

3. Działania wychowawcze podejmowane przez rodziców

Integralna prokreacja obejmuje nie tylko przekazanie życia, ale także wychowanie potomstwa. W celu pogłębionej weryfikacji postaw rodzicielskich i wychowawczych respondentów sprawdzono, które działania wychowawcze cenią oni najbardziej i realizują je priorytetowo. Wyniki przedstawione w tabeli 17. informują, że około cztery piąte respondentów w pełni zgadza się, iż w swoim rodzicielstwie priorytetowo realizuje troskę o dziecko od chwili poczęcia (86,0%), miłość do dzieci (79,1%) oraz odpowiedzialność za ich wychowanie (78,1%). Ponad połowa badanych małżonków w pełni potwierdza, że w swoim rodzicielstwie priorytetowo realizuje troskę o wykształcenie dzieci (59,2%), przekazywanie dzieciom wartości moralnych (57,7%), dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze (57,7%), troskę o wychowanie dzieci w wierze (57,2%), wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej) – 53,5%, a także spełnianie praktyk religijnych (53,0%) i wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła (51,7%). Połowa respondentów w pełni zgadza się, iż priorytetowo realizuje miłość małżeńską (50,5%) oraz kształtowanie sumienia dziecka (50,0%). Stosunkowo niewysoki procent badanych małżonków w pełni potwierdza, iż priorytetowo spełnia powołanie powierzone przez Boga (40,7%), zaspokaja potrzeby emocjonalne dzieci (40,0%) oraz troszczy się o tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary (37,0%). Pozostali respondenci stwierdzają, że w pewnym stopniu realizują wskazane działania wychowawcze, a tylko nieznaczny odsetek stwierdza, że niektórych działań wychowawczych nie realizuje priorytetowo (zob. tabela 17).

Tabela 17. Liczbowy i procentowy rozkład oddziaływań wychowawczych respondentów

Działania wychowawcze	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
miłość do dzieci	0	0,0	0	0,0	1	0,5	3	1,5	38	18,9	159	79,1	4,77	0,49	5,0
troska o dziecko od chwili poczęcia	0	0,0	0	0,0	0	0,0	5	2,5	23	11,5	172	86,0	4,84	0,43	5,0
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	2	1,0	1	0,5	5	2,5	24	12,0	62	31,0	106	53,0	4,31	0,93	5,0
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	1,5	41	20,4	157	78,1	4,77	0,46	5,0
miłość małżeńska	2	1,0	0	0,0	2	1,0	23	12,0	68	35,4	97	50,5	4,32	0,85	5,0
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	5	2,5	1	0,5	4	2,0	23	11,6	85	42,7	81	40,7	4,14	1,02	4,0
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	0	0,0	0	0,0	2	1,0	8	4,0	83	41,5	107	53,5	4,48	0,62	5,0
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	0	0,0	0	0,0	2	1,0	16	8,0	67	33,3	116	57,7	4,48	0,68	5,0

Działania wychowawcze	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	0	0,0	0	0,0	3	1,5	20	10,0	96	48,0	81	40,5	4,28	0,70	4,0
przekazywanie dzieciom własnych genów	2	1,0	5	2,6	6	3,1	48	24,6	68	34,9	66	33,8	3,91	1,05	4,0
służba wobec dzieci	3	1,5	3	1,5	5	2,5	37	18,7	88	44,4	62	31,3	3,97	0,99	4,0
kształtowanie sumienia dziecka	0	0,0	0	0,0	0	0,0	15	7,5	85	42,5	100	50,0	4,43	0,63	4,5
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	0	0,0	1	0,5	5	2,5	32	16,0	80	40,0	82	41,0	4,19	0,83	4,0
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	1	0,5	0	0,0	4	2,0	24	12,0	91	45,5	80	40,0	4,22	0,79	4,0
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	1	0,5	2	1,0	0	0,0	19	9,5	75	37,3	104	51,7	4,37	0,80	5,0
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	0	0,0	0	0,0	0	0,0	8	4,0	77	38,3	116	57,7	4,54	0,57	5,0
troska o wykształcenie dzieci	0	0,0	0	0,0	1	0,5	12	6,0	69	34,3	119	59,2	4,52	0,63	5,0
troska o wychowanie dzieci w wierze	1	0,5	1	0,5	2	1,0	14	7,0	68	33,8	115	57,2	4,45	0,78	5,0
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	1	0,5	2	1,0	7	3,5	34	17,0	82	41,0	74	37,0	4,08	0,92	4,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

W toku analizy wyników badań dotyczących działań wychowawczych respondentów uwzględniono także oddziaływanie zmiennych niezależnych. W celu porównania wyników osiągniętych przez mężczyzn i kobiety posłużono się testem statystycznym U Manna-Whitney'a. Uzyskane dane wskazują, że zmienna płci różnicuje w sposób istotny statystycznie wyniki w jednym przypadku. Kobiety częściej niż mężczyźni stwierdzają, że priorytetowo realizują troskę o dziecko od chwili poczęcia ($p=0,035$). W porównaniu sumarycznym nie stwierdzono natomiast różnic istotnych statystycznie. Oznacza to, że zarówno mężczyźni, jak i kobiety stawiają sobie podobne priorytety w zakresie działań wychowawczych. Wyniki zestawiono w tabeli 18.

Tabela 18. Podejmowanie działań wychowawczych a płeć respondentów

Działania wychowawcze	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
miłość do dzieci	K	4,76	0,49	5,0	0,12	1,862	0,063
	M	4,64	0,48	5,0			
troska o dziecko od chwili poczęcia	K	4,83	0,44	5,0	0,15	2,108	0,035
	M	4,68	0,55	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	K	4,32	0,88	5,0	0,12	0,121	0,904
	M	4,20	1,17	5,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	K	4,76	0,46	5,0	0,00	0,208	0,835
	M	4,76	0,43	5,0			
miłość małżeńska	K	4,31	0,86	4,5	0,13	-0,430	0,667
	M	4,44	0,64	5,0			

Działania wychowawcze	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	K	4,15	0,98	4,0	0,11	0,535	0,592
	M	4,04	1,08	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	K	4,48	0,62	5,0	0,04	0,519	0,604
	M	4,44	0,57	4,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	K	4,48	0,68	5,0	0,20	1,527	0,127
	M	4,28	0,78	4,0			
troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	K	4,29	0,69	4,0	0,08	0,848	0,397
	M	4,21	0,58	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	K	3,96	1,00	4,0	0,16	0,357	0,721
	M	3,80	1,17	4,0			
służba wobec dzieci	K	3,97	0,99	4,0	0,11	-0,161	0,872
	M	4,08	0,74	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	K	4,42	0,63	4,5	0,02	-0,318	0,750
	M	4,44	0,70	5,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	K	4,21	0,82	4,0	0,01	0,220	0,826
	M	4,20	0,69	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	K	4,23	0,74	4,0	0,31	1,675	0,094
	M	3,92	1,02	4,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	K	4,40	0,74	5,0	0,16	0,619	0,536
	M	4,24	1,03	4,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	K	4,53	0,57	5,0	0,01	0,151	0,880
	M	4,52	0,57	5,0			
troska o wykształcenie dzieci	K	4,52	0,63	5,0	0,08	0,530	0,596
	M	4,44	0,70	5,0			
troska o wychowanie dzieci w wierze	K	4,47	0,72	5,0	0,07	-0,254	0,799
	M	4,40	1,06	5,0			
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	K	4,10	0,88	4,0	0,02	-0,794	0,427
	M	4,12	1,14	4,0			
Wynik sumaryczny	K	8,77	0,91	8,8	0,15	0,786	0,432
	M	8,61	0,93	8,6			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Uwzględnienie wpływu zmiennej wieku respondentów wykazało, że w czterech przypadkach zmienna ta różnicuje przekonania respondentów. Osoby w wieku powyżej 45 lat częściej niż pozostałe grupy wiekowe stwierdzają, iż pośród działań wychowawczych priorytetowo traktują własne spełnianie praktyk religijnych będące przykładem dla dzieci – $p=0,006$, dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze ($p=0,015$), tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary ($p=0,017$) oraz spełnianie swojego powołania powierzonego przez Boga ($p=0,021$). Pomimo tych różnic porównanie sumaryczne nie wykazało zróżnicowania istotnego statystycznie, co oznacza, że wiek generalnie nie wpływa na postawy wychowawcze rodziców. Wyniki prezentuje tabela 19.

Tabela 19. Podejmowanie działań wychowawczych a wiek respondentów

Działania wychowawcze	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
miłość do dzieci	Poniżej 35 lat	4,68	0,58	5,0	0,13	1,096	0,578
	36-45 lat	4,80	0,43	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,76	0,51	5,0			

Działania wychowawcze	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
troska o dziecko od chwili poczęcia	Poniżej 35 lat	4,76	0,55	5,0	0,11	1,010	0,603
	36-45 lat	4,83	0,44	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,87	0,37	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	Poniżej 35 lat	3,97	1,15	4,0	0,57	10,195	0,006
	36-45 lat	4,22	0,95	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,54	0,73	5,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	Poniżej 35 lat	4,65	0,59	5,0	0,17	2,313	0,315
	36-45 lat	4,77	0,42	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,81	0,42	5,0			
miłość małżeńska	Poniżej 35 lat	4,21	0,80	4,0	0,15	1,597	0,450
	36-45 lat	4,36	0,89	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,34	0,84	4,5			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	Poniżej 35 lat	3,85	1,09	4,0	0,50	7,703	0,021
	36-45 lat	4,05	1,11	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,35	0,83	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	Poniżej 35 lat	4,53	0,61	5,0	0,08	0,578	0,749
	36-45 lat	4,48	0,64	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,45	0,61	4,5			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	Poniżej 35 lat	4,12	0,90	4,0	0,48	8,402	0,015
	36-45 lat	4,52	0,60	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,60	0,58	5,0			
troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	Poniżej 35 lat	4,12	0,84	4,0	0,25	1,922	0,383
	36-45 lat	4,26	0,70	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,38	0,60	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	Poniżej 35 lat	3,71	1,07	4,0	0,29	1,744	0,418
	36-45 lat	4,00	0,92	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,92	1,15	4,0			
służba wobec dzieci	Poniżej 35 lat	4,21	0,68	4,0	0,30	1,971	0,373
	36-45 lat	3,91	0,99	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,95	1,08	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	Poniżej 35 lat	4,32	0,67	4,0	0,17	1,851	0,396
	36-45 lat	4,41	0,62	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,49	0,61	5,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	Poniżej 35 lat	4,24	0,84	4,0	0,23	2,526	0,283
	36-45 lat	4,29	0,73	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,06	0,89	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	Poniżej 35 lat	4,41	0,69	4,5	0,31	3,110	0,211
	36-45 lat	4,26	0,69	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,10	0,92	4,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	Poniżej 35 lat	4,26	1,01	4,5	0,27	5,686	0,058
	36-45 lat	4,27	0,81	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,54	0,65	5,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	Poniżej 35 lat	4,47	0,65	5,0	0,08	0,211	0,900
	36-45 lat	4,55	0,56	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,55	0,55	5,0			
troska o wykształcenie dzieci	Poniżej 35 lat	4,59	0,55	5,0	0,10	0,305	0,858
	36-45 lat	4,52	0,62	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,49	0,67	5,0			
troska o wychowanie dzieci w wierze	Poniżej 35 lat	4,21	1,08	4,5	0,41	5,829	0,054
	36-45 lat	4,40	0,75	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,61	0,60	5,0			
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	Poniżej 35 lat	3,82	1,12	4,0	0,47	8,138	0,017
	36-45 lat	3,99	0,86	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,29	0,84	5,0			

Działania wychowawcze	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	8,54	1,00	8,8	0,32	2,277	0,320
	36-45 lat	8,72	0,93	8,7			
	Powyżej 45 lat	8,86	0,84	8,9			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Zmienna wykształcenia wyraźnie różnicuje uzyskane wyniki badań rodziców. Respondenci z wykształceniem podstawowym i zawodowym częściej niż pozostałe grupy badanych priorytetowo spełniają praktyki religijne ($p=0,002$), troszczą się o tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary religijnej ($p=0,004$) oraz o wychowanie dzieci w wierze ($p=0,010$), dążą do spełnienia swojego powołania powierzonego przez Boga ($p=0,013$), podejmują służbę wobec dzieci ($p=0,027$) oraz troszczą się o uspołecznienie dzieci i wprowadzenie ich w kulturę ($p=0,041$), a także o wprowadzenie dzieci we wspólnotę Kościoła ($p=0,045$). Natomiast rodzice z wykształceniem wyższym humanistycznym częściej niż pozostali badani zabiegają o zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci ($p=0,009$). Obliczenia sumaryczne wskazują, że respondenci z wykształceniem podstawowym i zawodowym istotnie częściej niż pozostali badani priorytetowo traktują omawiane działania wychowawcze. Zestawienie wyników zawiera tabela 20.

Tabela 20. Podejmowanie działań wychowawczych a wykształcenie respondentów

Działania wychowawcze	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
miłość do dzieci	P/Z	4,75	0,60	5,0	0,07	0,442	0,802
	Ś	4,80	0,40	5,0			
	WH	4,73	0,52	5,0			
troska o dziecko od chwili poczęcia	P/Z	4,86	0,42	5,0	0,11	2,876	0,237
	Ś	4,88	0,36	5,0			
	WH	4,77	0,50	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	P/Z	4,69	0,66	5,0	0,62	12,911	0,002
	Ś	4,35	0,81	5,0			
	WH	4,08	1,08	4,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	P/Z	4,81	0,40	5,0	0,12	2,136	0,344
	Ś	4,81	0,39	5,0			
	WH	4,69	0,54	5,0			
miłość małżeńska	P/Z	4,35	1,00	5,0	0,12	0,704	0,703
	Ś	4,38	0,71	4,5			
	WH	4,25	0,93	4,0			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	P/Z	4,41	0,94	5,0	0,53	8,625	0,013
	Ś	4,26	0,81	4,0			
	WH	3,88	1,19	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	P/Z	4,42	0,72	5,0	0,13	1,532	0,465
	Ś	4,44	0,62	4,0			
	WH	4,55	0,57	5,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	P/Z	4,61	0,64	5,0	0,24	4,690	0,096
	Ś	4,53	0,66	5,0			
	WH	4,37	0,70	4,0			

Działania wychowawcze	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	P/Z	4,53	0,60	5,0	0,33	6,407	0,041
	Ś	4,20	0,67	4,0			
	WH	4,26	0,74	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	P/Z	4,32	0,72	4,0	0,53	5,898	0,052
	Ś	3,87	1,03	4,0			
	WH	3,79	1,14	4,0			
służba wobec dzieci	P/Z	4,37	0,68	4,0	0,49	7,202	0,027
	Ś	3,89	1,06	4,0			
	WH	3,88	0,98	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	P/Z	4,57	0,55	5,0	0,18	2,084	0,353
	Ś	4,40	0,62	4,0			
	WH	4,40	0,67	4,5			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	P/Z	4,26	0,81	4,0	0,25	3,729	0,155
	Ś	4,06	0,87	4,0			
	WH	4,31	0,76	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	P/Z	4,17	0,74	4,0	0,36	9,423	0,009
	Ś	4,06	0,87	4,0			
	WH	4,42	0,69	5,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	P/Z	4,61	0,68	5,0	0,38	6,194	0,045
	Ś	4,41	0,69	4,0			
	WH	4,23	0,93	4,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	P/Z	4,50	0,60	5,0	0,06	0,846	0,655
	Ś	4,52	0,52	5,0			
	WH	4,56	0,61	5,0			
troska o wykształcenie dzieci	P/Z	4,53	0,60	5,0	0,19	2,914	0,233
	Ś	4,43	0,69	5,0			
	WH	4,62	0,56	5,0			
troska o wychowanie dzieci w wierze	P/Z	4,72	0,56	5,0	0,47	9,136	0,010
	Ś	4,51	0,62	5,0			
	WH	4,26	0,95	4,0			
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	P/Z	4,50	0,73	5,0	0,56	11,092	0,004
	Ś	4,04	0,83	4,0			
	WH	3,94	1,03	4,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	9,06	0,92	9,3	0,43	6,235	0,044
	Ś	8,72	0,82	8,7			
	WH	8,63	0,98	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, Ś – średnie.

Zgodnie z prognozą zmienna stosunku do wiary znacząco różnicuje wyniki badań dotyczące działań wychowawczych rodziców. Występowanie istotnej pod względem statystycznym różnicy pomiędzy wynikami z grup o odmiennym stosunku do wiary stwierdzono w przypadku ponad połowy twierdzeń. Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostali badani stwierdzają, że priorytetowo realizują wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła ($p < 0,001$), troszczą się o wychowanie dzieci w wierze ($p < 0,001$), spełnianie praktyk religijnych ($p < 0,001$), tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary ($p < 0,001$), spełnianie powołania powierzonego przez Boga ($p < 0,001$), miłość do dzieci

($p < 0,001$), troskę o dziecko od chwili poczęcia ($p < 0,001$). Respondenci głęboko wierzący i praktykujący istotnie częściej niż pozostali badani deklarują odpowiedzialność za wychowanie dzieci ($p = 0,003$), troskę o miłość małżeńską ($p = 0,003$), przekazywanie dzieciom wartości moralnych ($p = 0,007$), kształtowanie sumienia dziecka ($p = 0,008$) oraz dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze ($p = 0,032$). Wyniki te powodują istotne statystycznie, silne zróżnicowanie wyników sumarycznych ($p < 0,001$), co oznacza, że osoby głęboko wierzące i praktykujące częściej niż pozostałe podejmują omawiane działania wychowawcze. Wyniki prezentuje tabela 21.

Tabela 21. Podejmowanie działań wychowawczych a stosunek respondentów do wiary

Działania wychowawcze	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
miłość do dzieci	GWiP	4,86	0,34	5,0	0,33	4,062	<0,001
	WSP/SW/OR	4,53	0,67	5,0			
troska o dziecko od chwili poczęcia	GWiP	4,92	0,27	5,0	0,29	3,906	<0,001
	WSP/SW/OR	4,63	0,63	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	GWiP	4,60	0,61	5,0	0,99	6,563	<0,001
	WSP/SW/OR	3,62	1,16	4,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	GWiP	4,83	0,40	5,0	0,21	2,937	0,003
	WSP/SW/OR	4,62	0,55	5,0			
miłość małżeńska	GWiP	4,43	0,81	5,0	0,36	3,006	0,003
	WSP/SW/OR	4,07	0,91	4,0			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	GWiP	4,40	0,73	5,0	0,89	5,374	<0,001
	WSP/SW/OR	3,51	1,29	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	GWiP	4,52	0,60	5,0	0,13	1,367	0,172
	WSP/SW/OR	4,38	0,66	4,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	GWiP	4,55	0,65	5,0	0,22	2,140	0,032
	WSP/SW/OR	4,33	0,72	4,0			
troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	GWiP	4,31	0,65	4,0	0,09	0,463	0,643
	WSP/SW/OR	4,22	0,78	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	GWiP	3,92	1,10	4,0	0,01	0,454	0,650
	WSP/SW/OR	3,91	0,92	4,0			
służba wobec dzieci	GWiP	4,01	1,00	4,0	0,11	1,064	0,287
	WSP/SW/OR	3,90	0,95	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	GWiP	4,51	0,58	5,0	0,28	2,640	0,008
	WSP/SW/OR	4,23	0,69	4,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	GWiP	4,22	0,81	4,0	0,11	0,866	0,387
	WSP/SW/OR	4,12	0,84	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	GWiP	4,24	0,84	4,0	0,05	0,876	0,381
	WSP/SW/OR	4,18	0,70	4,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	GWiP	4,65	0,51	5,0	0,92	7,247	<0,001
	WSP/SW/OR	3,73	0,98	4,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	GWiP	4,61	0,52	5,0	0,26	2,681	0,007
	WSP/SW/OR	4,35	0,65	4,0			
troska o wykształcenie dzieci	GWiP	4,58	0,56	5,0	0,20	1,499	0,134
	WSP/SW/OR	4,38	0,75	5,0			
troska o wychowanie dzieci w wierze	GWiP	4,71	0,45	5,0	0,88	7,008	<0,001
	WSP/SW/OR	3,83	1,00	4,0			

Działania wychowawcze	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	GWiP	4,37	0,69	4,0	0,95	6,422	<0,001
	WSP/SW/OR	3,42	1,04	3,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	8,98	0,78	9,1	0,77	5,054	<0,001
	WSP/SW/OR	8,21	0,97	8,3			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Następnie sprawdzono oddziaływanie zmiennej liczby rodzeństwa respondentów na uzyskane wyniki badań. Różnicuje ona wyniki w sposób istotny statystycznie w przypadku czterech twierdzeń. Małżonkowie posiadający dwoje lub więcej rodzeństwa częściej niż pozostali deklarują troskę o dziecko od chwili poczęcia ($p=0,027$), miłość do dzieci ($p=0,038$), spełnianie praktyk religijnych ($p=0,038$) oraz troskę o wychowanie dzieci w wierze ($p=0,039$). Jednak fakt ten nie współwystępuje z istotnym zróżnicowaniem wyników sumarycznych. Oznacza to, że zmienna niezależna liczby rodzeństwa zasadniczo nie wpływa na realizację oddziaływań wychowawczych przez respondentów. Wyniki przedstawia tabela 22.

Tabela 22. Podejmowanie działań wychowawczych a liczba rodzeństwa respondentów

Działania wychowawcze	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
miłość do dzieci	Brak/Jedno	4,59	0,61	5,0	0,24	6,542	0,038
	Dwoje	4,83	0,37	5,0			
	Troje i więcej	4,80	0,48	5,0			
troska o dziecko od chwili poczęcia	Brak/Jedno	4,73	0,54	5,0	0,20	7,241	0,027
	Dwoje	4,93	0,31	5,0			
	Troje i więcej	4,81	0,45	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	Brak/Jedno	3,89	1,28	4,0	0,59	6,565	0,038
	Dwoje	4,48	0,67	5,0			
	Troje i więcej	4,38	0,83	5,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	Brak/Jedno	4,68	0,51	5,0	0,14	3,245	0,197
	Dwoje	4,75	0,47	5,0			
	Troje i więcej	4,83	0,41	5,0			
miłość małżeńska	Brak/Jedno	4,21	0,80	4,0	0,17	1,597	0,450
	Dwoje	4,38	0,82	5,0			
	Troje i więcej	4,33	0,90	5,0			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	Brak/Jedno	3,81	1,26	4,0	0,43	3,763	0,152
	Dwoje	4,20	0,99	4,0			
	Troje i więcej	4,24	0,85	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	Brak/Jedno	4,45	0,54	4,0	0,10	0,913	0,633
	Dwoje	4,54	0,58	5,0			
	Troje i więcej	4,44	0,69	5,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	Brak/Jedno	4,36	0,68	4,0	0,17	2,349	0,309
	Dwoje	4,54	0,67	5,0			
	Troje i więcej	4,49	0,69	5,0			
troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	Brak/Jedno	4,18	0,65	4,0	0,14	1,836	0,399
	Dwoje	4,32	0,73	4,0			
	Troje i więcej	4,28	0,70	4,0			

Działania wychowawcze	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
przekazywanie dzieciom własnych genów	Brak/Jedno	3,71	1,22	4,0	0,30	1,713	0,425
	Dwoje	3,91	0,92	4,0			
	Troje i więcej	4,01	1,04	4,0			
służba wobec dzieci	Brak/Jedno	3,84	1,11	4,0	0,25	1,889	0,389
	Dwoje	3,90	1,02	4,0			
	Troje i więcej	4,09	0,88	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	Brak/Jedno	4,43	0,58	4,0	0,16	1,776	0,412
	Dwoje	4,34	0,69	4,0			
	Troje i więcej	4,49	0,59	5,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	Brak/Jedno	4,23	0,76	4,0	0,17	1,353	0,508
	Dwoje	4,27	0,77	4,0			
	Troje i więcej	4,09	0,89	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	Brak/Jedno	4,34	0,67	4,0	0,22	2,534	0,282
	Dwoje	4,27	0,79	4,0			
	Troje i więcej	4,12	0,85	4,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	Brak/Jedno	4,09	1,08	4,0	0,37	3,992	0,136
	Dwoje	4,44	0,64	5,0			
	Troje i więcej	4,47	0,71	5,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	Brak/Jedno	4,41	0,68	5,0	0,24	3,499	0,174
	Dwoje	4,65	0,48	5,0			
	Troje i więcej	4,51	0,57	5,0			
troska o wykształcenie dzieci	Brak/Jedno	4,48	0,62	5,0	0,10	1,375	0,503
	Dwoje	4,58	0,64	5,0			
	Troje i więcej	4,50	0,62	5,0			
troska o wychowanie dzieci w wierze	Brak/Jedno	4,11	1,09	4,0	0,44	6,485	0,039
	Dwoje	4,52	0,62	5,0			
	Troje i więcej	4,56	0,64	5,0			
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	Brak/Jedno	3,82	1,13	4,0	0,35	2,807	0,246
	Dwoje	4,17	0,75	4,0			
	Troje i więcej	4,14	0,90	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	8,46	1,03	8,7	0,39	3,842	0,147
	Dwoje	8,85	0,85	8,9			
	Troje i więcej	8,80	0,87	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Ostatnią zmienną niezależną wykorzystaną w tej części badań było stosowanie antykoncepcji przez małżonków. Okazało się, że zmienna ta znacząco różnicuje wyniki badań zarówno w wymiarze szczegółowym, jak i sumarycznym. Małżonkowie niestosujący antykoncepcji istotnie częściej niż stosujący i nieokreślający się w tej kwestii stwierdzają, że troszczą się o wychowanie dzieci w wierze ($p < 0,001$), tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary ($p < 0,001$), spełnianie powołania powierzonego przez Boga ($p < 0,001$), kształtowanie sumienia dziecka ($p < 0,001$), odpowiedzialność za wychowanie dzieci ($p < 0,001$), spełnianie praktyk religijnych ($p < 0,001$), wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła ($p < 0,001$) oraz przekazywanie dzieciom wartości moralnych ($p = 0,001$). Ponadto małżonkowie deklarujący niestosowanie antykoncepcji istotnie częściej twierdzą, że troszczą się o dziecko od chwili poczęcia ($p = 0,001$), o wykształcenie dzieci ($p = 0,006$) oraz dawanie dzieciom przykładu troski

o osoby chore i starsze ($p=0,009$). Różnica istotna statystycznie na poziomie wyniku końcowego ($p=0,001$) potwierdza, że małżonkowie niestosujący antykoncepcji istotnie częściej niż stosujący ją i nieokreślający się w tej kwestii potwierdzają realizację omawianych działań wychowawczych. Wyniki prezentuje tabela 23.

Tabela 23. Podejmowanie działań wychowawczych a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Działania wychowawcze	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
miłość do dzieci	Nie	4,84	0,45	5,0	0,17	5,842	0,054
	Tak	4,66	0,54	5,0			
	Nie chcę odp.	4,76	0,48	5,0			
troska o dziecko od chwili poczęcia	Nie	4,95	0,22	5,0	0,29	13,674	0,001
	Tak	4,66	0,63	5,0			
	Nie chcę odp.	4,82	0,38	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	Nie	4,54	0,82	5,0	0,50	15,951	<0,001
	Tak	4,12	0,83	4,0			
	Nie chcę odp.	4,04	1,13	4,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	Nie	4,88	0,36	5,0	0,30	18,038	<0,001
	Tak	4,58	0,53	5,0			
	Nie chcę odp.	4,78	0,47	5,0			
miłość małżeńska	Nie	4,41	0,96	5,0	0,34	9,823	0,007
	Tak	4,10	0,78	4,0			
	Nie chcę odp.	4,44	0,59	4,0			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	Nie	4,38	0,95	5,0	0,57	20,985	<0,001
	Tak	3,81	1,00	4,0			
	Nie chcę odp.	4,02	1,05	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	Nie	4,52	0,66	5,0	0,13	2,734	0,255
	Tak	4,39	0,58	4,0			
	Nie chcę odp.	4,50	0,58	5,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	Nie	4,61	0,58	5,0	0,37	9,348	0,009
	Tak	4,24	0,79	4,0			
	Nie chcę odp.	4,51	0,65	5,0			
troskę o społecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	Nie	4,35	0,70	4,0	0,25	5,331	0,070
	Tak	4,10	0,71	4,0			
	Nie chcę odp.	4,33	0,63	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	Nie	3,80	1,21	4,0	0,43	6,214	0,045
	Tak	3,86	0,75	4,0			
	Nie chcę odp.	4,23	0,94	5,0			
służba wobec dzieci	Nie	3,98	1,07	4,0	0,19	2,615	0,271
	Tak	3,88	0,83	4,0			
	Nie chcę odp.	4,07	1,00	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	Nie	4,59	0,51	5,0	0,48	18,447	<0,001
	Tak	4,12	0,69	4,0			
	Nie chcę odp.	4,47	0,62	5,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	Nie	4,15	0,83	4,0	0,28	3,986	0,136
	Tak	4,10	0,82	4,0			
	Nie chcę odp.	4,38	0,80	5,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	Nie	4,20	0,89	4,0	0,20	1,693	0,429
	Tak	4,15	0,73	4,0			
	Nie chcę odp.	4,36	0,64	4,0			

Działania wychowawcze	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	Nie	4,58	0,72	5,0	0,47	15,665	<0,001
	Tak	4,24	0,72	4,0			
	Nie chcę odp.	4,11	0,95	4,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	Nie	4,67	0,49	5,0	0,37	14,141	0,001
	Tak	4,31	0,62	4,0			
	Nie chcę odp.	4,56	0,58	5,0			
troska o wykształcenie dzieci	Nie	4,64	0,54	5,0	0,32	10,103	0,006
	Tak	4,32	0,65	4,0			
	Nie chcę odp.	4,53	0,72	5,0			
troska o wychowanie dzieci w wierze	Nie	4,69	0,68	5,0	0,47	26,104	<0,001
	Tak	4,22	0,71	4,0			
	Nie chcę odp.	4,22	0,89	4,0			
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	Nie	4,33	0,87	5,0	0,58	21,059	<0,001
	Tak	3,75	0,84	4,0			
	Nie chcę odp.	3,98	0,97	4,0			
Wynik sumaryczny	Nie	8,96	0,79	9,1	0,58	15,029	0,001
	Tak	8,38	0,91	8,4			
	Nie chcę odp.	8,75	1,02	8,9			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Zwieńczając obliczenia statystyczne dotyczące działań wychowawczych respondentów, zbadano korelacje uzyskanych wyników z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich. Nie stwierdzono jednak występowania korelacji istotnych statystycznie zarówno na poziomie wyników szczegółowych, jak też na poziomie wyników sumarycznych. Oznacza to, że deklarowany czas przeznaczony przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich nie oddziałuje na ich działania wychowawcze ani też odwrotnie. Wyniki przedstawia tabela 24.

Tabela 24. Korelacje pomiędzy działaniami wychowawczymi a średnim czasem przeznaczonym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a działania wychowawcze:	Liczebność N	R	t(N-2)	P
miłość do dzieci	187	-0,059	-0,800	0,425
troska o dziecko od chwili poczęcia	186	-0,023	-0,317	0,751
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	186	-0,014	-0,192	0,848
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	187	-0,054	-0,731	0,466
miłość małżeńska	179	0,121	1,618	0,107
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	187	0,017	0,235	0,814
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	186	0,045	0,615	0,539
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	187	-0,003	-0,036	0,972

troska o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	186	0,032	0,437	0,662
przekazywanie dzieciom własnych genów	182	-0,032	-0,434	0,665
służba wobec dzieci	184	-0,043	-0,584	0,560
kształtowanie sumienia dziecka	186	-0,007	-0,100	0,921
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	186	0,029	0,391	0,697
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	186	0,080	1,090	0,277
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	187	-0,018	-0,239	0,811
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	187	0,048	0,648	0,518
troska o wykształcenie dzieci	187	0,026	0,358	0,721
troska o wychowanie dzieci w wierze	187	0,008	0,106	0,915
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	186	0,040	0,543	0,588
Wynik sumaryczny	180	0,074	0,992	0,323

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

ROZDZIAŁ IV

REALIZACJA WYBRANYCH ZADAŃ RODZICIELSKICH

Przyjęcie daru rodzicielstwa wymaga wysiłku docierania do prawdy o człowieku oraz ludzkiej miłości, a także troski o dobro osoby⁴⁹⁹, małżeństwa oraz rodziny⁵⁰⁰. Naczelne zadanie troski o dobro osób w realizacji rodzicielstwa konkretyzuje się w obowiązkach wobec dzieci i współmałżonka, a także w poszanowaniu natury ludzkiej miłości i płciowości. Rodzice powinni kierować się wymaganiami prawdy o świętości życia i nienaruszalnej godności osobowej ich dzieci od poczęcia⁵⁰¹. Żona i mąż są wezwani do rodzicielstwa odpowiedzialnego, w którym przekazywanie życia dokonuje się w sposób roztropny, hojny i wielkoduszny⁵⁰². Poszczególne wymagania moralne związane z przekazywaniem życia stanowią konkretyzację ukierunkowania wspólnoty małżeńskiej na jedność oraz prokreację, a także wynikają z konieczności zachowania więzi między tymi dwoma aspektami małżeńskiej komunii i znaczeniami ludzkiej bliskości seksualnej⁵⁰³.

Poniżej zaprezentowane zostaną wyniki dotyczące realizacji wybranych zadań rodzicielskich przez badanych małżonków. Pośród nich ukazane zostaną dane dotyczące respektowania przez respondentów wymogów moralnych przekazywania życia oraz ich postaw wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa. W ostatnim podrozdziale przedstawiona zostanie realizacja szczególnego zadania związanego z rodzicielstwem, jakim jest zaangażowanie się małżonków w przygotowanie do niego.

1. Respektowanie wymogów moralnych przekazywania życia

Wymogi moralne związane z przekazywaniem życia ludzkiego wynikają z prawa naturalnego oraz stanowionego. Zawierają się one we wskazaniach Kościoła dotyczących odpowiedzialnego rodzicielstwa⁵⁰⁴. Małżonkowie stawiają sobie różne wymagania dotyczące prokreacji, dlatego konieczna wydaje się weryfikacja respektowania katolickich wymogów moralnych przez małżonków. Z tego względu respondentów zapytano, na ile w swoim życiu małżeńskim realizują wymogi moralne przekazywania życia. Wyniki przedstawione w tabeli 25. informują, że ponad trzy czwarte badanych małżonków stwierdza, iż w pełni (całkowicie)

⁴⁹⁹ Por. LdR 15; Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 37; Styczeń, Szostek. *Uwagi o istocie moralności* s. 32.

⁵⁰⁰ AL 70.

⁵⁰¹ Por. EV 2.

⁵⁰² Por. HV 10.

⁵⁰³ Por. HV 12.

⁵⁰⁴ Por. HV 10; FC 34: AL 222.

uznaje godność osobową dziecka od chwili poczęcia (81,7%) oraz kieruje się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko (75,8%), a około dwie trzecie badanych w pełni uznaje, że zależy im na życiu w czystości małżeńskiej (60,5%). Ponad połowa badanych małżonków w pełni zgadza się, iż w przekazywaniu życia kieruje się własnym sumieniem (58,4%), odrzuca możliwość sztucznego zapłodnienia (54,0%), czuje się odpowiedzialna wobec Boga (53,1%) oraz uważa, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków (52,2%). Ponad jedna trzecia respondentów w pełni zgadza się, iż dąży do tego, ażeby każde współżycie małżeńskie było wyrazem miłości (39,7%), kieruje się odpowiedzialnością za współmałżonka (39,2%), stara się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie (37,4%), spełnia wymagania moralne dotyczące prokreacji (36,5%), uwzględnia uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny (36,0%), zna i szanuje rytmy biologiczne płodności kobiety (33,8%) oraz stosuje metody naturalnego planowania rodziny (30,1%). Jedna czwarta badanych w pełni potwierdza, że w przekazywaniu życia uwzględnia warunki społeczne i ekonomiczne (26,0%) i jest posłuszna nauczaniu Kościoła (25,9%). Co piąty respondent w pełni zgadza się, że chce mieć tyle dzieci, ilu będzie w stanie zapewnić dobre wykształcenie (24,5%), uważa, że nie stać go na więcej dzieci (22,1%) oraz że rezygnuje z jakichkolwiek form regulacji poczęć (21,9%). Natomiast co dziesiąty badany z całkowitym przekonaniem stwierdza, że przekazuje życie, gdyż myśli o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom (10,6%) oraz że jest zwolennikiem zapłodnienia *in vitro* (9,6%). Pozostali respondenci deklarują, że w pewnym stopniu respektują wymogi moralne przekazywania życia. W przypadku większości wymogów tylko śladowy odsetek przyznaje się, że ich nie przestrzega. Tutaj jednak są dwa wyjątki: około 15 procent respondentów przyznaje się, iż wcale nie stosuje metod naturalnego planowania rodziny oraz że wcale nie odrzuca możliwości sztucznego zapłodnienia (zob. tabela 25).

Tabela 25. Liczbowy i procentowy rozkład respektowania wymogów moralnych rodzicielstwa przez respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
kieruję się własnym sumieniem	1	0,5	0	0,0	3	1,5	14	7,1	64	32,5	115	58,4	4,46	0,76	5,0
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	3	1,5	7	3,6	11	5,6	30	15,4	78	40,0	66	33,8	3,90	1,13	4,0
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	3	1,5	3	1,5	6	3,1	24	12,4	82	42,3	76	39,2	4,10	1,01	4,0
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	24	12,1	16	8,1	28	14,1	56	28,3	53	26,8	21	10,6	2,81	1,49	3,0
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	30	15,2	11	5,6	15	7,6	20	10,1	15	7,6	107	54,0	3,52	1,91	5,0

Przejawy respektowania wymogów moralnych	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	4	2,1	2	1,0	8	4,1	34	17,4	74	37,9	73	37,4	4,01	1,06	4,0
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	3	1,5	1	0,5	8	4,1	30	15,5	75	38,7	77	39,7	4,08	1,00	4,0
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	82	41,4	36	18,2	12	6,1	28	14,1	21	10,6	19	9,6	1,63	1,77	1,0
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	15	7,5	4	2,0	4	2,0	25	12,4	48	23,9	105	52,2	4,00	1,45	5,0
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	23	11,5	9	4,5	18	9,0	41	20,5	60	30,0	49	24,5	3,27	1,59	4,0
jestem posłuszną/posłuszny nauczaniu Kościoła	3	1,5	4	2,0	9	4,6	44	22,3	86	43,7	51	25,9	3,82	1,03	4,0
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	28	15,0	15	8,0	15	8,0	47	25,1	41	21,9	41	21,9	2,97	1,69	3,0
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	30	15,3	6	3,1	15	7,7	32	16,3	54	27,6	59	30,1	3,28	1,73	4,0
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	1	0,5	1	0,5	2	1,0	4	2,0	40	20,2	150	75,8	4,68	0,69	5,0
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	3	1,5	1	0,5	6	3,1	17	8,7	50	25,6	118	60,5	4,38	0,98	5,0
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	4	2,2	1	0,6	8	4,5	34	19,1	66	37,1	65	36,5	3,98	1,07	4,0
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	0	0,0	0	0,0	1	0,5	4	2,0	31	15,7	161	81,7	4,79	0,49	5,0
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	38	20,0	14	7,4	15	7,9	34	17,9	47	24,7	42	22,1	2,86	1,81	3,0
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	11	5,6	10	5,1	16	8,2	41	20,9	67	34,2	51	26,0	3,51	1,38	4,0
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	1	0,5	1	0,5	2	1,0	18	9,2	70	35,7	104	53,1	4,38	0,80	5,0
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	1	0,5	3	1,5	6	3,0	21	10,7	95	48,2	71	36,0	4,13	0,89	4,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

W obliczeniach szczegółowych najpierw uwzględniono oddziaływanie zmiennej płci na uzyskane wyniki badań małżonków. Różnica istotna statystycznie wystąpiła tylko w przypadku dwóch z twierdzeń. Kobiety częściej niż mężczyźni stwierdzają, że kierują się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko ($p=0,020$), natomiast mężczyźni częściej uważają, że kierują się odpowiedzialnością za współmałżonka ($p=0,047$). Porównanie sumaryczne wszystkich wyników dotyczących respektowania wymogów moralnych przez mężczyzn i kobiety nie dowiodło różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że mężczyźni i kobiety w podobny sposób przestrzegają wymogów moralnych rodzicielstwa. Wyniki prezentuje tabela 26.

Tabela 26. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a płeć respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
kieruję się własnym sumieniem	K	4,46	0,77	5,0	0,02	0,109	0,913
	M	4,48	0,65	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	K	3,89	1,13	4,0	0,03	0,025	0,980
	M	3,92	1,08	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	K	4,08	1,01	4,0	0,42	-1,991	0,047
	M	4,50	0,50	4,5			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	K	2,86	1,46	3,0	0,21	0,401	0,688
	M	2,65	1,60	3,0			
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	K	3,51	1,90	5,0	0,09	-0,613	0,540
	M	3,60	2,06	5,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	K	3,99	1,07	4,0	0,03	0,409	0,682
	M	3,96	0,95	4,0			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	K	4,08	1,00	4,0	0,04	0,234	0,815
	M	4,04	1,00	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	K	1,64	1,77	1,0	0,48	1,280	0,200
	M	1,16	1,59	1,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	K	3,99	1,46	5,0	0,29	-1,260	0,208
	M	4,28	1,28	5,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	K	3,32	1,55	4,0	0,08	0,235	0,814
	M	3,24	1,50	4,0			
jestem posłuszna/posłuszny nauczaniu Kościoła	K	3,83	1,00	4,0	0,11	0,324	0,746
	M	3,72	1,18	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	K	2,96	1,70	3,0	0,44	-1,366	0,172
	M	3,40	1,55	4,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	K	3,28	1,72	4,0	0,48	-1,708	0,088
	M	3,76	1,58	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	K	4,68	0,70	5,0	0,20	2,330	0,020
	M	4,48	0,70	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	K	4,38	0,98	5,0	0,10	0,953	0,341
	M	4,28	0,87	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	K	3,97	1,08	4,0	0,13	0,748	0,454
	M	3,84	1,08	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	K	4,79	0,49	5,0	0,07	1,224	0,221
	M	4,72	0,45	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	K	2,90	1,79	3,0	0,11	0,418	0,676
	M	2,79	1,66	3,0			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	K	3,54	1,37	4,0	0,18	0,322	0,747
	M	3,36	1,57	4,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	K	4,40	0,74	5,0	0,00	-0,778	0,437
	M	4,40	1,06	5,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	K	4,13	0,88	4,0	0,01	0,384	0,701
	M	4,12	0,77	4,0			
Wynik sumaryczny	K	7,55	1,07	7,5	-0,20	-0,715	0,475
	M	7,75	0,96	7,9			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

W obliczeniach uwzględniono wpływ zmiennej wieku respondentów. Istotne statystycznie różnice pomiędzy wynikami wystąpiły w przypadku sześciu twierdzeń dotyczących respektowania wymogów moralnych rodzicielstwa. Badani w wieku powyżej 45. roku życia częściej niż młodsi twierdzą, że starają się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie ($p=0,001$), są posłuszni nauczaniu Kościoła ($p=0,003$), stosują metody naturalnego planowania rodziny ($p=0,006$) oraz uważają, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków ($p=0,012$). Małżonkowie w wieku 36-45 lat częściej niż pozostali badani deklarują uznawanie godności osobowej dziecka od chwili poczęcia ($p=0,008$). Natomiast respondenci w wieku poniżej 35 lat istotnie częściej niż starsi badani stwierdzają, że w przekazywaniu życia uwzględniają warunki społeczne i ekonomiczne ($p=0,008$). Pomimo tych różnic porównanie sumaryczne grup wiekowych nie wykazało różnicy istotnej statystycznie. Wynika z tego, że zmienna wieku nie oddziałuje w znaczący sposób na respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa przez badanych małżonków. Wyniki przedstawia tabela 27.

Tabela 27. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a wiek respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
kieruję się własnym sumieniem	Poniżej 35 lat	4,30	0,90	5,0	0,20	0,890	0,641
	36-45 lat	4,48	0,82	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,51	0,61	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	Poniżej 35 lat	3,74	1,31	4,0	0,25	0,272	0,873
	36-45 lat	3,88	1,21	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,99	0,92	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	Poniżej 35 lat	4,12	1,08	4,0	0,10	0,756	0,685
	36-45 lat	4,13	1,01	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,04	0,97	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	Poniżej 35 lat	2,50	1,40	3,0	0,58	5,701	0,058
	36-45 lat	2,72	1,48	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,08	1,48	3,0			
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	Poniżej 35 lat	3,59	1,83	5,0	0,56	4,046	0,132
	36-45 lat	3,22	1,95	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,78	1,84	5,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	Poniżej 35 lat	3,91	1,07	4,0	0,66	14,473	0,001
	36-45 lat	3,70	1,21	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,36	0,73	4,5			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	Poniżej 35 lat	4,15	0,81	4,0	0,18	0,703	0,704
	36-45 lat	3,99	1,14	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,17	0,90	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	Poniżej 35 lat	1,32	1,57	0,5	0,50	3,409	0,182
	36-45 lat	1,82	1,77	1,0			
	Powyżej 45 lat	1,58	1,83	1,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	Poniżej 35 lat	4,18	0,89	4,0	0,67	8,868	0,012
	36-45 lat	3,64	1,70	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,31	1,25	5,0			

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	Poniżej 35 lat	3,41	1,50	4,0	0,20	0,295	0,863
	36-45 lat	3,21	1,62	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,30	1,55	4,0			
jestem posłuszna/posłuszny nauczaniu Kościoła	Poniżej 35 lat	3,74	1,20	4,0	0,49	11,768	0,003
	36-45 lat	3,60	0,99	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,09	0,93	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	Poniżej 35 lat	2,56	1,70	3,0	0,72	4,263	0,119
	36-45 lat	2,86	1,75	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,28	1,56	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	Poniżej 35 lat	3,29	1,72	4,0	0,93	10,348	0,006
	36-45 lat	2,86	1,84	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,79	1,41	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	Poniżej 35 lat	4,55	0,82	5,0	0,20	1,756	0,416
	36-45 lat	4,67	0,77	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,74	0,52	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	Poniżej 35 lat	4,09	1,15	4,5	0,50	5,519	0,063
	36-45 lat	4,30	1,09	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,58	0,69	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	Poniżej 35 lat	3,67	1,22	4,0	0,48	3,960	0,138
	36-45 lat	3,96	1,11	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,14	0,91	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	Poniżej 35 lat	4,65	0,48	5,0	0,22	9,747	0,008
	36-45 lat	4,87	0,43	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,76	0,53	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	Poniżej 35 lat	2,15	1,79	2,0	0,90	5,991	0,050
	36-45 lat	3,05	1,78	4,0			
	Powyżej 45 lat	2,96	1,79	3,0			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	Poniżej 35 lat	3,84	1,28	4,0	0,68	9,623	0,008
	36-45 lat	3,72	1,27	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,17	1,46	3,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	Poniżej 35 lat	4,09	1,08	4,0	0,40	2,999	0,223
	36-45 lat	4,39	0,82	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,49	0,59	5,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	Poniżej 35 lat	4,32	0,63	4,0	0,30	2,767	0,251
	36-45 lat	4,17	0,91	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,03	0,92	4,0			
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	7,56	1,08	7,6	0,45	5,879	0,053
	36-45 lat	7,36	1,00	7,4			
	Powyżej 45 lat	7,82	1,07	7,9			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

W badaniach zweryfikowano także oddziaływanie zmiennej wykształcenia respondentów. Tylko w jednym przypadku stwierdzono występowanie różnicy istotnej statystycznie. Małżonkowie posiadający wykształcenie podstawowe lub zawodowe częściej niż pozostałe grupy badanych stwierdzają, że nie stać ich na więcej dzieci ($p < 0,001$), są posłuszni nauczaniu Kościoła ($p = 0,006$), a także wraz z osobami z wykształceniem średnim, częściej niż

małżonkowie z wykształceniem wyższym deklarują, że rezygnują z jakichkolwiek form regulacji poczęć ($p=0,020$). Pomimo tych różnic wykształcenie nie różnicuje w istotny sposób rezultatów sumarycznych dotyczących respektowania wymogów moralnych przekazywania życia u małżonków. Wyniki zostały zestawione w tabeli 28.

Tabela 28. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a wykształcenie respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
kieruję się własnym sumieniem	P/Z	4,42	0,72	5,0	0,08	0,844	0,656
	Ś	4,49	0,81	5,0			
	WH	4,44	0,73	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	P/Z	3,74	1,27	4,0	0,30	1,883	0,390
	Ś	3,83	1,14	4,0			
	WH	4,04	1,03	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	P/Z	4,03	1,01	4,0	0,10	0,179	0,914
	Ś	4,13	0,95	4,0			
	WH	4,08	1,07	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	P/Z	3,12	1,62	3,5	0,51	3,835	0,147
	Ś	2,90	1,40	3,0			
	WH	2,61	1,49	3,0			
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	P/Z	3,03	2,27	5,0	0,63	1,105	0,576
	Ś	3,65	1,77	5,0			
	WH	3,56	1,84	5,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	P/Z	4,18	1,15	5,0	0,36	4,028	0,133
	Ś	4,10	0,86	4,0			
	WH	3,82	1,19	4,0			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	P/Z	3,94	1,19	4,0	0,20	0,399	0,819
	Ś	4,14	0,93	4,0			
	WH	4,09	0,98	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	P/Z	1,21	1,75	0,5	0,56	2,404	0,301
	Ś	1,69	1,72	1,0			
	WH	1,77	1,80	1,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	P/Z	4,14	1,60	5,0	0,22	3,826	0,148
	Ś	4,01	1,46	5,0			
	WH	3,92	1,37	4,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	P/Z	3,67	1,25	4,0	0,48	2,040	0,361
	Ś	3,19	1,62	4,0			
	WH	3,21	1,63	4,0			
jestem posłuszną/posłusznym nauczaniu Kościoła	P/Z	4,23	0,76	4,0	0,68	10,094	0,006
	Ś	3,89	0,96	4,0			
	WH	3,55	1,14	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	P/Z	3,24	1,73	3,5	0,71	7,858	0,020
	Ś	3,27	1,54	4,0			
	WH	2,56	1,72	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	P/Z	3,42	1,93	4,0	0,19	1,510	0,470
	Ś	3,31	1,66	4,0			
	WH	3,23	1,66	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	P/Z	4,74	0,50	5,0	0,13	1,284	0,526
	Ś	4,72	0,66	5,0			
	WH	4,61	0,79	5,0			

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	P/Z	4,43	1,05	5,0	0,18	0,902	0,637
	Ś	4,45	0,84	5,0			
	WH	4,27	1,08	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	P/Z	3,77	1,24	4,0	0,25	0,815	0,665
	Ś	4,03	0,99	4,0			
	WH	4,01	1,07	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	P/Z	4,80	0,40	5,0	0,13	2,862	0,239
	Ś	4,85	0,42	5,0			
	WH	4,71	0,58	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	P/Z	3,82	1,36	4,0	1,46	16,682	<0,001
	Ś	2,93	1,90	4,0			
	WH	2,36	1,71	3,0			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	P/Z	3,82	1,29	4,0	0,46	2,720	0,257
	Ś	3,36	1,51	4,0			
	WH	3,55	1,24	4,0			
czuję się odpowiedzialna/ odpowiedzialny wobec Boga	P/Z	4,56	0,60	5,0	0,36	3,058	0,217
	Ś	4,46	0,61	5,0			
	WH	4,20	1,02	4,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	P/Z	4,23	0,76	4,0	0,16	0,294	0,863
	Ś	4,17	0,78	4,0			
	WH	4,06	1,01	4,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	7,71	1,30	7,7	0,24	1,210	0,546
	Ś	7,62	0,96	7,8			
	WH	7,47	1,04	7,5			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, Ś – średnie.

Zmienna stosunku do wiary istotnie różnicuje większość wyników badań dotyczących respektowania przez małżonków wymogów moralnych przekazywania życia. Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostali badani stwierdzają, że są posłuszni nauczaniu Kościoła ($p < 0,001$), uważają, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków ($p < 0,001$), czują się odpowiedzialni wobec Boga ($p < 0,001$), odrzucają możliwość sztucznego zapłodnienia ($p < 0,001$), uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia ($p < 0,001$), starają się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie ($p < 0,001$), nie są zwolennikami zapłodnienia *in vitro* ($p < 0,001$), stosują metody naturalnego planowania rodziny ($p < 0,001$), spełniają wymagania moralne dotyczące prokreacji ($p = 0,009$), rezygnują z jakichkolwiek form regulacji poczęć ($p = 0,010$) oraz kierują się własnym sumieniem ($p = 0,039$). Wyniki te powodują istotne statystycznie, silne zróżnicowanie wyników sumarycznych ($p < 0,001$), co oznacza, że osoby głęboko wierzące i praktykujące częściej niż pozostali respondenci deklarują przestrzeganie wymogów moralnych prokreacji. Wyniki prezentuje tabela 29.

Tabela 29. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a stosunek respondentów do wiary

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
kieruję się własnym sumieniem	GWiP	4,55	0,65	5,0	0,29	2,066	0,039
	WSP/SW/OR	4,25	0,95	4,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	GWiP	4,02	0,95	4,0	0,41	1,514	0,130
	WSP/SW/OR	3,61	1,41	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	GWiP	4,18	0,89	4,0	0,28	1,223	0,222
	WSP/SW/OR	3,90	1,21	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	GWiP	2,91	1,48	3,0	0,30	1,381	0,167
	WSP/SW/OR	2,62	1,48	3,0			
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	GWiP	3,94	1,73	5,0	1,42	5,121	<0,001
	WSP/SW/OR	2,52	1,92	3,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	GWiP	4,19	0,97	4,0	0,64	4,122	<0,001
	WSP/SW/OR	3,55	1,13	4,0			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	GWiP	4,09	0,96	4,0	0,00	-0,328	0,743
	WSP/SW/OR	4,09	1,09	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	GWiP	1,30	1,62	1,0	1,14	-3,981	<0,001
	WSP/SW/OR	2,44	1,85	3,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	GWiP	4,41	1,08	5,0	1,38	6,529	<0,001
	WSP/SW/OR	3,03	1,72	4,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	GWiP	3,35	1,49	4,0	0,24	0,620	0,535
	WSP/SW/OR	3,12	1,73	4,0			
jestem posłuszna/posłuszny nauczaniu Kościoła	GWiP	4,18	0,77	4,0	1,18	7,456	<0,001
	WSP/SW/OR	3,00	1,09	3,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	GWiP	3,18	1,63	4,0	0,67	2,592	0,010
	WSP/SW/OR	2,51	1,72	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	GWiP	3,60	1,57	4,0	0,99	3,648	<0,001
	WSP/SW/OR	2,61	1,83	3,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	GWiP	4,70	0,74	5,0	0,07	1,529	0,126
	WSP/SW/OR	4,63	0,58	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	GWiP	4,39	0,97	5,0	0,04	0,333	0,739
	WSP/SW/OR	4,34	1,01	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	GWiP	4,12	0,97	4,0	0,47	2,595	0,009
	WSP/SW/OR	3,65	1,21	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	GWiP	4,89	0,33	5,0	0,36	4,632	<0,001
	WSP/SW/OR	4,53	0,68	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	GWiP	2,80	1,81	3,0	0,18	-0,619	0,536
	WSP/SW/OR	2,98	1,81	3,5			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	GWiP	3,41	1,44	4,0	0,37	-1,546	0,122
	WSP/SW/OR	3,78	1,19	4,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	GWiP	4,59	0,60	5,0	0,73	5,607	<0,001
	WSP/SW/OR	3,86	0,99	4,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	GWiP	4,16	0,91	4,0	0,08	1,050	0,294
	WSP/SW/OR	4,08	0,79	4,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	7,87	0,96	8,0	0,99	6,361	<0,001
	WSP/SW/OR	6,88	0,94	6,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Obliczenia wykazały, że zmienna rodziny pochodzenia różnicuje niektóre rezultaty porównań dotyczące respektowania wymogów moralnych przekazywania życia. Respondenci wywodzący się z rodzin pełnych częściej niż ci z rodzin niepełnych myślą o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom ($p=0,010$), uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia ($p=0,016$) oraz stosują metody naturalnego planowania rodziny ($p=0,019$). Pomimo tych różnic porównanie sumaryczne nie wykazało różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że respektowanie wymogów moralnych przekazywania życia zasadniczo nie zależy od rodziny pochodzenia respondentów. Zestawienie wyników zawiera tabela 30.

Tabela 30. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a rodzina pochodzenia respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	P
kieruję się własnym sumieniem	Pełna	4,45	0,77	5,0	0,10	-0,376	0,707
	Niepełna	4,55	0,67	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	Pełna	3,93	1,13	4,0	0,08	0,812	0,417
	Niepełna	3,84	1,04	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	Pełna	4,13	1,01	4,0	0,23	1,488	0,137
	Niepełna	3,89	0,97	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	Pełna	2,90	1,46	3,0	1,00	2,564	0,010
	Niepełna	1,90	1,45	2,5			
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	Pełna	3,53	1,89	5,0	0,08	0,076	0,939
	Niepełna	3,45	2,06	5,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	Pełna	3,99	1,07	4,0	0,16	-0,445	0,656
	Niepełna	4,15	0,96	4,0			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	Pełna	4,11	0,97	4,0	0,32	0,810	0,418
	Niepełna	3,79	1,24	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	Pełna	1,63	1,77	1,0	0,18	0,203	0,839
	Niepełna	1,45	1,77	1,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	Pełna	4,07	1,37	5,0	0,62	1,082	0,279
	Niepełna	3,45	1,91	4,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	Pełna	3,28	1,58	4,0	0,38	0,600	0,548
	Niepełna	2,90	1,73	3,0			
jestem posłuszną/posłuszny nauczaniu Kościoła	Pełna	3,89	0,94	4,0	0,64	1,722	0,085
	Niepełna	3,25	1,51	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	Pełna	3,00	1,67	3,0	0,44	1,086	0,277
	Niepełna	2,56	1,67	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	Pełna	3,40	1,66	4,0	1,18	2,343	0,019
	Niepełna	2,21	1,91	3,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	Pełna	4,66	0,72	5,0	0,24	-1,509	0,131
	Niepełna	4,90	0,30	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	Pełna	4,40	0,93	5,0	0,07	-0,392	0,695
	Niepełna	4,33	1,29	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	Pełna	4,02	1,01	4,0	0,46	1,130	0,259
	Niepełna	3,56	1,42	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	Pełna	4,82	0,41	5,0	0,37	2,412	0,016
	Niepełna	4,45	0,86	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	Pełna	2,87	1,81	3,0	0,03	-0,004	0,996
	Niepełna	2,90	1,81	4,0			

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	P
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	Pełna	3,47	1,39	4,0	0,53	-1,862	0,063
	Niepełna	4,00	1,00	4,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	Pełna	4,40	0,81	5,0	0,05	0,648	0,517
	Niepełna	4,35	0,73	4,5			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	Pełna	4,12	0,85	4,0	0,12	-0,545	0,586
	Niepełna	4,00	1,26	4,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	7,61	1,04	7,6	0,36	1,184	0,237
	Niepełna	7,25	1,17	7,2			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Zmienna niezależna liczby rodzeństwa respondentów także różnicuje wyniki badań. Małżonkowie posiadający dwoje i więcej rodzeństwa częściej niż nieposiadający lub mający jednego brata lub siostrę uważają, że dziecko powinno się poczyć z naturalnego współżycia małżonków ($p=0,002$), nie stać ich na więcej dzieci ($p=0,013$), zależy im na życiu w czystości małżeńskiej ($p=0,018$) oraz że są posłuszni nauczaniu Kościoła ($p=0,032$). Natomiast respondenci nieposiadający rodzeństwa lub mający jednego brata lub siostrę częściej niż pozostali badani stwierdzają, że są zwolennikami zapłodnienia *in vitro* ($p=0,005$). Sumaryczne porównanie wyników wykazało, że zmienna liczby rodzeństwa istotnie różnicuje respektowanie przez respondentów wymogów moralnych przekazywania życia. Małżonkowie posiadający dwoje i więcej rodzeństwa częściej przestrzegają tychże wymogów. Wyniki przedstawia tabela 31.

Tabela 31. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a liczba rodzeństwa respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
kieruję się własnym sumieniem	Brak/Jedno	4,27	0,91	5,0	0,26	2,375	0,305
	Dwoje	4,53	0,79	5,0			
	Troje i więcej	4,51	0,63	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	Brak/Jedno	3,86	1,10	4,0	0,11	0,297	0,862
	Dwoje	3,97	1,07	4,0			
	Troje i więcej	3,87	1,19	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	Brak/Jedno	4,09	0,86	4,0	0,10	0,355	0,837
	Dwoje	4,04	1,13	4,0			
	Troje i więcej	4,15	0,96	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	Brak/Jedno	2,98	1,44	3,0	0,24	1,067	0,587
	Dwoje	2,73	1,37	3,0			
	Troje i więcej	2,80	1,60	3,0			
odrzućam możliwość sztucznego zapłodnienia	Brak/Jedno	3,36	1,93	4,0	0,22	0,651	0,722
	Dwoje	3,59	1,82	5,0			
	Troje i więcej	3,54	1,96	5,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	Brak/Jedno	3,71	1,17	4,0	0,41	4,458	0,108
	Dwoje	4,04	1,08	4,0			
	Troje i więcej	4,12	0,96	4,0			

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
dążę do tego, żeby każde moje współzycie małżeńskie było wyrazem miłości	Brak/Jedno	4,05	1,01	4,0	0,07	0,531	0,767
	Dwoje	4,11	1,08	4,0			
	Troje i więcej	4,07	0,93	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	Brak/Jedno	2,16	1,82	3,0	1,01	10,760	0,005
	Dwoje	1,87	1,85	1,0			
	Troje i więcej	1,15	1,54	0,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współzycia małżonków	Brak/Jedno	3,64	1,51	4,0	0,69	12,080	0,002
	Dwoje	3,83	1,58	4,0			
	Troje i więcej	4,33	1,21	5,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	Brak/Jedno	3,02	1,88	4,0	0,32	0,284	0,867
	Dwoje	3,34	1,49	4,0			
	Troje i więcej	3,33	1,48	4,0			
jestem posłuszną/posłuszny nauczaniu Kościoła	Brak/Jedno	3,40	1,22	4,0	0,56	6,912	0,032
	Dwoje	3,90	0,92	4,0			
	Troje i więcej	3,96	0,96	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	Brak/Jedno	2,48	1,67	3,0	0,74	5,739	0,057
	Dwoje	3,22	1,66	4,0			
	Troje i więcej	3,03	1,66	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	Brak/Jedno	2,89	1,76	3,5	0,53	3,330	0,189
	Dwoje	3,37	1,71	4,0			
	Troje i więcej	3,42	1,69	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	Brak/Jedno	4,51	0,90	5,0	0,29	3,874	0,144
	Dwoje	4,80	0,40	5,0			
	Troje i więcej	4,67	0,75	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	Brak/Jedno	4,02	1,17	4,0	0,49	8,056	0,018
	Dwoje	4,51	0,91	5,0			
	Troje i więcej	4,45	0,89	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	Brak/Jedno	3,98	0,82	4,0	0,22	0,818	0,664
	Dwoje	4,09	0,93	4,0			
	Troje i więcej	3,88	1,27	4,0			
uznaje godność osobową dziecka od chwili poczęcia	Brak/Jedno	4,63	0,65	5,0	0,21	5,326	0,070
	Dwoje	4,84	0,41	5,0			
	Troje i więcej	4,83	0,44	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	Brak/Jedno	2,30	1,85	3,0	0,95	8,685	0,013
	Dwoje	2,72	1,77	3,0			
	Troje i więcej	3,25	1,74	4,0			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	Brak/Jedno	3,26	1,37	4,0	0,46	3,756	0,153
	Dwoje	3,42	1,48	4,0			
	Troje i więcej	3,71	1,28	4,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	Brak/Jedno	4,15	1,09	4,0	0,33	2,182	0,336
	Dwoje	4,47	0,69	5,0			
	Troje i więcej	4,42	0,69	5,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	Brak/Jedno	4,19	0,69	4,0	0,14	0,028	0,986
	Dwoje	4,04	1,07	4,0			
	Troje i więcej	4,16	0,81	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	7,19	1,06	7,3	0,54	6,782	0,034
	Dwoje	7,64	0,90	7,6			
	Troje i więcej	7,72	1,13	7,9			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Podobnie jak we wcześniej badanych kwestiach, tak również i w zakresie respektowania wymogów moralnych przekazywania życia zmienna stosowania antykoncepcji znacząco różnicuje wyniki badań. Respondenci niestosujący antykoncepcji częściej niż stosujący i niechący odpowiadać stwierdzają, że stosują metody naturalnego planowania rodziny ($p < 0,001$), znają i szanują rytmy biologiczne płodności kobiety ($p < 0,001$), starają się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie ($p < 0,001$), są posłuszni nauczaniu Kościoła ($p = 0,001$), czują się odpowiedzialni wobec Boga, ($p = 0,001$), rezygnują z jakichkolwiek form regulacji poczęć ($p = 0,001$), deklarują, że kierują się własnym sumieniem ($p = 0,007$) oraz odrzucają możliwość sztucznego zapłodnienia ($p = 0,026$).

Jednocześnie zarówno małżonkowie niestosujący antykoncepcji, jak i niechący odpowiadać częściej niż stosujący ją uważają, że spełniają wymagania moralne dotyczące prokreacji ($p < 0,001$), zależy im na życiu w czystości małżeńskiej ($p < 0,001$), dążą do tego, żeby każde ich współżycie małżeńskie było wyrazem miłości ($p = 0,001$), kierują się odpowiedzialnością za współmałżonka ($p = 0,001$), uważają, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków ($p = 0,002$) oraz że kierują się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko ($p = 0,009$). Natomiast małżonkowie deklarujący stosowanie antykoncepcji oraz niechący odpowiadać częściej niż niestosujący antykoncepcji uważają, że w przekazywaniu życia uwzględniają warunki społeczne i ekonomiczne swojej rodziny ($p = 0,004$). W przypadku tej zmiennej stwierdzono także istotne zróżnicowanie wyników sumarycznych. Małżonkowie niestosujący antykoncepcji istotnie częściej niż pozostali badani przestrzegają wymogów moralnych przekazywania życia. Wyniki zawiera tabela 32.

Tabela 32. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
kieruję się własnym sumieniem	Nie	4,62	0,58	5,0	0,39	10,035	0,007
	Tak	4,23	0,82	4,0			
	Nie chcę odp.	4,42	0,93	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	Nie	4,37	0,76	5,0	1,19	39,034	<0,001
	Tak	3,17	1,30	3,0			
	Nie chcę odp.	3,89	1,03	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	Nie	4,27	0,96	4,0	0,50	14,155	0,001
	Tak	3,76	1,01	4,0			
	Nie chcę odp.	4,20	0,99	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	Nie	2,98	1,47	3,0	0,54	5,665	0,059
	Tak	2,44	1,48	3,0			
	Nie chcę odp.	2,96	1,46	3,0			
odrzucam możliwość sztucznego zapłodnienia	Nie	3,89	1,75	5,0	0,74	7,326	0,026
	Tak	3,17	1,97	4,0			
	Nie chcę odp.	3,16	1,99	4,0			
	Nie	4,36	0,73	4,0	0,90	26,342	<0,001

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	Tak	3,46	1,15	4,0			
	Nie chcę odp.	3,93	1,24	4,0			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	Nie	4,27	0,95	4,0	0,55	14,907	0,001
	Tak	3,71	1,01	4,0			
	Nie chcę odp.	4,20	0,97	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	Nie	1,55	1,80	1,0	0,64	3,989	0,136
	Tak	1,43	1,61	1,0			
	Nie chcę odp.	2,07	1,83	1,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	Nie	4,33	1,21	5,0	0,86	12,280	0,002
	Tak	3,86	1,36	4,0			
	Nie chcę odp.	3,47	1,81	4,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	Nie	3,27	1,62	4,0	0,33	2,145	0,342
	Tak	3,12	1,50	3,0			
	Nie chcę odp.	3,44	1,61	4,0			
jestem posłuszną/posłuszny nauczaniu Kościoła	Nie	4,19	0,86	4,0	0,72	28,251	0,001
	Tak	3,47	0,95	4,0			
	Nie chcę odp.	3,49	1,19	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	Nie	3,39	1,58	4,0	1,02	14,422	0,001
	Tak	2,37	1,61	3,0			
	Nie chcę odp.	2,90	1,74	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	Nie	3,95	1,42	4,0	1,76	41,767	<0,001
	Tak	2,19	1,74	3,0			
	Nie chcę odp.	3,33	1,54	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	Nie	4,79	0,48	5,0	0,32	9,494	0,009
	Tak	4,47	0,82	5,0			
	Nie chcę odp.	4,71	0,83	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	Nie	4,64	0,63	5,0	0,84	23,648	<0,001
	Tak	3,80	1,34	4,0			
	Nie chcę odp.	4,62	0,62	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	Nie	4,35	0,73	4,0	1,11	34,516	<0,001
	Tak	3,24	1,28	3,0			
	Nie chcę odp.	4,22	0,81	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	Nie	4,83	0,47	5,0	0,10	3,241	0,198
	Tak	4,73	0,48	5,0			
	Nie chcę odp.	4,76	0,53	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	Nie	2,62	1,85	3,0	0,74	4,857	0,088
	Tak	2,88	1,76	3,0			
	Nie chcę odp.	3,37	1,69	4,0			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	Nie	3,16	1,54	4,0	0,84	11,009	0,004
	Tak	3,72	1,17	4,0			
	Nie chcę odp.	4,00	1,04	4,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	Nie	4,58	0,72	5,0	0,42	14,698	0,001
	Tak	4,21	0,83	4,0			
	Nie chcę odp.	4,16	0,83	4,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	Nie	4,18	0,85	4,0	0,11	1,022	0,600
	Tak	4,07	0,84	4,0			
	Nie chcę odp.	4,10	1,02	4,0			
Wynik sumaryczny	Nie	8,04	0,91	8,1	1,08	39,343	<0,001
	Tak	6,96	0,94	7,0			
	Nie chcę odp.	7,39	1,03	7,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Zwieńczając obliczenia dotyczące respektowania wymogów moralnych przekazywania życia przez małżonków, zbadano korelacje uzyskanych wyników z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie swoich kompetencji rodzicielskich. Nie stwierdzono jednak występowania korelacji istotnych statystycznie zarówno na poziomie wyników szczegółowych, jak też sumarycznych. Oznacza to, że deklarowany czas przeznaczany przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich nie oddziałuje na przestrzeganie przez nich wymogów moralnych przekazywania życia ani też odwrotnie. Wyniki przedstawia tabela 33.

Tabela 33. Korelacje pomiędzy respektowaniem wymogów moralnych rodzicielstwa a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa:	Liczebność N	R	t(N-2)	p
kieruję się własnym sumieniem	183	-0,014	-0,187	0,852
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	182	0,047	0,636	0,525
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	181	0,100	1,345	0,180
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	184	0,094	1,272	0,205
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	184	0,109	1,486	0,139
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	181	0,003	0,046	0,963
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	180	0,141	1,905	0,058
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	184	-0,103	-1,403	0,162
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	187	0,066	0,906	0,366
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	186	-0,005	-0,062	0,951
jestem posłuszną/posłuszny nauczaniu Kościoła	184	-0,011	-0,148	0,883
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	173	0,029	0,379	0,705
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	182	0,013	0,176	0,860
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	184	-0,109	-1,474	0,142
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	181	0,091	1,225	0,222
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	167	0,023	0,302	0,763
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	184	-0,023	-0,305	0,761
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	178	-0,005	-0,065	0,948
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	183	0,029	0,388	0,698
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	182	0,035	0,465	0,642
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	184	0,102	1,377	0,170
Wynik sumaryczny	180	0,117	1,571	0,118

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

Znajomość rytmów płodności kobiety oraz stosowanie metod naturalnego planowania rodziny (NPR) jest jednym z ważnych wymogów moralnych przekazywania życia, pozwalającym zachować nierozdzielność podwójnego znaczenia aktu małżeńskiego oraz gotowość rodzicielską⁵⁰⁵. W rzeczywistości stosowanie metod NPR spotyka się z różnymi ocenami katolickich małżonków. Z tego powodu respondentów zapytano, na ile podzielają oni przekonania dotyczące stosowania metod NPR. Wyniki zestawione w tabeli 34. dowodzą, że ponad połowa badanych małżonków stwierdza, iż w pełni (całkowicie) zgadza się, że stosowanie metod NPR jest nieszkodliwe dla zdrowia (56,9%). Natomiast około jedna trzecia respondentów w pełni zgadza się, że stosowanie tychże metod pomaga zachować czystość małżeńską (31,8%), pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności (30,5%) oraz sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia (28,1%). Co piąty respondent w pełni zgadza się, że stosowanie metod NPR wzmacnia wierność małżeńską (22,2%) oraz zwiększa zaangażowanie współmałżonka (20,2%), a tylko kilkanaście procent badanych w pełni zgadza się, że ma ono wysoką skuteczność (17,3%), poprawia relacje w małżeństwie (15,1%), posiada solidne podstawy naukowe (14,9%), daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych (14,9%), pomaga panować nad sobą (13,8%), a także daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym (12,2%) oraz pomaga parom z problemem niepłodności (11,6%).

Jednocześnie spory odsetek badanych z dość silnym przekonaniem wyraża opinie sceptyczne. 60,1% respondentów co najmniej w dużym stopniu uważa, że nie pozwala ono na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp., 56,2% badanych zgadza się, że stosowanie metod NPR jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety, 32,5% podziela przekonanie, że stosowanie tychże metod nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym (zob. tabela 34).

Tabela 34. Liczbowy i procentowy rozkład oceny stosowania metod naturalnego planowania rodziny przez respondentów

Ocena stosowania metod NPR	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	9	4,6	7	3,6	10	5,1	35	17,8	76	38,6	60	30,5	3,74	1,29	4,0

⁵⁰⁵ Por. LdR 12; Wojtyła. *Miłość i odpowiedzialność* s. 293.

Ocena stosowania metod NPR	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	6	3,1	9	4,7	13	6,7	49	25,4	68	35,2	48	24,9	3,60	1,24	4,0
jest nieszkodliwe dla zdrowia	14	7,2	1	0,5	7	3,6	11	5,6	51	26,2	111	56,9	4,14	1,39	5,0
ma wysoką skuteczność	19	9,7	16	8,2	23	11,7	48	24,5	56	28,6	34	17,3	3,06	1,51	3,0
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	22	11,3	12	6,2	21	10,8	56	28,7	55	28,2	29	14,9	3,01	1,50	3,0
pomaga panować nad sobą	11	5,6	10	5,1	11	5,6	63	32,1	74	37,8	27	13,8	3,33	1,26	4,0
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	9	4,6	7	3,6	9	4,6	35	17,9	81	41,3	55	28,1	3,72	1,27	4,0
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	30	15,7	12	6,3	27	14,1	60	31,4	37	19,4	25	13,1	2,72	1,56	3,0
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	9	4,7	10	5,2	12	6,2	58	30,1	65	33,7	39	20,2	3,44	1,28	4,0
wzmacnia wierność małżeńską	18	9,5	5	2,6	16	8,5	40	21,2	68	36,0	42	22,2	3,38	1,47	4,0
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	11	5,7	11	5,7	17	8,8	46	23,7	59	30,4	50	25,8	3,45	1,40	4,0
poprawia relacje w małżeństwie	19	9,9	12	6,3	15	7,8	61	31,8	56	29,2	29	15,1	3,09	1,45	3,0
pomaga parom z problemem niepłodności	23	12,2	16	8,5	19	10,1	51	27,0	58	30,7	22	11,6	2,90	1,52	3,0
posiada solidne podstawy naukowe	14	7,4	13	6,9	19	10,1	63	33,5	51	27,1	28	14,9	3,11	1,38	3,0
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	27	15,0	14	7,8	22	12,2	44	24,4	51	28,3	22	12,2	2,80	1,59	3,0
pomaga zachować czystość małżeńską	20	10,4	7	3,6	15	7,8	29	15,1	60	31,3	61	31,8	3,48	1,58	4,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

W obliczeniach szczegółowych najpierw uwzględniono oddziaływanie zmiennej płci na uzyskane wyniki badań małżonków. Różnica istotna statystycznie wystąpiła tylko w przypadku jednego z twierdzeń. Mężczyźni częściej niż kobiety stwierdzają, że stosowanie metod NPR sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia ($p=0,031$). Porównanie sumaryczne wszystkich wyników dotyczących respektowania wymogów moralnych przez mężczyzn i kobiety nie dowiodło różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że mężczyźni i kobiety w podobny sposób przestrzegają stosowanie metod naturalnego planowania rodziny. Wyniki prezentuje tabela 35.

Tabela 35. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a płeć respondentów

Ocena stosowania metod NPR	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	K	3,71	1,29	4,0	0,04	0,202	0,840
	M	3,67	1,34	4,0			

Ocena stosowania metod NPR	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	K	3,59	1,23	4,0	0,25	1,205	0,228
	M	3,33	1,21	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	K	4,12	1,40	5,0	0,00	0,934	0,350
	M	4,13	1,05	4,0			
ma wysoką skuteczność	K	3,06	1,51	3,0	0,23	-0,692	0,489
	M	3,29	1,43	3,5			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	K	2,98	1,50	3,0	0,14	-0,706	0,480
	M	3,13	1,64	4,0			
pomaga panować nad sobą	K	3,32	1,27	4,0	0,24	-0,945	0,345
	M	3,56	0,94	4,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	K	3,70	1,28	4,0	0,51	-2,163	0,031
	M	4,21	0,91	4,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	K	2,73	1,55	3,0	0,41	0,914	0,361
	M	2,32	1,80	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	K	3,45	1,27	4,0	0,07	-0,116	0,907
	M	3,52	1,02	4,0			
wzmacnia wierność małżeńską	K	3,39	1,48	4,0	0,21	-0,524	0,601
	M	3,60	1,20	4,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	K	3,44	1,40	4,0	0,12	-0,077	0,938
	M	3,56	1,06	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	K	3,12	1,45	3,0	0,08	0,224	0,822
	M	3,04	1,43	3,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	K	2,89	1,51	3,0	0,03	-0,049	0,961
	M	2,92	1,52	3,0			
posiada solidne podstawy naukowe	K	3,10	1,38	3,0	0,06	-0,107	0,915
	M	3,16	1,22	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	K	2,83	1,58	3,0	0,09	-0,145	0,885
	M	2,92	1,35	3,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	K	3,51	1,59	4,0	0,05	0,296	0,768
	M	3,56	1,27	4,0			
Wynik sumaryczny	K	6,39	1,98	6,5	-0,23	-0,387	0,699
	M	6,62	1,31	6,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Znacznie wyraźniejsze zróżnicowanie wyników powoduje zmienna wieku respondentów. Małżonkowie w wieku powyżej 45 lat istotnie częściej niż pozostali badani stwierdzają, że stosowanie metod NPR pomaga zachować czystość małżeńską ($p=0,001$), pomaga panować nad sobą ($p=0,002$), ma wysoką skuteczność ($p=0,004$), wzmacnia wierność małżeńską ($p=0,009$), daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym ($p=0,018$) oraz poprawia relacje w małżeństwie ($p=0,022$). Jednocześnie respondenci w wieku poniżej 35 lat oraz powyżej 45 lat częściej niż grupa badanych w wieku 36-45 lat stwierdzają, że stosowanie metod NPR pomaga parom z problemem niepłodności ($p=0,018$), posiada solidne podstawy naukowe ($p=0,024$) oraz jest nieszkodliwe dla zdrowia ($p=0,044$). Przedstawione różnice powodują istotne zróżnicowanie wyników sumarycznych. Małżonkowie w wieku powyżej 45 lat częściej niż badani w wieku poniżej 35 lat i jeszcze

częściej niż osoby z grupy 36-45 lat doceniają walory stosowania metod NPR. Wyniki przedstawia tabela 36.

Tabela 36. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a wiek respondentów

Ocena stosowania metod NPR	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	Poniżej 35 lat	3,74	1,44	4,0	0,34	0,992	0,609
	36-45 lat	3,56	1,46	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,91	0,96	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	Poniżej 35 lat	3,71	1,18	4,0	0,16	0,391	0,822
	36-45 lat	3,55	1,32	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,58	1,15	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	Poniżej 35 lat	4,53	1,09	5,0	0,53	6,242	0,044
	36-45 lat	4,00	1,41	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,11	1,47	5,0			
ma wysoką skuteczność	Poniżej 35 lat	3,09	1,48	3,5	0,77	11,254	0,004
	36-45 lat	2,70	1,54	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,47	1,38	4,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	Poniżej 35 lat	3,32	1,41	4,0	0,56	4,839	0,089
	36-45 lat	2,76	1,49	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,14	1,52	3,0			
pomaga panować nad sobą	Poniżej 35 lat	3,30	1,31	4,0	0,65	12,296	0,002
	36-45 lat	3,02	1,34	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,68	1,05	4,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	Poniżej 35 lat	5,776	1,41	4,0	0,40	3,551	0,169
	36-45 lat	3,52	1,38	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,92	1,04	4,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	Poniżej 35 lat	2,82	1,53	3,0	0,15	0,287	0,866
	36-45 lat	2,70	1,58	3,0			
	Powyżej 45 lat	2,67	1,56	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	Poniżej 35 lat	3,44	1,19	3,5	0,44	4,728	0,094
	36-45 lat	3,24	1,38	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,68	1,14	4,0			
wzmacnia wierność małżeńską	Poniżej 35 lat	3,24	1,28	3,0	0,64	9,464	0,009
	36-45 lat	3,10	1,59	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,74	1,34	4,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	Poniżej 35 lat	3,50	1,31	4,0	0,29	1,342	0,511
	36-45 lat	3,56	1,33	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,27	1,49	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	Poniżej 35 lat	3,03	1,34	3,0	0,58	7,644	0,022
	36-45 lat	2,84	1,50	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,42	1,37	4,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	Poniżej 35 lat	3,18	1,38	3,0	0,65	7,995	0,018
	36-45 lat	2,54	1,57	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,19	1,43	4,0			
posiada solidne podstawy naukowe	Poniżej 35 lat	3,33	1,41	4,0	0,62	7,425	0,024
	36-45 lat	2,77	1,44	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,38	1,21	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	Poniżej 35 lat	2,67	1,41	3,0	0,73	8,030	0,018
	36-45 lat	2,50	1,63	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,23	1,50	3,5			

Ocena stosowania metod NPR	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
pomaga zachować czystość małżeńską	Poniżej 35 lat	3,53	1,38	4,0	0,95	14,177	0,001
	36-45 lat	3,02	1,75	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,97	1,33	4,0			
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	6,44	1,76	6,4	1,01	10,470	0,005
	36-45 lat	5,93	1,85	6,0			
	Powyżej 45 lat	6,94	1,91	6,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Wykształcenie respondentów także różnicuje w sposób istotny statystycznie uzyskane wyniki badań. Obliczenia statystyczne wykazały, że małżonkowie z wykształceniem podstawowym i zawodowym częściej niż pozostałe grupy stwierdzają, iż stosowanie metod NPR wzmacnia wierność małżeńską ($p=0,001$), daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym ($p=0,006$), pomaga parom z problemem niepłodności ($p=0,007$), pomaga panować nad sobą ($p=0,015$), ma wysoką skuteczność ($p=0,015$) oraz daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych ($p=0,020$). Zróznicowanie istotne statystycznie stwierdzono także w porównaniu wyników sumarycznych ($p=0,005$). Oznacza to, że małżonkowie z wykształceniem podstawowym i zawodowym zasadniczo częściej niż pozostałe grupy doceniają walory stosowania metod NPR. Zestawienie wyników zawiera tabela 37.

Tabela 37. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a wykształcenie respondentów

Ocena stosowania metod NPR	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	P/Z	3,76	1,14	4,0	0,21	1,020	0,600
	Ś	3,62	1,37	4,0			
	WH	3,83	1,25	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	P/Z	3,55	1,32	4,0	0,15	0,605	0,739
	Ś	3,52	1,26	4,0			
	WH	3,68	1,17	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	P/Z	4,24	1,30	5,0	0,38	2,058	0,357
	Ś	3,93	1,59	5,0			
	WH	4,31	1,17	5,0			
ma wysoką skuteczność	P/Z	3,79	1,09	4,0	0,87	8,346	0,015
	Ś	2,92	1,63	3,0			
	WH	2,94	1,44	3,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	P/Z	3,61	1,35	4,0	0,85	7,810	0,020
	Ś	3,01	1,44	3,0			
	WH	2,75	1,56	3,0			
pomaga panować nad sobą	P/Z	3,59	1,11	4,0	0,60	8,407	0,015
	Ś	3,54	1,13	4,0			
	WH	2,99	1,38	3,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	P/Z	3,91	1,22	4,0	0,42	3,614	0,164
	Ś	3,85	1,13	4,0			
	WH	3,49	1,41	4,0			

Ocena stosowania metod NPR	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	P/Z	3,21	1,67	4,0	0,63	5,036	0,081
	Ś	2,63	1,49	3,0			
	WH	2,58	1,55	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	P/Z	3,64	1,18	4,0	0,49	5,793	0,055
	Ś	3,65	1,12	4,0			
	WH	3,16	1,41	3,0			
wzmacnia wierność małżeńską	P/Z	3,88	1,27	4,0	0,93	13,921	0,001
	Ś	3,59	1,37	4,0			
	WH	2,95	1,54	3,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	P/Z	3,59	1,35	4,0	0,27	0,953	0,621
	Ś	3,49	1,33	4,0			
	WH	3,32	1,48	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	P/Z	3,53	1,24	4,0	0,70	6,373	0,041
	Ś	3,18	1,43	3,0			
	WH	2,83	1,49	3,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	P/Z	3,39	1,28	4,0	0,89	10,008	0,007
	Ś	3,09	1,45	4,0			
	WH	2,51	1,59	3,0			
posiada solidne podstawy naukowe	P/Z	3,58	0,92	4,0	0,70	4,791	0,091
	Ś	3,13	1,39	3,0			
	WH	2,88	1,49	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	P/Z	3,44	1,41	4,0	0,99	10,396	0,006
	Ś	2,91	1,54	3,0			
	WH	2,44	1,58	3,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	P/Z	4,06	1,29	5,0	0,99	12,422	0,002
	Ś	3,63	1,54	4,0			
	WH	3,07	1,66	4,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	7,33	2,24	7,4	1,38	10,468	0,005
	Ś	6,45	1,67	6,6			
	WH	5,95	1,84	6,1			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, Ś – średnie.

Stosunek respondentów do wiary wyraźnie i silnie różnicuje wyniki badań. Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż wierzący słabo praktykujący, słabo wierzący i obojętni religijnie uważają, że stosowanie metod NPR sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia ($p<0,001$), pomaga panować nad sobą ($p<0,001$), pomaga zachować czystość małżeńską ($p<0,001$), wzmacnia wierność małżeńską ($p<0,001$), pomaga parom z problemem niepłodności ($p<0,001$), pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności ($p<0,001$), poprawia relacje w małżeństwie ($p<0,001$) oraz posiada solidne podstawy naukowe ($p=0,001$). Ponadto istotnie częściej uważają oni, że stosowanie metod NPR ma wysoką skuteczność ($p=0,001$), jest nieszkodliwe dla zdrowia ($p=0,006$), daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych ($p=0,018$) oraz daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym ($p=0,026$). Istotne statystycznie zróżnicowanie występuje także na poziomie wyników sumarycznych, co oznacza, że respondenci głęboko

wierzący i praktykujący istotnie częściej niż wierzący słabo praktykujący, słabo wierzący i obojętni religijnie doceniają walory stosowania metod NPR. Wyniki prezentuje tabela 38.

Tabela 38. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a stosunek respondentów do wiary

Ocena stosowania metod NPR	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	GWiP	3,97	1,11	4,0	0,80	3,723	<0,001
	WSP/SW/OR	3,17	1,50	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	GWiP	3,54	1,27	4,0	0,14	-0,636	0,525
	WSP/SW/OR	3,69	1,13	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	GWiP	4,24	1,36	5,0	0,36	2,742	0,006
	WSP/SW/OR	3,88	1,44	4,0			
ma wysoką skuteczność	GWiP	3,29	1,46	4,0	0,73	3,271	0,001
	WSP/SW/OR	2,56	1,50	3,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	GWiP	3,17	1,47	3,0	0,53	2,372	0,018
	WSP/SW/OR	2,64	1,51	3,0			
pomaga panować nad sobą	GWiP	3,60	1,11	4,0	0,88	4,527	<0,001
	WSP/SW/OR	2,71	1,38	3,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	GWiP	4,03	1,01	4,0	1,05	5,053	<0,001
	WSP/SW/OR	2,98	1,51	3,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	GWiP	2,59	1,61	3,0	0,41	-1,555	0,120
	WSP/SW/OR	3,00	1,40	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	GWiP	3,66	1,14	4,0	0,71	3,259	0,001
	WSP/SW/OR	2,95	1,42	3,0			
wzmacnia wierność małżeńską	GWiP	3,68	1,27	4,0	1,00	4,032	<0,001
	WSP/SW/OR	2,67	1,66	3,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	GWiP	3,43	1,38	4,0	0,04	-0,258	0,796
	WSP/SW/OR	3,47	1,44	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	GWiP	3,38	1,27	4,0	0,92	3,680	<0,001
	WSP/SW/OR	2,46	1,62	3,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	GWiP	3,22	1,36	3,0	0,99	3,894	<0,001
	WSP/SW/OR	2,22	1,62	2,5			
posiada solidne podstawy naukowe	GWiP	3,35	1,25	3,0	0,78	3,234	0,001
	WSP/SW/OR	2,58	1,50	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	GWiP	3,01	1,48	3,0	0,62	2,224	0,026
	WSP/SW/OR	2,39	1,70	3,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	GWiP	3,83	1,32	4,0	1,14	4,093	<0,001
	WSP/SW/OR	2,68	1,86	3,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	6,85	1,72	6,9	1,47	4,901	<0,001
	WSP/SW/OR	5,38	1,96	5,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Zmienna niezależna rodziny pochodzenia respondentów także oddziałuje znacząco na wyniki badań. Różnice istotne statystycznie wystąpiły w pięciu przypadkach, a także w porównaniu sumarycznym. Małżonkowie pochodzący z rodzin pełnych częściej niż wychowani w rodzinach niepełnych uważają, że stosowanie metod naturalnego planowania

rodziny pomaga panować nad sobą ($p=0,021$) i zachować czystość małżeńską ($p=0,021$), wzmacnia wierność małżeńską ($p=0,022$), poprawia relacje w małżeństwie ($p=0,032$) oraz pomaga parom z problemem niepłodności ($p=0,045$). Zróźnicowanie wyników sumarycznych na poziomie istotnym statystycznie dowodzi, że małżonkowie wywodzący się z rodzin pełnych istotnie częściej doceniają walory stosowania metod NPR ($p=0,032$). Wyniki zostały przedstawione w tabeli 39.

Tabela 39. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a rodzina pochodzenia respondentów

Ocena stosowania metod NPR	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	Pełna	3,79	1,22	4,0	0,39	0,587	0,557
	Niepełna	3,40	1,80	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	Pełna	3,65	1,17	4,0	0,35	0,799	0,424
	Niepełna	3,30	1,68	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	Pełna	4,09	1,43	5,0	0,49	-1,635	0,102
	Niepełna	4,58	0,88	5,0			
ma wysoką skuteczność	Pełna	3,12	1,49	3,0	0,52	1,223	0,221
	Niepełna	2,60	1,59	3,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	Pełna	3,06	1,46	3,0	0,51	1,283	0,199
	Niepełna	2,55	1,72	3,0			
pomaga panować nad sobą	Pełna	3,41	1,21	4,0	0,73	2,311	0,021
	Niepełna	2,68	1,30	3,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	Pełna	3,78	1,19	4,0	0,38	0,751	0,453
	Niepełna	3,40	1,59	4,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	Pełna	2,71	1,57	3,0	0,29	-0,503	0,615
	Niepełna	3,00	1,34	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	Pełna	3,44	1,28	4,0	0,18	0,037	0,970
	Niepełna	3,26	1,45	4,0			
wzmacnia wierność małżeńską	Pełna	3,46	1,44	4,0	0,87	2,292	0,022
	Niepełna	2,59	1,54	3,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	Pełna	3,46	1,40	4,0	0,11	0,734	0,463
	Niepełna	3,35	1,35	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	Pełna	3,17	1,42	3,0	0,85	2,141	0,032
	Niepełna	2,32	1,59	3,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	Pełna	2,99	1,46	3,0	0,89	2,006	0,045
	Niepełna	2,10	1,73	2,0			
posiada solidne podstawy naukowe	Pełna	3,15	1,34	3,0	0,41	0,802	0,423
	Niepełna	2,74	1,62	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	Pełna	2,89	1,57	3,0	0,84	1,860	0,063
	Niepełna	2,05	1,54	2,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	Pełna	3,57	1,55	4,0	0,89	2,307	0,021
	Niepełna	2,68	1,69	3,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	6,50	1,88	6,6	0,92	2,148	0,032
	Niepełna	5,58	2,02	5,6			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Podobnie zmienna liczby rodzeństwa znacząco różnicuje uzyskane wyniki. Małżonkowie mający dwoje i więcej rodzeństwa częściej niż pozostali badani uważają, że stosowanie metod naturalnego planowania rodziny pomaga panować nad sobą ($p=0,006$) oraz sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia ($p=0,023$). Istotnie statystycznie zróżnicowanie porównania sumarycznego dowodzi, że respondenci posiadający dwoje i więcej rodzeństwa częściej niż nieposiadający oraz mający jednego brata lub siostrę doceniają stosowanie metod naturalnego planowania rodziny. Wyniki prezentuje tabela 40.

Tabela 40. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a liczba rodzeństwa respondentów

Ocena stosowania metod NPR	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	Brak/Jedno	3,95	1,07	4,0	0,35	1,049	0,592
	Dwoje	3,60	1,42	4,0			
	Troje i więcej	3,73	1,27	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	Brak/Jedno	3,89	1,11	4,0	0,45	3,973	0,137
	Dwoje	3,44	1,37	4,0			
	Troje i więcej	3,57	1,15	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	Brak/Jedno	4,07	1,55	5,0	0,12	0,370	0,831
	Dwoje	4,19	1,20	5,0			
	Troje i więcej	4,13	1,46	5,0			
ma wysoką skuteczność	Brak/Jedno	2,61	1,56	3,0	0,62	5,329	0,070
	Dwoje	3,14	1,43	3,0			
	Troje i więcej	3,23	1,52	4,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	Brak/Jedno	2,79	1,56	3,0	0,45	4,339	0,114
	Dwoje	2,87	1,44	3,0			
	Troje i więcej	3,24	1,48	4,0			
pomaga panować nad sobą	Brak/Jedno	2,80	1,42	3,0	0,78	10,384	0,006
	Dwoje	3,37	1,20	3,5			
	Troje i więcej	3,57	1,13	4,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	Brak/Jedno	3,19	1,57	4,0	0,77	7,573	0,023
	Dwoje	3,77	1,16	4,0			
	Troje i więcej	3,95	1,10	4,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	Brak/Jedno	2,84	1,43	3,0	0,23	0,656	0,721
	Dwoje	2,76	1,59	3,0			
	Troje i więcej	2,61	1,60	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	3,28	1,35	4,0	0,21	0,501	0,778
	Dwoje	3,46	1,30	4,0			
	Troje i więcej	3,49	1,22	4,0			
wzmacnia wierność małżeńską	Brak/Jedno	3,00	1,56	3,0	0,56	4,626	0,099
	Dwoje	3,39	1,40	4,0			
	Troje i więcej	3,56	1,43	4,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	Brak/Jedno	3,36	1,61	4,0	0,12	0,011	0,995
	Dwoje	3,46	1,38	4,0			
	Troje i więcej	3,48	1,29	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	Brak/Jedno	2,86	1,57	3,0	0,33	1,653	0,438
	Dwoje	3,13	1,34	3,0			
	Troje i więcej	3,18	1,47	3,5			
pomaga parom z problemem niepłodności	Brak/Jedno	2,58	1,60	3,0	0,48	2,553	0,279

Ocena stosowania metod NPR	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
	Dwoje	3,06	1,35	3,0			
	Troje i więcej	2,95	1,57	3,0			
posiada solidne podstawy naukowe	Brak/Jedno	2,95	1,46	3,0	0,21	0,532	0,766
	Dwoje	3,14	1,30	3,0			
	Troje i więcej	3,16	1,39	3,0	0,49	2,210	0,331
	Brak/Jedno	2,49	1,82	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	Dwoje	2,79	1,37	3,0	0,63	2,649	0,266
	Troje i więcej	2,97	1,59	3,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	Brak/Jedno	3,02	1,87	4,0	0,94	6,973	0,031
	Dwoje	3,57	1,47	4,0			
	Troje i więcej	3,65	1,47	4,0	0,94	6,973	0,031
	Brak/Jedno	5,79	1,78	6,0			
Wynik sumaryczny	Dwoje	6,42	1,70	6,6	0,94	6,973	0,031
	Troje i więcej	6,72	2,07	6,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Wyraźne i nasilone różnicowanie odpowiedzi respondentów wiąże się ze zmienną stosowania przez nich antykoncepcji. Małżonkowie niestosujący antykoncepcji istotnie częściej niż pozostali badani stwierdzają, że stosowanie metod NPR pomaga panować nad sobą ($p < 0,001$), sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia ($p < 0,001$), ma wysoką skuteczność ($p < 0,001$), daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych ($p < 0,001$), poprawia relacje w małżeństwie ($p < 0,001$) oraz posiada solidne podstawy naukowe ($p < 0,001$). Ponadto istotnie częściej uważają oni, że stosowanie metod NPR wzmacnia wierność małżeńską ($p = 0,001$), daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym ($p = 0,002$), pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności ($p = 0,002$), pomaga parom z problemem niepłodności ($p = 0,004$), zwiększa zaangażowanie współmałżonka ($p = 0,004$), pomaga zachować czystość małżeńską ($p = 0,014$) oraz jest nieszkodliwe dla zdrowia ($p = 0,035$). Istotne statystycznie różnicowanie wyników sumarycznych ($p < 0,001$) wskazuje, że respondenci niestosujący antykoncepcji częściej niż pozostali badani doceniają walory stosowania metod NPR. Wyniki zestawia tabela 41.

Tabela 41. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Ocena stosowania metod NPR	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	Nie	4,09	0,96	4,0	0,88	12,254	0,002
	Tak	3,20	1,61	4,0			
	Nie chcę odp.	3,71	1,17	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	Nie	3,63	1,15	4,0	0,29	2,516	0,284
	Tak	3,69	1,31	4,0			
	Nie chcę odp.	3,40	1,29	3,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	Nie	4,35	1,29	5,0	0,52	6,727	0,035

Ocena stosowania metod NPR	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
	Tak	3,83	1,63	5,0			
	Nie chcę odp.	4,11	1,17	4,0			
	Nie	3,47	1,38	4,0			
ma wysoką skuteczność	Tak	2,51	1,57	3,0	0,96	15,981	<0,001
	Nie chcę odp.	2,93	1,45	3,0			
	Nie	3,40	1,38	4,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	Tak	2,43	1,52	3,0	0,97	15,568	<0,001
	Nie chcę odp.	2,95	1,46	3,0			
	Nie	3,74	1,00	4,0			
pomaga panować nad sobą	Tak	2,85	1,38	3,0	0,89	21,544	<0,001
	Nie chcę odp.	3,09	1,29	3,0			
	Nie	4,13	0,94	4,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	Tak	3,24	1,44	4,0	0,89	19,206	<0,001
	Nie chcę odp.	3,48	1,37	4,0			
	Nie	2,52	1,64	3,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	Tak	2,93	1,42	3,0	0,41	1,956	0,376
	Nie chcę odp.	2,84	1,52	3,0			
	Nie	3,72	1,16	4,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	Tak	3,05	1,40	3,0	0,67	10,967	0,004
	Nie chcę odp.	3,34	1,22	3,0			
	Nie	3,77	1,20	4,0			
wzmacnia wierność małżeńską	Tak	2,84	1,49	3,0	0,93	14,924	0,001
	Nie chcę odp.	3,26	1,71	4,0			
	Nie	3,30	1,43	4,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	Tak	3,81	1,16	4,0	0,54	4,755	0,093
	Nie chcę odp.	3,27	1,54	4,0			
	Nie	3,49	1,27	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	Tak	2,58	1,46	3,0	0,92	15,515	<0,001
	Nie chcę odp.	2,93	1,56	3,0			
	Nie	3,28	1,39	4,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	Tak	2,53	1,48	3,0	0,74	11,298	0,004
	Nie chcę odp.	2,61	1,64	3,0			
	Nie	3,50	1,19	4,0			
posiada solidne podstawy naukowe	Tak	2,60	1,39	3,0	0,90	15,305	<0,001
	Nie chcę odp.	2,95	1,48	3,0			
	Nie	3,13	1,54	4,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	Tak	2,23	1,44	3,0	0,89	12,549	0,002
	Nie chcę odp.	2,83	1,66	3,0			
	Nie	3,82	1,36	4,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	Tak	3,12	1,63	4,0	0,70	8,598	0,014
	Nie chcę odp.	3,23	1,83	3,0			
	Nie	7,10	1,76	7,1			
Wynik sumaryczny	Tak	5,57	1,83	5,9	1,53	25,254	<0,001
	Nie chcę odp.	6,05	1,79	6,1			
	Nie						

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Zwieńczając obliczenia dotyczące oceny stosowania metod NPR przez małżonków, skorelowano uzyskane wyniki z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie swoich kompetencji rodzicielskich. Nie stwierdzono jednak występowania korelacji istotnych statystycznie zarówno na poziomie wyników szczegółowych, jak też sumarycznych. Oznacza

to, że deklarowany czas przeznaczony przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich nie oddziałuje na ocenianie przez nich stosowania metod NPR ani też odwrotnie. Wyniki przedstawia tabela 42.

Tabela 42. Korelacje pomiędzy oceną stosowania metod NPR a średnim czasem przeznaczonym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a ocena stosowania metod NPR:	Liczebność N	R	t(N-2)	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	183	-0,010	-0,128	0,898
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników jak choroba, stres itp.	179	0,032	0,432	0,666
jest nieszkodliwe dla zdrowia	182	-0,045	-0,602	0,548
ma wysoką skuteczność	183	0,016	0,218	0,828
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	181	0,080	1,077	0,283
pomaga panować nad sobą	183	0,091	1,235	0,219
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	183	0,008	0,109	0,913
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	178	-0,066	-0,873	0,384
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	180	0,008	0,110	0,912
wzmacnia wierność małżeńską	177	0,024	0,322	0,748
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	180	-0,019	-0,252	0,801
poprawia relacje w małżeństwie	180	0,012	0,154	0,877
pomaga parom z problemem niepłodności	178	0,028	0,374	0,709
posiada solidne podstawy naukowe	176	-0,018	-0,239	0,812
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	169	0,098	1,274	0,205
pomaga zachować czystość małżeńską	180	0,062	0,831	0,407
Wynik sumaryczny	180	0,114	1,527	0,129

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

2. Postawy wobec współczesnych zagrożeń rodzicielstwa

Integralna prokreacja polegająca na przekazaniu życia i wychowaniu dzieci domaga się od małżonków postawy odpowiedzialnego rodzicielstwa. To ostatnie narażone jest na oddziaływanie różnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych. Czasem zagrożenia te nie są wystarczająco dostrzegane i rozpoznawane na czas. Z tego względu respondentów zapytano, jakie zagrożenia dla swojego rodzicielstwa postrzegają i na ile odczytują je jako niebezpieczne. Wyniki zestawione w tabeli 43. informują, że około połowa badanych małżonków w pełni

(całkowicie) zgadza się, że jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa postrzega używanie narkotyków (57,7%), przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych (48,4%), nadużywanie alkoholu (47,7%), przyzwalanie na korzystanie z pornografii (45,9%), unikanie odpowiedzialności za poczęte życie (45,4%) oraz akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży (44,5%). Ponad jedna trzecia respondentów w pełni zgadza się, że jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa postrzega uprawianie hazardu (41,1%), przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich (40,6%), konfliktowe życie w związku małżeńskim (38,4%) oraz nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki (36,6%).

Okolo jedna czwarta respondentów w pełni zgadza się, że jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa postrzega doświadczenie rozbicia swojego małżeństwa (27,4%), brak atmosfery miłości i zaufania w swojej rodzinie (27,2%), doświadczanie syndromu postaborcyjnego (27,2%), poważny kryzys swojego małżeństwa (27,0%) oraz skutki uboczne stosowania antykoncepcji (24,1%). Tylko kilkanaście procent badanych w pełni potwierdza, że zagrożeniem dla ich rodzicielstwa jest nadmierna koncentracja na pracy zawodowej (18,1%), zaniedbania wychowawcze rodziców wobec nich (17,2%), nastawienie na konsumpcję (14,9%), braki wiedzy na temat wychowania dzieci (14,2%), słaby autorytet rodziców w tworzonej rodzinie (12,0%) oraz stosowanie antykoncepcji (11,9%). Ponadto trzeba zauważyć, że znaczący odsetek badanych (od ok. 7% do ponad 37%) w dużym stopniu postrzega zagrożenia dla swojego rodzicielstwa. Pozostałe odsetki respondentów postrzegają je w mniejszym stopniu. Natomiast spory procent (od ok. 10% do ponad 30%) badanych wcale nie postrzega wymienionych zagrożeń jako niebezpiecznych dla swojego rodzicielstwa (zob. tabela 43).

Tabela 43. Liczbowy i procentowy rozkład postrzegania zagrożeń swojego rodzicielstwa przez respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	21	10,8	13	6,7	17	8,7	42	21,5	73	37,4	29	14,9	3,13	1,51	4,0
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	24	12,5	27	14,1	25	13,0	41	21,4	52	27,1	23	12,0	2,72	1,58	3,0
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	28	14,2	23	11,7	35	17,8	39	19,8	44	22,3	28	14,2	2,67	1,61	3,0
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	40	21,4	9	4,8	8	4,3	19	10,2	35	18,7	76	40,6	3,22	1,98	4,0
nadużywanie alkoholu	42	21,3	12	6,1	9	4,6	10	5,1	30	15,2	94	47,7	3,30	2,04	4,0
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	50	25,5	12	6,1	4	2,0	12	6,1	28	14,3	90	45,9	3,15	2,13	4,0
życie w wolnym związku	57	29,1	8	4,1	4	2,0	27	13,8	39	19,9	61	31,1	2,85	2,05	4,0

Zagrożenia rodzicielstwa	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
konfliktowe życie w związku małżeńskim	28	14,7	8	4,2	10	5,3	23	12,1	48	25,3	73	38,4	3,44	1,77	4,0
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	42	21,6	7	3,6	1	0,5	9	4,6	47	24,2	88	45,4	3,42	1,99	4,0
używanie narkotyków	56	28,9	2	1,0	2	1,0	7	3,6	15	7,7	112	57,7	3,34	2,22	5,0
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	51	26,4	15	7,8	24	12,4	41	21,2	39	20,2	23	11,9	2,37	1,76	3,0
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	47	24,5	19	9,9	25	13,0	36	18,8	32	16,7	33	17,2	2,45	1,81	3,0
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	62	32,5	6	3,1	6	3,1	8	4,2	24	12,6	85	44,5	2,95	2,23	4,0
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	47	24,6	10	5,2	13	6,8	16	8,4	53	27,7	52	27,2	2,91	1,96	4,0
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	64	37,0	4	2,3	6	3,5	13	7,5	39	22,5	47	27,2	2,58	2,14	3,0
uprawianie hazardu	59	30,7	4	2,1	5	2,6	10	5,2	35	18,2	79	41,1	3,02	2,17	4,0
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	53	28,3	14	7,5	4	2,1	37	19,8	34	18,2	45	24,1	2,64	1,97	3,0
poważny kryzys mojego małżeństwa	44	23,8	12	6,5	8	4,3	25	13,5	46	24,9	50	27,0	2,90	1,94	4,0
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	55	29,6	3	1,6	3	1,6	12	6,5	23	12,4	90	48,4	3,16	2,19	4,0
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	18	9,6	23	12,2	17	9,0	35	18,6	61	32,4	34	18,1	3,06	1,58	4,0
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	39	21,0	11	5,9	7	3,8	14	7,5	47	25,3	68	36,6	3,20	1,96	4,0
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	64	34,4	7	3,8	5	2,7	14	7,5	45	24,2	51	27,4	2,66	2,12	4,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

Zmienna płci zasadniczo nie różnicuje wyników badań dotyczących postrzegania zagrożeń swojego rodzicielstwa przez małżonków (zob. tabela A 12). W dalszych obliczeniach szczegółowych zbadano wpływ zmiennej wieku respondentów na uzyskane wyniki badań małżonków. Różnica istotna statystycznie wystąpiła tylko w przypadku dwóch twierdzeń. Respondenci w wieku powyżej 45 lat częściej niż badani z pozostałych grup wiekowych postrzegają jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa stosowanie antykoncepcji ($p=0,001$) oraz skutki uboczne stosowania antykoncepcji ($p=0,012$). Porównanie sumaryczne wszystkich wyników dotyczących postrzegania przez małżonków w różnym wieku zagrożeń dla swojego rodzicielstwa nie potwierdziło występowania różnicy istotnej statystycznie. Oznacza to, że wiek badanych zasadniczo nie różnicuje postrzegania tychże zagrożeń. Wyniki prezentuje tabela 44.

Tabela 44. Postrzeżenie zagrożeń swojego rodzicielstwa a wiek respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	Poniżej 35 lat	3,29	1,32	4,0	0,51	5,531	0,063
	36-45 lat	2,84	1,59	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,35	1,46	4,0			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	Poniżej 35 lat	2,48	1,48	3,0	0,36	1,495	0,474
	36-45 lat	2,70	1,54	3,0			
	Powyżej 45 lat	2,84	1,65	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	Poniżej 35 lat	2,61	1,52	3,0	0,54	4,181	0,124
	36-45 lat	2,42	1,69	3,0			
	Powyżej 45 lat	2,96	1,53	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	Poniżej 35 lat	2,76	2,03	3,0	0,61	2,613	0,271
	36-45 lat	3,25	1,97	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,37	1,94	4,0			
nadużywanie alkoholu	Poniżej 35 lat	3,12	2,12	4,0	0,30	0,822	0,663
	36-45 lat	3,25	2,07	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,42	1,97	5,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	Poniżej 35 lat	2,88	2,17	4,0	0,38	1,117	0,572
	36-45 lat	3,26	2,10	4,5			
	Powyżej 45 lat	3,14	2,14	4,0			
życie w wolnym związku	Poniżej 35 lat	2,41	2,03	3,0	0,68	3,606	0,165
	36-45 lat	2,80	2,05	3,5			
	Powyżej 45 lat	3,09	2,05	4,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	Poniżej 35 lat	3,15	1,61	3,5	0,49	3,902	0,142
	36-45 lat	3,36	1,85	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,64	1,74	4,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	Poniżej 35 lat	3,00	2,16	4,0	0,65	2,281	0,320
	36-45 lat	3,37	2,05	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,65	1,82	4,0			
używanie narkotyków	Poniżej 35 lat	3,06	2,25	4,0	0,38	1,203	0,548
	36-45 lat	3,33	2,23	5,0			
	Powyżej 45 lat	3,44	2,19	5,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	Poniżej 35 lat	1,71	1,65	2,0	1,19	13,789	0,001
	36-45 lat	2,14	1,72	2,0			
	Powyżej 45 lat	2,90	1,71	3,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	Poniżej 35 lat	2,32	1,62	2,0	0,31	1,644	0,440
	36-45 lat	2,31	1,76	3,0			
	Powyżej 45 lat	2,62	1,92	3,0			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	Poniżej 35 lat	2,88	2,19	4,0	0,41	1,307	0,520
	36-45 lat	2,75	2,30	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,16	2,16	4,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	Poniżej 35 lat	2,68	1,97	3,5	0,56	4,340	0,114
	36-45 lat	2,70	1,99	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,24	1,88	4,0			
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	Poniżej 35 lat	2,18	2,10	2,0	0,80	4,721	0,094
	36-45 lat	2,33	2,13	3,0			
	Powyżej 45 lat	2,99	2,10	4,0			
uprawianie hazardu	Poniżej 35 lat	2,82	2,12	4,0	0,30	0,836	0,658
	36-45 lat	2,98	2,16	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,12	2,20	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	Poniżej 35 lat	2,06	1,84	3,0	1,06	8,799	0,012
	36-45 lat	2,40	1,96	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,12	1,92	4,0			

Zagrożenia rodzicielstwa	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
poważny kryzys mojego małżeństwa	Poniżej 35 lat	2,73	1,96	4,0	0,23	0,324	0,851
	36-45 lat	2,90	1,97	4,0			
	Powyżej 45 lat	2,96	1,90	3,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	Poniżej 35 lat	2,91	2,19	4,0	0,51	1,729	0,421
	36-45 lat	2,99	2,23	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,42	2,11	5,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	Poniżej 35 lat	3,15	1,46	3,5	0,13	0,086	0,958
	36-45 lat	3,01	1,59	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,05	1,61	4,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	Poniżej 35 lat	2,91	1,98	4,0	0,51	1,760	0,415
	36-45 lat	3,09	2,01	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,42	1,87	4,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	Poniżej 35 lat	2,27	1,97	2,0	0,48	1,406	0,495
	36-45 lat	2,69	2,09	4,0			
	Powyżej 45 lat	2,76	2,19	4,0			
palenie tytoniu	Poniżej 35 lat	2,29	2,01	3,0	0,72	2,867	0,239
	36-45 lat	2,80	2,00	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,01	1,98	3,5			
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	5,39	3,06	6,9	0,91	4,426	0,109
	36-45 lat	5,74	3,03	7,0			
	Powyżej 45 lat	6,30	3,10	7,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Podobnie jak w przypadku płci zmienna wykształcenia nie różnicuje w sposób istotny statystycznie wyników badań (zob. tabela A 13), a stosunek do wiary różnicuje tylko dwa wyniki szczegółowe. Małżonkowie deklarujący się jako głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostałe grupy badanych postrzegają jako zagrożenie dla swojego małżeństwa stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych) – $p < 0,001$ oraz przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych ($p = 0,048$). Natomiast porównanie sumaryczne wszystkich wyników dotyczących postrzegania przez małżonków o różnym stosunku do wiary zagrożeń dla swojego rodzicielstwa nie wykazało różnicy istotnej statystycznie. Oznacza to, że stosunek badanych do wiary zasadniczo nie różnicuje postrzegania przez małżonków zagrożeń swojego rodzicielstwa. Wyniki prezentuje tabela 45.

Tabela 45. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a stosunek respondentów do wiary

Zagrożenia rodzicielstwa	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	GWiP	3,22	1,50	4,0	0,32	1,699	0,089
	WSP/SW/OR	2,90	1,52	3,0			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	GWiP	2,76	1,69	3,0	0,14	0,939	0,348
	WSP/SW/OR	2,62	1,30	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	GWiP	2,64	1,68	3,0	0,10	-0,228	0,819
	WSP/SW/OR	2,74	1,47	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	GWiP	3,36	1,97	4,0	0,53	1,757	0,079
	WSP/SW/OR	2,83	1,97	3,0			

Zagrożenia rodzicielstwa	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
nadużywanie alkoholu	GWiP	3,33	2,12	5,0	0,12	0,853	0,394
	WSP/SW/OR	3,21	1,86	4,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	GWiP	3,25	2,17	4,5	0,33	1,046	0,296
	WSP/SW/OR	2,91	2,01	4,0			
życie w wolnym związku	GWiP	3,00	2,08	4,0	0,52	1,871	0,061
	WSP/SW/OR	2,48	1,97	3,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	GWiP	3,48	1,81	4,0	0,16	1,100	0,271
	WSP/SW/OR	3,32	1,67	4,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	GWiP	3,48	2,05	5,0	0,23	1,930	0,054
	WSP/SW/OR	3,25	1,85	4,0			
używanie narkotyków	GWiP	3,36	2,23	5,0	0,13	0,688	0,492
	WSP/SW/OR	3,23	2,19	5,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	GWiP	2,71	1,73	3,0	1,15	4,086	<0,001
	WSP/SW/OR	1,56	1,57	1,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	GWiP	2,44	1,83	3,0	0,01	0,034	0,973
	WSP/SW/OR	2,43	1,75	2,5			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	GWiP	3,10	2,23	4,0	0,57	1,760	0,078
	WSP/SW/OR	2,54	2,18	3,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	GWiP	2,98	1,97	4,0	0,23	0,905	0,366
	WSP/SW/OR	2,75	1,94	4,0			
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	GWiP	2,61	2,18	4,0	0,15	0,775	0,438
	WSP/SW/OR	2,46	2,04	3,0			
uprawianie hazardu	GWiP	3,01	2,22	4,0	0,01	0,571	0,568
	WSP/SW/OR	3,00	2,04	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	GWiP	2,76	2,00	3,0	0,46	1,483	0,138
	WSP/SW/OR	2,30	1,86	3,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	GWiP	2,87	1,99	4,0	0,07	0,002	0,999
	WSP/SW/OR	2,94	1,81	4,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	GWiP	3,28	2,22	5,0	0,47	1,979	0,048
	WSP/SW/OR	2,81	2,07	3,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	GWiP	3,11	1,62	4,0	0,18	1,033	0,302
	WSP/SW/OR	2,93	1,46	3,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	GWiP	3,25	2,02	4,0	0,19	1,275	0,202
	WSP/SW/OR	3,05	1,81	4,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	GWiP	2,75	2,14	4,0	0,36	1,342	0,180
	WSP/SW/OR	2,39	2,03	3,0			
palenie tytoniu	GWiP	2,85	2,06	3,0	0,17	0,757	0,449
	WSP/SW/OR	2,68	1,89	3,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	6,09	3,23	7,3	0,60	1,941	0,052
	WSP/SW/OR	5,49	2,65	6,3			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Zmienna rodziny pochodzenia respondentów różnicuje wyniki w sposób istotny statystycznie tylko w jednym przypadku. Małżonkowie wychowujący się w rodzinach niepełnych istotnie częściej niż pochodzący z rodzin pełnym postrzegają jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa ($p=0,027$). Wyniki sumaryczne nie ujawniają różnicy istotnej statystycznie, co potwierdza, że zmienna rodziny pochodzenia nie wpływa na postrzegania zagrożeń swojego rodzicielstwa przez badanych małżonków. Wyniki zawiera tabela 46.

Tabela 46. Postrzeżenie zagrożeń swojego rodzicielstwa a rodzina pochodzenia respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	Pełna	3,15	1,49	4,0	0,20	0,474	0,635
	Niepełna	2,95	1,63	4,0			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	Pełna	2,72	1,58	3,0	0,18	-0,243	0,808
	Niepełna	2,90	1,51	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	Pełna	2,67	1,62	3,0	0,18	-0,387	0,699
	Niepełna	2,85	1,39	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	Pełna	3,19	1,98	4,0	0,55	-1,117	0,264
	Niepełna	3,74	1,83	5,0			
nadużywanie alkoholu	Pełna	3,26	2,05	4,0	0,64	-1,298	0,194
	Niepełna	3,90	1,81	5,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	Pełna	3,11	2,12	4,0	0,59	-1,423	0,155
	Niepełna	3,70	1,95	5,0			
życie w wolnym związku	Pełna	2,81	2,07	3,5	0,49	-0,785	0,432
	Niepełna	3,30	1,79	4,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	Pełna	3,37	1,82	4,0	0,85	-1,472	0,141
	Niepełna	4,22	0,97	4,5			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	Pełna	3,38	2,01	4,0	0,73	-1,305	0,192
	Niepełna	4,11	1,56	5,0			
używanie narkotyków	Pełna	3,30	2,23	5,0	0,70	-1,140	0,254
	Niepełna	4,00	1,86	5,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	Pełna	2,43	1,74	3,0	0,54	1,190	0,234
	Niepełna	1,89	1,73	2,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	Pełna	2,43	1,87	3,0	0,41	-0,423	0,672
	Niepełna	2,83	1,21	3,0			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	Pełna	2,89	2,24	4,0	0,89	-1,452	0,146
	Niepełna	3,78	1,93	5,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	Pełna	2,90	1,95	4,0	0,27	-0,695	0,487
	Niepełna	3,18	2,01	4,0			
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	Pełna	2,59	2,15	3,0	0,23	0,054	0,957
	Niepełna	2,81	2,04	4,0			
uprawianie hazardu	Pełna	2,96	2,17	4,0	0,87	-1,752	0,080
	Niepełna	3,83	1,89	5,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	Pełna	2,59	1,96	3,0	0,88	-1,705	0,088
	Niepełna	3,47	1,91	4,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	Pełna	2,88	1,93	4,0	0,56	-0,940	0,347
	Niepełna	3,44	1,87	4,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	Pełna	3,09	2,18	4,0	0,96	-1,920	0,055
	Niepełna	4,06	1,89	5,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	Pełna	3,07	1,61	4,0	0,11	0,431	0,666
	Niepełna	3,18	1,25	3,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	Pełna	3,17	1,95	4,0	0,61	-1,233	0,217
	Niepełna	3,78	1,81	5,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	Pełna	2,57	2,11	3,0	1,12	-2,211	0,027
	Niepełna	3,68	1,87	5,0			
palenie tytoniu	Pełna	2,77	2,02	3,0	0,54	-0,974	0,330
	Niepełna	3,32	1,78	4,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	5,85	3,09	7,0	-1,00	-1,330	0,184
	Niepełna	6,85	2,66	7,7			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Zmienna liczby rodzeństwa respondentów różnicuje wyniki w sposób istotny statystycznie w trzech przypadkach. Małżonkowie posiadający troje i więcej rodzeństwa istotnie rzadziej niż pozostali badani postrzegają jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa nadmierną koncentrację na pracy zawodowej ($p=0,045$) oraz używanie narkotyków ($p=0,049$). Natomiast respondenci posiadający dwoje rodzeństwa częściej niż pozostałe grupy badanych postrzegają palenie tytoniu jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa ($p=0,045$). Wyniki sumaryczne nie ujawniają różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że zmienna liczby rodzeństwa zasadniczo nie wpływa na postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa przez badanych małżonków. Wyniki zawiera tabela 47.

Tabela 47. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a liczba rodzeństwa respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	Brak/Jedno	3,18	1,48	4,0	0,07	0,073	0,964
	Dwoje	3,12	1,54	4,0			
	Troje i więcej	3,11	1,50	3,5			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	Brak/Jedno	2,65	1,49	3,0	0,52	3,944	0,139
	Dwoje	3,03	1,45	3,0			
	Troje i więcej	2,51	1,68	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	Brak/Jedno	2,50	1,52	2,0	0,25	0,844	0,656
	Dwoje	2,75	1,52	3,0			
	Troje i więcej	2,69	1,73	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	Brak/Jedno	3,53	1,79	4,0	0,65	3,019	0,221
	Dwoje	3,46	1,84	4,0			
	Troje i więcej	2,88	2,12	4,0			
nadużywanie alkoholu	Brak/Jedno	3,53	1,95	5,0	0,65	3,516	0,172
	Dwoje	3,59	1,85	5,0			
	Troje i więcej	2,94	2,19	4,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	Brak/Jedno	3,26	2,01	4,0	0,70	2,608	0,271
	Dwoje	3,51	1,94	4,0			
	Troje i więcej	2,81	2,27	4,0			
życie w wolnym związku	Brak/Jedno	2,67	2,04	3,0	0,69	3,855	0,146
	Dwoje	3,28	1,89	4,0			
	Troje i więcej	2,59	2,13	3,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	Brak/Jedno	3,67	1,61	4,0	0,51	2,600	0,273
	Dwoje	3,66	1,61	4,0			
	Troje i więcej	3,16	1,92	4,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	Brak/Jedno	3,63	1,84	4,0	0,53	3,157	0,206
	Dwoje	3,66	1,92	5,0			
	Troje i więcej	3,13	2,09	4,0			
używanie narkotyków	Brak/Jedno	3,77	2,01	5,0	0,84	6,042	0,049
	Dwoje	3,58	2,11	5,0			
	Troje i więcej	2,93	2,33	4,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	Brak/Jedno	2,34	1,69	2,0	0,09	0,137	0,934
	Dwoje	2,43	1,75	3,0			
	Troje i więcej	2,33	1,80	3,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	Brak/Jedno	2,35	1,82	2,0	0,48	2,701	0,259
	Dwoje	2,74	1,77	3,0			
	Troje i więcej	2,27	1,81	3,0			

Zagrożenia rodzicielstwa	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	Brak/Jedno	3,02	2,12	4,0	0,73	4,500	0,105
	Dwoje	3,34	2,15	5,0			
	Troje i więcej	2,61	2,29	4,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	Brak/Jedno	3,21	1,92	4,0	0,56	3,671	0,160
	Dwoje	3,05	1,99	4,0			
	Troje i więcej	2,65	1,93	3,0			
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	Brak/Jedno	2,53	2,09	3,0	0,53	1,757	0,415
	Dwoje	2,89	2,11	4,0			
	Troje i więcej	2,35	2,17	3,0			
uprawianie hazardu	Brak/Jedno	3,31	1,93	4,0	0,69	5,085	0,079
	Dwoje	3,32	2,16	5,0			
	Troje i więcej	2,63	2,22	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	Brak/Jedno	2,71	1,85	3,0	0,43	1,639	0,441
	Dwoje	2,86	1,92	3,0			
	Troje i więcej	2,43	2,05	3,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	Brak/Jedno	3,12	1,83	4,0	0,55	2,691	0,260
	Dwoje	3,14	1,80	4,0			
	Troje i więcej	2,59	2,06	3,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	Brak/Jedno	3,28	1,99	4,0	0,39	1,536	0,464
	Dwoje	3,34	2,20	5,0			
	Troje i więcej	2,95	2,25	4,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	Brak/Jedno	3,31	1,37	4,0	0,70	6,198	0,045
	Dwoje	3,38	1,37	4,0			
	Troje i więcej	2,68	1,74	3,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	Brak/Jedno	3,29	1,84	4,0	0,61	3,768	0,152
	Dwoje	3,51	1,87	4,0			
	Troje i więcej	2,90	2,05	4,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	Brak/Jedno	2,76	1,97	3,0	0,69	3,047	0,218
	Dwoje	3,00	2,07	4,0			
	Troje i więcej	2,31	2,18	2,5			
palenie tytoniu	Brak/Jedno	2,86	2,01	4,0	0,83	6,192	0,045
	Dwoje	3,25	1,83	4,0			
	Troje i więcej	2,42	2,07	3,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	6,15	2,76	7,0	1,00	3,539	0,171
	Dwoje	6,40	2,86	7,5			
	Troje i więcej	5,40	3,33	7,0			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Podobnie jak w przypadku poprzedniej zmiennej niezależnej, także liczba posiadanych przez respondentów dzieci różnicuje wyniki w sposób istotny statystycznie w trzech przypadkach. Małżonkowie posiadający dwoje i więcej dzieci częściej niż nieposiadający lub posiadający jedno dziecko postrzegają jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych ($p=0,024$), unikanie odpowiedzialności za poczęte życie ($p=0,032$) oraz życie w wolnym związku ($p=0,047$). Wyniki sumaryczne nie ujawniają różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że zmienna liczby posiadanych dzieci zasadniczo nie

wpływa na postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa przez respondentów. Wyniki prezentuje tabela 48.

Tabela 48. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a liczba posiadanych dzieci

Zagrożenia rodzicielstwa	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	P
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	Brak/Jedno	3,17	1,44	4,0	0,05	-0,068	0,945
	Dwoje i więcej	3,12	1,52	4,0			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	Brak/Jedno	2,53	1,48	3,0	0,24	0,867	0,386
	Dwoje i więcej	2,77	1,60	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	Brak/Jedno	2,50	1,44	2,0	0,21	0,813	0,416
	Dwoje i więcej	2,71	1,65	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	Brak/Jedno	3,03	1,96	4,0	0,23	0,674	0,501
	Dwoje i więcej	3,26	1,98	4,0			
nadużywanie alkoholu	Brak/Jedno	2,91	2,22	4,0	0,47	1,059	0,290
	Dwoje i więcej	3,38	1,99	4,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	Brak/Jedno	2,77	2,04	4,0	0,46	1,671	0,095
	Dwoje i więcej	3,24	2,13	4,0			
życie w wolnym związku	Brak/Jedno	2,38	1,89	3,0	0,56	1,985	0,047
	Dwoje i więcej	2,94	2,07	4,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	Brak/Jedno	3,06	1,80	4,0	0,47	1,622	0,105
	Dwoje i więcej	3,53	1,76	4,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęcie życia	Brak/Jedno	2,89	2,05	4,0	0,66	2,142	0,032
	Dwoje i więcej	3,54	1,96	4,0			
używanie narkotyków	Brak/Jedno	3,03	2,27	4,0	0,37	1,097	0,273
	Dwoje i więcej	3,40	2,20	5,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	Brak/Jedno	1,94	1,55	2,0	0,52	1,656	0,098
	Dwoje i więcej	2,46	1,79	3,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	Brak/Jedno	2,32	1,81	2,0	0,15	0,459	0,646
	Dwoje i więcej	2,47	1,81	3,0			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	Brak/Jedno	2,60	2,18	3,0	0,43	1,074	0,283
	Dwoje i więcej	3,03	2,24	4,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	Brak/Jedno	2,49	2,08	3,0	0,52	1,237	0,216
	Dwoje i więcej	3,01	1,92	4,0			
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	Brak/Jedno	2,50	2,09	3,0	0,10	0,255	0,799
	Dwoje i więcej	2,60	2,15	4,0			
uprawianie hazardu	Brak/Jedno	2,53	2,12	3,0	0,59	1,661	0,097
	Dwoje i więcej	3,12	2,17	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	Brak/Jedno	2,18	1,77	3,0	0,57	1,796	0,073
	Dwoje i więcej	2,75	2,00	3,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	Brak/Jedno	2,41	2,00	3,5	0,60	1,536	0,125
	Dwoje i więcej	3,01	1,91	4,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	Brak/Jedno	2,51	2,16	3,0	0,79	2,252	0,024
	Dwoje i więcej	3,30	2,17	5,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	Brak/Jedno	2,83	1,50	3,0	0,29	1,162	0,245
	Dwoje i więcej	3,12	1,59	4,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	Brak/Jedno	2,69	2,05	4,0	0,63	1,484	0,138
	Dwoje i więcej	3,32	1,92	4,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	Brak/Jedno	2,20	1,94	2,0	0,56	1,519	0,129
	Dwoje i więcej	2,76	2,15	4,0			
palenie tytoniu	Brak/Jedno	2,37	2,00	3,0	0,53	1,310	0,190
	Dwoje i więcej	2,90	2,00	3,0			

Zagrożenia rodzicielstwa	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	P
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	5,21	3,03	6,7	-0,86	1,749	0,080
	Dwoje i więcej	6,07	3,07	7,3			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Zmienna niezależna stosowania antykoncepcji przez respondentów różnicuje wyniki w sposób istotny statystycznie w dwóch przypadkach. Małżonkowie stosujący antykoncepcję rzadziej niż pozostałe grupy badanych postrzegają zagrożenie dla swojego rodzicielstwa w paleniu tytoniu ($p=0,003$) oraz skutkach ubocznych stosowania antykoncepcji ($p=0,019$). Wyniki sumaryczne nie dowodzą różnicy istotnej statystycznie. Oznacza to, że postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa przez respondentów zasadniczo nie ma związku ze stosowaniem przez nich antykoncepcji. Wyniki przedstawia tabela 49.

Tabela 49. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	Nie	3,34	1,46	4,0	0,44	4,632	0,099
	Tak	2,90	1,42	3,0			
	Nie chcę odp.	3,00	1,65	3,0			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	Nie	2,71	1,69	3,0	0,06	0,078	0,962
	Tak	2,72	1,41	3,0			
	Nie chcę odp.	2,77	1,54	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	Nie	2,71	1,70	3,0	0,17	0,805	0,669
	Tak	2,56	1,35	3,0			
	Nie chcę odp.	2,73	1,73	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	Nie	3,20	2,01	4,0	0,08	0,013	0,993
	Tak	3,27	1,92	4,0			
	Nie chcę odp.	3,19	2,00	4,0			
nadużywanie alkoholu	Nie	3,27	2,15	5,0	0,52	3,059	0,217
	Tak	3,10	1,96	4,0			
	Nie chcę odp.	3,62	1,87	5,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	Nie	3,01	2,23	4,0	0,56	4,671	0,097
	Tak	3,07	1,95	4,0			
	Nie chcę odp.	3,57	2,07	5,0			
życie w wolnym związku	Nie	2,90	2,10	4,0	0,36	1,945	0,378
	Tak	2,64	1,97	3,0			
	Nie chcę odp.	3,00	2,04	4,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	Nie	3,28	1,90	4,0	0,55	5,725	0,057
	Tak	3,41	1,47	4,0			
	Nie chcę odp.	3,83	1,79	5,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	Nie	3,33	2,05	4,0	0,28	1,214	0,545
	Tak	3,43	1,89	4,0			
	Nie chcę odp.	3,61	1,98	5,0			
używanie narkotyków	Nie	3,24	2,28	5,0	0,46	2,913	0,233
	Tak	3,22	2,13	4,0			
	Nie chcę odp.	3,68	2,15	5,0			

Zagrożenia rodzicielstwa	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	Nie	2,58	1,92	3,0	0,56	5,215	0,074
	Tak	2,02	1,40	2,0			
	Nie chcę odp.	2,36	1,73	3,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	Nie	2,43	1,85	3,0	0,05	0,024	0,988
	Tak	2,45	1,63	3,0			
	Nie chcę odp.	2,48	1,94	3,0			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	Nie	2,98	2,26	4,0	0,11	0,071	0,965
	Tak	2,87	2,22	4,0			
	Nie chcę odp.	2,98	2,18	4,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	Nie	2,86	2,07	4,0	0,14	0,101	0,951
	Tak	3,00	1,70	4,0			
	Nie chcę odp.	2,91	2,03	3,0			
doświadczanie syndromu postaboreyjnego	Nie	2,73	2,20	4,0	0,40	1,593	0,451
	Tak	2,51	2,00	3,0			
	Nie chcę odp.	2,33	2,15	3,0			
uprawianie hazardu	Nie	2,96	2,25	4,0	0,41	1,839	0,399
	Tak	2,89	2,02	4,0			
	Nie chcę odp.	3,30	2,14	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	Nie	2,82	2,04	4,0	0,86	7,976	0,019
	Tak	2,09	1,69	3,0			
	Nie chcę odp.	2,95	2,01	3,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	Nie	2,85	2,02	4,0	0,60	2,703	0,259
	Tak	2,70	1,83	3,0			
	Nie chcę odp.	3,31	1,83	4,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	Nie	3,24	2,18	5,0	0,40	1,220	0,543
	Tak	2,91	2,20	4,0			
	Nie chcę odp.	3,31	2,14	4,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	Nie	3,08	1,66	4,0	0,25	0,837	0,658
	Tak	2,95	1,53	3,0			
	Nie chcę odp.	3,20	1,44	3,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	Nie	3,12	2,07	4,0	0,56	1,227	0,541
	Tak	3,04	1,93	4,0			
	Nie chcę odp.	3,60	1,67	4,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	Nie	2,60	2,16	4,0	0,36	1,386	0,500
	Tak	2,56	1,94	3,0			
	Nie chcę odp.	2,92	2,23	4,0			
palenie tytoniu	Nie	2,87	2,05	3,0	1,19	11,889	0,003
	Tak	2,23	1,79	2,0			
	Nie chcę odp.	3,42	1,98	4,0			
Wynik sumaryczny	Nie	5,92	3,37	7,4	0,50	2,613	0,271
	Tak	5,70	2,54	6,5			
	Nie chcę odp.	6,20	3,09	7,1			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Zwieńczeniem obliczeń dotyczących postrzegania zagrożeń swojego rodzicielstwa przez respondentów było zbadanie korelacji uzyskanych wyników z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie swoich kompetencji rodzicielskich. Nie stwierdzono jednak występowania korelacji istotnych statystycznie zarówno na poziomie wyników szczegółowych, jak też sumarycznych. Oznacza to, że deklarowany przez respondentów czas

przeznaczany na doskonalenie kompetencji rodzicielskich nie oddziałuje na postrzeganie przez nich zagrożeń swojego rodzicielstwa ani też odwrotnie. Wyniki przedstawia tabela 50.

Tabela 50. Korelacje pomiędzy postrzeganiem zagrożeń swojego rodzicielstwa a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa:	Liczebność N	R	t(N-2)	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	181	-0,047	-0,628	0,531
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	180	-0,004	-0,051	0,960
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	183	0,015	0,201	0,841
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	175	-0,032	-0,415	0,679
nadużywanie alkoholu	183	-0,036	-0,486	0,628
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	182	-0,040	-0,542	0,588
życie w wolnym związku	183	0,006	0,087	0,931
konfliktowe życie w związku małżeńskim	177	-0,013	-0,174	0,862
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	181	-0,008	-0,110	0,912
używanie narkotyków	181	-0,044	-0,586	0,559
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	181	-0,020	-0,261	0,794
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	179	-0,045	-0,599	0,550
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	179	-0,022	-0,295	0,768
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	178	-0,028	-0,367	0,714
doświadczenie syndromu postaborcyjnego	162	-0,035	-0,448	0,655
uprawianie hazardu	180	-0,020	-0,269	0,788
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	176	-0,027	-0,358	0,721
poważny kryzys mojego małżeństwa	174	-0,017	-0,226	0,821
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	176	-0,015	-0,197	0,844
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	175	0,009	0,121	0,904
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	173	0,030	0,387	0,699
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	173	-0,061	-0,801	0,424
palenie tytoniu	182	0,078	1,054	0,293
Wynik sumaryczny	179	-0,036	-0,481	0,631

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

3. Zaangażowanie w przygotowanie do rodzicielstwa

Realizacja rodzicielstwa wymaga własnego zaangażowania narzeczonych i małżonków w przygotowanie się do niego poprzez różne planowe i konsekwentne działania. Małżonkowie w różny sposób traktują i angażują się we własne przygotowanie do rodzicielstwa. W przeprowadzonych badaniach sprawdzono, na ile respondenci angażowali i angażują się w działania pomocne w przygotowaniu się do rodzicielstwa. Wyniki przedstawione w tabeli 51. informują, że bardzo wysoki odsetek badanych małżonków w pełni (całkowicie) potwierdza, że w przygotowaniu do rodzicielstwa unikał kontaktu z narkotykami (90,8%), nikotyną (77,2%) oraz alkoholem (70,9%). Blisko połowa respondentów w pełni (całkowicie) potwierdza, że pracowała nad więzią małżeńską (46,1%), zdobywała wiedzę o rozwoju dziecka (45,5%), modliła się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy (45,5%), troszczyła się o zdrowie współmałżonka (45,4%), troszczyła się o zdrowie swego organizmu (45,2%) oraz modliła się za siebie o bycie dobrą matką lub ojcem (44,4%). Nieco niższy procent badanych małżonków w pełni potwierdza, że poddawał się badaniom diagnostycznym (40,9%), starał się dobrze poznać współmałżonka (38,5%), poznawał zasady i sposoby wychowania (30,7%), zapewnił rodzinie zadowalające warunki materialne (30,3%), modlił się za współmałżonka (28,7%) oraz pogłębiał swoje życie religijne (bliskość z Bogiem) – 25,8%. Mniej niż jedna czwarta respondentów całkowicie potwierdza, że porządkowała swoje życie moralne (22,9%), pracowała nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia (21,4%), zdobyła umiejętność kierowania swoimi emocjami (19,9%) oraz wyrażania uczuć (17,4%) oraz walczyła z własnym egoizmem (16,9%). Tylko 9,7% respondentów w pełni potwierdza, że w przygotowaniu do małżeństwa korzystało z kierownictwa duchowego, a zaledwie 4,5% badanych stwierdza, że korzystało z pomocy psychologicznej (zob. tabela 51).

Tabela 51. Liczbowy i procentowy rozkład sposobów przygotowania do rodzicielstwa u respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	0	0,0	2	1,0	6	3,0	26	13,1	75	37,7	90	45,2	4,23	0,86	4,0
poddałam/łem się badaniom diagnostycznym	30	15,2	6	3,0	13	6,6	21	10,6	47	23,7	81	40,9	3,47	1,79	4,0
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	150	75,8	14	7,1	11	5,6	7	3,5	7	3,5	9	4,5	0,66	1,37	0,0
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	22	11,3	14	7,2	27	13,8	35	17,9	63	32,3	34	17,4	3,05	1,57	3,0
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	16	8,2	15	7,7	14	7,2	34	17,4	60	30,8	56	28,7	3,41	1,55	4,0

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	0		1		2		3		4		5		Statystyka opisowa		
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	\bar{x}	SD	ME
walczyłam/łam z własnym egoizmem	33	16,9	14	7,2	15	7,7	43	22,1	57	29,2	33	16,9	2,90	1,69	3,0
poznawałam/łam zasady i sposoby wychowania	7	3,5	6	3,0	5	2,5	36	18,1	84	42,2	61	30,7	3,86	1,19	4,0
unikałam/łam kontaktu z narkotykami	9	4,6	0	0,0	0	0,0	2	1,0	7	3,6	178	90,8	4,71	1,07	5,0
zapewniłam/łam rodzinie zadowalające warunki materialne	5	2,5	2	1,0	8	4,0	45	22,7	78	39,4	60	30,3	3,86	1,08	4,0
troszczyłam/łam się o zdrowie współmałżonka (partnera)	2	1,0	2	1,0	2	1,0	25	12,9	75	38,7	88	45,4	4,23	0,91	4,0
pracowałam/łam nad więzią małżeńską	0	0,0	2	1,0	3	1,6	22	11,4	77	39,9	89	46,1	4,28	0,81	4,0
pogłębiłam/łam swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	5	2,5	3	1,5	12	6,1	32	16,2	95	48,0	51	25,8	3,83	1,08	4,0
pracowałam/łam nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	20	10,4	2	1,0	16	8,3	46	24,0	67	34,9	41	21,4	3,36	1,46	4,0
zdobyłam/łam wiedzę o rozwoju dziecka	4	2,0	1	0,5	4	2,0	26	13,1	73	36,9	90	45,5	4,19	1,00	4,0
unikałam/łam kontaktu z nikotyną	6	3,0	7	3,6	4	2,0	10	5,1	18	9,1	152	77,2	4,45	1,23	5,0
korzystałam/łam z kierownictwa duchowego	62	31,6	15	7,7	30	15,3	37	18,9	33	16,8	19	9,7	2,11	1,75	2,0
porządkowałam/łam swoje życie moralne	27	14,1	6	3,1	17	8,9	37	19,3	61	31,8	44	22,9	3,20	1,63	4,0
modliłam/łam się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	8	4,0	8	4,0	8	4,0	27	13,5	58	29,0	91	45,5	3,96	1,32	4,0
starałam/łam się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	1	0,5	1	0,5	6	3,1	30	15,6	80	41,7	74	38,5	4,13	0,88	4,0
unikałam/łam kontaktu z alkoholem	6	3,0	5	2,5	5	2,5	14	7,0	28	14,1	141	70,9	4,39	1,20	5,0
modliłam/łam się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	6	3,0	3	1,5	8	4,0	29	14,6	64	32,3	88	44,4	4,05	1,17	4,0
zdobyłam/łam umiejętność kierowania swoimi emocjami	5	2,6	7	3,6	14	7,1	59	30,1	72	36,7	39	19,9	3,55	1,14	4,0

Objaśnienia: N całkowite (100%) = 201; \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana; skala udzielanych odpowiedzi: 0 – wcale nie, 1 – w bardzo niewielkim stopniu, 2 – w niewielkim stopniu, 3 – w średnim stopniu, 4 – w dużym stopniu, 5 – w pełni (całkowicie).

Sprawdzenie wpływu zmiennej płci na uzyskane wyniki badań dowiodło, że zmienna ta znacząco różnicuje uzyskane rezultaty. Różnica istotna statystycznie wystąpiła w sześciu przypadkach. Kobiety częściej niż mężczyźni w ramach przygotowania się do rodzicielstwa unikały kontaktu z alkoholem ($p=0,000$) i nikotyną ($p=0,004$), poddawały się badaniom diagnostycznym ($p=0,000$), zdobywały wiedzę o rozwoju dziecka ($p=0,001$), troszczyły się o zdrowie swego organizmu ($p=0,024$) oraz poznawały zasady i sposoby wychowania ($p=0,046$). Porównanie sumaryczne wyników dotyczących przygotowania się przez kobiety i mężczyzn do rodzicielstwa nie wykazało różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że zasadniczo mężczyźni i kobiety podobnie często przygotowywali się do swojego rodzicielstwa. Wyniki prezentuje tabela 52.

Tabela 52. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a płeć respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	K	4,24	0,85	4,0	0,36	2,256	0,024
	M	3,88	0,91	4,0			
podałam/łem się badaniom diagnostycznym	K	3,52	1,76	4,0	1,24	3,545	0,000
	M	2,28	1,82	2,0			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	K	0,67	1,38	0,0	0,09	-0,075	0,940
	M	0,76	1,56	0,0			
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	K	3,06	1,57	4,0	0,06	0,131	0,896
	M	3,00	1,60	3,0			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	K	3,41	1,55	4,0	0,09	0,517	0,605
	M	3,32	1,46	3,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	K	2,91	1,69	3,0	0,09	-0,170	0,865
	M	3,00	1,52	3,0			
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	K	3,88	1,16	4,0	0,48	1,993	0,046
	M	3,40	1,36	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	K	4,71	1,08	5,0	0,17	0,612	0,541
	M	4,54	1,38	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	K	3,87	1,08	4,0	0,33	-1,464	0,143
	M	4,20	0,75	4,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	K	4,24	0,90	4,0	0,24	-1,186	0,236
	M	4,48	0,57	5,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	K	4,29	0,80	4,0	0,13	1,204	0,229
	M	4,16	0,73	4,0			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	K	3,85	1,05	4,0	0,17	0,364	0,716
	M	3,68	1,29	4,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	K	3,36	1,45	4,0	0,02	-0,423	0,672
	M	3,38	1,65	4,0			
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	K	4,21	0,98	4,0	0,73	3,452	0,001
	M	3,48	1,27	4,0			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	K	4,49	1,17	5,0	0,77	2,874	0,004
	M	3,72	1,80	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	K	2,14	1,75	2,0	0,14	-0,484	0,628
	M	2,28	1,69	2,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	K	3,21	1,63	4,0	0,19	-0,198	0,843
	M	3,40	1,33	4,0			
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	K	3,98	1,30	4,0	0,14	0,816	0,414
	M	3,84	1,22	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	K	4,14	0,85	4,0	0,06	0,355	0,723
	M	4,08	0,89	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	K	4,40	1,18	5,0	1,00	4,500	0,000
	M	3,40	1,50	4,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	K	4,08	1,10	4,0	0,32	0,890	0,373
	M	3,76	1,45	4,0			
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	K	3,57	1,12	4,0	0,41	1,795	0,073
	M	3,16	1,29	3,0			
Wynik sumaryczny	K	7,33	1,36	7,4	0,50	1,585	0,113
	M	6,84	1,62	6,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Zmienna wieku rzadko różnicuje postawy małżonków w zakresie przygotowania się do rodzicielstwa. Respondenci w wieku powyżej 45 lat częściej niż pozostałe grupy modlili się za współmałżonka ($p=0,001$). Natomiast respondenci w wieku od 36-45 lat częściej niż pozostali badani zdobywali wiedzę o rozwoju dziecka ($p=0,043$). Wyniki te nie wpłynęły jednak w istotny sposób na wskaźniki sumaryczne, co oznacza, że małżonkowie w różnym wieku zasadniczo podobnie przygotowywali się do swojego rodzicielstwa. Wyniki przedstawia tabela 53.

Tabela 53. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a wiek respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	Poniżej 35 lat	3,97	1,10	4,0	0,37	2,491	0,288
	36-45 lat	4,34	0,76	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,23	0,83	4,0			
podałam/łem się badaniom diagnostycznym	Poniżej 35 lat	3,15	1,91	4,0	0,60	3,258	0,196
	36-45 lat	3,74	1,63	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,31	1,87	4,0			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	Poniżej 35 lat	0,79	1,47	0,0	0,25	0,655	0,721
	36-45 lat	0,55	1,26	0,0			
	Powyżej 45 lat	0,73	1,44	0,0			
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	Poniżej 35 lat	3,00	1,63	3,5	0,18	0,526	0,769
	36-45 lat	2,98	1,60	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,16	1,51	4,0			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	Poniżej 35 lat	2,97	1,60	3,0	0,93	14,667	0,001
	36-45 lat	3,13	1,60	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,90	1,33	4,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	Poniżej 35 lat	2,88	1,57	3,0	0,52	3,699	0,157
	36-45 lat	2,66	1,79	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,18	1,59	4,0			
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	Poniżej 35 lat	3,71	1,38	4,0	0,19	0,727	0,695
	36-45 lat	3,90	1,27	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,87	1,00	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	Poniżej 35 lat	4,82	0,51	5,0	0,27	3,418	0,181
	36-45 lat	4,81	0,93	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,56	1,34	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	Poniżej 35 lat	3,68	1,39	4,0	0,25	0,296	0,862
	36-45 lat	3,90	1,09	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,92	0,88	4,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	Poniżej 35 lat	4,29	0,79	4,5	0,09	0,124	0,940
	36-45 lat	4,21	0,92	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,26	0,92	4,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	Poniżej 35 lat	4,06	1,03	4,0	0,30	1,795	0,408
	36-45 lat	4,33	0,70	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,36	0,77	4,5			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	Poniżej 35 lat	3,61	1,18	4,0	0,44	5,800	0,055
	36-45 lat	3,71	1,15	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,05	0,93	4,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	Poniżej 35 lat	3,52	1,44	4,0	0,31	1,295	0,523
	36-45 lat	3,20	1,55	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,45	1,36	4,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Wiek	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	Poniżej 35 lat	4,12	1,11	4,0	0,27	6,274	0,043
	36-45 lat	4,33	1,02	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,05	0,91	4,0			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	Poniżej 35 lat	4,47	1,36	5,0	0,34	2,242	0,326
	36-45 lat	4,61	0,93	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,27	1,42	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	Poniżej 35 lat	1,79	1,75	2,0	0,62	4,093	0,129
	36-45 lat	1,96	1,70	2,0			
	Powyżej 45 lat	2,41	1,77	3,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	Poniżej 35 lat	2,91	1,74	3,0	0,51	1,844	0,398
	36-45 lat	3,15	1,73	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,43	1,43	4,0			
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	Poniżej 35 lat	3,62	1,55	4,0	0,42	1,956	0,376
	36-45 lat	4,02	1,28	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,04	1,24	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	Poniżej 35 lat	4,06	0,85	4,0	0,19	1,899	0,387
	36-45 lat	4,24	0,80	4,0			
	Powyżej 45 lat	4,05	0,96	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	Poniżej 35 lat	4,48	1,02	5,0	0,30	2,016	0,365
	36-45 lat	4,51	1,05	5,0			
	Powyżej 45 lat	4,22	1,38	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	Poniżej 35 lat	3,76	1,39	4,0	0,47	2,160	0,340
	36-45 lat	4,22	0,89	4,0			
	Powyżej 45 lat	3,97	1,30	4,0			
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	Poniżej 35 lat	3,48	1,13	3,0	0,39	5,379	0,068
	36-45 lat	3,39	1,22	3,0			
	Powyżej 45 lat	3,77	0,99	4,0			
Wynik sumaryczny	Poniżej 35 lat	7,00	1,51	7,2	0,39	1,343	0,511
	36-45 lat	7,27	1,34	7,4			
	Powyżej 45 lat	7,39	1,42	7,5			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Podobne zróżnicowanie jak powyżej odnotowujemy w przypadku zmiennej wykształcenia, która różnicuje wyniki w sposób istotny statystycznie w dwóch przypadkach. Małżonkowie z wykształceniem podstawowym lub zawodowym częściej niż pozostałe grupy badanych modlili się za swego współmałżonka ($p=0,002$) oraz zdobyli umiejętność kierowania swoimi emocjami ($p=0,005$). Porównanie wyników sumarycznych nie wykazało różnicy istotnej statystycznie. Zatem wykształcenie zasadniczo nie różnicuje zaangażowania małżonków w przygotowanie się do swojego rodzicielstwa. Zestawienie wyników zawiera tabela 54.

Tabela 54. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a wykształcenie respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	P/Z	4,43	0,77	5,0	0,31	3,693	0,158
	Ś	4,12	0,90	4,0			
	WH	4,27	0,84	4,0			
podałam/łem się badaniom diagnostycznym	P/Z	3,38	1,86	4,0	0,58	3,643	0,162
	Ś	3,21	1,92	4,0			
	WH	3,79	1,55	4,0			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	P/Z	0,94	1,70	0,0	0,41	1,068	0,586
	Ś	0,53	1,19	0,0			
	WH	0,68	1,38	0,0			
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	P/Z	3,24	1,73	4,0	0,37	2,661	0,264
	Ś	3,14	1,49	4,0			
	WH	2,87	1,57	3,0			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	P/Z	3,81	1,66	5,0	0,85	12,661	0,002
	Ś	3,65	1,35	4,0			
	WH	2,96	1,60	3,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	P/Z	2,71	1,86	3,0	0,33	1,131	0,568
	Ś	3,04	1,70	4,0			
	WH	2,86	1,59	3,0			
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	P/Z	4,08	0,86	4,0	0,35	2,552	0,279
	Ś	3,73	1,18	4,0			
	WH	3,88	1,31	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	P/Z	4,21	1,79	5,0	0,69	5,716	0,057
	Ś	4,90	0,57	5,0			
	WH	4,72	1,01	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	P/Z	3,83	1,13	4,0	0,27	3,147	0,207
	Ś	3,75	1,08	4,0			
	WH	4,03	1,02	4,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	P/Z	4,18	1,12	4,0	0,15	0,175	0,916
	Ś	4,33	0,68	4,0			
	WH	4,18	0,98	4,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	P/Z	4,44	0,60	4,5	0,20	0,860	0,651
	Ś	4,28	0,74	4,0			
	WH	4,24	0,93	4,0			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	P/Z	4,06	1,12	4,0	0,28	3,468	0,177
	Ś	3,78	1,03	4,0			
	WH	3,78	1,11	4,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	P/Z	3,33	1,66	4,0	0,10	0,502	0,778
	Ś	3,41	1,41	4,0			
	WH	3,31	1,43	4,0			
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	P/Z	4,20	0,86	4,0	0,15	1,538	0,463
	Ś	4,11	1,04	4,0			
	WH	4,26	1,02	4,5			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	P/Z	4,59	1,11	5,0	0,17	1,987	0,370
	Ś	4,42	1,13	5,0			
	WH	4,42	1,37	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	P/Z	2,59	1,90	3,0	0,79	4,933	0,085
	Ś	2,20	1,79	3,0			
	WH	1,80	1,58	2,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	P/Z	3,59	1,41	4,0	0,46	1,950	0,377
	Ś	3,15	1,62	4,0			
	WH	3,13	1,70	4,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	P/Z	4,11	1,26	5,0	0,24	0,907	0,636
	Ś	3,98	1,29	4,0			
	WH	3,87	1,38	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	P/Z	4,29	0,82	4,5	0,20	1,619	0,445
	Ś	4,10	0,84	4,0			
	WH	4,11	0,95	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	P/Z	4,39	1,06	5,0	0,35	3,369	0,186
	Ś	4,22	1,38	5,0			
	WH	4,57	1,00	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	P/Z	4,19	1,29	5,0	0,30	4,873	0,087
	Ś	4,12	1,13	4,0			
	WH	3,89	1,14	4,0			
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	P/Z	4,06	0,98	4,0	0,66	10,713	0,005
	Ś	3,50	1,19	4,0			
	WH	3,39	1,06	3,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	7,59	1,62	7,6	0,41	1,832	0,400
	Ś	7,22	1,38	7,2			
	WH	7,18	1,31	7,2			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, Ś – średnie.

Z kolei zmienna stosunku do wiary znacząco różnicuje uzyskane rezultaty. Małżonkowie deklarujący się jako głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostałe grupy respondentów pogłębiali swoje życie religijne (bliskość z Bogiem) – $p < 0,001$, modlili się za współmałżonka (partnera) – $p < 0,001$, troszczyli się o zdrowie swego organizmu ($p = 0,005$), modlili się za siebie samego o bycie dobrą matką lub ojcem ($p = 0,011$), poznawali zasady i sposoby wychowania ($p = 0,012$), unikali kontaktu z nikotyną ($p = 0,012$), walczyli z własnym egoizmem ($p = 0,013$), modlili się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości ich obdaruje i im powierzy ($p = 0,015$) oraz pracowali nad więzią małżeńską ($p = 0,039$). Porównanie końcowe wykazało istotne statystycznie, silne zróżnicowanie wyników sumarycznych ($p < 0,001$), co oznacza, że osoby głęboko wierzące i praktykujące częściej niż pozostali respondenci angażowali się w przygotowanie do swojego rodzicielstwa. Wyniki prezentuje tabela 55.

Tabela 55. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a stosunek respondentów do wiary

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	GWiP	4,33	0,85	5,0	0,33	2,835	0,005
	WSP/SW/OR	4,00	0,86	4,0			
poddalam/łem się badaniom diagnostycznym	GWiP	3,52	1,78	4,0	0,17	0,687	0,492
	WSP/SW/OR	3,36	1,81	4,0			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	GWiP	0,68	1,44	0,0	0,07	-0,339	0,735
	WSP/SW/OR	0,61	1,21	0,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Stosunek do wiary	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	GWiP	3,18	1,53	4,0	0,44	1,848	0,065
	WSP/SW/OR	2,74	1,61	3,0			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	GWiP	3,75	1,38	4,0	1,17	4,663	<0,001
	WSP/SW/OR	2,57	1,65	3,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	GWiP	3,10	1,63	4,0	0,66	2,497	0,013
	WSP/SW/OR	2,44	1,75	3,0			
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	GWiP	3,97	1,15	4,0	0,40	2,526	0,012
	WSP/SW/OR	3,58	1,25	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	GWiP	4,73	1,10	5,0	0,06	1,850	0,064
	WSP/SW/OR	4,67	0,99	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	GWiP	3,94	1,05	4,0	0,21	1,366	0,172
	WSP/SW/OR	3,72	1,11	4,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	GWiP	4,30	0,87	4,0	0,20	1,520	0,128
	WSP/SW/OR	4,11	0,95	4,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	GWiP	4,38	0,72	4,5	0,31	2,061	0,039
	WSP/SW/OR	4,07	0,94	4,0			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	GWiP	4,15	0,83	4,0	1,08	6,488	<0,001
	WSP/SW/OR	3,07	1,22	3,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	GWiP	3,37	1,51	4,0	0,04	0,667	0,505
	WSP/SW/OR	3,33	1,36	3,5			
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	GWiP	4,21	1,01	4,0	0,09	0,863	0,388
	WSP/SW/OR	4,12	0,98	4,0			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	GWiP	4,57	1,12	5,0	0,42	2,506	0,012
	WSP/SW/OR	4,16	1,42	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	GWiP	2,22	1,82	2,0	0,36	1,322	0,186
	WSP/SW/OR	1,86	1,57	2,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	GWiP	3,35	1,56	4,0	0,43	1,529	0,126
	WSP/SW/OR	2,91	1,75	3,0			
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	GWiP	4,11	1,21	4,5	0,52	2,437	0,015
	WSP/SW/OR	3,59	1,50	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	GWiP	4,13	0,92	4,0	0,01	0,292	0,770
	WSP/SW/OR	4,15	0,77	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	GWiP	4,39	1,23	5,0	0,01	0,562	0,574
	WSP/SW/OR	4,38	1,11	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	GWiP	4,18	1,08	4,0	0,46	2,541	0,011
	WSP/SW/OR	3,72	1,31	4,0			
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	GWiP	3,64	1,10	4,0	0,27	1,407	0,159
	WSP/SW/OR	3,37	1,18	4,0			
Wynik sumaryczny	GWiP	7,50	1,43	7,6	0,75	3,762	<0,001
	WSP/SW/OR	6,74	1,18	6,6			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia, arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności; GWiP – głęboko wierzący i praktykujący; WSP – wierzący słabo praktykujący, SW – słabo wierzący OR – obojętni religijnie.

Podobnie często jak w przypadku stosunku do wiary różnicuje wyniki zmienna rodziny pochodzenia. Małżonkowie pochodzący z rodzin pełnych istotnie częściej niż wychowujący się w rodzinach niepełnych modlili się za współmałżonka (partnera) – p=0,012, poznawali zasady i sposoby wychowania (p=0,024), zdobywali umiejętność kierowania swoimi emocjami (p=0,024), pogłębiali swoje życie religijne (bliskość z Bogiem) – (p=0,026), zapewniali rodzinie zadowalające warunki materialne (p=0,038), korzystali z kierownictwa duchowego

($p=0,039$), modlili się za siebie o bycie dobrą matką lub ojcem ($p=0,040$) oraz nabywali umiejętność wyrażania uczuć ($p=0,045$). Porównanie sumaryczne wskazuje na istotne statystycznie zróżnicowanie wyników ($p=0,009$). Wskazuje to, że respondenci pochodzący z rodzin pełnych istotnie częściej niż wywodzący się z rodzin niepełnych angażowali się czynnie w przygotowanie do rodzicielstwa. Zestawienie wyników zawiera tabela 56.

Tabela 56. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a rodzina pochodzenia respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	Pełna	4,28	0,80	4,0	0,33	1,218	0,223
	Niepełna	3,95	1,02	4,0			
podałam/łem się badaniom diagnostycznym	Pełna	3,49	1,75	4,0	0,01	-0,494	0,621
	Niepełna	3,50	1,96	4,5			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	Pełna	0,68	1,39	0,0	0,23	0,866	0,386
	Niepełna	0,45	1,20	0,0			
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	Pełna	3,14	1,55	4,0	0,69	2,006	0,045
	Niepełna	2,45	1,47	2,5			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	Pełna	3,54	1,45	4,0	1,12	2,501	0,012
	Niepełna	2,42	1,90	2,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	Pełna	2,98	1,66	3,0	0,78	1,766	0,077
	Niepełna	2,20	1,81	2,5			
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	Pełna	3,94	1,11	4,0	0,64	2,264	0,024
	Niepełna	3,30	1,38	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	Pełna	4,71	1,07	5,0	0,04	-0,584	0,559
	Niepełna	4,75	1,09	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	Pełna	3,90	1,09	4,0	0,45	2,072	0,038
	Niepełna	3,45	0,92	3,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	Pełna	4,24	0,93	4,0	0,13	0,634	0,526
	Niepełna	4,11	0,79	4,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	Pełna	4,32	0,79	4,0	0,21	1,222	0,222
	Niepełna	4,11	0,64	4,0			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	Pełna	3,90	1,01	4,0	0,70	2,226	0,026
	Niepełna	3,20	1,44	4,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	Pełna	3,38	1,46	4,0	0,12	0,599	0,549
	Niepełna	3,26	1,41	4,0			
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	Pełna	4,24	0,92	4,0	0,24	0,888	0,375
	Niepełna	4,00	1,22	4,0			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	Pełna	4,46	1,20	5,0	0,11	-0,009	0,993
	Niepełna	4,35	1,42	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	Pełna	2,20	1,75	2,0	0,90	2,067	0,039
	Niepełna	1,30	1,52	1,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	Pełna	3,29	1,59	4,0	0,82	1,639	0,101
	Niepełna	2,47	1,76	3,0			
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	Pełna	3,99	1,31	4,0	0,34	1,339	0,180
	Niepełna	3,65	1,35	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	Pełna	4,16	0,88	4,0	0,26	1,036	0,300
	Niepełna	3,89	0,91	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	Pełna	4,41	1,19	5,0	0,21	1,229	0,219
	Niepełna	4,20	1,29	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	Pełna	4,12	1,09	4,0	0,67	2,053	0,040
	Niepełna	3,45	1,60	4,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	Pełna	3,61	1,13	4,0	0,71	2,252	0,024
	Niepełna	2,90	1,22	3,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	7,37	1,36	7,4	0,88	2,607	0,009
	Niepełna	6,48	1,37	6,3			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitne’a, p – poziom istotności.

Zmienne liczby rodzeństwa i liczby posiadanych dzieci nieznacznie różnicują wyniki badań (zob. tabele A 10, A 11). Natomiast wyraźnie różnicuje je stosowanie antykoncepcji przez respondentów. Małżonkowie niestosujący antykoncepcji w swoim przygotowaniu do rodzicielstwa częściej niż pozostali badani pogłębiali swoje życie religijne (bliskość z Bogiem) – $p=0,001$, modlili się za współmałżonka (partnera) – $p=0,004$ oraz walczyli z własnym egoizmem ($p=0,023$). Natomiast respondenci stosujący antykoncepcję istotnie rzadziej niż pozostali badani pracowali nad więzią małżeńską ($p=0,002$), troszczyli się o zdrowie współmałżonka (partnera) – $p=0,004$, poznawali zasady i sposoby wychowania ($p=0,007$), starali się dobrze poznać współmałżonka (partnera) – $p=0,019$, a także rzadziej troszczyli się o zdrowie swego organizmu ($p=0,034$) oraz poddawali się badaniom diagnostycznym ($p=0,039$). Wyniki sumaryczne różnią się w sposób istotny statystycznie, co oznacza, że respondenci stosujący antykoncepcję rzadziej niż pozostali badani angażowali się w przygotowanie do rodzicielstwa. Wyniki prezentuje tabela 57.

Tabela 57. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a stosowanie antykoncepcji przez respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	Nie	4,31	0,81	4,0	0,46	6,791	0,034
	Tak	3,97	0,99	4,0			
	Nie chcę odp.	4,42	0,68	5,0			
poddawałam/łem się badaniom diagnostycznym	Nie	3,47	1,84	4,0	0,88	6,478	0,039
	Tak	3,10	1,84	4,0			
	Nie chcę odp.	3,98	1,45	5,0			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	Nie	0,63	1,35	0,0	0,25	0,394	0,821
	Tak	0,58	1,20	0,0			
	Nie chcę odp.	0,82	1,60	0,0			
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	Nie	3,12	1,55	4,0	0,53	4,605	0,100
	Tak	2,76	1,49	3,0			
	Nie chcę odp.	3,30	1,65	4,0			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	Nie	3,76	1,37	4,0	0,76	10,837	0,004
	Tak	3,00	1,61	3,0			
	Nie chcę odp.	3,17	1,67	4,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	Nie	3,24	1,53	4,0	0,66	7,549	0,023
	Tak	2,58	1,68	3,0			
	Nie chcę odp.	2,63	1,87	3,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Stosowanie antykoncepcji	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	Nie	3,98	1,08	4,0	0,73	10,045	0,007
	Tak	3,42	1,42	4,0			
	Nie chcę odp.	4,16	0,89	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	Nie	4,72	1,13	5,0	0,23	2,797	0,247
	Tak	4,81	0,75	5,0			
	Nie chcę odp.	4,58	1,26	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	Nie	3,99	0,98	4,0	0,35	2,428	0,297
	Tak	3,64	1,25	4,0			
	Nie chcę odp.	3,88	0,99	4,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	Nie	4,31	0,93	4,0	0,56	10,835	0,004
	Tak	3,93	0,97	4,0			
	Nie chcę odp.	4,49	0,59	5,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	Nie	4,39	0,75	5,0	0,46	12,071	0,002
	Tak	4,00	0,84	4,0			
	Nie chcę odp.	4,46	0,77	5,0			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	Nie	4,13	0,87	4,0	0,58	14,752	0,001
	Tak	3,56	1,01	4,0			
	Nie chcę odp.	3,55	1,37	4,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	Nie	3,51	1,38	4,0	0,48	3,297	0,192
	Tak	3,04	1,64	3,0			
	Nie chcę odp.	3,45	1,32	3,5			
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	Nie	4,24	0,94	4,0	0,35	4,317	0,115
	Tak	3,98	1,10	4,0			
	Nie chcę odp.	4,33	0,94	5,0			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	Nie	4,47	1,20	5,0	0,08	0,194	0,908
	Tak	4,40	1,27	5,0			
	Nie chcę odp.	4,48	1,22	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	Nie	2,24	1,77	3,0	0,29	1,294	0,524
	Tak	2,00	1,69	2,0			
	Nie chcę odp.	1,95	1,76	2,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	Nie	3,37	1,57	4,0	0,37	2,586	0,274
	Tak	3,00	1,60	3,0			
	Nie chcę odp.	3,12	1,77	3,0			
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	Nie	4,16	1,03	4,0	0,46	2,315	0,314
	Tak	3,69	1,55	4,0			
	Nie chcę odp.	3,89	1,46	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	Nie	4,24	0,86	4,0	0,36	7,968	0,019
	Tak	3,88	0,89	4,0			
	Nie chcę odp.	4,24	0,85	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	Nie	4,41	1,23	5,0	0,43	5,570	0,062
	Tak	4,19	1,29	5,0			
	Nie chcę odp.	4,62	0,93	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	Nie	4,16	1,10	4,0	0,28	2,156	0,340
	Tak	3,88	1,23	4,0			
	Nie chcę odp.	4,05	1,21	4,0			
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	Nie	3,68	0,87	4,0	0,47	3,545	0,170
	Tak	3,21	1,39	4,0			
	Nie chcę odp.	3,68	1,22	4,0			
Wynik sumaryczny	Nie	7,51	1,35	7,7	0,74	10,685	0,005
	Tak	6,77	1,37	7,0			
	Nie chcę odp.	7,39	1,40	7,3			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

W celu uwięczenia obliczeń dotyczących zaangażowania małżonków w przygotowanie się do rodzicielstwa zbadano korelacje uzyskanych wyników z czasem poświęcanym przez respondentów na doskonalenie swoich kompetencji rodzicielskich. Stwierdzono występowanie trzech korelacji istotnych statystycznie. Małżonkowie poświęcający więcej czasu na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich jednocześnie w przygotowaniu do rodzicielstwa częściej troszczyli się o zdrowie współmałżonka (partnera) – $p=0,006$, pracowali nad więzią małżeńską ($p=0,008$) oraz starali się dobrze poznać współmałżonka (partnera) – $p=0,020$. Wyniki przedstawia tabela 58.

Tabela 58. Korelacje pomiędzy przygotowaniem się małżonków do rodzicielstwa a średnim czasem przeznaczonym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich

Czas doskonalenia kompetencji rodzica a przygotowanie się małżonków do rodzicielstwa:	Liczebność N	R	t(N-2)	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	185	0,064	0,865	0,388
poddałam/łem się badaniom diagnostycznym	184	0,122	1,665	0,098
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	184	-0,011	-0,150	0,881
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	182	0,145	1,965	0,051
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	181	0,032	0,428	0,669
walczyłam/łem z własnym egoizmem	181	-0,038	-0,509	0,612
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	186	0,120	1,641	0,102
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	182	0,077	1,040	0,300
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	185	0,116	1,575	0,117
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	181	0,205	2,806	0,006
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	180	0,197	2,677	0,008
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	185	0,061	0,821	0,413
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	179	0,073	0,972	0,333
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	184	0,121	1,651	0,100
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	184	-0,005	-0,062	0,950
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	183	0,080	1,074	0,284
porządkowałam/łem swoje życie moralne	180	0,094	1,263	0,208
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	186	0,044	0,602	0,548
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	180	0,173	2,343	0,020
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	185	-0,015	-0,198	0,844

modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	185	0,038	0,510	0,611
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	183	0,130	1,768	0,079
Wynik sumaryczny	180	0,144	1,937	0,054

Objaśnienia: N – liczebność, R – wskaźnik korelacji, t(N-2) – test korelacji rang Spearmana, p – poziom istotności.

Porównanie sumaryczne nie wykazało różnicy istotnej statystycznie, co oznacza, że deklarowany czas przeznaczony przez respondentów na doskonalenie kompetencji rodzicielskich nie koreluje dodatnio ani też ujemnie z ich zaangażowaniem w wymienione sposoby przygotowania się do rodzicielstwa.

ROZDZIAŁ V

WNIOSKI I POSTULATY PASTORALNE DOTYCZĄCE KSZTAŁTOWANIA POSTAW WOBEC RODZICIELSTWA

Przedstawienie nauczania Kościoła na temat rodzicielstwa oraz socjologiczne zbadanie recepcji tego nauczania przez małżonków i rodziców stanowi podstawę przygotowania wniosków i postulatów pastoralnych dla duszpasterskiej posługi Kościoła wobec rodzin. W kontekście kulturowym i społecznym, w którym podważana jest chrześcijańska wizja człowieka, miłości i seksualności, a także szeroko rozpowszechniane są tendencje relatywistyczne, egoistyczne, utylitarystyczne i hedonistyczne, pojawia się wiele błędnych i szkodliwych wizji życia małżeńsko-rodzinnego⁵⁰⁶. Konieczne jest zatem znalezienie sposobów skutecznego oddziaływania duszpasterskiego prowadzącego małżonków do poznania i wprowadzenia w życie nauczania Kościoła na temat ludzkiego rodzicielstwa, a także rozwijania ich motywacji do przekazywania życia i wychowania swoich dzieci w wymiarze ludzkim i chrześcijańskim. Przedmiotem troski duszpasterskiej powinna być pomoc małżonkom w zrozumieniu i podjęciu wymagań związanych z przekazywaniem życia, a także w rozpoznaniu trudności i przeciwdziałaniu współczesnym zagrożeniom rodzicielstwa. Ważnym zadaniem jest również odnowa przygotowania do rodzicielstwa⁵⁰⁷, aby lepiej przybliżyło ono przyszłym rodzicom jego istotę oraz uwrażliwiło ich na współczesne potrzeby, wymagania i zagrożenia.

1. Umacnianie katolickiego rozumienia rodzicielstwa u małżonków

Właściwe rozumienie rodzicielstwa opiera się na prawdzie o człowieku, ludzkiej seksualności, miłości oraz małżeństwie i rodzinie. Pełnia tej prawdy dostępna jest dzięki Bożemu Objawieniu, w którego świetle można odczytać obiektywne cele związku małżeńskiego i wspólnoty rodzinnej⁵⁰⁸. Dzięki ich zrozumieniu i realizacji małżonkowie mogą wzrastać na drodze swego powołania we współpracy z Bogiem Stworzycielem oraz Dawcą i Panem życia. Podjęte badania empiryczne pomagają w ustaleniu, które prawdy zawarte w nauczaniu Kościoła dotyczące celowości małżeństwa i rodziny są najpowszechniej i najgłębiej przyjmowane, a których recepcja spotyka się z największymi trudnościami. Dzięki

⁵⁰⁶ LdR 13; AL 39.

⁵⁰⁷ Por. PSM 4; DDR 24-31.

⁵⁰⁸ Por. LdR 12; AL 60.

temu możliwe jest wskazanie, w jaki sposób należy wspierać małżonków w rozumieniu rodzicielstwa.

Ponad trzy czwarte badanych małżonków wyraża przekonanie, że spośród celów małżeństwa w pełni realizują oni treści zawarte w przysiędze małżeńskiej takie jak wierność, uczciwość oraz nierozzerwalność związku małżeńskiego. Podobny procent ankietowanych stwierdza, że w pełni realizuje szczęście wynikające z macierzyństwa i ojcostwa, natomiast 65,0% uważa, że w pełni realizuje swoje powołanie rodzicielskie. Pomimo, iż rodzicielstwo jest często uznawane za źródło szczęścia i powołanie, mniej niż połowa badanych małżonków stwierdza, że w pełni realizuje otwartość na przyjęcie potomstwa. Podobny odsetek ankietowanych (46,9%) w pełni potwierdza, że realizuje więź seksualną ze współmałżonkiem⁵⁰⁹, a tylko 34,7% uważa, że tworzy w małżeństwie więź przyjaźni (zob. tabela 2). Małżonkowie znacznie częściej postrzegają rodzicielstwo jako źródło szczęścia, rzadziej jako powołanie, a najrzadziej jako postawę otwartości na przyjęcie potomstwa. Może to wskazywać na traktowanie seksualności w sposób fragmentaryczny, z uwzględnieniem jedynie jej wymiaru cielesnego, przy niedowartościowaniu wymiaru osobowego i relacyjnego, związanych głęboko z istotnymi cechami miłości małżeńskiej, jak wierność, uczciwość, nierozzerwalność i otwartość na życie. Może to mieć również związek z niezrozumieniem, czym jest otwartość na potomstwo, albo ze sceptyczną postawą wobec posiadania liczniejszego potomstwa. Takie postawy częściej przejawiają osoby w wieku poniżej 45 lat (zob. tabela 4) oraz z wykształceniem wyższym (zob. tabela 5).

W duszpasterstwie rodzin koniecznie należy przedstawiać prawdę o ludzkiej seksualności w sposób całościowy. Nauczania o tego nie można redukować do samego momentu cielesnego zjednoczenia małżonków. Świadczyłyby to o uleganiu obcym chrześcijaństwu tendencjom naturalistycznym. Nie należy również redukować tegoż nauczania jedynie do prezentowania zbioru zakazów i nakazów moralnych dotyczących tej sfery, ponieważ bez szerszego kontekstu są one niezrozumiałe, a wobec narastającej kontestacji niektórych norm moralnych ich zachowanie wymaga silnego przekonania i głębokiej motywacji. Trzeba ukazywać ludzką płciowość jako dar Boży, wartość związaną z miłością, powołaniem oraz świętością, prezentując wyraźnie jej cele, jakimi są: międzyosobowy dialog, dojrzewanie do osobowego daru w miłości oraz płodność i przekazywanie życia⁵¹⁰. Seksualność ludzka przejawia się na poziomie biologicznym, psychicznym i osobowym.

⁵⁰⁹ W badaniach małżonków przeprowadzonych w 2019 roku przez Elżbietę Kuczmańską tworzenie silnej więzi seksualnej uzyskało podobny wskaźnik (49,6%). E. Kuczmańska. *Powołanie do miłości w świetle badań małżonków*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 39(2019) nr 2 s. 106.

⁵¹⁰ WW 32.

Wymiary te powinny być zintegrowane i włączone w ludzką miłość dzięki cnotie czystości⁵¹¹. Z tego względu konieczne wydaje się dokładne omawianie tych prawd w katechezach adresowanych do młodzieży, narzeczonych i rodziców, przy wykorzystaniu szerokiej współpracy ze specjalistami z tego zakresu. Ich pomoc jest konieczna w formacji alumnów i kapłanów do posługi wobec rodzin, a także w przygotowaniu świeckich i zakonnych ewangelizatorów, animatorów i katechetów, posługujących w szkołach, parafiach i zrzesczeniach rodzin. Przekaz tych treści jest pilnie potrzebny w przygotowaniu duszpasterzy rodzin oraz doradców życia rodzinnego pracujących w poradniach rodzinnych działających przy parafiach i sanktuariach. Należy również docenić rolę nowoczesnych mediów, dzięki którym możliwe jest upowszechnianie nauczania Kościoła i przekazywanie chrześcijańskiego nauczania o ludzkiej płciowości w sposób przystępny i dostosowany do percepcji współczesnego człowieka⁵¹². Warto również podejmować wysiłki zmierzające do szerszego prezentowania chrześcijańskiej, całościowej wizji seksualności w dyskursie naukowym, szczególnie na terenie psychologii, seksuologii, pedagogiki oraz nauk o rodzinie. Bardzo potrzebne i oczekiwane wydaje się rozwijanie katolickich ośrodków naukowych zajmujących się tą tematyką, a także duszpasterskie zachęcanie i motywowanie kompetentnych specjalistów do podejmowania tych zagadnień w ramach ich pracy naukowo-dydaktycznej na świeckich uczelniach.

Rodzicielstwo należy ukazywać przede wszystkim jako drogę szczęścia, radości i samorealizacji oraz podkreślać rolę powołania małżonków do współpracy z Bogiem-Stwórcą. Takiego wsparcia potrzebują wszyscy małżonkowie, jednak częściej deficyty w tym obszarze przejawiają mężczyźni (zob. tabela 3). Należy unikać przedstawiania otwartości na potomstwo jedynie w perspektywie nakazów i zakazów moralnych oraz zadbać o pozytywny i zrozumiały język przekazu nauczania Kościoła dotyczącego prokreacji. Przekaz ten powinien być całościowy tak, ażeby zobowiązania moralne ukazać w kontekście pełnego teologicznego i antropologicznego obrazu międzyosobowej komunii i daru⁵¹³. Nie wystarczy samo ukazywanie otwartości na potomstwo jako zachęty do posiadania jak największej ilości dzieci, ale należy podkreślać potrzebę kierowania się w decyzjach prokreacyjnych roztropnością oraz szacunkiem i wielkodusznością wobec Boga Dawcy życia. W niektórych sytuacjach życiowych może to oznaczać przyjęcie licznego potomstwa, w innych poprzestanie na zrodzeniu niewielkiej liczby dzieci, a w wyjątkowych przypadkach nawet na braku własnego potomstwa.

⁵¹¹ Por. Sarmiento. *Małżeństwo chrześcijańskie* s. 39.

⁵¹² DDR 38-39; por. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie* s. 306.

⁵¹³ Por. Jan Paweł II. *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich* s. 32-33. 48-49. 52-53.

Papież Franciszek pisze, że „miłość bez przyjemności i namiętności nie wystarcza, aby symbolizować jedność ludzkiego serca z Bogiem”⁵¹⁴. Tymczasem tylko mniej niż połowa ankietowanych sądzi, że w pełni realizuje więź seksualną ze współmałżonkiem, co może świadczyć o niedowartościowaniu aspektu więziotwórczego aktu małżeńskiego. Może wskazywać także na niedobory lub wypaczenia w wychowaniu seksualnym, skutkujące oddzieleniem seksualności od miłości⁵¹⁵, wypieraniu dążeń seksualnych lub rozdzielaniu aktywności seksualnej i innych aspektów małżeńskiej więzi. Wynik ten może ujawniać także trudności natury kulturowej dotyczące wypowiedziania się o seksualności⁵¹⁶. Radość i przyjemność zjednoczenia seksualnego małżonków nie powinna być traktowana jako grzeszna i przemilczana, ale jako integralna część ich miłości⁵¹⁷. Z tego względu w duszpasterstwie rodzin należy pozytywnie ukazywać ludzką seksualność i jej znaczenie w budowaniu więzi małżeńskiej. Najskuteczniej mogliby to czynić małżonkowie towarzyszący w formacji parom narzeczeńskim oraz małżonkom, a także specjaliści. Pomoc taka ułatwiłaby małżonkom rozumienie i pozytywne przeżywanie tej sfery w większej wolności wewnętrznej oraz pomóc im swobodniej o niej mówić⁵¹⁸.

Według papieża Franciszka miłość małżeńska jest największą przyjaźnią i posiada wszystkie jej pozytywne cechy⁵¹⁹. Natomiast w omawianych badaniach tylko jedna trzecia małżonków uważa, że realizuje więź przyjaźni. Może to wskazywać na niepełne rozumienie miłości małżeńskiej, niedowartościowanie więzi międzypersonalnej i zaangażowanie psychiczne w parze, a przeakcentowanie uczuciowy wymiar miłości, na co wskazują podobne badania małżonków⁵²⁰. Powodem takich przekonań może być także brak poczucia więzi przyjaźni w parach małżeńskich respondentów. W małżeństwie konieczne jest pielęgnowanie słów i gestów wyrażających wielkoduszność i przyjaźń⁵²¹. Implikuje to potrzebę duszpasterskiego wsparcia par narzeczeńskich i małżeńskich w budowaniu więzi przyjaźni. Przede wszystkim ważne jest ukazywanie, że przyjaźń żony i męża jest istotnym wymiarem ich oblubieńczej miłości i podejmowanego wspólnie powołania rodzicielskiego. Pośród form tego wsparcia stosowne wydają się katechezy dla narzeczonych i małżonków, konferencje, warsztaty pomagające tworzenie konstruktywnych więzi interpersonalnych. Szczególnie cenna wydaje

⁵¹⁴ Por. AL 142.

⁵¹⁵ Por. Goleń. *Wychowanie seksualne w rodzinie* s. 277-280.

⁵¹⁶ Por. Goleń. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego* s. 332-333.

⁵¹⁷ Por. A. G. Fidalgo. *Rzeczywistość miłości jako fundament małżeństwa i rodziny*. W: *Amoris laetitia jako ewangelia miłości i droga do przebycia*. Red. G. del Missier, A. G. Fidalgo Kraków: Wydawnictwo Homo Dei 2019 s. 81.

⁵¹⁸ Por. E. Kuczmarska. *Przeżywanie miłości przez małżonków*. „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 40(2020) nr 2 s. 123.

⁵¹⁹ AL 123.

⁵²⁰ Por. Kuczmarska. *Przeżywanie miłości przez małżonków* s. 115.

⁵²¹ Por. AL 133.

się pomoc w budowaniu współrozumienia, współodczuwania i współdziałania małżonków oraz wsparcie w podnoszeniu umiejętności komunikacyjnych służących dialogowi w parze⁵²². Może to przynieść jednak efekty jedynie wtedy, gdy obojga małżonków ożywia pragnienie komunii, wspólnota wartości i wzajemna troska⁵²³. Dlatego też ważnym postulatem dla duszpasterstwa małżonków jest wspieranie ich w budowaniu komunii duchowej. Służyć temu może katecheza małżonków w parafii oraz kierownictwo duchowe małżonków. Małżonkom mającym szczególne trudności osobowościowe lub komunikacyjne warto polecać zajęcia psychologiczne oraz sprawdzonych specjalistów, którzy przy poszanowaniu chrześcijańskiego systemu wartości mogliby dokładnie zdiagnozować problemy i wskazać najlepsze drogi ich przezwyciężania⁵²⁴.

Realizację celów życia małżeńsko-rodzinnego wyraźnie różnicuje stosunek respondentów do wiary. Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący częściej niż pozostali respondenci realizują większość wskazanych celów, a przede wszystkim powołanie rodzicielskie, otwartość na przyjęcie potomstwa, nierozzerwalność związku, zjednoczenie osób w miłości, uczciwość małżeńską oraz wychowanie dzieci. Ponadto częściej przeżywają oni rodzicielstwo jako szczęście (zob. tabela 6). Wskazuje to na współwystępowanie realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego z głęboką wiarą i praktykami religijnymi. Deklaracje respondentów zdają się potwierdzać owocność autentycznie wyznawanej wiary i praktyk religijnych przejawiającą się w życiu moralnym małżonków. Jednocześnie można mówić o wyzwaniach dla duszpasterstwa małżonków, które związane są z osłabieniem wiary oraz rzadszymi praktykami religijnymi. Dotyczą one wsparcia tych katolików w realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego. Z jednej strony słusznym jest postulat ewangelizacji oraz katechezy i formacji chrześcijańskiej małżonków słabiej wierzących i rzadziej praktykujących. Z drugiej jednak, spoglądając na to wyzwanie z perspektywy mistagogicznej, należałoby pomagać tym małżonkom przede wszystkim w otwarciu się na głębsze relacje międzyosobowe oraz w budowaniu wspólnoty wartości ze współmałżonkiem. Zajęcia takie prowadzone w formach rekolekcyjnych i warsztatowych mogłyby jednocześnie stanowić cenny krok ku otwarciu się na głębszą więź z Bogiem⁵²⁵.

⁵²² Por. AL 136, 225.

⁵²³ Por. Goleń. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego* s. 339; A. Derdziuk. *Komunikacja w służbie komunii*. „Roczniki Teologii Moralnej” 2011 T. 3(58) s. 207-208.

⁵²⁴ Por. Goleń. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego* s. 339.

⁵²⁵ Por. tamże s. 342, 352; M. Polak. *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*. Poznań: UAM WT 2012 s. 174-178.

2. Motywowanie małżonków do przekazywania życia i wychowania

Otwartość na dar potomstwa w małżeństwie polega na gotowości przyjęcia nowego życia oraz zaangażowaniu w proces wychowania dzieci⁵²⁶. Wyrazem tej otwartości jest roztropne i wielkoduszne pragnienie posiadania potomstwa, wypływające przede wszystkim z wiary, a nie tylko z motywacji osobistych czy naturalnych. Przyjęcie potomstwa wiąże się także z troską o rozwój młodego człowieka, która wymaga poznawania celów, wymiarów i metod wychowania, ze szczególnym uwzględnieniem aspektu moralnego i religijnego (por. DWCH 2-3). W trosce o młodego człowieka rodzice powinni kierować się przede wszystkim motywacją nadprzyrodzoną, w oparciu o którą można zintegrować wszelkie pozytywne ludzkie pobudki.

Bardzo wysoki odsetek badanych małżonków (84,6%) w pełni zgadza się, że przekazuje życie, gdyż dzieci są najcenniejszym darem dla rodziców, a ich posiadanie uważają oni za błogosławieństwo Boże (76,9%) – zob. tabela 9. Podobny procent respondentów w pełni potwierdza, że w swoim rodzicielstwie priorytetowo realizuje troskę o dziecko od chwili poczęcia, miłość do dzieci oraz własną odpowiedzialność za ich wychowanie – zob. tabela 16. Biorąc pod uwagę, iż dodatkowo pewien procent badanych w dużym stopniu deklaruje wskazane zachowania w zakresie przekazywania życia i wychowania, wyniki te mogą zadowalać.

Jednak tylko połowa badanych małżonków deklaruje, iż przekazują oni życie, gdyż starają się współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia (zob. tabela 9). Wynik ten wskazuje na niebyt często występujące u respondentów teologiczno-religijne umotywowanie postawy rodzicielskiej. Wtórzą temu niezbyt wysokie odsetki respondentów, którzy w pełni przyznają, że w wychowaniu potomstwa najważniejsze jest dla nich spełnianie powołania powierzonego im przez Boga (40,7%) oraz troska o tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary (37,0%) – zob. tabela 16. Wyniki te zdają się wskazywać na niedobory formacji religijnej pozwalającej traktować swoje rodzicielstwo jako powołanie powierzone przez Boga oraz żyć wiarą chrześcijańską w rodzinie, tworząc Kościół domowy.

Z uwagi na to, że badania prowadzone były wśród katolickich rodziców, mało satysfakcjonujące wydają się wyniki wskazujące, że około połowa respondentów zdecydowanie stwierdza, że w swoim rodzicielstwie wysoko ceni przekazywanie wartości moralnych i kształtowanie sumienia dziecka, dawanie przykładu troski o osoby chore i starsze, troskę o wychowanie w wierze, wychowanie do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej), a także

⁵²⁶ Por. HV 8.

spełnianie praktyk religijnych, wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła (tabela 17). Wskaźniki te mogą świadczyć o niekonsekwencji rodziców często deklarujących troskę o wychowanie dzieci w wierze, przy znacznie rzadszym zaangażowaniu w tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary. Może to również wskazywać na niezbyt wyraźną świadomość respondentów w zakresie konkretnych zadań wychowawczych lub też o podejściu opartym na wierze tradycyjnej, z niewielką umiejętnością przekładania jej na praktykę zaangażowania rodzicielskiego i wychowania.

Duszpasterstwo rodzin powinno zatem proponować rodzicom pogłębione podejście do pobożności ludowej, która dla wielu rodzin stanowi źródło silnej motywacji do zaangażowania religijnego. Warto w taki sposób wyjaśniać tradycyjne formy, żeby stały się one lepiej zrozumiałe i przystępne dla dzieci, stając się kontekstem i inspiracją głębokich osobowych przeżyć religijnych. W tym celu należy ukazywać dzieciom chrześcijańskie znaczenie różnych zwyczajów celebrowanych w domu rodzinnym, we wspólnocie parafialnej, a także w szerszej społeczności. Należy również w twórczy sposób nawiązywać do starszych form wyrazu, zestawiając je ze współczesnymi wyzwaniem i pokazując, w jaki sposób to, co tradycyjne może pomagać przeżywać i wyrażać wiarę obecnie⁵²⁷. Istotne jest także zachęcanie małżonków do religijnego przeżywania w domu ważnych wydarzeń z życia rodzinnego oraz roku liturgicznego⁵²⁸. Celebracje i modlitwa Kościoła domowego mogą być cennym uzupełnieniem uczestnictwa w liturgii, okazją osobistego zaangażowania w przeżywane wydarzenia, głębszego przyjęcia ich treści, a także cennych przemyśleń i dialogu na ich temat⁵²⁹. Z tych samych względów należy zachęcać wierzących rodziców do poszukiwania takich form przeżywania niedzieli oraz dni świątecznych, w których dzięki modlitwie, wypoczynkowi, umacnianiu więzi i wspólnej radości cała rodzina będzie wzrastać w miłości do Boga i ludzi⁵³⁰.

Miłość małżonków tworząca klimat miłości w rodzinie jest jednym z najważniejszych czynników wychowawczych sprzyjającym zaspokajaniu potrzeb emocjonalnych dzieci, rozwojowi uczuciowemu oraz ich wychowaniu moralnemu⁵³¹. W tym kontekście zastanawia, iż tylko 41,8% badanych małżonków w pełni potwierdza realizację miłości jako głębokiego zjednoczenia osób, a 50,5% stwierdza, że w wychowaniu priorytetowo traktuje miłość małżeńską. Natomiast tylko 40,0% respondentów w pełni potwierdza troskę o zaspokajanie

⁵²⁷ Por. FC 61; AL 288, 318; DPL 68.

⁵²⁸ Zob. G. Staszczak. *Formacja Kościoła domowego przez liturgię i pobożność ludową w nauczaniu Kościoła po Drugim Soborze Watykańskim*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2021 s. 184-287.

⁵²⁹ Por. J. Wysocki. *Rytuał rodzinny*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1983 s. 7-8.

⁵³⁰ AL 318; DD 36, 52, 84; DDR 59.

⁵³¹ Por. LP 50, 52.

potrzeb emocjonalnych dzieci (zob. tabela 18). Tę ostatnią realizują częściej rodzice z wykształceniem wyższym niż z wykształceniem podstawowym, zawodowym i średnim (zob. tabela 20). Wyniki te mogą świadczyć o niedocenianiu kluczowej w życiu małżeńsko-rodzinnym roli głębokiej więzi małżonków oraz jej znaczenia wychowawczego. Być może łączy się to również z niedocenianiem konieczności świadomych działań ukierunkowanych na rozwój sfery psychicznej i emocjonalnej dzieci. Miłość rodzicielska ma wielkie znaczenie zarówno dla rozwoju emocjonalnego dziecka, jaki i dla jego wzrostu duchowego. Doświadczenie kochających się rodziców ma pozytywny wpływ na poczucie bezpieczeństwa u dzieci, poprawia ich poczucie własnej wartości, wzmacnia asertywność. Utrwała także pozytywny obraz małżeństwa i rodziny oraz modeluje wartościowe wzory zachowań. Dzięki temu młody człowiek łatwiej osiąga dojrzałość emocjonalną, doskonali sprawności moralne, jest mniej podatny na deprawację oraz lepiej przygotowany do realizacji przejętych wzorców w kolejnym pokoleniu i w założonej przez siebie rodzinie. Zadaniem duszpasterzy jest przypominanie małżonkom i rodzicom o fundamentalnej roli więzi miłości małżeńskiej w życiu małżeńsko-rodzinnym i wychowaniu⁵³². Dobrą okazją do tego są zarówno nauki stanowe dla małżonków i rodziców w czasie rekolekcji, jak też specjalistyczne spotkania szkoleniowo-warsztatowe oraz rekolekcje zamknięte. Warto również wykorzystać okazję do katechezy małżonków i rodziców, jaką stwarza przygotowanie ich dzieci do przyjęcia pierwszej Komunii Świętej, chrzest, a także spotkania formacyjne dla rodziców organizowane w przedszkolach i szkołach katolickich. W tym kontekście istotne jest również zwracanie uwagi na problemy natury emocjonalnej lub inne trudności wynikające z braku doświadczenia wzajemnej miłości małżonków oraz proponowanie pracy z psychologiem lub psychoterapeutą osobom, które w trakcie przygotowania do małżeństwa lub już po ślubie ujawniają taką potrzebę.

Przekazywanie życia z motywu współpracy z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia częściej deklarują małżonkowie w wieku powyżej 45 lat, osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym (zob. tabele: 11, 12). Te same grupy respondentów częściej niż pozostali badani poprzez wychowanie dzieci pragną spełnić powołanie powierzone przez Boga (zob. tabela 19). Natomiast respondenci z wykształceniem podstawowym i zawodowym częściej niż pozostałe grupy realizują troskę o wychowanie dzieci w wierze, tworzą w rodzinie wspólnotę wiary oraz wprowadzają dzieci we wspólnotę Kościoła (zob. tabela 20). Powyższe wyniki mogą skłaniać duszpasterstwo rodzin do wypracowania programów i materiałów formacyjnych, które będą skuteczniej docierały do małżonków młodych i lepiej wykształconych. Narzędzia te powinny stać na wysokim poziomie merytorycznym. Korzystanie z odpowiedniej literatury, wykładów

⁵³² Zob. AL 199-258.

oraz prezentacji realizowanych na żywo lub za pośrednictwem mediów wymaga poświęcenia dłuższego czasu i świadomego zaangażowania ze strony odbiorców. Potrzebne jest zatem nie tylko proponowanie wysokiej jakości treści i ambitnych rozwiązań duszpasterskich, lecz również praca nad motywowaniem osób młodych, z wyższym wykształceniem, często intensywnie pracujących. Należy uświadamiać im potrzebę systematycznego i metodycznego rozwoju religijnego oraz doskonalenia kompetencji rodzicielskich. Niezwykle pożądane byłoby wypracowanie i wdrożenie programu formacyjnego dla rodziców połączone z wytworzeniem u nich powszechnego przekonania o konieczności regularnego poświęcania określonego czasu na samodzielny rozwój w tym zakresie. Wydaje się, że najlepiej mogłaby temu służyć postulowana od dawna systematyczna parafialna katecheza dorosłych, skierowana do małżonków i rodziców⁵³³.

Warto również docenić pozytywne nastawienie do rodzicielstwa przejawiające się u małżonków po 45 roku życia. Trudno się spodziewać, że w tym wieku zostaną oni biologicznymi rodzicami kolejnych dzieci, ale należy proponować im inne formy otwartości na życie, związane z duchowym rodzicielstwem oraz płodnością poszerzoną. Bardzo owocne duszpastersko może być wykorzystanie ich doświadczenia i życiowych przemyśleń w formacji oraz częstym towarzyszeniu narzeczonym i młodym małżonkom. Znaczącą rolę może odegrać także roztropna pedagogizacja babć i dziadków, dzięki której mogliby oni lepiej wspierać wychowanie religijne i moralne wnuków w rodzinie wielopokoleniowej, jednakże przy unikaniu zagrożenia, jakim jest zbytnia ingerencja i naruszenie autonomii systemu rodzinnego tworzonego przez ich dzieci.

Osoby głęboko wierzące i praktykujące wyraźnie częściej niż pozostali badani stwierdzają, iż kierują się wymienionymi motywami przekazywania życia. Częściej deklarują oni, że przekazują życie, gdyż chcą współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia, uważają posiadanie dzieci za błogosławieństwo Boże i najcenniejszy dar dla rodziców oraz dlatego, że chcą mieć liczne potomstwo (zob. tabela 13). Ta sama grupa respondentów, częściej niż rodzice słabiej wierzący i rzadziej praktykujący, priorytetowo podejmuje działania ważne w chrześcijańskim wychowaniu dzieci. Częściej deklarują oni wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła, troskę o wychowanie dzieci w wierze, tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary, dążenie do spełnienia powołania powierzonego przez Boga, a także miłość do dzieci, troskę o dziecko od chwili poczęcia i odpowiedzialność za wychowanie oraz troskę o miłość małżeńską. Częściej stwierdzają, że przekazują dzieciom wartości moralne, kształtują ich sumienia oraz dają dzieciom przykład troski o osoby chore i starsze (zob. tabela 21). Badania

⁵³³ Por. CT 43; DOK 173; DDR 52; SPMR 82; J. Goleń. *Pierwszoplanowa dziedzina działalności pastoralnej w parafii*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii* s. 52-55.

pokazują, że fundamentalne znaczenie dla kształtowania postaw wobec prokreacji ma wiara i motywacja religijna. Przyczynia się ona zarówno do ukształtowania prawidłowej wizji rodzicielstwa, jak i podejmowania konkretnych wysiłków wychowawczych w kwestiach wiary i dojrzwania moralnego ich dzieci. Oznacza to, że niewystarczającą skuteczność ma przedstawianie nauczania Kościoła dotyczącego rodzicielstwa w oderwaniu od całości chrześcijańskiego orędzia. Duszpasterstwo rodzin powinno zaczynać swoje wysiłki formacyjne od gruntownej ewangelizacji, prowadzenia do osobistej więzi miłości z Jezusem Chrystusem, przyjęcia Go jako Pana i Zbawiciela oraz umacniania podstaw wiary⁵³⁴. W tym celu należy zadbać o profil ewangelizacyjny wszystkich działań formacyjnych podejmowanych w ramach duszpasterstwa rodzin. Pilnie potrzebne jest rozwijanie szerokiej współpracy z różnymi zreszzeniami ewangelizacyjnymi. Trzeba przy tym zauważyć, że ich rozwój jest silnie uwarunkowany jakością życia rodzinnego oraz intensywnym głoszeniem Dobrej Nowiny i wprowadzaniem w osobowe doświadczenie żywej wiary⁵³⁵.

Zastanawiać może jednak wynik wskazujący, iż jedyną statystycznie istotną zależnością między motywami przekazywania życia a liczbą posiadanych dzieci jest chęć przekazania potomstwu własnych genów (zob. tabela A 7). Chociaż otwartości na życie nie można w prosty sposób sprowadzać do większej liczby posiadanych dzieci, częste deklaracje dotyczące ambitnych motywów prokreacji zdają się nie mieć wystarczającego przełożenia na liczebność rodziny. Może to świadczyć o niespójności między deklaracjami małżonków a ich rzeczywistymi postawami lub też o braku konsekwencji we wprowadzaniu ich w życie. Warto zatem w przepowiadaniu, katechezie i formacji religijnej kłaść większy nacisk na życiową autentyczność, a także na konieczność konsekwentnego życia wiarą oraz wyznawanymi i uznawanymi wartościami. Nauczanie to powinno przedstawiać konkretne wzory i sposoby podejmowania decyzji w oparciu o wiarę, duchowe rozeznanie i światopogląd chrześcijański. Powinno być także poparte świadectwem autentyczności i miłości głosicieli, zwłaszcza świadectwami małżonków i rodziców. Kluczowe znaczenie ma szczególnie posługa w poradni rodzinnej małżonków posiadających liczniejsze potomstwo oraz świadectwo kapłanów i wiernych świeckich, którzy wywodzą się z rodzin wielodzietnych.

⁵³⁴ Por. EN 70; CL 23; ChV 111-133; zob. F. Blachnicki. *Sympatycy czy chrześcijanie*. Kraków: Wydawnictwo Światło-Życie 2016.

⁵³⁵ Por. EG 25-33.

3. Wspieranie małżonków w realizacji wymogów rodzicielstwa i przeciwdziałaniu jego zagrożeniom

Rodzicielstwo jest kluczowe nie tylko dla małżeństwa, lecz również dla człowieczeństwa jako takiego. Życie ludzkie jest święte, dlatego powinno być otaczane największą troską zarówno w tym, co się odnosi do jego przekazywania, jak i w tym, co ma związek z dbaniem o rozwój i wychowanie człowieka. Na te zagadnienia silnie rzutują popularne dziś prądy ideowe, takie jak maltuzjanizm i neomaltuzjanzizm, ekologizm, transhumanizm czy też ideologia *gender*⁵³⁶. Wszystkie te koncepcje proponują własne wizje antropologii i relacji międzyludzkich, wraz z odpowiadającą każdej z nich wizją moralności opartej najczęściej na subiektywizmie, relatywizmie, sytuacjonizmie, konsekwencjalizmie, teleologizmie i różnych postaciach utylitaryzmu⁵³⁷. Rozpoznanie i spełnianie moralnych wymagań rodzicielstwa jest dla małżonków bardzo trudnym zadaniem, którego realizacja daje szansę na osobowy i duchowy wzrost całej rodziny. Nie mniej istotne jest właściwe zidentyfikowanie i przeciwdziałanie temu, czego nie da się pogodzić z chrześcijańską wizją człowieka i miłości oraz prawidłowym stosunkiem do przekazywania życia.

Przeprowadzone badania wykazały, że ponad trzy czwarte respondentów w pełni uznaje godność osobową dziecka od chwili poczęcia oraz kieruje się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko, a około dwie trzecie badanych wyraźnie potwierdza, że zależy im na życiu w na zachowaniu czystości małżeńskiej. Wyniki te budzą pewną nadzieję duszpasterską. Nieco gorzej wygląda jednak recepcja innych wymogów moralnych rodzicielstwa. Około połowa badanych małżonków czuje się odpowiedzialna za przekazywanie życia wobec Boga, odrzuca możliwość sztucznego zapłodnienia oraz uważa, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków (zob. tabela 24). Warto zauważyć, że podobne wskaźniki osiągały deklaracje respondentów dotyczące pełnego poszanowania sumienia współmałżonka oraz unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej (zob. tabela 2). Zastanawia przy tym, że tylko około jedna trzecia respondentów dąży do tego, ażeby każde współżycie małżeńskie było wyrazem miłości, kieruje się odpowiedzialnością za współmałżonka, stara się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie oraz twierdzi, że spełnia wymagania moralne dotyczące prokreacji (zob. tabela 25). Podobny odsetek respondentów zdecydowanie deklaruje, że w swoich decyzjach prokreacyjnych rozważa uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny, a jedna czwarta badanych uwzględnia warunki społeczne i ekonomiczne (zob. tabela 25).

⁵³⁶ Por. RLP 2; AL 56.

⁵³⁷ VS 59, 75, 84, 106; LdR 13.

Przedstawione wyniki badań mogą wskazywać, że wielu respondentów myśli o małżeńskim współżyciu seksualnym w kategoriach, które znacznie odbiegają od nauczania Kościoła. Wyraźnie zarysowuje się tendencja do oddzielania zjednoczenia małżeńskiego od miłości małżeńskiej. Zapewne ma na to wpływ powszechna w publicznej świadomości trywializacja i fragmentaryzacja płciowości oraz komercjalizacja ludzkiego ciała. Wydaje się, że w miejsce takich kategorii jak osoba, godność, relacja, miłość, dar, komunია, odpowiedzialność, moralność i życie upowszechnia się hedonistyczne i utylitarne pojmowanie seksualności jedynie jako przyjemności czy zaspokojenia pożądania. Może to skutkować sprowadzaniem aktów małżeńskich do nawyków i bezosobowej rutyny, a w skrajnych przypadkach traktowania ich jak przedmiotu i towaru. Takie swoiście transakcyjne podejście może korespondować z merkantylną kazuistyką w dziedzinie moralności. Towarzyszy mu również częste poczucie zagubienia i niezrozumienia w stosunku do konkretnych wymagań moralnych dotyczących sfery ludzkiej płciowości. Respondenci prezentują bowiem wysoki stopień akceptacji norm ogólnych i abstrakcyjnych kierujących moralnością życia małżeńskiego i rodzinnego, ale rzadziej i w mniejszym stopniu respektują wymagania bardziej szczegółowe i konkretne. Jednocześnie pewien procent respondentów zdecydowanie stwierdza, że respektuje wymogi moralne rodzicielstwa z posłuszeństwa nauczaniu Kościoła (25,9%) i samym normom (36,5%) – zob. tabela 25. Może to świadczyć o opieraniu się głównie na autorytecie lub osobistej decyzji, bez głębszego uświadomienia sobie motywów przyjęcia takiego, a nie innego stanowiska.

Powyższe tendencje domagają się od duszpasterstwa rodzin zwracania uwagi na solidne zakorzenienie konkretnych wymogów moralnych prokreacji w pozytywnej, osobowej i relacyjnej wizji ludzkiej seksualności i płodności. Wymagania te należy prezentować w sposób jasny i klarowny, nie pozostawiając miejsca na niedomówienia. Prezentacji generalnych i specyficznych wymagań moralnych powinno towarzyszyć omówienie relacji pomiędzy ogólnymi zasadami i ideałami a konkretnymi szczegółowymi normami. Warto również przytaczać konkretne świadectwa i przykłady wcielania w życie omawianych wymagań moralnych. W ten sposób łatwiejsze będzie zrozumienie przez narzeczonych i małżonków uzasadnienia szczegółowych zakazów i nakazów, co przyczyni się do ich interioryzacji i wzmocni motywacje wprowadzania w życie nawet takich wymagań, które wiążą się z wyrzeczeniami lub trudem. Trzeba także poświęcić należną uwagę kształtowaniu sumień. Dbając o właściwą formację i obiektywizację sumienia, należy również podkreślać jego godność, umacniać jego pewność, a także wskazywać i doceniać rolę, jaką pełni w życiu

moralnym osoby ludzkiej⁵³⁸. Ze względu na delikatność materii oraz trudności z otwartym mówieniem o sferze seksualnej, wymagania moralne należy przedstawiać z troską o wrażliwość i komfort słuchaczy. Mogą temu sprzyjać spotkania, w których uczestniczy większa grupa słuchaczy mogących zachować anonimowość, a także programy i pomoce medialne. Należy przy tym unikać jakiegokolwiek stygmatyzacji lub przykrych osobistych sugestii. Warto również szeroko promować dostęp do specjalistów, którzy mogą wyjaśnić szczególnie zawile zagadnienia w specjalistycznych poradniach⁵³⁹.

Zadaniem duszpasterstwa rodzin jest również prowadzenie i rozwój przygotowania doradców życia rodzinnego, a także poszukiwanie i zachęcanie odpowiednich ludzi do uzyskania specjalistycznego przygotowania i zaangażowania się w poradnictwie służącym narzeczonemu i małżonkom. Należy tworzyć profesjonalne ramy organizacyjne dla pracy takich osób. Z drugiej zaś strony warto dawać wiernym okazję do osobistego zadawania pytań i rozwiewania wątpliwości w atmosferze poszanowania ich intymności i wstydlivosti. Dobrą okazją do tego są spotkania i rozmowy w trakcie zamkniętych rekolekcji i dni skupienia dla narzeczonych lub małżonków, sprawowanie sakramentu pojednania i pokuty oraz towarzyszenie duszpasterskie i kierownictwo duchowe. W tym kontekście należy zatroszczyć się o dobre przygotowanie narzeczonych, małżonków i rodziców do spowiedzi, zachęcając ich w sposób delikatny do zadawania pytań w celu wyjaśnienia różnych wątpliwości. Warto stwarzać okazje do takich spowiedzi, w których spowiednicy będą dysponować czasem oraz dobrą wolą prowadzenia dłuższej rozmowy i spokojnego udzielania wyjaśnień. Obok poruszania tej tematyki w czasie prelekcji, katechez, dni skupienia oraz rekolekcji dla narzeczonych i małżonków warto także opracowywać i upowszechniać poradniki, rachunki sumienia i inne materiały przygotowujące do spowiedzi małżeńskiej, udostępniając je w formie drukowanej oraz internetowej.

Słabą recepcję wskazań moralnych obserwujemy w przypadku stosowania metod NPR. Jedna trzecia respondentów twierdzi, że zna i szanuje rytmy biologiczne płodności kobiety oraz stosuje metody naturalnego planowania rodziny (zob. tabela 25). Niespełna jedna trzecia respondentów w pełni zgadza się, że stosowanie tych metod pomaga zachować czystość małżeńską, pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności oraz sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia. Tylko co piąty respondent z całkowitym przekonaniem stwierdza, że stosowanie metod NPR wzmacnia wierność małżeńską oraz zwiększa zaangażowanie

⁵³⁸ Por. AL 37, 302-303.

⁵³⁹ Na uwagę zasługuje tu krakowska Poradnia Bioetyczna, która obok bogatej bazy opracowanych szczegółowych zagadnień daje możliwość osobistego kontaktu oraz zadawania pytań za pośrednictwem Internetu. Zob. <https://www.poradniabietyczna.pl/> (dostęp 10.05.2021).

współmałżonka, a zaledwie kilkanaście procent badanych w pełni zgadza się, że ma ono wysoką skuteczność, poprawia relacje w małżeństwie, posiada solidne podstawy naukowe, daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych, pomaga panować nad sobą, a także daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym oraz pomaga parom z problemem niepłodności. Jednocześnie wysoki odsetek badanych małżonków zdecydowanie wyraża przekonania sceptyczne dotyczące stosowania metod NPR (zob. tabela 34).

Wydaje się, że przekonanie o niskiej skuteczności i niewielkiej użyteczności naturalnego planowania rodziny wynikają z braku rzetelnej informacji. Również przekonanie o nadmiernym skomplikowaniu, dużej kłopotliwości oraz praktyczna niezajomość metod mogą być przyczynami tego, że tak niewielki odsetek respondentów deklaruje stosowanie NPR. Badania naukowe potwierdzają wysoką skuteczność omawianych metod⁵⁴⁰, ich przydatność w profilaktyce zdrowia ginekologicznego⁵⁴¹ i leczeniu niepłodności⁵⁴², a także pozytywny wpływ na więź małżeńską⁵⁴³. Przed duszpasterstwem rodzin stoi zatem ważne zadanie propagowania rzetelnej wiedzy o NPR oraz dążenia do zmiany społecznego odbioru i medialnego obrazu naturalnego planowania rodziny⁵⁴⁴. Do zrealizowania tego celu konieczne jest profesjonalne prezentowanie podstaw naukowych i medycznych NPR wraz z ich aspektem psychicznym, moralnym i duchowym. Wydaje się również, że do młodych ludzi coraz bardziej przemawia podkreślanie waloru ekologicznego NPR oraz jego związku ze zdrowym i naturalnym stylem życia. Istotne jest ukazywanie wszystkich wymiarów NPR oraz ich łączności. Trzeba jednak unikać nieporządku metodologicznego i wystrzegać się zastępowania argumentacji medycznej twierdzeniami moralnymi lub religijnymi. Należy przy tym zdecydowanie podkreślać stosowanie omawianych metod z właściwą intencją, unikając przedstawiania NPR w oderwaniu od moralnej tematyki otwartości na życie, ponieważ mogłoby to prowadzić do mylnego przekonania, że naturalne planowanie rodziny to akceptowana przez Kościół forma antykoncepcji⁵⁴⁵. Profesjonalna prezentacja podstaw,

⁵⁴⁰ Por. M. Kinle. *Naturalne planowanie rodziny – metody rozpoznawania płodności*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wieczorek i in. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2008 s. 184-185.

⁵⁴¹ Zob. M. Szczawińska. *Rola NPR w profilaktyce, diagnostyce i leczeniu chorób kobiecych*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 195-204.

⁵⁴² Zob. M. Szymaniak. *Znaczenie metod rozpoznawania płodności w profilaktyce, diagnostyce i leczeniu niepłodności*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 187-194.

⁵⁴³ Zob. E. Wójcik. *Znaczenie naturalnego planowania rodziny dla więzi małżeńskiej*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 285-293. Rzepka. *Metody regulacji poczęć a więzi małżeńsko-rodzinne*; . Zajączkowski. *Postawy wobec prokreacji a więź małżeńska*.

⁵⁴⁴ Zob. K. Kluzowa. *Postawy wobec NPR w świetle badań społeczno-demograficznych*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 345-358; J. Szulich-Kałuża. *Medialny obraz naturalnych metod planowania rodziny w polskiej prasie codziennej*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 359-368.

⁵⁴⁵ Por. PŻMR 31.

skuteczności i użyteczności NPR powinna być połączona z ukazywaniem przystępności tych metod i takim ich praktycznym uczeniem, które pomoże parom małżeńskim w łatwym i intuicyjnym posługiwaniu się nimi na co dzień. W tym celu pilnie potrzebne jest przygotowywanie przystępnych i atrakcyjnych materiałów oraz zaopatrywanie par w pakiety zawierające instrukcję i kartę prowadzenia obserwacji oraz termometr owulacyjny. Dzięki temu wiele kobiet będzie mogło rozpocząć obserwację bezpośrednio po zapoznaniu się z podstawami danej metody, co może podnieść poziom zainteresowania i poprawić nastawienie. Bardzo cenne dla rozwoju naturalnego planowania rodziny może być udoskonalenie i upowszechnienie urządzeń, serwisów internetowych, a także aplikacji komputerowych i mobilnych, które ułatwiają prowadzenie obserwacji płodności i interpretację jej wyników⁵⁴⁶. Duszpasterstwo rodzin powinno wspierać takie nowoczesne, profesjonalne rozwiązania. Należy przy tym jednak zadbać, aby osoby korzystające z nowoczesnych technologii nie rezygnowały ze zrozumienia mechanizmów ludzkiej płodności oraz osobistego zaangażowania w jej rozpoznawanie. Pozytywne odniesienie do naturalnego planowania rodziny wymaga także popierania prezentacji konkretnych metod świadectwem małżonków potwierdzających pozytywny wpływ NPR na jakość ich życia małżeńskiego, łatwość ich stosowania i wysoką skuteczność w odkładaniu poczęcia dziecka, a także pomoc w jego poczęciu w sytuacji obniżonej płodności. Wskazania te powinny być uwzględniane w eklezjalnym przygotowaniu doradców życia rodzinnego przy okazji organizowania wykładów, konferencji i warsztatów adresowanych do narzeczonych i młodych małżonków oraz przygotowaniu materiałów edukacyjnych zamieszczanych w Internecie.

Cenną pomocą w upowszechnianiu NPR jest zaangażowanie lekarzy i położnych posiadających wiedzę i doświadczenie z zakresu ginekologii i położnictwa. W tym celu warto rozwijać współpracę duszpasterstwa rodzin z duszpasterstwem służby zdrowia, a także ze stowarzyszeniami zrzeszającymi katolickich profesjonalistów, takimi jak Katolickie Stowarzyszenie Lekarzy Polskich wraz z jego Sekcją Ginekologiczno-Położniczą, Katolickie Stowarzyszenie Pielęgniarek i Położnych Polskich, Polskie Towarzystwo Zdrowia Prokreacyjnego i Leczenia Niepłodności, MaterCare International czy FertilityCare Centers of Poland, a także z organizacjami odpowiedzialnymi za poszczególne metody NPR. Należy również wspierać rozwój katolickich ośrodków medycznych specjalizujących się w ginekologii i położnictwie oraz leczeniu niepłodności. Wielką pomocą dla duszpasterstwa rodzin może się okazać się tworzenie kierunków lekarskich i medycznych na katolickich uczelniach, dzięki

⁵⁴⁶ Zob. T. Chyra. *Programy komputerowe wspomagające NPR (wersje internetowe i desktopowe)*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 445-458; A. Urbaniak. *Elektroniczne wskaźniki płodności*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych* s. 459-469.

którym możliwe jest przygotowanie odpowiedzialnych kadr profesjonalistów oraz prowadzenie specjalistycznych badań umacniających naukowe podstawy NPR. Należy również zachęcać wierzących naukowców do podejmowania tych zagadnień w ramach ich pracy na świeckich uczelniach, a w razie potrzeby wspierać materialnie i organizacyjnie osoby, które pragną doskonalić swoje kompetencje na specjalistycznych szkoleniach.

Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący statystycznie częściej niż pozostali badani respektują ważne wymogi moralne rodzicielstwa (zob. tabela 29) oraz częściej pozytywnie oceniają stosowanie metod NPR (zob. tabela 38). Ponadto wymogi moralne rodzicielstwa realizują częściej osoby posiadające dwoje i więcej rodzeństwa niż posiadające jedno lub nieposiadające rodzeństwa (zob. tabela 31). Stosowanie metod NPR najczęściej pozytywnie oceniają osoby w wieku powyżej 45 lat, osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym, osoby pochodzące z rodzin pełnych oraz respondenci posiadający dwoje i więcej rodzeństwa (zob. tabele: 36-37. 39-40). Pokazuje to, że również w przypadku akceptacji metod NPR kluczową rolę pełni motywacja religijna. Należy ją zatem wzmacniać przez ewangelizację i katechizację oraz troskę o integralny rozwój duchowy narzeczonych, małżeństw i rodzin⁵⁴⁷. Równocześnie trzeba zachęcać wiernych do intelektualnego pogłębiania podstaw i konsekwencji wyznawanej wiary, podkreślając, że dojrzała wiara opiera się na prawdzie obiektywnej i ma charakter racjonalny, a fideizm lub nadmierna koncentracja na emocjach stwarzają duże ryzyko subiektywizmu i podatności na manipulację.

Pozytywny stosunek do NPR widoczny u osób posiadających więcej rodzeństwa może świadczyć o tym, że doświadczenie otwarcia na życie w rodzinie pochodzenia ułatwia przyjęcie właściwej postawy wobec naturalnej regulacji poczęć. W promowaniu NPR warto zatem odwoływać się do świadectw i przykładów pozytywnych doświadczeń rodzinnych. Trzeba także szczególnie zatroszczyć się o te osoby, które takich doświadczeń nie mają lub ze swoich wielodzietnych rodzin wnoszą przykre wspomnienia. Pomocą może być tu proponowanie różnych form poszerzonej płodności duchowej, angażowanie w wolontariat i współpraca z rodzinami posiadającymi liczniejsze potomstwo. Pozytywny stosunek osób w wieku powyżej 45 lat do NPR może być efektem ich doświadczenia i życiowej refleksji. Warto ich przemyślenia włączyć w proces formacji kolejnego pokolenia. Należy jednak ostrożnie zatroszczyć się o taką formę zaangażowania osób starszych, która będzie przystępna i atrakcyjna dla ludzi młodych.

Na podstawie przeprowadzonych badań można określić postrzeganie zagrożeń dla swojego rodzicielstwa przez respondentów. Około połowa badanych małżonków

⁵⁴⁷ Por. AL 200.

zdecydowanie jako zagrożenie postrzega używanie narkotyków, przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych, nadużywanie alkoholu, przyzwalanie na korzystanie z pornografii, unikanie odpowiedzialności za poczęte życie oraz akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży (zob. tabela 43). Podobny odsetek ankietowanych odrzuca również możliwość sztucznego zapłodnienia (zob. tabela 24).

Ponad jedna trzecia respondentów zupełnie zgadza się, że zagrożeniem dla ich rodzicielstwa jest uprawianie hazardu, przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich, konfliktowe życie w związku małżeńskim oraz nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki (zob. tabela 43). Około jedna czwarta respondentów w pełni zgadza się, że zagrożeniem dla ich rodzicielstwa mogłoby być doświadczenie rozbicia swojego małżeństwa lub jego poważny kryzys, brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, doświadczanie syndromu postaborcyjnego oraz skutki uboczne stosowania antykoncepcji. Tylko kilkanaście procent badanych zdecydowanie uważa, że zagrożeniem dla ich rodzicielstwa jest nadmierna koncentracja na pracy zawodowej, zaniedbania wychowawcze rodziców wobec nich, nastawienie na konsumpcję, braki wiedzy na temat wychowania dzieci, słaby autorytet rodziców w rodzinie oraz stosowanie antykoncepcji (11,9%) – zob. tabela 43.

Przytoczone dane wskazują, że respondenci za najbardziej niebezpieczne dla swojego rodzicielstwa uważają zagrożenia mające wyraźną i konkretną postać, są szeroko dyskutowane w debacie publicznej oraz traktowane jako występujące stosunkowo powszechnie. Wydaje się również, że nie są zauważane takie zagrożenia, które trudniej zidentyfikować, takie jak brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie. Być może wynika to z niedostatecznego zrozumienia tych niebezpieczeństw lub braku umiejętności dostrzeżenia, w jaki przekładają się one na codzienną praktykę. Wobec tego duszpasterstwo rodzin powinno zadbać o bardziej precyzyjne i obrazowe przedstawienie zagrożeń trudniejszych do uchwycenia. Można się do tego posłużyć konkretnymi przykładami z życia lub pomocą specjalistów. Warto także ukazywać ludziom wartość ich osobistego zaangażowania oraz możliwość wpływania na życie polityczne i społeczne oraz kształtowanie opinii publicznej, a przez to na budowanie cywilizacji życia i miłości, która może przewyciężyć przejawy cywilizacji śmierci w ludzkiej mentalności. Należy również uświadamiać wiernym, że nawet przy dużym poziomie abstrakcji „idee mają konsekwencje” w postaci konkretnych czynów w życiu jednostek, a także wydarzeń społecznych i procesów historycznych⁵⁴⁸. Zadanie przekładania wiary na kulturę oraz zaangażowanie społeczne i polityczne katolików świeckich warto podkreślać szczególnie w formacji zaangażowanych chrześcijan, jaką oferują wspólnoty, grupy, ruchy i stowarzyszenia

⁵⁴⁸ Zob. R. M. Weaver. *Idee mają konsekwencje*. Warszawa: Prohibita 2009.

duszpasterskie, szczególnie te, które w swoim programie wyraźnie przewidują tego typu działania⁵⁴⁹. Prawdy te należy również regularnie przypominać wszystkim wierzącym, szczególnie na katechezie i w czasie homilii. Warto przy tym posługiwać się konkretnymi przykładami i obrazowym językiem, ze świadomością, że w dzisiejszym świecie do ludzi najlepiej zdaje się przemawiać przedstawianie skutków, nie zaś szczegółowe rozważania na temat abstrakcyjnej natury rzeczy⁵⁵⁰. Bez wątpienia znaczącą rolę mogą tu odegrać także dokumenty, listy pasterskie, apele i publiczne ogłaszanie stanowiska Kościoła wobec bieżących wydarzeń przez poszczególnych biskupów, jak również Konferencję Episkopatu Polski oraz działające w jej ramach agendy⁵⁵¹.

Pomimo, iż zaledwie co dziesiąty badany postrzega stosowanie antykoncepcji jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa, a jedna czwarta badanej grupy jako takie postrzega skutki uboczne stosowania antykoncepcji, 29,4% respondentów stosuje konkretne środki antykoncepcyjne (zob. wykres 13). Jednocześnie badania potwierdziły istotne statystycznie zróżnicowanie zdecydowanej większości wyników sumarycznych i wielu wyników szczegółowych pod wpływem zmiennej niezależnej stosowania antykoncepcji. Małżonkowie stosujący antykoncepcję istotnie rzadziej niż niestosujący jej realizują w życiu rodzinnym takie cele życia małżeńsko-rodzinnego jak: osobiste szczęście, szczęście małżeńskie, powołanie rodzicielskie oraz uczciwość małżeńską (zob. tabela 7). Respondenci stosujący antykoncepcję istotnie rzadziej stwierdzają, że przekazują życie dzieciom, ponieważ uważają posiadanie dzieci za błogosławieństwo Boże, chcą współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia oraz chcą mieć liczne potomstwo (zob. tabela 15). Podobnie rzadziej traktują oni priorytetowo odpowiedzialność za wychowanie dzieci, kształtowanie sumienia dziecka, przekazywanie im wartości moralnych oraz troszczą się o wychowanie dzieci w wierze i tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary (zob. tabela 23). Stosowanie antykoncepcji oddziałuje także na realizację wymogów moralnych rodzicielstwa. Małżonkowie stosujący antykoncepcję istotnie rzadziej potwierdzają, że kierują się własnym sumieniem oraz odpowiedzialnością za współmałżonka,

⁵⁴⁹ Papież Franciszek nazywa politykę „wzniosłym powołaniem” oraz „jedną z najcenniejszych form miłości”. EG 205. Obrazuje również znaczenie polityki za pomocą wyrazistego przykładu: „Jeśli ktoś pomaga staruszkowi przepłynąć przez rzekę, a to jest wspaniała miłość, to polityk buduje mu most, i to również jest miłością. Jeśli ktoś pomaga komuś innemu, dając mu pożywienie, to polityk tworzy dla niego miejsce pracy i spełnia bardzo wzniosłą formę miłości, która nobilituje jego działania polityczne”. FT 186.

⁵⁵⁰ Papież Franciszek proponuje sugestywnie, by każda homilia zawierała „jedną myśl, jedno uczucie i jeden obraz”. EG 157, zob. *Wskazania Konferencji Episkopatu Polski dotyczące homilii mszalnej* (14.10.2017) <https://liturgia.wiara.pl/doc/4329152.Wskazania-Konferencji-Episkopatu-Polski-dotyczace-homilii> [dostęp: 10.05.2021].

⁵⁵¹ Zob. SPMR; WPAL; Konferencja Episkopatu Polski. *O wyzwaniach bioetycznych, przed którymi stoi współczesny człowiek* (5.03.2013) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/bioetyczny_05032013.html [dostęp: 10.05.2021]; Prezydium Konferencji Episkopatu Polski. *Apel Prezydium Episkopatu w sprawie zatrzymania aborcji eugenicznej* (10.01.2021). <https://episkopat.pl/apel-prezydium-episkopatu-ws-zatrzymania-aborcji-eugenicznej/> [dostęp: 10.05.2021].

rzadziej dążą do tego, aby każde ich współżycie małżeńskie było wyrazem miłości, a także rzadziej czują się odpowiedzialni wobec Boga. Ponadto rzadziej uważają oni, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków oraz rzadziej stosują metody naturalnego planowania rodziny. Częściej natomiast stwierdzają, że w przekazywaniu życia uwzględniają warunki społeczno-ekonomiczne. Być może jest to pewna forma samousprawiedliwienia (zob. tabela 32). Wyniki badań potwierdziły, że stosowanie antykoncepcji łączy się także z osobistym przygotowaniem się do rodzicielstwa. Osoby stosujące antykoncepcję w sposób istotny statystycznie rzadziej troszczyły się o zdrowie swego organizmu oraz zdrowie współmałżonka lub partnera, rzadziej starały się go poznać, a także rzadziej pracowały nad więzią małżeńską (zob. tabela 57).

Przedstawione wyniki badań świadczą o tym, że większość respondentów nie jest świadomych tego, że stosowanie antykoncepcji i związana z tym mentalność silnie rzutuje na całe ich życie małżeńsko-rodzinne. Liczne badania empiryczne na temat wpływu naturalnego planowania rodziny na więź małżeńską potwierdzają jednak nauczanie Kościoła, który stwierdza, że związek między wymiarem jednoczącym a prokreacyjnym aktu małżeńskiego jest naturalny i próba naruszenia go jest złem moralnym, które ma silne negatywne konsekwencje w życiu codziennym małżonków i ich dzieci⁵⁵². W tej sytuacji ważnym zadaniem duszpasterstwa rodzin jest pomoc małżonkom w uświadomieniu sobie i przezwyciężeniu zagrożeń, jakie niesie ze sobą antykoncepcja. Potrzebne jest ukazywanie prawdy o negatywnym wpływie antykoncepcji na zdrowie, więź i życie duchowe małżonków. Nie można koncentrować się tylko na pojedynczych czynach związanych z obezplodnieniem ludzkiego ciała lub aktu małżeńskiego. Zło antykoncepcji należy ukazywać w perspektywie postawy i mentalności antykoncepcyjnej oraz warunkowej akceptacji współmałżonka i jego godności⁵⁵³. Jednakże nawet najbardziej przekonujące przedstawienie negatywnych skutków antykoncepcji nie wystarczy do tego, aby małżonkowie zdecydowali się zrezygnować z jej stosowania. Do tego konieczne jest bowiem ukazanie im realnej i dostępnej alternatywy w postaci naturalnego planowania rodziny.

Duszpasterstwo rodzin powinno zatem zapewnić odpowiednią ilość poradni rodzinnych w parafiach i przy sanktuariach oraz poradni specjalistycznych w większych ośrodkach. Należy także troszczyć się o przygotowanie kompetentnych i wierzących doradców na katolickich uczelniach oraz w ramach diecezjalnych studiów życia rodzinnego. Konieczne jest także

⁵⁵² Por. HV 12; FC 32; AL 68. Rzepka. *Metody regulacji poczęć a więzi małżeńsko-rodzinne* s. 442-458, Zajączkowski. *Postawy wobec prokreacji a więź małżeńska* s. 132-137, 266-269, 293-307; Wójcik. *Znaczenie naturalnego planowania rodziny dla więzi małżeńskiej* s. 286-290.

⁵⁵³ Por. Präder. *Mentalność antykoncepcyjna małżonków wyzwaniem pastoralnym* s. 225-227.

systematyczne weryfikowanie i podnoszenie kompetencji merytorycznych i komunikacyjnych posługujących w poradniach doradców oraz specjalistów⁵⁵⁴. Duszpasterze rodzin oraz doradcy życia rodzinnego powinni również posiadać informacje o pomocy wartościowych specjalistów w danym regionie udzielających wsparcia w stosowaniu naturalnego planowania rodziny z poszanowaniem chrześcijańskiego systemu wartości. Nawet jeśli ci specjaliści nie działają oficjalnie w strukturach duszpasterstwa rodzin, warto ich polecać potrzebującym osobom. Warto w tym celu opracować odpowiednie broszury lub ulotki zawierające informacje o poradniach rodzinnych i zweryfikowanych specjalistach. Pożądane byłoby również stworzenie internetowego centrum informacji na temat takich poradni i specjalistów, które mogłoby ułatwić orientację małżonkom mającym trudności z dotarciem do doradców lub duszpasterzy. Łatwy dostęp do takich materiałów byłby także cenną pomocą w posłudze spowiedników i kierowników duchowych.

4. Pomoc w przygotowaniu do rodzicielstwa

Macierzyństwo i ojcostwo są zadaniami tak ważnymi, że wymagają solidnego, roztropnego i wielowymiarowego przygotowania. Przygotowanie to, jako wyraz odpowiedzialnego rodzicielstwa, powinno uwzględnić aspekty materialne, zdrowotne, psychologiczne, pedagogiczne oraz duchowe⁵⁵⁵. Odpowiednie przygotowanie do przekazywania życia i wspierania rozwoju potomstwa stanowi wyraz miłości rodzicielskiej i małżeńskiej. Świadczy ono o szacunku do dzieci, do współmałżonka, a przede wszystkim do Boga, który powołuje człowieka do współpracy w dziele obdarzania życiem doczesnym i wiecznym. Istotnym zadaniem duszpasterstwa rodzin we wspólnocie Kościoła jest troskliwe i kompetentne towarzyszenie narzeczonemu i małżonkom na drodze ich integralnego przygotowania do szeroko rozumianej prokreacji⁵⁵⁶.

Uzyskane wyniki badań pozwalają stwierdzić, że ponad 90% badanych zdecydowanie deklaruje, iż w przygotowaniu do rodzicielstwa unikali kontaktu z narkotykami, ale już tylko co siódmy rodzic unikał kontaktu z nikotyną oraz alkoholem. Blisko połowa respondentów w pełni potwierdza także przygotowanie się poprzez pracę nad więzią małżeńską, zdobywanie wiedzy o rozwoju dziecka, modlitwę za dzieci, którymi Bóg w przyszłości ich obdaruje, troskę

⁵⁵⁴ Por. DDR 37-43; zob. G. Pyżlak. *Formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań doradców życia rodzinnego i absolwentów diecezjalnych studiów rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2013 s. 335-378.

⁵⁵⁵ Por. HV 10; RLP 9.

⁵⁵⁶ AL 204, 206.

o zdrowie współmałżonka oraz zdrowie swojego organizmu, a także modlitwę za siebie o bycie dobrą matką lub ojcem.

Ponad jedna trzecia badanych w pełni potwierdza, że poddawała się badaniom diagnostycznym (40,9%), a około jedna trzecia respondentów uważa, że starała się dobrze poznać współmałżonka, poznawała zasady i sposoby wychowania, zapewniła rodzinie zadowalające warunki materialne, modliła się za współmałżonka oraz pogłębiała swoją bliskość z Bogiem. Przy tym około jedna piąta respondentów całkowicie potwierdza, że porządkowała swoje życie moralne, pracowała nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia, zdobyła umiejętność kierowania swoimi emocjami i wyrażania uczuć oraz walczyła z własnym egoizmem, natomiast jedynie kilka procent ankietowanych w pełni potwierdza, że w przygotowaniu do małżeństwa korzystało z kierownictwa duchowego oraz pomocy psychologicznej (zob. tabela 51).

Przytoczone wyniki pokazują, że respondenci utożsamiają swoje przygotowanie do rodzicielstwa przede wszystkim z unikaniem konkretnych fizycznych zagrożeń, które mogłyby mieć wpływ na zdrowie dzieci. Znacznie rzadziej dostrzegają oni rolę zdobywania wiedzy, modlitwy oraz troski o więź małżeńską i zdrowie małżonków. Jeszcze rzadziej koncentrują się na zapewnieniu warunków materialnych oraz konkretnych działaniach związanych z przygotowaniem do posiadania dzieci. Za najmniej istotną składową przygotowania do rodzicielstwa respondenci uważają psychologiczną i duchową pracę nad swoją historią, emocjonalnością, egoizmem i postawą moralną. Zauważyć można tendencję do skupiania się na doraźnych postanowieniach oraz zmianach zachowań przy niedocenianiu całościowej wizji rodzicielstwa oraz systematycznej, pogłębionej pracy nad sobą i nad więzią małżeńską. Tendencja ta może wynikać z idealizmu niedostrzegającego potrzeby metodycznej pracy z zastosowaniem dobrze przemyślanych adekwatnych środków.

Duszpasterstwo rodzin nie powinno zatem poprzestawać na pokazywaniu negatywnego wpływu pojedynczych zachowań na biologiczną stronę rodzicielstwa. Należy przede wszystkim ukazywać bogactwo teologicznego i antropologicznego obrazu ludzkiej prokreacji. Ważne jest także proponowanie i wskazywanie dostępnych form pracy nad sobą. Zachęta do korzystania ze specjalistycznej pomocy powinna się opierać na przedstawianiu psychologicznych mechanizmów oraz duchowych perspektyw rozwoju. W perspektywie długotrwałej, systematycznej pracy nad sobą warto proponować konkretne postanowienia i przekazywać informacje o pracy poradni rodzinnych oraz wartościowych specjalistów. Szczególnie ważne wydaje się zwracanie uwagi na niebezpieczeństwa płynące

z międzypokoleniowego przekazywania złych nawyków oraz ze zranień psychicznych⁵⁵⁷. Jednocześnie warto pamiętać, że przygotowanie do rodzicielstwa jest dobrym czasem do podjęcia gruntownej pracy nad własną dojrzałością psychiczną, moralną i duchową. Pragnienie bycia dobrą matką lub ojcem oraz poczucie odpowiedzialności za mające przyjść na świat dzieci jest dla przyszłych rodziców źródłem silnej motywacji do wprowadzania zmian w życiu, w tym także do nawrócenia i powrotu do wiary. W przepowiadaniu warto podkreślać znaczenie świadectwa życia, wiary, modlitwy oraz zaangażowania rodziców w rozwój moralny i religijny ich dzieci. Trzeba także zachęcać osoby przygotowujące się do rodzicielstwa do rodzinnej modlitwy i wspólnego spełniania praktyk religijnych⁵⁵⁸. Należy troszczyć się o budowanie klimatu zaufania między przyszłymi rodzicami a kapłanami i osobami zaangażowanymi w duszpasterstwo rodzin⁵⁵⁹. Cała wspólnota lokalnego Kościoła powinna dbać o osoby podejmujące powołanie do współpracy z Bogiem Dawcą życia. Dzięki temu przyszłym rodzicom łatwiej będzie zwrócić się o indywidualną pomoc, spowiedź, kierownictwo duchowe, rozmowę duszpasterską lub korzystać z duszpasterskiego towarzyszenia przez dojrzałych małżonków⁵⁶⁰.

Małżonkowie głęboko wierzący i praktykujący statystycznie częściej niż pozostałe grupy badanych deklarują zaangażowanie w poszczególne sposoby przygotowania się do rodzicielstwa (zob. tabela 55). Także osoby pochodzące z rodzin pełnych, częściej niż pochodzące z rodzin niepełnych, zdecydowanie potwierdzają własne zaangażowanie w przygotowanie się do rodzicielstwa (zob. tabela 56). Wyniki te mogą świadczyć o rozumieniu potrzeby wielowymiarowej pracy nad sobą, która nie pomija żadnego z istotnych aspektów. Duszpasterze powinni zachęcać przyszłych rodziców do integralnego rozwoju, podkreślając, że dojrzewanie w jednym wymiarze ma korzystny wpływ na osiągnięcie dojrzałości w wymiarach pozostałych. Szczególnie należy zadbać, aby nie dopuścić do przeciwstawiania sobie rozwoju w sferze psychologicznej i duchowej. Warto przy tym podejmować współpracę z chrześcijańskimi stowarzyszeniami psychologów i psychoterapeutów oraz tworzyć i promować chrześcijańskie poradnie psychologiczne, które cieszyłyby się zaufaniem osób głęboko wierzących i dawałyby gwarancję, że pracujący w nich specjaliści uszanują ich sumienia. Należy się przy tym wystrzeżać metodologicznego pomieszania pomocy

⁵⁵⁷ Por. AL 239-240.

⁵⁵⁸ Por. Dzióba. *Narzeczeni wobec ludzkiej płodności* s. 245.

⁵⁵⁹ Por. AL 205-211.

⁵⁶⁰ Papież Franciszek naucza, że przydatne jest „[...]powierzenie małżeństwom dojrzałym zadania towarzyszenia małżeństwom młodszym w swoim sąsiedztwie, aby się z nimi spotykały, towarzyszyły w ich początkach i zaproponowały drogę rozwoju. [...] Dzisiaj duszpasterstwo rodzin musi być zasadniczo misyjne, wychodzące, będące blisko ludzi.” AL 230.

psychologicznej z pomocą duchową, które może świadczyć o braku kompetencji u psychologa lub duszpasterza.

Częstsze i bardziej zaangażowane przygotowanie do rodzicielstwa osób pochodzących z rodzin pełnych pokazuje, że pozytywne doświadczenia rodzinne sprzyjają lepszemu zrozumieniu wartości podejmowanych wysiłków. Istotne jest proponowanie drogi uzdrowienia osobom, które w swojej historii życia doświadczyły deficytów i zranień. Papież Franciszek wskazuje, że „wiele osób kończy swoje dzieciństwo, nigdy nie doświadczywszy bycia kochanymi bezwarunkowo, a to rani ich zdolność do obdarzania zaufaniem i dawania siebie. Źle przeżyta relacja z własnymi rodzicami i rodzeństwem, która nigdy nie została uzdrowiona, ujawnia się na nowo i szkodzi życiu małżeńskiemu. Trzeba więc przejść przez proces wyzwolenia, którego nigdy wcześniej nie podjęto. Gdy relacje między małżonkami dobrze nie funkcjonują, zanim zostaną podjęte ważne decyzje, trzeba się upewnić, czy każdy przeszedł ten proces uzdrowienia swej historii”⁵⁶¹.

Obliczenia korelacji pomiędzy średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich a poszczególnymi obszarami stosunku małżonków do rodzicielstwa wykazały, że większa ilość czasu przeznaczanego na to doskonalenie w sposób istotny statystycznie koreluje dodatnio z szacunkiem wobec współmałżonka (partnera) oraz z realizacją szczęścia małżeńskiego (zob. tabela 8). Podobne istotne statystycznie, dodatnie korelacje stwierdzono w przypadku kilku sposobów przygotowania się do rodzicielstwa a czasem przeznaczanym na doskonalenie kompetencji rodzicielskich. Większa ilość czasu przeznaczana na to doskonalenie koreluje dodatnio z troską o zdrowie współmałżonka (partnera), pracą nad więzią małżeńską oraz staraniem się, aby dobrze poznać współmałżonka (zob. tabela 58). Ujemną korelację stwierdzono w jednym przypadku dotyczącym motywów przekazywania życia. Krótszy czas przeznaczany na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich koreluje ujemnie z silniejszym przekonaniem o własnym prawie do posiadania dzieci, które jest zapewne przejawem postawy roszczeniowej (zob. tabela 16). Wyniki te pokazują, że pogłębianie więzi małżeńskiej i zaangażowanie rodzicielskie nie są sobie przeciwstawne, lecz mogą się wzajemnie wzmacniać. Mądre wspieranie rozwoju dzieci wiąże się ze wzrostem szczęścia małżeńskiego, szacunku, a nawet troski o zdrowie współmałżonka. Z drugiej zaś strony poświęcanie czasu i energii na poprawę więzi między żoną a mężem może pozytywnie oddziaływać na wywiązywanie się z zadań rodzicielskich. Biorąc pod uwagę to, że wychowanie dzieci wymaga zgody i współpracy między matką i ojcem, a wiele trudności małżeńskich wynika

⁵⁶¹ AL 240.

z nieporozumień w kwestiach związanych z dziećmi, warto w duszpasterstwie rodzin podkreślać współzależność dwóch dróg miłości, jakimi są powołanie małżeńskie i rodzicielskie. Wspierają się one wzajemnie w rozwoju i pomagają unikać szkodliwych przerostów i emocjonalnych wypaczeń. Ma to istotne znaczenie wobec zagrożeń wynikających z egoistycznego zamykania się małżonków na dar potomstwa, jak również z zaniedbywania relacji ze współmałżonkiem na rzecz intensywnego zaangażowania w zniekształconą relację rodzicielską z dziećmi.

Przeprowadzone badania pokazały również, że ważne jest dostrzeżenie niebezpieczeństwa przedmiotowego i roszczeniowego traktowania dzieci przez rodziców, oczym może świadczyć deklaracja niektórych osób o ich prawie do posiadania dziecka korelująca z mniejszym zaangażowaniem w doskonalenie kompetencji rodzicielskich. Wobec takich zagrożeń konieczne jest podkreślanie podmiotowości każdego dziecka oraz tego, że jego życie wykracza ponad wymiar ludzki i naturalny. Należy przy tym przestrzegać rodziców przed obarczaniem dzieci ciężarem nadmiernych oczekiwań i ambicji, zachęcając jednak do stawiania mądrych wymagań w imię autentycznej miłości. Zadanie to najlepiej realizować w formie systematycznej pedagogizacji rodziców w ramach katechezy parafialnej dorosłych, a także w przygotowaniu narzeczonych do małżeństwa oraz w czasie nauk rekolekcyjnych skierowanych do rodziców⁵⁶².

Kluczowe wydaje się kształtowanie w duszpasterstwie rodzin postawy pokory wobec powołania małżonków do rodzicielstwa, a także szacunku do ludzkiego życia i osobowej godności dziecka. Dzięki temu rodzice mogą doświadczyć szczęścia płynącego z bezinteresownego daru z siebie, a ich dzieci mogą łatwiej odkrywać sens miłości małżeńskiej i rodzicielstwa.

⁵⁶² Por. A. Skreczko. *Pedagogizacja rodziców*. W: *Duszpasterstwo rodzin* s. 462-472.

ZAKOŃCZENIE

Rozprawa niniejsza podejmuje zadanie ukazania stosunku małżonków do rodzicielstwa. W tym celu, zgodnie z metodą paradygmatu analizy teologii pastoralnej, przedstawia ona nauczanie Kościoła dotyczące szeroko rozumianej prokreacji oraz prezentuje wyniki badań rodziców z diecezji rzeszowskiej, a także oparte o te badania wnioski i postulaty duszpasterskie.

Doktryna Kościoła ukazuje rodzicielstwo w kontekście integralnej celowości małżeństwa. Celowość ta wynika z natury miłości małżeńskiej, która prowadzi małżonków do wzajemnej troski i pogłębiania wewnętrznej jedności ich związku, a zarazem otwiera żonę i męża na pomnażanie dobra w otaczającym ich świecie, czego najznamienitszym owocem jest otwarcie na życie, płodność oraz macierzyństwo i ojcostwo. Jedność i prokreacja w małżeństwie warunkują się i wspierają wzajemnie w taki sposób, że przeżycie małżeńskiego zjednoczenia jest zarazem otwarciem na nowe życie, natomiast w pełni ludzki akt prokreacji przyczynia się do pogłębienia jedności żony i męża. Celem małżeństwa sakramentalnego jest uświęcenie miłości kobiety i mężczyzny, urzeczywistnienie w niej planu Bożej miłości oraz włączenie jej w Misterium Paschalne Jezusa Chrystusa.

Rodzicielstwo człowieka opiera się na przekazywaniu życia biologicznego nowemu organizmowi ludzkiemu, a równocześnie stanowi zakorzenioną w Bożym ojcostwie genealogię osoby. Jest powołaniem do współdziałania ze Stwórcą w dawaniu i rozwijaniu życia we wszystkich aspektach człowieczeństwa. W sferze biologicznej prokreacja człowieka przypomina reprodukcję w świecie zwierzęcym, jednak przez wymiar duchowy i osobowy ludzkie rodzicielstwo stanowi uczestnictwo w stwórczej miłości samego Boga. Odpowiedzialne rodzicielstwo jest wielkoduszną odpowiedzią na Boży zamysł miłości, opartą na roztroptym rozeznaniu oczekiwań Stwórcy oraz szacunku dla obiektywnego porządku moralnego. Integralna prokreacja polega na przekazywaniu życia i trosce o nie w wymiarze biologicznym, antropologicznym i pedagogicznym. Zrodzenie i wychowanie są zatem dwoma aspektami jednego dzieła polegającego na wielopoziomym obdarzaniu życiem. Płodność poszerzona natomiast stanowi otwarcie małżeństwa i rodziny na dzieci niemające rodziców, a także na osoby potrzebujące, szczególnie na ubogich, chorych, niepełnosprawnych, wykluczonych. Może być ona szczególnym i pełnowartościowym doświadczeniem otwartości na życie nawet u małżonków dotkniętych dramatem bezdzietności.

Rodzicielstwo jest wielkim przywilejem, a zarazem odpowiedzialnym zadaniem. U jego źródła leży miłość Boga oraz pełny, wzajemny i osobowy dar miłości małżonków. Dojrzała realizacja integralnej prokreacji wymaga ukierunkowania na moralny ideał oraz

zachowania norm chroniących przed różnymi zagrożeniami. Wymogi rodzicielstwa opierają się na normie personalistycznej nakazującej afirmację osoby ze względu na nią samą. W odniesieniu do ludzkiej miłości i seksualności implementacją tej normy jest wymóg poszanowania jedności wymiaru jednoczącego i prokreacyjnego aktu małżeńskiego. Jego realizacja domaga się codziennego praktykowania miłości, wierności i uczciwości małżeńskiej, szacunku dla współmałżonka i troski o jego potrzeby. Dzięki temu każdy akt małżeński może zachować swoje znaczenie jednoczące i pomnażać dobro małżonków. Poszanowanie wymiaru prokreacyjnego we współżyciu małżeńskim polega na otwartości na życie, rozeznawaniu z roztropnością i wielkodusznością, jak liczna powinna być rodzina, a także gotowości do przyjęcia każdego poczętego dziecka. Rodzicielstwo wymaga poszanowania życia każdego poczętego człowieka i jest nie do pogodzenia z przyzwoleniem na aborcję lub na jakiegokolwiek działania, które prowadziłyby do zniszczenia życia nienarodzonego człowieka. Uszanowanie natury ludzkiej miłości wymaga takiego kształtowania decyzji prokreacyjnych, które opiera się na poznawaniu okresów płodności pary. Taka postawa wymaga zarazem odrzucenia środków i praktyk antykoncepcyjnych, ponieważ opierają się one na różnego rodzaju ingerencjach niszczących trwale lub czasowo płodność ludzkiego ciała lub aktu małżeńskiego. Także rozwiązywanie problemów z poczęciem dziecka wymaga uszanowania natury aktów przekazywania życia, które nie mogą być oderwane od małżeńskiego zjednoczenia. Interwencje medyczne powinny pomagać w odbyciu płodnego stosunku małżeńskiego lub w rozwoju jego naturalnych skutków. Nie mogą one jednak polegać na zastąpieniu małżeńskiego współżycia przez procedurę techniczną.

Na podstawie badań przeprowadzonych wśród rodziców z diecezji rzeszowskiej wyprowadzono szereg wniosków i postulatów pastoralnych, które mogą posłużyć duszpasterstwu rodzin w formowaniu postaw rodzicielskich. Słaba świadomość łączności między wiernością, nierozzerwalnością i uczciwością miłości małżeńskiej a więzią seksualną i przyjaźnią małżonków wskazuje na potrzebę całościowego przedstawiania prawdy o ludzkiej seksualności jako daru Bożego, wartości związanej z miłością, powołaniem oraz świętością, mającej na celu międzyosobowy dialog, dojrzewanie do osobowego daru w miłości oraz płodność i przekazywanie życia. Katolicką wizję seksualności należy ukazywać narzeczonym, małżonkom i rodzicom. Powinna być ona obecna w antropologicznym i teologicznym dyskursie naukowym, a także w formacji seminarzystów i duszpasterzy oraz doradców życia rodzinnego i innych specjalistów posługujących rodzinie, a nade wszystko samych małżonków. Otwartość na życie należy przedstawiać w sposób jasny i zrozumiały jako współpracę z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia oraz drogę do szczęścia. Dopiero w takim kontekście należy mówić o zakazach i nakazach moralnych. Potrzebne jest również podkreślanie, że zarówno więź

seksualna, jak też przyjaźń między żoną i mężem przynależą nierozdzielnie do miłości małżeńskiej. W jej ukazywaniu należy zachować równowagę między wymiarem uczuciowym, racjonalnym i wolitywnym. Należy też wspierać rozwój duchowy i umacniać osobową komunie narzeczonych i małżonków, a także ich przyjaźń. Służy temu formacja duchowa oraz doskonalenie kompetencji komunikacyjnych i pomoc w dialogu małżeńskim.

Przeprowadzone badania pokazały, że respondenci często deklarują troskę o wychowanie dzieci w wierze, lecz rzadziej podejmują konkretne działania zmierzające do realizacji tego celu. Wobec tego duszpasterstwo rodzin powinno wykorzystywać siłę religijnych przyzwyczajzeń oraz pobożności ludowej, pomagając jednocześnie w jej zrozumieniu i prowadząc do dojrzałej wiary osobowej. Należy również zachęcać rodziców i dzieci do podejmowania wspólnej modlitwy uwzględniającej dynamikę roku liturgicznego oraz ważne wydarzenia rodzinne, stające się celebracją Kościoła domowego. Przeprowadzone badania pokazują bowiem, że głęboka wiara i motywacja religijna są czynnikami, które często oddziałują pozytywnie na podejście do rodzicielstwa, decyzje prokreacyjne, przestrzeganie wymagań moralnych, unikanie zagrożeń, akceptację naturalnego planowania rodziny, wychowanie dzieci w wierze, wpajanie im zasad postępowania, a nawet na zdrowotne, psychologiczne i duchowe przygotowanie do rodzicielstwa.

Żywa wiara respondentów wyraźnie wpływa na ich otwartość na życie i decyzje prokreacyjne. Z tego też względu duszpasterstwo rodzin należy przepajać duchem ewangelizacyjnym. Należy troszczyć się o budowanie osobowej relacji narzeczonych, małżonków, rodziców oraz dzieci z Jezusem Chrystusem, który jest jedynym Panem i Zbawicielem. Z tego też względu istnieje pilna potrzeba współpracy duszpasterstwa rodzin ze zrzeczeniami ewangelizacyjnymi oraz formacją apostołską samych jego pracowników.

Badania potwierdziły również, że kluczowe znaczenie dla wychowania dzieci i zaspokajania ich potrzeb emocjonalnych ma przede wszystkim wzajemna miłość rodziców. Stwierdzono jednak zarazem, że rodzice często nie są świadomi tej roli. Równocześnie stwierdzono, że zaangażowanie wychowawcze rodziców idzie w parze z umacnianiem więzi małżeńskiej. Troska o dzieci i współmałżonka nie są zatem przeciwstawne, lecz mogą się wzajemnie wzmacniać. Pilnie potrzebna wydaje się zatem postulowana przez papieża Franciszka większa koncentracja duszpasterstwa rodzin na trosce o umacnianie więzi miłości narzeczonych i małżonków, a także podkreślanie jej kluczowego znaczenia wychowawczego. Oczekiwane jest zatem wypracowywanie i wdrażanie metod wzmacniania tejże więzi oraz ukazywanie głębokich jej związków z funkcjonowaniem całego systemu rodzinnego i codzienną praktyką wychowawczą. Należy krzewić duszpasterstwo więzi w parafiach, obejmując towarzyszeniem pastoralnym narzeczonych i młodych małżonków. Dojrzałsi

małżonkowie na mocy sakramentu małżeństwa mogą w ten sposób wspierać ich swoim świadectwem i doświadczeniem w umacnianiu więzi opartych na wierze i miłości. W trosce o więź małżeńską istotne znaczenie ma także sieć parafialnych poradni rodzinnych wspomaganymi przez poradnie specjalistyczne. Szczególną troską należy otoczyć młodych rodziców oraz osoby z wyższym wykształceniem, ponieważ te grupy najczęściej przejawiają trudności z przyjęciem chrześcijańskiej wizji miłości rodzicielstwa. Niezbędne jest zatem przygotowanie i propagowanie programów i materiałów formacyjnych stojących na wysokim poziomie merytorycznym oraz propozycji duszpasterskich wychodzących naprzeciw oczekiwaniom małżonków. Ważne jest także skuteczne motywowanie młodych i wykształconych osób do systematycznego rozwoju religijnego i formacji eklezjalnej.

Przeprowadzone badania świadczą o tym, że wielu współczesnych małżonków podchodzi do seksualności w sposób fragmentaryczny, nie dostrzegając jej wymiaru osobowego i relacyjnego. Wyraźnie widoczna jest również tendencja oddzielania miłości i aktu małżeńskiego. Towarzyszy temu poczucie zagubienia i niezrozumienie konkretnych wymagań moralnych, przy często występującej akceptacji norm ogólnych. Konieczne jest więc pokazywanie, w jaki sposób szczegółowe nakazy i zakazy moralne odnoszą się do ideałów, ogólnych zasad i całościowej wizji ludzkiej płciowości. Warto często posługiwać się świadectwami i przykładami, które ułatwią zrozumienie szczegółowych zagadnień. Ważne jest także docenienie znaczenia oraz prawidłowa formacja sumienia. W kwestiach moralnych związanych z rodzicielstwem należy dbać o szeroki dostęp wiernych do katolickich poradni bioetycznych oraz stwarzać okazje do poszerzania wiedzy i rozwiewania wątpliwości. Przede wszystkim jednak należy stwarzać okazje do osobistych spotkań, indywidualnych rozmów, spowiedzi, kierownictwa duchowego, a także towarzyszenia narzeczonemu i młodym małżonkom przez odpowiednio przygotowane doświadczone pary małżeńskie.

Przed duszpasterstwem rodzin stoi także zadanie budowania pozytywnego stosunku małżonków do naturalnego planowania rodziny. Wymaga ono przedstawiania rzetelnej wiedzy naukowej na temat podstaw medycznych, skuteczności oraz użyteczności NPR. Konieczne jest także przedstawianie kontekstu moralnego i duchowego tych metod oraz podkreślanie potrzeby zachowania roztropnej i wielkodusznej otwartości na życie. Wielkie znaczenie ma tu współpraca z duszpasterstwem służby zdrowia oraz z organizacjami zrzeszającymi wierzących specjalistów z zakresu położnictwa i ginekologii. Należy również dbać o taki sposób prezentowania metod NPR, żeby były one zrozumiałe i proste w użyciu dla każdej pary małżeńskiej.

W obliczu współczesnych zagrożeń rodzicielstwa należy umacniać wśród wiernych świadomość ich realnego wpływu na opinię publiczną oraz na atmosferę poszanowania życia

i godności osoby w życiu społecznym. W tym celu należy popierać polityczne i społeczne zaangażowanie osób świeckich, dbając o ich należytą formację. Małżonkom stojącym wobec konkretnych trudności należy przekazywać rzetelną wiedzę oraz stwarzać realne możliwości wybierania rozwiązań, które nie stoją w sprzeczności z ich wiarą i przyjętym systemem wartości.

Większość respondentów nie zdaje sobie sprawy z silnego związku, jaki zachodzi między stosowaniem antykoncepcji i związaną z tym mentalnością a całokształtem życia małżeńsko-rodzinnego. Wskazuje to, iż potrzebne jest upowszechnianie wśród narzeczonych i małżonków rzetelnej wiedzy na temat szkodliwości antykoncepcji, jej negatywnego wpływu na więź małżeńską, jak również na całokształt życia małżeńskiego i rodzinnego. Do tego konieczna jest formacja intelektualna i religijno-moralna wyspecjalizowanych osób, a także docieranie do zainteresowanych z informacjami o możliwości uzyskania fachowej pomocy. Należy zatem rozwijać serwis internetowy oraz wydawać broszury zawierające informacje o poradniach rodzinnych i zweryfikowanych specjalistach. Takie rozwiązania sprawdzają się w posłudze duszpasterzy, doradców życia rodzinnego oraz spowiedników.

W zakresie osobistego przygotowania się małżonków do rodzicielstwa badania wskazują na potrzebę solidniejszego oparcia decyzji przyszłych rodziców o całościowy obraz ludzkiej prokreacji. Ważne jest również motywowanie do systematycznej, pogłębionej pracy nad sobą, której nie mogą zastąpić doraźne postanowienia. Celem takiej metodycznej pracy jest uzyskanie dojrzałości psychicznej, moralnej i duchowej. Duszpasterstwo rodzin powinno zachęcać przyszłych rodziców do takiego rozwoju, mając na uwadze, że perspektywa posiadania dzieci silnie motywuje ludzi do poprawy życia, w tym również do nawrócenia i powrotu do życia wiarą otrzymaną na chrzcie. Konieczne jest przy tym budowanie klimatu zaufania oraz troski, dzięki którym przyszli rodzice łatwiej zdecydują się na skorzystanie z oferowanej im pomocy.

Badania pokazują również, że osoby głęboko wierzące i pochodzące z pełnych rodzin bardziej angażują się w przygotowanie do rodzicielstwa zarówno pod względem zdrowotnym, jak też psychologicznym i duchowym. Należy zatem troszczyć się o zapewnienie im szerokiego dostępu do specjalistów szanujących ich sumienie, a także pomagać ludziom przygotowującym się do rodzicielstwa w uzdrowieniu zranień z ich przeszłości, wskazując im zarazem możliwości doświadczenia rodzinnej otwartości na życie poprzez różne sposoby realizacji płodności poszerzonej.

Zaprezentowane w niniejszej dysertacji badania dostarczają wielu informacji na temat stosunku małżonków diecezji rzeszowskiej do rodzicielstwa. Pozwalają one również dostrzec szersze tendencje w podejściu małżonków do rodzicielstwa oraz sformułować szereg wniosków

dotyczących najważniejszych potrzeb duszpasterskich w tym zakresie, jak również zaproponować liczne postulaty dla duszpasterstwa rodzin, których realizacja mogłaby przyczynić do kształtowania stosunku małżonków do zadania przekazywania życia. Badania te objęły jednak przede wszystkim osoby wierzące oraz żyjących w małżeństwach sakramentalnych. Wartościowym uzupełnieniem niniejszej rozprawy byłoby zbadanie większej grupy osób słabiej wierzących oraz żyjących w nieregularnej sytuacji rodzinnej. W rozprawie zauważono konieczność poświęcenia szczególnej uwagi osobom posiadającym wyższe wykształcenie oraz wywodzącym się z rodzin niepełnych. Wydaje się, że potrzebne jest sformułowanie pogłębionych wniosków i postulatów duszpasterskich związanych z posługą wobec tych osób. W tym celu jednak konieczne byłoby przeprowadzenie szerszej zakrojonych i bardziej szczegółowych badań we wskazanych grupach.

Stwierdzono również głęboki, lecz słabo uświadomiony związek stosowania antykoncepcji z innymi aspektami małżeńsko-rodzinnej. Pomimo szeregu przeprowadzonych dotychczas badań na ten temat wydaje się, że istnieje potrzeba dalszych poszukiwań i bardziej szczegółowych badań w tym obszarze. Wartościowe byłyby badania podłużne, pokazujące w jaki sposób w dłuższej perspektywie czasowej zmienia się stosunek do antykoncepcji oraz w jaki sposób oddziałuje on na życie małżeńsko-rodzinne.

Niniejsza dysertacja stanowi próbę przybliżenia istoty rodzicielstwa w perspektywie integralnej celowości małżeństwa oraz związanych z nim wymogów moralnych i współczesnych zagrożeń, a także sformułowania duszpasterskich wniosków i postulatów pomagających we wcielaniu w życie nauczania Kościoła w konkretnych uwarunkowaniach historycznych, społecznych i kulturowych. Problematyka ta została w niniejszej rozprawie podjęta w ramach studium pastoralnego, co wydaje się być użytecznym naukowo uzupełnieniem innych ujęć dotyczących poruszanej w rozprawie tematyki. Można też żywić nadzieję, że sformułowane propozycje pastoralne dostarczą wskazówek i przemyśleń potrzebnych do owocnej posługi duszpasterzy i doradców życia rodzinnego, aby dzięki niej małżeństwa i rodziny wzrastały w wierze i wzajemnej miłości, jednocząc się z „Ojcem, od którego bierze nazwę wszelki ród na niebie i na ziemi”(Ef 3,14b-15).

BIBLIOGRAFIA

I. Źródła

1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*. W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Tekst polski. Nowe tłumaczenie. Poznań: Pallottinum 2002 s. 48-78.

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*. W: Tamże s. 104-166.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*. W: Tamże s. 526-606.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis*. W: Tamże s. 314-324.

2. Nauczanie papieży

Pius XI. *Encyklika „Casti connubii” o małżeństwie chrześcijańskim* (31.12.1930). Warszawa: Wydawnictwo Capital 2019.

Paweł VI. *Encyklika „Humanae vitae”* (25.07.1968). W: *W trosce o życie. Wybrane dokumenty Stolicy Apostolskiej*. Tarnów: Biblos 1998 s. 23-40.

Paweł VI. *Posynodalna adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi” o ewangelizacji w świecie współczesnym* (8.12.1975). Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM 2001.

Paweł II. *Adhortacja apostolska „Catechesi tradendae”* (16.10.1979). W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B. M. Archidiecezji Krakowskiej, Wydawnictwo M 1996 s. 1-64.

Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Ecclesia in Europa”* (28.06.2003). Kraków: Wydawnictwo M 2003.

Jan Paweł II. *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio”* (22.11.1981). W: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B. M. Archidiecezji Krakowskiej, Wydawnictwo M 1996 s. 65-160.

Jan Paweł II. *Bóg Jedyny Niewysłowioną i Przenajświętszą Trójcą: Ojcem, Synem i Duchem Świętym. Katecheza środowca* (9.10.1985). W: *Wierzę w Boga Ojca Stworzyciela*. Red. S. Dziwisz i in. Watykan: Libreria Editrice Vaticana 1987 s. 168-173.

Jan Paweł II. *Encyklika „Centesimus annus”* (1.05.1991). Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1998.

- Jan Paweł II. *Encyklika „Evangelium vitae”* (25.03.1995). W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 2. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskiej, Wydawnictwo M 1996 s. 639-752.
- Jan Paweł II. *Encyklika „Redemptor hominis”* (4.03.1979). W: *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. 1. Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B.M. Archidiecezji Krakowskiej, Wydawnictwo M 1996 s. 1-53.
- Jan Paweł II. *List apostolski „Dies Domini” o świętowaniu niedzieli* (31.05.1998). Poznań: Pallottinum 1998.
- Jan Paweł II. *List do rodzin „Gratissimam sane”* (2.02.1994). W: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 2. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 33-103.
- Jan Paweł II. *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich. Odkupienie ciała a sakramentalność małżeństwa*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011.
- Jan Paweł II. *Nierozzerwalność sakramentalnego węzła małżeńskiego. Przemówienie do Trybunału Roty Rzymskiej* (27.01.2000). W: Jan Paweł II. *Dzieła zebrane*. T. V. *Orędzia, przesłania, przemówienia okolicznościowe*. Red. P. Ptasznik, T. Dzidek i in. Kraków: Wydawnictwo M 2007 s. 718-722.
- Benedykt XVI. *Encyklika o miłości chrześcijańskiej „Deus caritas est”* (25.12.2005). Kraków: Wydawnictwo św. Stanisława B. M. Archidiecezji Krakowskiej 2006.
- Franciszek. *Adhortacja apostolska „Evangelii gaudium” na zakończenie Roku Wiary* (24.11.2013), Poznań: Pallottinum 2013.
- Franciszek. *Encyklika „Fratelli tutti” o braterstwie i przyjaźni społecznej* (3.10.2020). Kraków: Wydawnictwo M 2020.
- Franciszek. *Encyklika „Laudato sí” poświęcona trosce o wspólny dom* (24.05.2015). Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM 2015.
- Franciszek. *List apostolski „Patris Corde” z okazji 150. rocznicy ogłoszenia świętego Józefa patronem Kościoła Powszechnego* (8.12.2020). Tarnów: Biblos 2021.
- Franciszek. *Posynodalna adhortacja apostolska „Christus vivit”* (25.03.2019) Kraków: Wydawnictwo M 2019.
- Franciszek. *Posynodalna adhortacja apostolska „Amoris laetitia” o miłości w rodzinie* (19.03.2016). Częstochowa: Edycja Świętego Pawła 2016.

3. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

- Codex Iuris Canonici*. Pii X Pontificis Maximi iussu digestus, Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917).
- Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*. Zbiór prawa kanonicznego dla katolickich Kościołów wschodnich. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2002.
- Kodeks prawa kanonicznego* (25.01.1983). Poznań: Pallottinum 1984.
- Karta praw rodziny* przedłożona przez Stolicę Apostolską wszystkim ludziom, instytucjom i władzom zainteresowanym misją rodziny w świecie współczesnym (Rzym 1983). Wrocław: Wrocław: Wydawnictwo: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM 1994.
- Kongregacja do spraw Duchowieństwa. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (15.08.1997). Poznań: Pallottinum 1998.
- Kongregacja ds. Edukacji Katolickiej. „*Stworzył ich jako mężczyznę i kobietę.*” *Z myślą o drodze dialogu na temat kwestii gender w edukacji*” (2.02.2019). <https://www.ekai.pl/dokumenty/stworzyl-ich-jako-mezczyzne-i-kobiete-z-mysla-o-drodze-dialogu-na-temat-kwestii-gender-w-edukacji/> [dostęp: 20.04.2021].
- Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania* (17.12.2001). Poznań: Pallottinum 2003.
- Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego. *Wytyczne wychowawcze w odniesieniu do ludzkiej miłości. Zasadnicze cechy wychowania seksualnego* (1.11.1983). W: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 1. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 309-343. s. 127-149.
- Kongregacja Nauki Wiary. *Instrukcja „Dignitas personae humanae” , dotycząca niektórych problemów bioetycznych* (8.09.2008). Tarnów: Biblos 2008.
- Kongregacja Nauki Wiary. *List do biskupów Kościoła Katolickiego o współdziałaniu mężczyzny i kobiety w Kościele i świecie* (31.05.2004). Kraków: Wydawnictwo M 2004.
- Kongregacja Nauki Wiary. *Instrukcja o szacunku dla rodzącego się życia ludzkiego i o godności jego przekazywania „Donum vitae”* (22.02.1987). W: *Posoborowe dokumenty Kościoła Katolickiego o małżeństwie i rodzinie*. T. 1. Red. K. Lubowicki. Kraków: Wydawnictwo M 1999 s. 309-343.
- Kongregacja Nauki Wiary. *Deklaracja „Quaestio de abortu procurato” - O przerywaniu ciąży* (1974). Wrocław: Oficyna Współczesna: na zlecenie Duszpasterstwa Rodzin Archidiecezji Poznańskiej 1993.

- Międzynarodowa Komisja Teologiczna. *Nadzieja zbawienia dla dzieci zmarłych bez chrztu*. Poznań: Pallottinum 2008.
- Mszal Rzymski dla Diecezji Polskich*. Poznań: Pallottinum 1986
- Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice: Księgarnia św. Jacka 2001.
- Papieska Komisja Biblijna. „*Czym jest człowiek?*” (Ps 8,5) *Zarys antropologii biblijnej*. Kielce: JEDNOŚĆ 2020.
- Papieska Rada do spraw Duszpasterstwa Służby Zdrowia. *Nowa Karta Pracowników Służby Zdrowia* (2016). Kraków: Księgarnia św. Jacka 2017.
- Papieska Rada do spraw Rodziny. *Ludzka płciowość: prawda i znaczenie. Wskazania dla wychowania w rodzinie* (8.12.1995). W: *W trosce o dobro małżeństwa i rodziny. Dokumenty Papieskiej Rady ds. Rodziny*. T. 1. Red. M. Brzeziński s. 107-174.
- Papieska Rada do spraw Rodziny. *Rodzina a ludzka prokreacja* (13.05.2006). W: Tamże s. 311-363.
- Papieska Rada do spraw Rodziny. *Rozwój demograficzny: wymiar etyczny i pastoralny*. (25.03.1994). W: Tamże s. 65-105.
- Papieska Rada do spraw Rodziny. *Vademecum dla spowiedników o niektórych zagadnieniach moralnych dotyczących życia małżeńskiego* (12.02.1997). W: Tamże s. 207-228.

4. Nauczanie Kościoła w Polsce

- Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin* (11.05.2003). Warszawa: Fundacja Vita Familiae 2003.
- Konferencja Episkopatu Polski. *O wyzwaniach bioetycznych, przed którymi stoi współczesny człowiek* (5.03.2013) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/bioetyczny_05032013.html [dostęp: 10.05.2021].
- Konferencja Episkopatu Polski. *Wskazania dotyczące homilii mszalnej* (14.10.2017) <https://liturgia.wiara.pl/doc/4329152.Wskazania-Konferencji-Episkopatu-Polski-dotyczace-homilii> [dostęp 10.05.2021].
- Konferencja Episkopatu Polski. *Wytyczne pastoralne do adhortacji „Amoris laetitia”*. (8.06.2018). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WE/kep/wytyczne_amoris_08062018.html [dostęp: 10.05.2021]
- Powołanie do życia w małżeństwie i rodzinie*. W: II Polski Synod Plenarny (1991-1999). Warszawa-Poznań: Pallottinum 2001 s. 29-48.

Prezydium Konferencji Episkopatu Polski. *Apel Prezydium Episkopatu ws. zatrzymania aborcji eugenicznej* (10.01.2021). <https://episkopat.pl/apel-prezydium-episkopatu-ws-zatrzymania-aborcji-eugenicznej/> [dostęp: 10.05.2021].

Rada do spraw Rodziny Konferencji Episkopatu Polski, Polskie Stowarzyszenie Obrońców Życia Człowieka. *Kompendium pastoralne o rodzinnym pogrzebie dziecka martwo urodzonego i towarzyszeniu w żałobie osieroconej rodzinie*. Kraków-Warszawa: Wydawnictwo św. Stanisława B. M. 2020.

II. Literatura przedmiotu

Arbaszewski P. *Rodzinne wychowanie do życia wiarą w przygotowaniu potomstwa do sakramentu małżeństwa*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 9(2010) s. 115-137.

Bartnik C. S. *Dogmatyka katolicka*. T. 2. Lublin: Wydawnictwo KUL 2003

Bassa B. *Dowartościowanie odpowiedzialnego rodzicielstwa*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 177-192.

Bieleń R. *Duszpasterstwo rodzin we współczesnej Polsce. Uwarunkowania – zadania – prognozy*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 2001

Benedykt XVI. *Jezus z Nazaretu*. Cz. 1. *Od chrztu w Jordanie do Przemienienia*. Kraków: Wydawnictwo M 2007.

Bieńko M. *Perfekcyjna matka oraz bachor w poradnikach i bezradnikach współczesnej popkultury*. W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Red. I. Taranowicz, S. Grotowska. Wrocław: Oficyna wydawnicza Arboretum 2015 s. 91-106.

Biesaga T. *Jakość życia*. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. 303-309.

Blachnicki F. *Sympatycy czy chrześcijanie*. Kraków: Wydawnictwo Światło-Życie 2016.

Błasiak A., Dybowska E. *Rodzicielstwo i jego znaczenie dla procesu wychowania dziecka*. W: *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny*. Red. A. Błasiak, E. Dybowska. Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM 2010 s. 105-127.

Bołoz W. *Prokreacja*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie 1999. s. 368.

- Brzeziński M. *Małżeństwo i rodzina w planach Bożych*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin: Bonus Liber 2013 s. 84.
- Brzeziński M. *Rodzicielstwo wzajemnym obdarzaniem człowieczeństwem a wyzwania współczesności*. W: *Rodzina i rodzicielstwo. Między tradycją a współczesnością*. Red. A. Skreczko, B. Bassa, Z. Struzik. Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II 2014 s. 75-94.
- Chełstowski J. *Defekty genetyczne dziecka a prawo do życia*. „Człowiek w kulturze” 13(2000) s. 171-177.
- Chyrowicz B. *Bioetyka. Anatomia sporu*. Kraków: Wydawnictwo Znak 2015.
- Chyrowicz B. Eugenika. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. 218-224.
- Chyrowicz B. *O sytuacjach bez wyjścia w etyce*. Kraków: Wydawnictwo Znak 2008.
- Cichosz W. *Wychowanie chrześcijańskie wobec postmodernistycznej prowokacji*. Gdańsk: Wydawnictwo „Zakłady Graficzne im. KEN” 2001.
- Crosby J. F. *Zarys filozofii osoby. Bycie osobą*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2007.
- Delumeau J., Roche D. *Historia ojców i ojcostwa*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Volumen”, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1995.
- Derdziuk A. *Komunikacja w służbie komunii*. „Roczniki Teologii Moralnej” 2011 T. 3(58) s. 199-210.
- Derdziuk A. *Wychowawcza rola rodziny w rozpoznawaniu powołania*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykowicz Lublin: Wydawnictwo KUL 2008 s. 153-166.
- Dudziak U. *Wspieranie rodzin w przyjęciu i trosce o życie*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 331-341.
- Dyczewski L. *Rodzina – społeczeństwo – państwo*. Lublin: TN KUL 1994.
- Dyczewski L. *Wyobrażenia młodzieży o małżeństwie i rodzinie. Pomiędzy tradycją a nowoczesnością*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009.
- Dzióba A. *Narzeczeni wobec ludzkiej płodności. Studium Pastoralne*. Rzeszów: Bonus Liber 2009.
- Fiałkowski M. *Wspieranie rodzin w wychowaniu do wiary*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 361-371.

- Fidalgo A. G. *Rzeczywistość miłości jako fundament małżeństwa i rodziny*. W: *Amoris laetitia jako ewangelia miłości i droga do przebycia*. Red. G. del Missier, A. G. Fidalgo Kraków: Wydawnictwo Homo Dei 2019 s. 61–84.
- Fijałkowski W. *Założenia prokreacji ekologicznej*. „Studia nad Rodziną” 5/1 (8) 2001 s. 141-146.
- Filipowicz M. *Rodzina jako pierwsze środowisko wychowawcze. Zadania i ideał wychowawczy z perspektywy nauczania Kościoła*. „Łódzkie Studia Teologiczne” 26(2017) nr 1 s. 127-146.
- Goleń J. *Duszpasterstwo rodzin wsparciem rodziców w wychowaniu*. „Roczniki teologiczne”. T. LXVI. Z. 6 2009 s. 177-192.
- Goleń J. *Motywy zawarcia małżeństwa sakramentalnego. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań narzeczonych*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- Goleń J. *Pierwszoplanowa dziedzina działalności pastoralnej w parafii*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. Red. J. Goleń, D. Lipiec. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016 s. 49-60.
- Goleń J. *Rodzina środowiskiem wychowania do życia w małżeństwie i rodzinie*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin: Bonus Liber 2013.
- Goleń J. *Rola świadectwa w rodzinie*. „Verbum Vitae” 28(2015) s. 431-450.
- Goleń J. *The Family as the Place of Education for Love and Family Life*. W: *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*. Red. J. Goleń, R. Kamiński, G. Pyżlak Lublin: Wydawnictwo KUL 2018 s. 591-600.
- Goleń J. *The Family as the Place of Moral Education*. W: Tamże s. 583-591.
- Goleń J. *Towarzystwo, rozeznawanie i integracja osób w nieuregulowanych sytuacjach małżeńskich*. W: K. Glombik, J. Goleń, A. Nadbrzeżny. *Droga miłosierdzia i integracji w adhortacji Amoris laetitia. Perspektywa dogmatyczna, moralna i pastoralna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2020 s. 113-164.
- Goleń J. *Wspieranie rodzin w wychowaniu seksualnym*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 343-360.
- Goleń J. *Wychowanie seksualne w rodzinie. Studium pastoralne*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie 2006.
- Góralczyk P. *Wychowawcza etyka seksualna*. Ząbki: Wydawnictwo Apostolicum 2000.
- Grześkowiak J. *Misterium małżeństwa. Sakrament małżeństwa jako symbol przymierza Boga z ludźmi*. Poznań; Hlondianum 1993

- Jankowski W. *Odpowiedzialne rodzicielstwo*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie 1999. s. 313-314.
- Jeżyna K. *Dziecko wartością rodziny, narodu i Kościoła*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykiewicz Lublin: Wydawnictwo KUL 2008 s. 117-152.
- Jędrejek A. *Wychowanie religijne w rodzinie. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań rodziców w wybranych parafiach archidiecezji lubelskiej*. Lublin 2018 [mps ABKUL].
- Kamiński R. *Duszpasterstwo rodzin jako refleksja naukowa*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin 2013 s. 23-44.
- Kamiński R. *Metody teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. Red. R. Kamiński. Lublin: Wydawnictwo Alta 2 2000 s. 21-26.
- Kamiński R. *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*. Siedlce: Wydawnictwo Unitas 2017.
- Kamiński R. *Wprowadzenie do teologii pastoralnej*. W: *Teologia pastoralna*. T. 1. Red. R. Kamiński. Lublin: Wydawnictwo Alta 2 2000 s. 15-29.
- Kądziółka W. *Kryzys macierzyństwa i ojcostwa w dobie współczesności*. W: *Rodzina i rodzicielstwo. Między tradycją a współczesnością*. Red. A. Skreczko, B. Bassa, Z. Struzik. Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II 2014 s. 177-208.
- Kieniewicz P. *Wychowanie społeczne w świetle Familiaris consortio*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykiewicz Lublin: Wydawnictwo KUL 2008 s. 75-86.
- Kiersnowski M. *Wychowanie religijne dziecka w rodzinie. Studium teologiczno-pastoralne na podstawie badań rodziców dzieci pierwszokomunijnych w parafiach Prowincji Chrystusa Króla Księża Pallotyńów*. Lublin 2011 [mps ABKUL].
- Kinle M. *Naturalne planowanie rodziny – metody rozpoznawania płodności*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wiczorek i in. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2008 s. 161-186.
- Kluzowa K. *Postawy wobec NPR w świetle badań społeczno-demograficznych*. W: Tamże s. 345-358.
- Kłys J. *Maltuzjanizm*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie 1999 s. 222-223.

- Kornas-Biela D. *Ku dojrzałemu przeżywaniu płciowości*. W: *Płciowość ludzka w kontekście miłości. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. J. Nagórny, M. Pokrywka. Lublin: Wydawnictwo KUL 2005 s. 119-164.
- Kuczmarska E. *Powołanie do miłości w świetle badań małżonków*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 39(2019) nr 2 s. 101-118.
- Kuczmarska E. *Przeżywanie miłości przez małżonków*. „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 40(2020) nr 2 s. 109-126.
- Kułaczkowski J. *Pedagogika rodziny*. Warszawa-Łomianki: Bonus Liber 2009.
- Kwiatkowski K. *Wychowanie religijne w rodzinie*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykiewicz Lublin: Wydawnictwo KUL 2008 s. 53-65.
- Landwójtowicz P. *Duszpasterskie poradnictwo małżeńskie w Polsce. Studium pastoralne*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2010.
- Landwójtowicz P. *Duszpasterskie wsparcie małżonków i rodzin w kryzysach*. W: *Towarzystwo małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 373-385.
- Landwójtowicz P. *Duszpasterstwo rodzin wobec samotnych matek i ich postaw macierzyńskich. Studium pastoralne w świetle badań w „Domach Matki i Dziecka”*. Lublin 2001 [mps ABKUL].
- Machinek M. *Życie w dyspozycji człowieka. Teologia moralna wobec problemów etycznych u początku życia ludzkiego*. Olsztyn: Wydawnictwo „Hosianum” 2000.
- Marek Z. *Wychować do wiary. Zagadnienia wychowania religijnego dziecka w wieku przedszkolnym*. Kraków: Wydawnictwo WAM 1996.
- Mierzwiński B. *Rodzin duszpasterstwo*. W: *Leksykon Teologii Pastoralnej*. Red. R. Kamiński, M. Fiałkowski, W. Przygoda. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2006 s. 737-743.
- Morciniec P. *Rodzina (w Polsce) z perspektywy teologiczno-moralnej*. W: *Parafia i rodzina w obliczu procesów integracyjnych i transformacyjnych w Europie*. Red. P. Tarliński, S. Knobloch. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego 2005 s. 183-199.
- Mroczkowski I. *Ślubuję ci wierność*. W: *Miłość, wierność i uczciwość małżeńska. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykiewicz. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006 s. 13-25.
- Muszala A. *Medycyna a globalizacja. Michela Schooyansa krytyka globalistycznej polityki antynatalistycznej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2003.

- Nadbrzeżny A. *Sakramentalność małżeństwa jako fundament Kościoła domowego*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 75-89.
- Nadbrzeżny A. *Sakramentologiczne implikacje adhortacji Amoris laetitia*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 65-80.
- Nadbrzeżny A. *Sens i wartość sakramentu małżeństwa według adhortacji „Amoris laetitia”*. W: K. Glombik, J. Goleń, A. Nadbrzeżny. *Droga miłosierdzia i integracji w adhortacji „Amoris laetitia”. Perspektywa dogmatyczna, moralna i pastoralna*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2020 s. 27-66.
- Nagórny J. *Istota odpowiedzialnego rodzicielstwa. Refleksja teologa moralisty w 25. rocznicę ogłoszenia encykliki „Humanae vitae”*. W: J. Nagórny. *Płciowość – miłość – rodzina*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 s. 222-229.
- Nagórny J. *Płciowość ludzka – z perspektywy chrześcijańskiego personalizmu*. W: *Płciowość ludzka w kontekście miłości. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. J. Nagórny, M. Pokrywka. Lublin: Wydawnictwo KUL 2005 s. 19-117.
- Nagórny J. *Posłannictwo ojca w kontekście współczesności*. W: J. Nagórny. *Płciowość – miłość – rodzina*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 s. 249-269.
- Nagórny J. *Sakramenty w życiu moralnym chrześcijanina*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011.
- Nagórny J. *Teologiczne podstawy odpowiedzialnego rodzicielstwa*. W: J. Nagórny. *Płciowość – miłość – rodzina*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2009 s. 231-248.
- Nicola G. P. di, Danese A. *Mężczyzna i kobieta z perspektywy personalizmu*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010.
- Orzeszyna J. *Antykoncepcja*. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. 79-89.
- Orzeszyna J. *Naturalne metody planowania rodziny*. W: Tamże s. 427-435.
- Orzeszyna J. *Teologiczno-moralny aspekt niepłodności w małżeństwie*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT 2005.
- Otowicz R. *Etyka życia. Bioetyczny i teologiczny kontekst problematyki życia poczętego*. Kraków: Wydawnictwo WAM 1998.
- Parysiewicz B. *Rola matki we współczesnej rodzinie polskiej w świetle badań Katedry Pedagogiki Rodziny ITP KUL 1972-1994*. Lublin 1998 [mps ABKUL].
- Parysiewicz B. *Strategia wspierania miłości w małżeństwie i rodzinie*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 255-273.

- Parysiewicz B. *Wychowanie do miłości. Studium z duszpasterstwa rodzin*. Lublin: Wydawnictwo 2010.
- Pokrywka M. *Antropologiczne podstawy moralności małżeństwa i rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2011.
- Pokrywka M. *Ekologia a demografia*. W: *Ekologia. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. J. Nagórny, J. Gocko. Lublin: Wydawnictwo KUL 2002 s. 139-152.
- Pokrywka M. *Prawość serca. Wokół uczciwości małżeńskiej*. W: *Miłość, wierność i uczciwość małżeńska. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykowicz. Lublin: Wydawnictwo KUL 2006 s. 87-104.
- Polak M. *Mistagogia w duszpasterstwie Kościoła. Studium pastoralnoteologiczne*. Poznań: UAM WT 2012.
- Polak M. *Misyjny dynamizm duszpasterstwa rodzin*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 299-307.
- Präder H. *Mentalność antykonceptyjna małżonków wyzwaniem pastoralnym*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. Red. J. Goleń, D. Lipiec. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016 s. 223-234.
- Przygoda W. *Dowartościowanie miłości i miłosierdzia w duszpasterstwie rodzin*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 149-162.
- Przygoda W. *Funkcja królewska rodziny – apostołat rodziny i przez rodzinę*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 281-292.
- Przygoda W. *Rodzina szkołą miłosierdzia chrześcijańskiego*. W: *Duszpasterstwo rodzin w parafii*. Red. J. Goleń, D. Lipiec. Lublin: Wydawnictwo KUL 2016 s. 169-192.
- Pyżlak G. *Formacja świeckich pracowników duszpasterstwa rodzin. Studium z duszpasterstwa rodzin w świetle badań doradców życia rodzinnego i absolwentów diecezjalnych studiów rodziny*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- Pyżlak G. *Towarzyszenie rodzinom po rozpadzie*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 387-398.
- Rybicki A. *Duchowość rodziny w duszpasterstwie*. W: *Tamże* s. 275-283.

- Rzepa W. *Wychowanie moralne*. W: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej. Przesłanie moralne Kościoła*. Red. K. Jeżyna, T. Zadykowicz Lublin: Wydawnictwo KUL 2008 s. 67-74.
- Rzepka K. *Metody regulacji poczuc a więzi małżeńsko-rodzinne. Studium empiryczne z duszpasterstwa rodzin na podstawie badań małżonków w diecezji sandomierskiej*. Lublin 2019. https://repozytorium.kul.pl/bitstream/20.500.12153/678/1/Rzepka_Metody_regulacji_poczec_a_wiezi_malzensko_rodzinne_Studium_empiryczne_z_Duszpasterstwa_Rodzin.pdf [dostęp. 5.05.2021].
- Sarmiento A. *Małżeństwo chrześcijańskie. Podręcznik teologii małżeństwa i rodziny*. Kraków: Wydawnictwo M 2002.
- Schockenhoff E. *Etyka życia. Podstawy i nowe wyzwania*. Opole: Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego UO 2014.
- Skreczko A. *Pedagogizacja rodziców*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin 2013 s. 456-472.
- Skreczko A. *The Pedagogization of Parents*. W: *Catholic Family Ministry. The Scientific Reflection and the Practical Ministry of the Church*. Red. J. Goleń, R. Kamiński, G. Pyżlak Lublin: Wydawnictwo KUL 2018 s. 368-379.
- Sołowiej J. *Identyfikacja dziecka z rodzicami*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1986 s. 142-155.
- Staszczak G. *Formacja Kościoła domowego przez liturgię i pobożność ludową w nauczaniu Kościoła po Drugim Soborze Watykańskim*. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2021.
- Szychmiller R. J. *Małżonkowie*. W: *Słownik małżeństwa i rodziny*. Red. E. Ozorowski. Warszawa-Łomianki: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Fundacja Pomoc Rodzinie 1999. s. 240-241.
- Szymański Z. *Antykoncepcja*. W: Tamże s. 18-20.
- Ślipko T. *Zarys etyki szczegółowej*. T. 2. *Etyka społeczna*. Kraków: Wydawnictwo WAM 2005.
- Troska J. *Moralność życia płciowego, małżeńskiego i rodzinnego*. Poznań: Redakcja Wydawnictw UAM 1994.
- Wilk J. *Pedagogika rodziny. Zagadnienia wybrane*. Lublin: Wydawnictwo Poligrafia Salezjańska 2002.
- Wilk J. *Społeczno-wychowawcze aspekty relacji: dziecko – środowisko rodzinne*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 27:1981. Z. 6 s. 59-73.

- Wojaczek K. *Koncepcja duszpasterstwa rodzin w „Familiaris consortio”*. W: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*. Red. A. Szafrński. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1985 s. 273-290.
- Wojaczek K. *Kształtowanie katolickiej koncepcji małżeństwa w diecezjalnym studium rodziny. Studium pastoralne*. Opole: Wydawnictwo Teologiczne Uniwersytetu Opolskiego 1997.
- Wojaczek K. *Wspólnota rodzinna jako fundament domowego Kościoła*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s. 67-73.
- Wojtyła K. *Miłość i odpowiedzialność*. Warszawa: Hachette 2012.
- Wojtyła K. *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2011.
- Wolicki M. *Dysfunkcjonalność rodziny a nieprzystosowanie dzieci*. „Katecheta” 3:1995 s. 180-188.
- Wolski K. *Funkcja prorocka rodziny – katecheza w rodzinie*. W: *Rodzina jako Kościół domowy*. Red. A. Tomkiewicz, W. Wieczorek. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010 s.293-304.
- Wójcik E. *Znaczenie naturalnego planowania rodziny dla więzi małżeńskiej*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wieczorek i in. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2008 s. 285-293.
- Wysocki J. *Rytuał rodzinny*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1983.
- Zajączkowski P. *Postawy wobec prokreacji a więź małżeńska. Studium empiryczne z Duszpasterstwa Rodzin na podstawie badań małżonków w parafii Braci Mniejszych Kapucynów w Lublinie*. Lublin 2010 [mps ABKUL].
- Zarembski Z. *Kobieta jako żona i matka*. W: *Duszpasterstwo rodzin. Refleksja naukowa i działalność pastoralna*. Red. R. Kamiński, G. Pyżlak, J. Goleń. Lublin 2013 s. 670-682.
- Zarembski Z. *Troska Kościoła w Polsce o małżeństwo i rodzinę po Soborze Watykańskim II. Studium teologicznopastoralne*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego 2013.
- Zarembski Z. *Umacnianie podmiotowości rodziny w duszpasterstwie*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 201-214.
- Ziemska M. *Postawy rodzicielskie i ich wpływ na osobowość dziecka*. W: *Rodzina i dziecko*. Red. M. Ziemska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1979 s. 155-197.

Zurzycki M. *Dowartościowanie działania łaski w duszpasterstwie rodzin*. W: *Towarzyszyć małżeństwu i rodzinie. Inspiracje adhortacji apostolskiej „Amoris laetitia” dla duszpasterstwa rodzin*. Red. J. Goleń. Lublin: Wydawnictwo KUL 2017 s. 135-147.

III. Literatura pomocnicza

Augustyn Św. *Wyznania*. Warszawa: „Pax” 1987.

Badinter E. *Historia miłości macierzyńskiej*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen 1998.

Bakiera L. *Zaangażowane rodzicielstwo a autokreacyjny aspekt rozwoju dorosłych*. Warszawa: Difin SA 2013.

Bakke M. *Posthumanizm: człowiek w świecie większym niż ludzki*. W: *Człowiek wobec natury – humanizm wobec nauk przyrodniczych*. Red. J. Sokolski. Warszawa: Wydawnictwo Neriton 2010 s. 337-357.

Bostrom N., Roache R. *Ethical issues in human enhancement*. W: *New Waves in Applied Ethics* Red. Ryberg J., Petersen T., Wolf C. Basingstoke: Palgrave Macmillan 2007 s. 120-152.

Brzeziński J. *Metodologia badań psychologicznych*. Warszawa: PWN 1996.

Chyra T. *Programy komputerowe wspomagające NPR (wersje internetowe i desktopowe)*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wieczorek i in. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2008 s. 445-458.

Dziedziak W. *Godność człowieka jako podstawa sprawiedliwości*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska sectio G (Ius)” 66(1):2019 s. 87-99.

Frankfort-Nachmias C., Nachmias D. *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka 2001

Gajda P. *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*. Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2005.

Giddens A. *Przemiany intymności. Seksualność, miłość, erotyzm we współczesnych społeczeństwach*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.

Gliściński J. *Małżeństwo i rodzina w nauczaniu Ojców Kościoła*. „Seminare. Poszukiwania naukowe” 11(1995) s. 53-59.

Góralski W. *Małżeństwo kanoniczne*. Warszawa: LexisNexis 2011 s. 28-30.

Grabowski M. *Tanshumanizm. Geneza – założenia – krytyka*. „Ethos” 28(2015) nr 3(111) s. 23-41

Hilgers T. W. *The Medical and Surgical Practice of NaProTECHNOLOGY*. Omaha: Pope Paul VI Institute Press 2004.

- Jarczeńska D. Ł., Barcentewicz M. *Czy doustne hormonalne środki antykoncepcyjne działają po zapłodnieniu?* W: *Szkodliwość doustnej antykoncepcji hormonalnej*. Red. D. Ł. Jarczeńska. Warszawa: MediPage 2015 s. 3-36.
- Kacprzak M. *Spoleczne koszty wdrażania ideologii gender*. „Colloquia theologica ottoniana” 2(2014) s. 63-73.
- Kant I. *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Warszawa: PWN 1984.
- Katolo A. J. *Eksperymenty na embrionach*. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. 187-192.
- Katolo A. J. *Embrion ludzki – osoba czy rzecz? Status i moralne prawa nienarodzonego we włoskiej literaturze teologiczno-bioetycznej po Soborze Watykańskim II*. Lublin: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 2000.
- Kornas-Biela D. *Pedagogika prenatalna. Nowy obszar nauk o wychowaniu* Lublin: Wydawnictwo KUL 2009
- Kotlarska-Michalska A. *Obrazy życia rodzinnego z perspektywy półwiecza badań nad rodziną polską*. W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Red. I. Taranowicz, S. Grotowska. Wrocław: Oficyna wydawnicza Arboretum 2015 s. s. 27-56.
- Kowalska I. *Postawy i zachowania matrymonialne oraz prokreacyjne w okresie transformacji ekonomicznej*. „Ethos” 14:2001 nr 3 s. 138-156.
- Kowalski J. *Aborcja*. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. 53-59.
- Kraj T. *Klonowanie*. W: Tamże s. 324-334.
- Krapiec M. A. *Człowiek jako osoba*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2005.
- Krapiec M. A. *Ja-człowiek*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2005 s. 132-152.
- Krapiec M. A. *Osoba*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. T. VII. Red. A. Maryniarczyk i in. Lublin: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Tomasza z Akwinu 2006 s. 873-887.
- Kwak A. *Współczesna rodzina – czy tylko problem struktury zewnętrznej?* W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Red. I. Taranowicz, S. Grotowska. Wrocław: Oficyna wydawnicza Arboretum 2015 s. 11-26.
- Langemeyer G. *Antropologia teologiczna*. Kraków: Wydawnictwo M 1995
- Langkamer H. *Życie człowieka w świetle Biblii. Antropologia biblijna Starego i Nowego Testamentu*. Rzeszów: Poligrafia Wyższego Seminarium Duchownego w Rzeszowie 2004.

- Łobocki M. *Metody i techniki badań pedagogicznych*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2000.
- Machinek M. *Diagnostyka preimplantacyjna*. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. s. 151-155.
- Mańkowska M. *Wprowadzenie do psychometrii*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2010.
- Maryniarczyk A. *Dobro*. W: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*. T. 2. Red. A. Maryniarczyk i in. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2001 s. 614-626.
- Marzec P. *Naprotechnologia. Nowoczesna troska o płodność. Ujęcie teologicznomoralne*. Lublin: Wydawnictwo KUL 2015.
- Michalski M. A. *Status rodziny w kontekście rynku medialnego. Przyczynek do dyskusji o etyce mediów*. „*Annales. Etyka w życiu gospodarczym*”. Nr 2(17):2014 s. 19-40.
- Monge M. A. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (I)*. W: *Etyka w medycynie. Ujęcie interdyscyplinarne*. Red. M. A. Monge. Warszawa: MediPage 2012 s. 106-140.
- Monge M. A. *Narodziny i śmierć we współczesnej medycynie (II)*. W: Tamże s. 141-181.
- Monge M. A., López Garcia G. *Małżeństwo i płciowość*. W: Tamże s. 290-332.
- Morciniec P. *Macierzyństwo zastępcze*. W: *Encyklopedia bioetyki*. Red. A. Muszala. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne 2009 s. 367-372.
- Muszala A. *Czy embrion ludzki jest osobą ludzką? Pytanie o osobowy status embrionu*. W: *Badania nad embrionami ludzkimi w świetle etyki i prawa*. Red. E. Podrez, T. Stawecki. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2012 s. 17-39.
- Ożóg T., Sakowicz T. *Rodzicielstwo*. W: *Encyklopedia Katolicka*. Red. E. Gigilewicz. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 2012 kol. 173-175.
- Pawłowicz J. J. *Ideologia gender realnym zagrożeniem dla małżeństwa i rodziny*. „*Teologia i moralność*” 11(2012) s. 140-154.
- Pilch T., Bauman T. *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2001.
- Piwowarski W. *Rodzina jako społeczność naturalna według św. Tomasza z Akwinu*. „*Roczniki Filozoficzne*”. T. VIII. Z. 2(1960) s. 89-111.
- Prusak M. *Antykoncepcja postkoitalna*. W: *Szkodliwość doustnej antykoncepcji hormonalnej*. Red. D. Ł. Jarczewska. Warszawa: MediPage 2015 s. 45-58.
- Rokicki Ł. Parenting, parentingowy. <http://lukaszrokicki.pl/2013/06/15/parenting-parentingowy/> [dostęp 30.04.2021].
- Slany K. *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego*. Kraków: Zakład Wydawniczy „Nomos” 2008.

- Slany K. *Przemiany demograficzne w Polsce końca XX wieku*. „Problemy rodziny” 40:2000 nr 4 s. 7-12.
- Słownik Poprawnej Polszczyzny*. Red. W. Doroszewski. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1995.
- Spaeman R. *Osoby. O różnicy między czymś, a kimś*. Warszawa: Oficyna Naukowa 2001.
- Spalding H. S. *Ethics and the Neo-Malthusianism*. „American Journal of Sociology” Vol. 22. No. 5 (Mar., 1917) s. 609-615.
- SPSS Inc. (2007) SPSS for Windows. Version 14.0PL. Chicago SPSS Inc.
- Styczeń T., Szostek A. *Uwagi o istocie moralności*. W: T. Styczeń. *Wprowadzenie do etyki*. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 1995 s. 29-43.
- Szczawińska M. *Rola NPR w profilaktyce, diagnostyce i leczeniu chorób kobiecych*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wieczorek i in. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2008 s. 195-204.
- Szulich-Kałuża J. *Medialny obraz naturalnych metod planowania rodziny w polskiej prasie codziennej*. W: Tamże s. 359-368.
- Szymaniak M. *Znaczenie metod rozpoznawania płodności w profilaktyce, diagnostyce i leczeniu niepłodności*. W: Tamże s. 187-194.
- Szyszką M. *Wielodzietność w Polsce – społeczne postrzeganie i pomoc państwa*. W: *Rodzina wobec wyzwań współczesności. Wybrane problemy*. Red. I. Taranowicz, S. Grotowska. Wrocław: Oficyna wydawnicza Arboretum 2015 s. 177-192.
- Turek A. *Media w rodzinie – rodzina w mediach. Wzajemne relacje w aspekcie etycznym*. W: *Rodzina między pracą a płacą. Refleksja nad społeczną myślą encykliki Laborem exercens Jana Pawła II*. Red. R. Kantor, M. Kluz, J. Młyński. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII 2016 s. 213–249.
- Urbaniak A. *Elektroniczne wskaźniki płodności*. W: *Naturalne planowanie rodziny w ujęciu wybranych dyscyplin naukowych*. Red. W. Wieczorek i in. Lublin: Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium” 2008 s. 459-469.
- Weaver R. M. *Idee mają konsekwencje*. Warszawa: Prohibita 2009.
- Zaczyński W. *Praca badawcza nauczyciela*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1976.

WYKAZ TABEL

Tabela 1. Współczynnik korelacji a siła związku korelacyjnego	80
Tabela 2. Liczbowy i procentowy rozkład realizacji celów życia małżeńsko-rodzinnego.....	91
Tabela 3. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a płeć respondentów	92
Tabela 4. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a wiek respondentów	93
Tabela 5. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a wykształcenie respondentów	94
Tabela 6. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a stosunek respondentów do wiary	96
Tabela 7. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	97
Tabela 8. Korelacje pomiędzy realizacją celów życia małżeńsko-rodzinnego a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	98
Tabela 9. Liczbowy i procentowy rozkład motywów przekazywania życia przez małżonków	99
Tabela 10. Motywy przekazywania życia a płeć respondentów	100
Tabela 11. Motywy przekazywania życia a wiek respondentów	100
Tabela 12. Motywy przekazywania życia a wykształcenie respondentów	101
Tabela 13. Motywy przekazywania życia a stosunek respondentów do wiary	102
Tabela 14. Motywy przekazywania życia a liczba rodzeństwa respondentów	103
Tabela 15. Motywy przekazywania życia a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	103
Tabela 16. Korelacje pomiędzy motywami przekazywania życia a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	104
Tabela 17. Liczbowy i procentowy rozkład oddziaływań wychowawczych respondentów	105
Tabela 18. Podejmowanie działań wychowawczych a płeć respondentów.....	106
Tabela 19. Podejmowanie działań wychowawczych a wiek respondentów	107
Tabela 20. Podejmowanie działań wychowawczych a wykształcenie respondentów.....	109
Tabela 21. Podejmowanie działań wychowawczych a stosunek respondentów do wiary	111
Tabela 22. Podejmowanie działań wychowawczych a liczba rodzeństwa respondentów	112

Tabela 23. Podejmowanie działań wychowawczych a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	114
Tabela 24. Korelacje pomiędzy działaniami wychowawczymi a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	115
Tabela 25. Liczbowy i procentowy rozkład respektowania wymogów moralnych rodzicielstwa przez respondentów	118
Tabela 26. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a płeć respondentów.....	120
Tabela 27. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a wiek respondentów....	121
Tabela 28. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a wykształcenie respondentów	123
Tabela 29. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a stosunek respondentów do wiary	125
Tabela 30. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a rodzina pochodzenia respondentów	126
Tabela 31. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a liczba rodzeństwa respondentów	127
Tabela 32. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	129
Tabela 33. Korelacje pomiędzy respektowaniem wymogów moralnych rodzicielstwa a średnim czasem przeznaczanym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	131
Tabela 34. Liczbowy i procentowy rozkład oceny stosowania metod naturalnego planowania rodziny przez respondentów	132
Tabela 35. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a płeć respondentów	133
Tabela 36. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a wiek respondentów	135
Tabela 37. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a wykształcenie respondentów	136
Tabela 38. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a stosunek respondentów do wiary	138
Tabela 39. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a rodzina pochodzenia respondentów	139

Tabela 40. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a liczba rodzeństwa respondentów	140
Tabela 41. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	141
Tabela 42. Korelacje pomiędzy oceną stosowania metod NPR a średnim czasem przeznaczonym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	143
Tabela 43. Liczbowy i procentowy rozkład postrzegania zagrożeń swojego rodzicielstwa przez respondentów	144
Tabela 44. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a wiek respondentów	146
Tabela 45. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a stosunek respondentów do wiary	147
Tabela 46. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a rodzina pochodzenia respondentów	149
Tabela 47. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a liczba rodzeństwa respondentów	150
Tabela 48. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a liczba posiadanych dzieci	152
Tabela 49. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	153
Tabela 50. Korelacje pomiędzy postrzeganiem zagrożeń swojego rodzicielstwa a średnim czasem przeznaczonym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	155
Tabela 51. Liczbowy i procentowy rozkład sposobów przygotowania do rodzicielstwa u respondentów	156
Tabela 52. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a płeć respondentów	158
Tabela 53. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a wiek respondentów	159
Tabela 54. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a wykształcenie respondentów	161
Tabela 55. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a stosunek respondentów do wiary	162
Tabela 56. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a rodzina pochodzenia respondentów	164

Tabela 57. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a stosowanie antykoncepcji przez respondentów	165
Tabela 58. Korelacje pomiędzy przygotowaniem się małżonków do rodzicielstwa a średnim czasem przeznaczonym przez respondentów na doskonalenie własnych kompetencji rodzicielskich	167

Tabele zamieszczone w Aneksie 1:

Tabela A 1. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a rodzina pochodzenia respondentów	222
Tabela A 2. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a liczba rodzeństwa respondentów	222
Tabela A 3. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a liczba posiadanych dzieci	223
Tabela A 4. Motywy przekazywania życia a rodzina pochodzenia respondentów	224
Tabela A 5. Motywy przekazywania życia a liczba posiadanych dzieci.....	224
Tabela A 6. Podejmowanie działań wychowawczych a rodzina pochodzenia respondentów	225
Tabela A 7. Podejmowanie działań wychowawczych a liczba posiadanych dzieci.....	226
Tabela A 8. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a liczba posiadanych dzieci	227
Tabela A 9. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a liczba posiadanych dzieci	228
Tabela A 10. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a liczba rodzeństwa respondentów	228
Tabela A 11. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a liczba posiadanych dzieci	230
Tabela A 12. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a płeć respondentów	231
Tabela A 13. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a wykształcenie respondentów	232

SPIS WYKRESÓW

Wykres 1. Charakterystyka respondentów ze względu na płeć.....	81
Wykres 2. Charakterystyka respondentów ze względu na wiek	82
Wykres 3. Charakterystyka respondentów ze względu na wykształcenie.....	83
Wykres 4. Charakterystyka respondentów ze względu na stosunek do wiary	83
Wykres 5. Charakterystyka respondentów ze względu na sytuację małżeńsko-rodzinną...	84
Wykres 6. Charakterystyka respondentów ze względu na rodzinę pochodzenia	84
Wykres 7. Charakterystyka respondentów ze względu na liczbę posiadanego rodzeństwa	85
Wykres 8. Charakterystyka respondentów ze względu na sytuację materialną	85
Wykres 9. Charakterystyka respondentów ze względu na liczbę posiadanych dzieci	86
Wykres 10. Rozkład wyników dotyczących średniego czasu przeznaczanego przez respondentów w ciągu dnia na rozmowę z dziećmi.....	87
Wykres 11. Średni czas przeznaczany tygodniowo na doskonalenie kompetencji rodzicielskich	88
Wykres 12. Sposoby doskonalenia kompetencji rodzicielskich przez respondentów.....	88
Wykres 13. Charakterystyka respondentów ze względu na stosowanie antykoncepcji	89
Wykres 14. Wybierane przez respondentów metody antykoncepcji.....	89

ANEKSY

ANEKS 1

Tabele

Tabela A 1. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a rodzina pochodzenia respondentów

Cele realizowane przez małżonków	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
moje osobiste szczęście	Pełna	3,49	1,20	4,0	0,14	0,799	0,424
	Niepełna	3,35	1,06	3,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	Pełna	4,05	1,02	4,0	0,05	-0,041	0,967
	Niepełna	4,11	0,72	4,0			
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	Pełna	4,28	0,81	4,0	0,02	0,142	0,887
	Niepełna	4,26	0,71	4,0			
szczęście małżeńskie	Pełna	4,23	0,90	4,0	0,06	0,183	0,855
	Niepełna	4,17	0,90	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	Pełna	4,17	0,90	4,0	0,17	0,973	0,331
	Niepełna	4,00	0,79	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	Pełna	4,08	1,16	4,0	0,08	0,732	0,464
	Niepełna	4,00	0,92	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	Pełna	4,34	0,78	4,0	0,08	0,315	0,752
	Niepełna	4,26	0,78	4,0			
wierność małżeńską	Pełna	4,80	0,66	5,0	0,05	-0,332	0,740
	Niepełna	4,84	0,36	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	Pełna	4,00	1,06	4,0	0,28	0,381	0,703
	Niepełna	3,72	1,37	4,0			
więź seksualną z współmałżonkiem (partnerem)	Pełna	4,23	0,91	4,0	0,03	-0,083	0,934
	Niepełna	4,26	0,78	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	Pełna	4,73	0,60	5,0	0,12	-1,047	0,295
	Niepełna	4,85	0,48	5,0			
wychowanie dzieci	Pełna	4,66	0,66	5,0	0,14	-0,609	0,542
	Niepełna	4,80	0,40	5,0			
powołanie rodzicielskie	Pełna	4,54	0,80	5,0	0,14	1,150	0,250
	Niepełna	4,40	0,66	4,5			
uczciwość małżeńską	Pełna	4,71	0,59	5,0	0,02	-1,021	0,307
	Niepełna	4,68	0,73	5,0			
nierozzerwalność związku	Pełna	4,71	0,61	5,0	0,28	0,070	0,944
	Niepełna	4,42	1,23	5,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	8,65	1,14	8,8	0,02	0,310	0,756
	Niepełna	8,63	0,96	8,7			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Tabela A 2. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a liczba rodzeństwa respondentów

Cele realizowane przez małżonków	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
moje osobiste szczęście	Brak/Jedno	3,52	0,97	4,0	0,09	0,212	0,900
	Dwoje	3,43	1,17	4,0			
	Troje i więcej	3,49	1,30	4,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	Brak/Jedno	4,07	1,02	4,0	0,11	0,080	0,961
	Dwoje	4,12	0,85	4,0			
	Troje i więcej	4,01	1,09	4,0			

Cele realizowane przez małżonków	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	4,30	0,67	4,0	0,04	0,044	0,978
	Dwoje	4,29	0,81	4,0			
	Troje i więcej	4,26	0,86	4,0			
szczęście małżeńskie	Brak/Jedno	4,30	0,85	4,0	0,10	0,431	0,806
	Dwoje	4,22	0,84	4,0			
	Troje i więcej	4,20	0,97	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	Brak/Jedno	4,12	0,97	4,0	0,12	0,945	0,623
	Dwoje	4,23	0,87	4,0			
	Troje i więcej	4,11	0,86	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	Brak/Jedno	3,98	1,20	4,0	0,17	0,573	0,751
	Dwoje	4,06	1,19	4,0			
	Troje i więcej	4,14	1,05	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	Brak/Jedno	4,29	0,76	4,0	0,08	0,374	0,829
	Dwoje	4,33	0,84	4,0			
	Troje i więcej	4,37	0,74	4,0			
wierność małżeńską	Brak/Jedno	4,88	0,32	5,0	0,14	0,649	0,723
	Dwoje	4,74	0,81	5,0			
	Troje i więcej	4,82	0,58	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	Brak/Jedno	3,91	1,05	4,0	0,14	0,523	0,770
	Dwoje	3,93	1,22	4,0			
	Troje i więcej	4,05	1,00	4,0			
więź seksualną z współmałżonkiem (partnerem)	Brak/Jedno	4,14	0,88	4,0	0,14	1,643	0,440
	Dwoje	4,28	1,02	5,0			
	Troje i więcej	4,24	0,80	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	Brak/Jedno	4,67	0,71	5,0	0,09	0,219	0,896
	Dwoje	4,77	0,46	5,0			
	Troje i więcej	4,75	0,61	5,0			
wychowanie dzieci	Brak/Jedno	4,61	0,68	5,0	0,10	0,489	0,783
	Dwoje	4,71	0,57	5,0			
	Troje i więcej	4,67	0,68	5,0			
powołanie rodzicielskie	Brak/Jedno	4,40	1,04	5,0	0,17	0,286	0,867
	Dwoje	4,56	0,69	5,0			
	Troje i więcej	4,57	0,69	5,0			
uczciwość małżeńską	Brak/Jedno	4,74	0,54	5,0	0,04	0,487	0,784
	Dwoje	4,70	0,55	5,0			
	Troje i więcej	4,72	0,65	5,0			
nierozzerwalność związku	Brak/Jedno	4,65	0,64	5,0	0,06	0,343	0,842
	Dwoje	4,68	0,78	5,0			
	Troje i więcej	4,71	0,63	5,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	8,58	1,01	8,7	0,11	1,102	0,576
	Dwoje	8,64	1,05	8,8			
	Troje i więcej	8,69	1,23	8,9			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Tabela A 3. Realizacja celów życia małżeńsko-rodzinnego a liczba posiadanych dzieci

Cele realizowane przez małżonków	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
moje osobiste szczęście	Brak/Jedno	3,77	1,12	4,0	0,36	-1,645	0,100
	Dwoje i więcej	3,41	1,19	4,0			
więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	Brak/Jedno	4,09	0,95	4,0	0,03	-0,156	0,876
	Dwoje i więcej	4,06	1,00	4,0			

Cele realizowane przez małżonków	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
szacunek wobec współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	4,39	0,60	4,0	0,14	-0,617	0,537
	Dwoje i więcej	4,26	0,83	4,0			
szczęście małżeńskie	Brak/Jedno	4,36	0,69	4,0	0,16	-0,630	0,528
	Dwoje i więcej	4,20	0,94	4,0			
zjednoczenie osób w miłości	Brak/Jedno	4,24	0,81	4,0	0,10	-0,448	0,654
	Dwoje i więcej	4,14	0,90	4,0			
otwartość na przyjęcie potomstwa	Brak/Jedno	4,14	0,87	4,0	0,08	0,200	0,841
	Dwoje i więcej	4,06	1,19	4,0			
poszanowanie sumienia współmałżonka	Brak/Jedno	4,51	0,60	5,0	0,22	-1,382	0,167
	Dwoje i więcej	4,30	0,81	4,0			
wierność małżeńską	Brak/Jedno	4,86	0,35	5,0	0,06	0,109	0,913
	Dwoje i więcej	4,79	0,68	5,0			
unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	Brak/Jedno	3,97	0,95	4,0	0,00	0,354	0,723
	Dwoje i więcej	3,97	1,12	4,0			
więź seksualną z współmałżonkiem (partnerem)	Brak/Jedno	4,29	0,79	4,0	0,07	-0,251	0,802
	Dwoje i więcej	4,22	0,93	4,0			
szczęście bycia matką/ojcem	Brak/Jedno	4,71	0,66	5,0	0,03	0,012	0,991
	Dwoje i więcej	4,75	0,57	5,0			
wychowanie dzieci	Brak/Jedno	4,71	0,61	5,0	0,05	-0,475	0,635
	Dwoje i więcej	4,66	0,65	5,0			
powołanie rodzicielskie	Brak/Jedno	4,49	0,77	5,0	0,05	0,533	0,594
	Dwoje i więcej	4,54	0,79	5,0			
uczciwość małżeńską	Brak/Jedno	4,63	0,59	5,0	0,11	1,329	0,184
	Dwoje i więcej	4,74	0,59	5,0			
nierozzerwalność związku	Brak/Jedno	4,57	0,65	5,0	0,14	1,738	0,082
	Dwoje i więcej	4,71	0,70	5,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	8,78	0,98	8,9	0,16	-0,753	0,451
	Dwoje i więcej	8,62	1,15	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Tabela A 4. Motywy przekazywania życia a rodzina pochodzenia respondentów

Motywy prokreacji	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
mam prawo do posiadania dzieci	Pełna	3,98	1,52	5,0	0,03	0,108	0,914
	Niepełna	3,95	1,57	5,0			
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	Pełna	4,63	0,81	5,0	0,00	0,035	0,972
	Niepełna	4,63	0,74	5,0			
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	Pełna	4,25	1,02	5,0	0,20	1,182	0,237
	Niepełna	4,05	1,05	4,0			
chcę mieć liczne potomstwo	Pełna	2,85	1,40	3,0	0,15	-0,278	0,781
	Niepełna	3,00	1,58	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	Pełna	4,76	0,65	5,0	0,14	-0,696	0,487
	Niepełna	4,90	0,30	5,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	8,22	1,45	8,4	0,19	0,745	0,456
	Niepełna	8,03	1,41	8,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Tabela A 5. Motywy przekazywania życia a liczba posiadanych dzieci

Motywy prokreacji	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
mam prawo do posiadania dzieci	Brak/Jedno	3,59	1,65	4,0	0,47	1,898	0,058
	Dwoje i więcej	4,06	1,48	5,0			

Motywy prokreacji	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	Brak/Jedno	4,46	1,10	5,0	0,21	0,918	0,359
	Dwoje i więcej	4,67	0,72	5,0			
chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	Brak/Jedno	4,00	1,22	4,0	0,27	1,112	0,266
	Dwoje i więcej	4,27	0,97	5,0			
chcę mieć liczne potomstwo	Brak/Jedno	2,63	1,51	3,0	0,28	0,766	0,444
	Dwoje i więcej	2,91	1,40	3,0			
uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	Brak/Jedno	4,80	0,52	5,0	0,03	-0,194	0,846
	Dwoje i więcej	4,77	0,65	5,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	7,80	1,68	8,4	-0,48	1,492	0,136
	Dwoje i więcej	8,29	1,38	8,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Tabela A 6. Podejmowanie działań wychowawczych a rodzina pochodzenia respondentów

Działania wychowawcze	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
miłość do dzieci	Pełnej	4,76	0,50	5,0	0,04	-0,038	0,969
	Niepełnej	4,80	0,40	5,0			
troskę o dziecko od chwili poczęcia	Pełnej	4,83	0,43	5,0	0,02	-0,399	0,690
	Niepełnej	4,85	0,48	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	Pełnej	4,35	0,90	5,0	0,35	1,511	0,131
	Niepełnej	4,00	1,00	4,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	Pełnej	4,76	0,46	5,0	0,04	-0,136	0,892
	Niepełnej	4,80	0,40	5,0			
naszą miłość małżeńską	Pełnej	4,34	0,86	5,0	0,18	0,980	0,327
	Niepełnej	4,16	0,81	4,0			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	Pełnej	4,17	0,96	4,0	0,32	0,460	0,646
	Niepełnej	3,84	1,39	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	Pełnej	4,46	0,64	5,0	0,11	-0,809	0,418
	Niepełnej	4,58	0,49	5,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	Pełnej	4,50	0,66	5,0	0,35	1,548	0,122
	Niepełnej	4,15	0,85	4,0			
troskę o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	Pełna	4,28	0,68	4,0	0,13	0,104	0,917
	Niepełna	4,15	0,85	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	Pełna	3,93	1,04	4,0	0,30	1,050	0,294
	Niepełna	3,63	1,09	4,0			
służbę wobec dzieci	Pełna	4,01	1,00	4,0	0,51	2,807	0,005
	Niepełna	3,50	0,74	3,0			
kształtowanie sumienia dziecka	Pełna	4,43	0,62	4,5	0,13	0,560	0,575
	Niepełna	4,30	0,71	4,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	Pełna	4,18	0,83	4,0	0,03	-0,050	0,960
	Niepełna	4,15	0,79	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	Pełna	4,20	0,81	4,0	0,15	-0,672	0,502
	Niepełna	4,35	0,57	4,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	Pełna	4,38	0,80	5,0	0,13	0,528	0,598
	Niepełna	4,25	0,83	4,5			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	Pełna	4,54	0,56	5,0	0,04	0,216	0,829
	Niepełna	4,50	0,67	5,0			
troskę o wykształcenie dzieci	Pełna	4,53	0,63	5,0	0,08	0,686	0,492
	Niepełna	4,45	0,67	5,0			
troskę o wychowanie dzieci w wierze	Pełna	4,45	0,78	5,0	0,10	0,353	0,724
	Niepełna	4,35	0,79	5,0			

Działania wychowawcze	Rodzina pochodzenia	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	Pełna	4,12	0,90	4,0	0,43	1,917	0,055
	Niepełna	3,68	0,98	4,0			
Wynik sumaryczny	Pełna	8,77	0,91	8,8	0,26	1,245	0,213
	Niepełna	8,50	0,89	8,6			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Tabela A 7. Podejmowanie działań wychowawczych a liczba posiadanych dzieci

Działania wychowawcze	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
miłość do dzieci	Brak/Jedno	4,77	0,48	5,0	0,01	-0,111	0,912
	Dwoje i więcej	4,77	0,49	5,0			
troskę o dziecko od chwili poczęcia	Brak/Jedno	4,77	0,54	5,0	0,08	0,654	0,513
	Dwoje i więcej	4,85	0,41	5,0			
spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów, modlitwa)	Brak/Jedno	4,11	1,12	4,0	0,23	1,064	0,287
	Dwoje i więcej	4,35	0,88	5,0			
odpowiedzialność za wychowanie dzieci	Brak/Jedno	4,66	0,53	5,0	0,13	1,517	0,129
	Dwoje i więcej	4,79	0,44	5,0			
naszą miłość małżeńską	Brak/Jedno	4,15	0,73	4,0	0,21	1,940	0,052
	Dwoje i więcej	4,36	0,87	5,0			
spełnienie powołania powierzonego przez Boga	Brak/Jedno	3,89	1,14	4,0	0,30	1,551	0,121
	Dwoje i więcej	4,19	0,98	4,0			
wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	Brak/Jedno	4,60	0,49	5,0	0,15	-1,084	0,278
	Dwoje i więcej	4,45	0,65	5,0			
dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	Brak/Jedno	4,31	0,78	4,0	0,20	1,368	0,171
	Dwoje i więcej	4,51	0,66	5,0			
troskę o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	Brak/Jedno	4,24	0,73	4,0	0,05	0,282	0,778
	Dwoje i więcej	4,28	0,69	4,0			
przekazywanie dzieciom własnych genów	Brak/Jedno	3,44	1,26	4,0	0,57	2,443	0,015
	Dwoje i więcej	4,01	0,97	4,0			
służbę wobec dzieci	Brak/Jedno	3,89	1,17	4,0	0,10	0,050	0,960
	Dwoje i więcej	3,99	0,95	4,0			
kształtowanie sumienia dziecka	Brak/Jedno	4,37	0,68	4,0	0,06	0,412	0,680
	Dwoje i więcej	4,44	0,62	5,0			
zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	Brak/Jedno	4,11	0,78	4,0	0,09	0,763	0,445
	Dwoje i więcej	4,20	0,83	4,0			
zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	Brak/Jedno	4,31	0,78	4,0	0,11	-0,909	0,364
	Dwoje i więcej	4,20	0,80	4,0			
wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	Brak/Jedno	4,31	1,01	5,0	0,07	-0,064	0,949
	Dwoje i więcej	4,39	0,75	5,0			
przekazywanie dzieciom wartości moralnych	Brak/Jedno	4,57	0,60	5,0	0,04	-0,544	0,586
	Dwoje i więcej	4,53	0,57	5,0			
troskę o wykształcenie dzieci	Brak/Jedno	4,51	0,60	5,0	0,01	0,205	0,838
	Dwoje i więcej	4,52	0,64	5,0			
troskę o wychowanie dzieci w wierze	Brak/Jedno	4,43	0,99	5,0	0,02	-0,511	0,610
	Dwoje i więcej	4,45	0,72	5,0			
tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	Brak/Jedno	3,97	1,06	4,0	0,13	0,541	0,588
	Dwoje i więcej	4,10	0,89	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	8,58	0,95	8,8	-0,20	1,055	0,292
	Dwoje i więcej	8,78	0,90	8,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Tabela A 8. Respektowanie wymogów moralnych rodzicielstwa a liczba posiadanych dzieci

Przejawy respektowania wymogów moralnych	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
kieruję się własnym sumieniem	Brak/Jedno	4,32	0,87	5,0	0,17	0,942	0,346
	Dwoje i więcej	4,49	0,74	5,0			
znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	Brak/Jedno	4,00	0,93	4,0	0,12	-0,219	0,827
	Dwoje i więcej	3,88	1,17	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	Brak/Jedno	4,26	0,60	4,0	0,19	-0,317	0,751
	Dwoje i więcej	4,06	1,07	4,0			
myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	Brak/Jedno	2,54	1,66	3,0	0,33	0,885	0,376
	Dwoje i więcej	2,87	1,44	3,0			
odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	Brak/Jedno	3,49	1,78	4,0	0,04	0,364	0,716
	Dwoje i więcej	3,52	1,93	5,0			
staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	Brak/Jedno	4,03	0,90	4,0	0,03	0,208	0,835
	Dwoje i więcej	4,00	1,09	4,0			
dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było wyrazem miłości	Brak/Jedno	4,00	1,17	4,0	0,10	0,163	0,870
	Dwoje i więcej	4,10	0,96	4,0			
jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	Brak/Jedno	1,83	1,70	1,0	0,24	-0,850	0,395
	Dwoje i więcej	1,59	1,78	1,0			
uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego współżycia małżonków	Brak/Jedno	3,89	1,12	4,0	0,14	1,874	0,061
	Dwoje i więcej	4,02	1,51	5,0			
chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre wykształcenie	Brak/Jedno	3,09	1,52	3,0	0,22	1,093	0,274
	Dwoje i więcej	3,30	1,60	4,0			
jestem posłuszną/posłuszny nauczaniu Kościoła	Brak/Jedno	3,63	1,04	4,0	0,24	1,481	0,139
	Dwoje i więcej	3,86	1,02	4,0			
rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	Brak/Jedno	2,94	1,66	3,0	0,03	0,148	0,882
	Dwoje i więcej	2,97	1,69	3,0			
stosuję metody naturalnego planowania rodziny	Brak/Jedno	3,34	1,53	4,0	0,08	0,135	0,892
	Dwoje i więcej	3,27	1,76	4,0			
kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	Brak/Jedno	4,68	0,47	5,0	0,01	1,007	0,314
	Dwoje i więcej	4,68	0,73	5,0			
zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	Brak/Jedno	4,09	1,23	5,0	0,36	1,611	0,107
	Dwoje i więcej	4,44	0,91	5,0			
spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	Brak/Jedno	4,00	0,86	4,0	0,03	0,385	0,700
	Dwoje i więcej	3,97	1,12	4,0			
uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	Brak/Jedno	4,71	0,51	5,0	0,09	1,223	0,221
	Dwoje i więcej	4,80	0,48	5,0			
uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	Brak/Jedno	1,74	1,61	1,5	1,37	3,941	<0,001
	Dwoje i więcej	3,11	1,76	4,0			
uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	Brak/Jedno	3,24	1,48	4,0	0,33	1,204	0,229
	Dwoje i więcej	3,57	1,36	4,0			
czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	Brak/Jedno	4,20	1,06	5,0	0,22	0,854	0,393
	Dwoje i więcej	4,42	0,73	5,0			
uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	Brak/Jedno	4,14	0,72	4,0	0,02	0,321	0,748
	Dwoje i więcej	4,12	0,92	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	7,54	1,04	7,4	-0,05	0,246	0,805
	Dwoje i więcej	7,58	1,06	7,6			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Tabela A 9. Ocena stosowania metod naturalnego planowania rodziny a liczba posiadanych dzieci

Ocena stosowania metod NPR	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	Brak/Jedno	3,51	1,32	4,0	0,27	1,302	0,193
	Dwoje i więcej	3,78	1,28	4,0			
nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania takich czynników, jak choroba, stres itp.	Brak/Jedno	3,57	1,29	4,0	0,03	-0,038	0,969
	Dwoje i więcej	3,60	1,22	4,0			
jest nieszkodliwe dla zdrowia	Brak/Jedno	4,40	1,31	5,0	0,32	-1,898	0,058
	Dwoje i więcej	4,08	1,41	5,0			
ma wysoką skuteczność	Brak/Jedno	2,97	1,40	3,0	0,11	0,544	0,587
	Dwoje i więcej	3,08	1,54	3,0			
daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	Brak/Jedno	2,89	1,65	3,0	0,15	0,391	0,696
	Dwoje i więcej	3,04	1,46	3,0			
pomaga panować nad sobą	Brak/Jedno	3,21	1,26	3,0	0,15	0,640	0,522
	Dwoje i więcej	3,35	1,26	4,0			
sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	Brak/Jedno	3,69	1,19	4,0	0,04	0,436	0,663
	Dwoje i więcej	3,73	1,29	4,0			
nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	Brak/Jedno	2,79	1,43	3,0	0,09	-0,370	0,711
	Dwoje i więcej	2,70	1,59	3,0			
zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	3,29	1,11	3,0	0,18	1,382	0,167
	Dwoje i więcej	3,47	1,32	4,0			
wzmacnia wierność małżeńską	Brak/Jedno	3,15	1,31	3,0	0,29	1,636	0,102
	Dwoje i więcej	3,43	1,49	4,0			
jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	Brak/Jedno	3,63	1,12	4,0	0,22	-0,509	0,611
	Dwoje i więcej	3,41	1,45	4,0			
poprawia relacje w małżeństwie	Brak/Jedno	2,91	1,36	3,0	0,22	1,174	0,240
	Dwoje i więcej	3,13	1,47	3,0			
pomaga parom z problemem niepłodności	Brak/Jedno	2,76	1,63	3,0	0,17	0,498	0,618
	Dwoje i więcej	2,94	1,49	3,0			
posiada solidne podstawy naukowe	Brak/Jedno	3,06	1,43	3,0	0,06	0,059	0,953
	Dwoje i więcej	3,12	1,37	3,0			
daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie prenatalnym	Brak/Jedno	2,35	1,51	2,5	0,55	2,025	0,043
	Dwoje i więcej	2,90	1,58	3,0			
pomaga zachować czystość małżeńską	Brak/Jedno	3,20	1,55	4,0	0,35	1,540	0,124
	Dwoje i więcej	3,55	1,59	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	6,13	1,60	6,1	-0,33	1,287	0,198
	Dwoje i więcej	6,47	1,96	6,6			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Tabela A 10. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a liczba rodzeństwa respondentów

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	Brak/Jedno	4,27	0,86	4,0	0,08	0,189	0,910
	Dwoje	4,25	0,78	4,0			
	Troje i więcej	4,19	0,92	4,0			
podałam/łem się badaniom diagnostycznym	Brak/Jedno	3,30	1,83	4,0	0,23	1,106	0,575
	Dwoje	3,53	1,86	4,0			
	Troje i więcej	3,52	1,70	4,0			
korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	Brak/Jedno	0,84	1,49	0,0	0,42	3,989	0,136
	Dwoje	0,83	1,57	0,0			
	Troje i więcej	0,42	1,06	0,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	Brak/Jedno	2,70	1,66	3,0	0,62	3,958	0,138
	Dwoje	3,31	1,47	4,0			
	Troje i więcej	3,01	1,56	4,0			
modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	3,02	1,78	4,0	0,59	2,792	0,248
	Dwoje	3,40	1,49	4,0			
	Troje i więcej	3,61	1,44	4,0			
walczyłam/łem z własnym egoizmem	Brak/Jedno	2,74	1,71	3,0	0,44	3,134	0,209
	Dwoje	3,19	1,61	4,0			
	Troje i więcej	2,75	1,71	3,0			
poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	Brak/Jedno	3,70	1,32	4,0	0,25	0,686	0,710
	Dwoje	3,83	1,25	4,0			
	Troje i więcej	3,95	1,04	4,0			
unikałam/łem kontaktu z narkotykami	Brak/Jedno	4,84	0,78	5,0	0,19	0,388	0,824
	Dwoje	4,65	1,19	5,0			
	Troje i więcej	4,70	1,09	5,0			
zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	Brak/Jedno	3,88	0,99	4,0	0,13	0,014	0,993
	Dwoje	3,93	0,87	4,0			
	Troje i więcej	3,80	1,26	4,0			
troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	4,23	0,71	4,0	0,01	0,465	0,792
	Dwoje	4,24	0,91	4,0			
	Troje i więcej	4,23	1,00	4,0			
pracowałam/łem nad więzią małżeńską	Brak/Jedno	4,16	0,89	4,0	0,16	1,344	0,511
	Dwoje	4,32	0,65	4,0			
	Troje i więcej	4,32	0,87	5,0			
pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	Brak/Jedno	3,37	1,29	4,0	0,59	8,537	0,014
	Dwoje	3,94	0,99	4,0			
	Troje i więcej	3,97	0,97	4,0			
pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	Brak/Jedno	3,02	1,56	3,0	0,46	3,288	0,193
	Dwoje	3,43	1,49	4,0			
	Troje i więcej	3,49	1,35	4,0			
zdobyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	Brak/Jedno	4,18	0,91	4,0	0,15	1,910	0,385
	Dwoje	4,27	1,04	5,0			
	Troje i więcej	4,12	1,00	4,0			
unikałam/łem kontaktu z nikotyną	Brak/Jedno	4,40	1,38	5,0	0,08	1,006	0,605
	Dwoje	4,48	1,06	5,0			
	Troje i więcej	4,46	1,27	5,0			
korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	Brak/Jedno	2,07	1,78	2,0	0,34	1,500	0,472
	Dwoje	2,31	1,69	2,0			
	Troje i więcej	1,96	1,77	2,0			
porządkowałam/łem swoje życie moralne	Brak/Jedno	3,14	1,75	4,0	0,19	0,132	0,936
	Dwoje	3,32	1,47	4,0			
	Troje i więcej	3,13	1,69	4,0			
modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	Brak/Jedno	3,84	1,38	4,0	0,29	1,233	0,540
	Dwoje	4,13	1,12	4,5			
	Troje i więcej	3,88	1,43	4,0			
staralam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	4,19	0,69	4,0	0,08	0,088	0,957
	Dwoje	4,10	0,92	4,0			
	Troje i więcej	4,12	0,94	4,0			
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	Brak/Jedno	4,61	0,98	5,0	0,38	3,358	0,187
	Dwoje	4,44	1,14	5,0			
	Troje i więcej	4,24	1,32	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	Brak/Jedno	3,84	1,46	4,0	0,35	0,366	0,833
	Dwoje	4,19	0,87	4,0			
	Troje i więcej	4,05	1,21	4,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Liczba rodzeństwa	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
zdobyłam/tem umiejętność kierowania swoimi emocjami	Brak/Jedno	3,24	1,09	3,0	0,42	5,451	0,066
	Dwoje	3,60	1,10	4,0			
	Troje i więcej	3,65	1,18	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/ Jedno	7,04	1,35	7,0	0,39	2,173	0,338
	Dwoje	7,42	1,42	7,7			
	Troje i więcej	7,26	1,41	7,2			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności.

Tabela A 11. Sposoby przygotowania się małżonków do rodzicielstwa a liczba posiadanych dzieci

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
troszczyłam/tem się o zdrowie swego organizmu	Brak/Jedno	4,03	0,91	4,0	0,25	1,617	0,106
	Dwoje i więcej	4,27	0,84	4,0			
poddalam/tem się badaniom diagnostycznym	Brak/Jedno	3,06	1,94	4,0	0,51	1,424	0,155
	Dwoje i więcej	3,56	1,74	4,0			
korzystałam/tem z pomocy psychologicznej	Brak/Jedno	0,63	1,40	0,0	0,03	0,208	0,835
	Dwoje i więcej	0,66	1,37	0,0			
nabyłam/tem umiejętność wyrażania uczuć	Brak/Jedno	3,03	1,61	3,0	0,03	0,095	0,924
	Dwoje i więcej	3,06	1,56	4,0			
modliłam/tem się za współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	2,97	1,54	3,0	0,53	2,058	0,040
	Dwoje i więcej	3,51	1,54	4,0			
walczyłam/tem z własnym egoizmem	Brak/Jedno	3,09	1,56	3,0	0,22	-0,506	0,613
	Dwoje i więcej	2,86	1,71	3,0			
poznawałam/tem zasady i sposoby wychowania	Brak/Jedno	3,63	1,27	4,0	0,27	1,294	0,196
	Dwoje i więcej	3,90	1,17	4,0			
unikałam/tem kontaktu z narkotykami	Brak/Jedno	4,71	0,94	5,0	0,00	0,482	0,629
	Dwoje i więcej	4,71	1,09	5,0			
zapewniłam/tem rodzinie zadowalające warunki materialne	Brak/Jedno	3,80	1,14	4,0	0,08	0,271	0,787
	Dwoje i więcej	3,88	1,07	4,0			
troszczyłam/tem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	4,14	0,99	4,0	0,11	0,627	0,531
	Dwoje i więcej	4,25	0,89	4,0			
pracowałam/tem nad więzią małżeńską	Brak/Jedno	4,03	1,00	4,0	0,31	1,614	0,107
	Dwoje i więcej	4,34	0,74	4,0			
pogłębiłam/tem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	Brak/Jedno	3,68	0,99	4,0	0,18	1,389	0,165
	Dwoje i więcej	3,86	1,10	4,0			
pracowałam/tem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego życia	Brak/Jedno	3,41	1,35	4,0	0,06	0,033	0,973
	Dwoje i więcej	3,35	1,48	4,0			
zdobyłam/tem wiedzę o rozwoju dziecka	Brak/Jedno	4,03	1,03	4,0	0,19	1,286	0,198
	Dwoje i więcej	4,22	0,99	4,0			
unikałam/tem kontaktu z nikotyną	Brak/Jedno	4,40	1,40	5,0	0,06	-0,287	0,774
	Dwoje i więcej	4,46	1,19	5,0			
korzystałam/tem z kierownictwa duchowego	Brak/Jedno	1,74	1,79	1,0	0,44	1,334	0,182
	Dwoje i więcej	2,19	1,73	2,0			
porządkowałam/tem swoje życie moralne	Brak/Jedno	3,09	1,79	4,0	0,14	0,201	0,841
	Dwoje i więcej	3,23	1,60	4,0			
modliłam/tem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i powierzy	Brak/Jedno	3,89	1,35	4,0	0,09	0,511	0,609
	Dwoje i więcej	3,98	1,32	4,0			
staralam/tem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	Brak/Jedno	3,94	0,94	4,0	0,23	1,473	0,141
	Dwoje i więcej	4,17	0,87	4,0			

Sposoby przygotowania do rodzicielstwa	Liczba dzieci	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
unikałam/łem kontaktu z alkoholem	Brak/Jedno	4,53	1,01	5,0	0,17	-0,784	0,433
	Dwoje i więcej	4,36	1,23	5,0			
modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	Brak/Jedno	3,97	1,15	4,0	0,10	0,691	0,490
	Dwoje i więcej	4,07	1,17	4,0			
zdobyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	Brak/Jedno	3,50	0,92	3,0	0,06	0,831	0,406
	Dwoje i więcej	3,56	1,19	4,0			
Wynik sumaryczny	Brak/Jedno	7,00	1,43	7,0	-0,32	1,223	0,221
	Dwoje i więcej	7,32	1,39	7,4			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney’a, p – poziom istotności.

Tabela A 12. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a płeć respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	K	3,12	1,51	4,0	0,16	0,583	0,560
	M	2,96	1,49	3,5			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	K	2,72	1,58	3,0	0,16	0,587	0,557
	M	2,56	1,47	2,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	K	2,66	1,62	3,0	0,26	-0,802	0,423
	M	2,92	1,47	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	K	3,23	1,97	4,0	0,25	-0,759	0,448
	M	3,48	1,84	4,0			
nadużywanie alkoholu	K	3,29	2,04	4,0	0,11	0,167	0,867
	M	3,40	1,83	4,0			
przyzwolenie na korzystanie z pornografii	K	3,17	2,12	4,0	0,01	-0,186	0,852
	M	3,16	2,17	4,0			
życie w wolnym związku	K	2,86	2,05	4,0	0,10	-0,212	0,832
	M	2,96	2,09	4,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	K	3,43	1,77	4,0	0,15	0,940	0,347
	M	3,28	1,64	4,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	K	3,42	1,99	4,0	0,26	-0,165	0,869
	M	3,68	1,74	4,0			
używanie narkotyków	K	3,33	2,22	5,0	0,31	-0,726	0,468
	M	3,64	2,10	5,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	K	2,39	1,76	3,0	0,03	0,028	0,978
	M	2,36	1,74	2,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	K	2,44	1,80	3,0	0,20	0,515	0,606
	M	2,24	1,77	2,0			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	K	2,97	2,23	4,0	0,29	0,648	0,517
	M	2,68	2,17	3,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	K	2,93	1,95	4,0	0,11	0,170	0,865
	M	3,04	1,73	4,0			
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	K	2,56	2,14	3,0	0,20	-0,470	0,639
	M	2,76	2,16	4,0			
uprawianie hazardu	K	3,00	2,17	4,0	0,12	0,555	0,579
	M	2,88	2,12	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	K	2,63	1,97	3,0	0,13	0,546	0,585
	M	2,50	1,87	3,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	K	2,88	1,93	4,0	0,04	-0,002	0,998
	M	2,84	2,03	4,0			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	K	3,16	2,18	4,0	0,20	0,834	0,405
	M	2,96	2,07	4,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	K	3,04	1,57	3,5	0,20	-0,450	0,653
	M	3,24	1,42	4,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	K	3,19	1,95	4,0	0,25	-0,772	0,440
	M	3,44	1,88	4,0			

Zagrożenia rodzicielstwa	Płeć	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	U	p
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	K	2,64	2,12	4,0	0,16	-0,326	0,745
	M	2,80	2,15	4,0			
palenie tytoniu	K	2,80	2,01	3,0	0,34	0,976	0,329
	M	2,46	1,98	3,0			
Wynik sumaryczny	K	5,89	3,10	7,1	-0,09	0,139	0,889
	M	5,99	2,90	6,8			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, U – test Manna-Whitney'a, p – poziom istotności.

Tabela A 13. Postrzeganie zagrożeń swojego rodzicielstwa a wykształcenie respondentów

Zagrożenia rodzicielstwa	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	P/Z	3,32	1,39	4,0	0,31	0,585	0,746
	Ś	3,01	1,60	3,5			
	WH	3,15	1,45	4,0			
słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	P/Z	2,85	1,54	3,0	0,29	1,452	0,484
	Ś	2,81	1,61	3,0			
	WH	2,56	1,55	3,0			
braki wiedzy na temat wychowania dzieci	P/Z	2,86	1,65	3,0	0,40	2,156	0,340
	Ś	2,77	1,63	3,0			
	WH	2,46	1,57	3,0			
przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	P/Z	3,09	1,98	4,0	0,37	0,679	0,712
	Ś	3,41	1,86	4,0			
	WH	3,04	2,09	4,0			
nadużywanie alkoholu	P/Z	3,11	2,11	4,0	0,40	2,159	0,340
	Ś	3,52	1,97	5,0			
	WH	3,13	2,07	4,0			
przyzwalanie na korzystanie z pornografii	P/Z	3,18	2,27	5,0	0,25	0,508	0,776
	Ś	3,27	2,09	4,0			
	WH	3,01	2,10	4,0			
życie w wolnym związku	P/Z	3,00	2,16	4,0	0,67	4,604	0,100
	Ś	3,13	1,95	4,0			
	WH	2,46	2,07	3,0			
konfliktowe życie w związku małżeńskim	P/Z	3,21	2,08	4,0	0,39	0,291	0,865
	Ś	3,59	1,62	4,0			
	WH	3,37	1,76	4,0			
unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	P/Z	3,35	2,08	4,0	0,49	0,935	0,627
	Ś	3,67	1,80	4,0			
	WH	3,18	2,12	4,0			
używanie narkotyków	P/Z	3,46	2,21	5,0	0,28	0,331	0,847
	Ś	3,41	2,18	5,0			
	WH	3,18	2,26	5,0			
stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	P/Z	2,76	1,93	3,0	0,74	5,277	0,071
	Ś	2,52	1,66	3,0			
	WH	2,03	1,73	2,0			
zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	P/Z	2,69	1,95	3,0	0,48	2,312	0,315
	Ś	2,54	1,78	3,0			
	WH	2,21	1,74	2,0			
akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	P/Z	2,94	2,25	4,0	0,41	0,643	0,725
	Ś	3,14	2,15	4,0			
	WH	2,72	2,29	4,0			
brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	P/Z	3,12	1,89	4,0	0,39	0,586	0,746
	Ś	3,00	1,89	4,0			
	WH	2,73	2,05	3,5			

Zagrożenia rodzicielstwa	Wykształcenie	\bar{x}	SD	Me	$d\bar{x}$	H	p
doświadczanie syndromu postaborcyjnego	P/Z	2,85	2,11	4,0	0,74	3,722	0,156
	Ś	2,87	2,04	4,0			
	WH	2,13	2,18	1,5			
uprawianie hazardu	P/Z	2,97	2,16	4,0	0,05	0,033	0,984
	Ś	3,00	2,18	4,0			
	WH	3,03	2,16	4,0			
skutki uboczne stosowania antykoncepcji	P/Z	2,85	2,00	3,0	0,49	1,967	0,374
	Ś	2,78	1,95	3,0			
	WH	2,36	1,94	3,0			
poważny kryzys mojego małżeństwa	P/Z	2,75	2,08	3,0	0,18	0,094	0,954
	Ś	2,91	1,89	4,0			
	WH	2,93	1,93	3,5			
przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	P/Z	3,31	2,16	5,0	0,31	0,857	0,652
	Ś	3,22	2,22	5,0			
	WH	3,00	2,16	4,0			
nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	P/Z	2,69	1,79	3,0	0,47	1,513	0,469
	Ś	3,16	1,56	4,0			
	WH	3,12	1,45	3,0			
nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	P/Z	3,03	2,05	4,0	0,24	0,213	0,899
	Ś	3,27	1,96	4,0			
	WH	3,17	1,91	4,0			
doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	P/Z	2,61	2,19	3,0	0,44	1,421	0,491
	Ś	2,87	2,08	4,0			
	WH	2,43	2,11	3,0			
palenie tytoniu	P/Z	2,63	2,13	3,0	0,33	0,537	0,765
	Ś	2,96	1,92	3,0			
	WH	2,70	2,04	3,0			
Wynik sumaryczny	P/Z	5,97	3,31	6,6	0,56	1,559	0,459
	Ś	6,16	2,96	7,3			
	WH	5,60	3,08	7,0			

Objaśnienia: \bar{x} – średnia arytmetyczna, SD – odchylenie standardowe, Me – mediana, $d\bar{x}$ – różnica między średnimi, H – test Kruskala-Wallisa, p – poziom istotności; WH – wyższe humanistyczne, P/Z – podstawowe lub zawodowe, Ś – średnie.

ANEKS 2

KWESTIONARIUSZ ANKIETY DO BADANIA STOSUNKU WOBEC RODZICIELSTWA

Katedra Duszpasterstwa Rodzin Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego prowadzi badania naukowe, dotyczące tego, w jaki sposób małżonkowie traktują i realizują swoje rodzicielstwo. Służy temu niniejszy kwestionariusz. Pani/Pana zadaniem jest wskazanie, **jakie są Pani/Pana opinie, przekonania i poglądy**. W ocenie tej proszę skorzystać z załączonej niżej skali:

- 0 – wcale nie
- 1 – w bardzo niewielkim stopniu
- 2 – w niewielkim stopniu
- 3 – w średnim stopniu
- 4 – w dużym stopniu
- 5 – w pełni (całkowicie)

Badania są anonimowe. Ich wartość zależy od szczerych odpowiedzi na postawione pytania. W kwestionariuszu nie chodzi o znajomość oficjalnej nauki Kościoła, lecz o Pani/Pana własne opinie na temat rodzicielstwa. Proszę ustosunkować się do wszystkich twierdzeń. Jeśli wychowuje Pan(i) dziecko samotnie, proszę pominąć pytania dotyczące związku, współmałżonka lub partnera. Z góry dziękuję za pomoc w realizacji badań.

Ks. Jan Kobak

A. Ludzie w różny sposób podchodzą do małżeństwa i wiążą z nim szereg różnorodnych celów. Na ile Pan(i) realizuje w swoim życiu rodzinnym wymienione niżej cele?

<i>W moim życiu rodzinnym realizuję...</i>							
1.	moje osobiste szczęście	0	1	2	3	4	5
2.	więź przyjaźni ze współmałżonkiem (partnerem)	0	1	2	3	4	5
3.	szacunek wobec współmałżonka (partnera)	0	1	2	3	4	5
4.	szczęście małżeńskie	0	1	2	3	4	5
5.	zjednoczenie osób w miłości	0	1	2	3	4	5
6.	otwartość na przyjęcie potomstwa	0	1	2	3	4	5
7.	poszanowanie sumienia współmałżonka	0	1	2	3	4	5
8.	wierność małżeńską	0	1	2	3	4	5
9.	unikanie grzechów w dziedzinie seksualnej	0	1	2	3	4	5
10.	więź seksualną z współmałżonkiem (partnerem)	0	1	2	3	4	5
11.	szczęście bycia matką/ojcem	0	1	2	3	4	5
12.	wychowanie dzieci	0	1	2	3	4	5
13.	powołanie rodzicielskie	0	1	2	3	4	5
14.	uczciwość małżeńską	0	1	2	3	4	5
15.	nierozerwalność związku	0	1	2	3	4	5

- 0 – wcale nie
 1 – w bardzo niewielkim stopniu
 2 – w niewielkim stopniu
 3 – w średnim stopniu
 4 – w dużym stopniu
 5 – w pełni (całkowicie)

B. Przekazywanie życia jest ważnym zadaniem życiowym. W jego realizacji ludzie kierują się wieloma różnorodnymi motywami. Proszę o wskazanie na ile Pan(i) kieruje się wymienionymi niżej dążeniami związanymi z przekazywaniem życia.

<i>Przekazuję życie dzieciom ponieważ...</i>							
16.	mam prawo do posiadania dzieci	0	1	2	3	4	5
17.	posiadanie dzieci uważam za błogosławieństwo Boże	0	1	2	3	4	5
18.	chcę współpracować z Bogiem Stwórcą i Dawcą życia	0	1	2	3	4	5
19.	chcę mieć liczne potomstwo	0	1	2	3	4	5
20.	uważam dzieci za najcenniejszy dar dla rodziców	0	1	2	3	4	5

C. Każdy rodzic w spełnianiu swoich zadań rodzicielskich ma własne priorytety. Proszę o ocenienie, w jakim stopniu zwraca Pan(i) uwagę na wskazane niżej priorytety.

<i>Jako rodzic szczególnie realizuję...</i>							
21.	miłość do dzieci	0	1	2	3	4	5
22.	troskę o dziecko od chwili poczęcia	0	1	2	3	4	5
23.	spełnianie praktyk religijnych (przyjmowanie sakramentów,	0	1	2	3	4	5
24.	odpowiedzialność za wychowanie dzieci	0	1	2	3	4	5
25.	naszą miłość małżeńską	0	1	2	3	4	5
26.	spełnienie powołania powierzonego przez Boga	0	1	2	3	4	5
27.	wychowanie dzieci do dojrzałości psychicznej (emocjonalnej)	0	1	2	3	4	5
28.	dawanie dzieciom przykładu troski o osoby chore i starsze	0	1	2	3	4	5
29.	troskę o uspołecznienie dzieci (wprowadzenie w kulturę)	0	1	2	3	4	5
30.	przekazywanie dzieciom własnych genów	0	1	2	3	4	5
31.	służbę wobec dzieci	0	1	2	3	4	5
32.	kształtowanie sumienia dziecka	0	1	2	3	4	5
33.	zabezpieczenie dzieciom warunków materialnych	0	1	2	3	4	5
34.	zaspokajanie potrzeb emocjonalnych dzieci	0	1	2	3	4	5
35.	wprowadzanie dzieci we wspólnotę Kościoła	0	1	2	3	4	5
36.	przekazywanie dzieciom wartości moralnych	0	1	2	3	4	5
37.	troskę o wykształcenie dzieci	0	1	2	3	4	5
38.	troskę o wychowanie dzieci w wierze	0	1	2	3	4	5
39.	tworzenie w rodzinie wspólnoty wiary	0	1	2	3	4	5

- 0 – wcale nie
 1 – w bardzo niewielkim stopniu
 2 – w niewielkim stopniu
 3 – w średnim stopniu
 4 – w dużym stopniu
 5 – w pełni (całkowicie)

D. Ludzie kierują się różnymi wymaganiami związanymi z przekazywaniem życia. Proszę o ocenienie na ile Pan(i) realizuje poniższe zasady przekazywania życia.

<i>W przekazywaniu życia...</i>							
40.	kieruję się własnym sumieniem	0	1	2	3	4	5
41.	znam i szanuję rytmy biologiczne płodności kobiety	0	1	2	3	4	5
42.	kieruję się odpowiedzialnością za współmałżonka	0	1	2	3	4	5
43.	myślę o zapewnieniu sobie spokojnej starości dzięki dzieciom	0	1	2	3	4	5
44.	odrzucaam możliwość sztucznego zapłodnienia	0	1	2	3	4	5
45.	staram się hojnie i wielkodusznie przyjmować życie	0	1	2	3	4	5
46.	dążę do tego, żeby każde moje współżycie małżeńskie było	0	1	2	3	4	5
47.	jestem zwolennikiem zapłodnienia <i>in vitro</i>	0	1	2	3	4	5
48.	uważam, że dziecko powinno się począć z naturalnego	0	1	2	3	4	5
49.	chcę mieć tyle dzieci, ilu będę w stanie zapewnić dobre	0	1	2	3	4	5
50.	jestem posłuszną/postuluszny nauczaniu Kościoła	0	1	2	3	4	5
51.	rezygnuję z jakichkolwiek form regulacji poczęć	0	1	2	3	4	5
52.	stosuję metody naturalnego planowania rodziny	0	1	2	3	4	5
53.	kieruję się odpowiedzialnością za każde poczęte dziecko	0	1	2	3	4	5
54.	zależy mi na życiu w czystości małżeńskiej	0	1	2	3	4	5
55.	spełniam wymagania moralne dotyczące prokreacji	0	1	2	3	4	5
56.	uznają godność osobową dziecka od chwili poczęcia	0	1	2	3	4	5
57.	uważam, że nie stać mnie na więcej dzieci	0	1	2	3	4	5
58.	uwzględniam warunki społeczne i ekonomiczne	0	1	2	3	4	5
59.	czuję się odpowiedzialna/odpowiedzialny wobec Boga	0	1	2	3	4	5
60.	uwzględniam uwarunkowania fizyczne i psychiczne rodziny	0	1	2	3	4	5

- 0 – wcale nie
- 1 – w bardzo niewielkim stopniu
- 2 – w niewielkim stopniu
- 3 – w średnim stopniu
- 4 – w dużym stopniu
- 5 – w pełni (całkowicie)

E. Naturalne planowanie rodziny jest sposobem regulacji poczęć, który spotyka się z różnorodnymi ocenami. Proszę o wskazanie na ile Pan(i) zgadza się z poniższymi stwierdzeniami dotyczącymi stosowania metod naturalnego planowania rodziny.

<i>Stosowanie metod naturalnego planowania rodziny...</i>							
61.	pomaga pogłębić wiedzę o ludzkiej płodności	0	1	2	3	4	5
62.	nie pozwala na regulację poczęć w przypadku występowania	0	1	2	3	4	5
63.	jest nieszkodliwe dla zdrowia	0	1	2	3	4	5
64.	ma wysoką skuteczność	0	1	2	3	4	5
65.	daje możliwość wczesnej diagnozy chorób kobiecych	0	1	2	3	4	5
66.	pomaga panować nad sobą	0	1	2	3	4	5
67.	sprzyja współodpowiedzialności za przekazywanie życia	0	1	2	3	4	5
68.	nie jest możliwe u kobiet pracujących w systemie zmianowym	0	1	2	3	4	5
69.	zwiększa zaangażowanie współmałżonka (partnera)	0	1	2	3	4	5
70.	wzmacnia wierność małżeńską	0	1	2	3	4	5
71.	jest uciążliwe, gdyż wymaga stałej obserwacji organizmu kobiety	0	1	2	3	4	5
72.	poprawia relacje w małżeństwie	0	1	2	3	4	5
73.	pomaga parom z problemem niepłodności	0	1	2	3	4	5
74.	posiada solidne podstawy naukowe	0	1	2	3	4	5
75.	daje możliwość kontrolowania stanu zdrowia dziecka w okresie	0	1	2	3	4	5
76.	pomaga zachować czystość małżeńską	0	1	2	3	4	5

- 0 – wcale nie
 1 – w bardzo niewielkim stopniu
 2 – w niewielkim stopniu
 3 – w średnim stopniu
 4 – w dużym stopniu
 5 – w pełni (całkowicie)

F. Rodzicielstwo jest narażone na działanie wielu negatywnych czynników, których znaczenie ludzie oceniają w sposób bardzo różnorodny. Na ile postrzega Pan(i) wymienione niżej sytuacje i zachowania jako zagrożenia dla swojego rodzicielstwa?

<i>Jako zagrożenie dla swojego rodzicielstwa postrzegam...</i>		0	1	2	3	4	5
77.	nastawienie na korzystanie z życia (konsumpcję)	0	1	2	3	4	5
78.	słaby autorytet rodzica/rodziców w naszej rodzinie	0	1	2	3	4	5
79.	braki wiedzy na temat wychowania dzieci	0	1	2	3	4	5
80.	przyzwolenie na eksperymenty na embrionach ludzkich	0	1	2	3	4	5
81.	nadużywanie alkoholu	0	1	2	3	4	5
82.	przyzwolenie na korzystanie z pornografii	0	1	2	3	4	5
83.	życie w wolnym związku	0	1	2	3	4	5
84.	konfliktowe życie w związku małżeńskim	0	1	2	3	4	5
85.	unikanie odpowiedzialności za poczęte życie	0	1	2	3	4	5
86.	używanie narkotyków	0	1	2	3	4	5
87.	stosowanie antykoncepcji (w tym stosunków przerywanych)	0	1	2	3	4	5
88.	zaniedbania wychowawcze rodziców wobec mnie	0	1	2	3	4	5
89.	akceptację aborcji jako rozwiązania problemu niechcianej ciąży	0	1	2	3	4	5
90.	brak atmosfery miłości i zaufania w rodzinie, którą tworzę	0	1	2	3	4	5
91.	doświadczanie syndromu postaborcyjnego	0	1	2	3	4	5
92.	uprawianie hazardu	0	1	2	3	4	5
93.	skutki uboczne stosowania antykoncepcji	0	1	2	3	4	5
94.	poważny kryzys mojego małżeństwa	0	1	2	3	4	5
95.	przyzwolenie na stosowanie środków wczesnoporonnych	0	1	2	3	4	5
96.	nadmierną koncentrację na pracy zawodowej	0	1	2	3	4	5
97.	nieliczenie się z zagrożeniami zdrowia poczętego dziecka i matki	0	1	2	3	4	5
98.	doświadczenie rozbicia mojego małżeństwa	0	1	2	3	4	5
99.	palenie tytoniu	0	1	2	3	4	5

G. Jakich środków antykoncepcyjnych używał(a) Pan/Pani w ciągu ostatniego miesiąca?

(proszę zaznaczyć – X)

- a) stosunek przerywany
- b) prezerwatywa
- c) pigułki hormonalne
- d) inne
- e) żadne
- f) nie chcę odpowiadać na to pytanie

H. Przygotowanie się do rodzicielstwa jest złożonym procesem, w ramach którego ludzie podejmują szereg różnorodnych przedsięwzięć. Proszę o wskazanie, na ile w przygotowaniu do rodzicielstwa realizował(a) Pan(i) następujące działania?

<i>W moim przygotowaniu do rodzicielstwa...</i>							
100	troszczyłam/łem się o zdrowie swego organizmu	0	1	2	3	4	5
101	poddałam/łem się badaniom diagnostycznym	0	1	2	3	4	5
102	korzystałam/łem z pomocy psychologicznej	0	1	2	3	4	5
103	nabyłam/łem umiejętność wyrażania uczuć	0	1	2	3	4	5
104	modliłam/łem się za współmałżonka (partnera)	0	1	2	3	4	5
105	walczyłam/łem z własnym egoizmem	0	1	2	3	4	5
106	poznawałam/łem zasady i sposoby wychowania	0	1	2	3	4	5
107	unikałam/łem kontaktu z narkotykami	0	1	2	3	4	5
108	zapewniłam/łem rodzinie zadowalające warunki materialne	0	1	2	3	4	5
109	troszczyłam/łem się o zdrowie współmałżonka (partnera)	0	1	2	3	4	5
110	pracowałam/łem nad więzią małżeńską	0	1	2	3	4	5
111	pogłębiłam/łem swoje życie religijne (bliskość z Bogiem)	0	1	2	3	4	5
112	pracowałam/łem nad problemami wyniesionymi z wcześniejszego	0	1	2	3	4	5
113	zdołyłam/łem wiedzę o rozwoju dziecka	0	1	2	3	4	5
114	unikałam/łem kontaktu z nikotyną	0	1	2	3	4	5
115	korzystałam/łem z kierownictwa duchowego	0	1	2	3	4	5
116	porządkowałam/łem swoje życie moralne	0	1	2	3	4	5
117	modliłam/łem się za dzieci, którymi Bóg w przyszłości obdaruje i	0	1	2	3	4	5
118	starłam/łem się dobrze poznać współmałżonka (partnera)	0	1	2	3	4	5
119	unikałam/łem kontaktu z alkoholem	0	1	2	3	4	5
120	modliłam/łem się za siebie o bycie dobrą matką/dobrym ojcem	0	1	2	3	4	5
121	zdołyłam/łem umiejętność kierowania swoimi emocjami	0	1	2	3	4	5

I. Ile czasu dziennie średnio przeznaczają Pani/Pan na rozmowę z dziećmi?

(proszę wpisać ile godzin)

J. Ile godzin tygodniowo średnio poświęca(a) Pan(i) na doskonalenie swoich kompetencji rodzica?

(proszę

zaznaczyć – X)

- a) czytanie książek - godzin
- b) oglądanie filmów - godzin
- c) programy telewizyjne - godzin
- d) audycje radiowe - godzin
- e) materiały w Internecie - godzin
- f) spotkania ze specjalistami - godzin
- h) słuchanie wykładów z zakresu nauk o rodzinie (studia) - godzin
- i) inne (jakie?)- godzin

K. DANE OGÓLNE:

1. Płeć: a) kobieta b) mężczyzna

2. Wiek : a) poniżej 25 lat b) 25-35 lat c) 36-45 lat d) powyżej 45 lat

3. Wykształcenie: (proszę zaznaczyć – X)

- a) podstawowe lub zawodowe
- b) średnie
- c) wyższe (proszę wskazać typ wyższego wykształcenia)
 - wyższe humanistyczne
 - wyższe ścisłe, techniczne, ekonomiczne
 - medyczne

4. Jaki jest Pani/a stosunek do wiary? (proszę zaznaczyć – X)

- głęboko wierzący i praktykujący
- wierzący, słabo praktykujący
- słabo wierzący
- niewierzący
- obojętny religijnie

5. Jaka jest Pani/Pana sytuacja małżeńsko-rodzinna? (proszę zaznaczyć – X)

- żyję w małżeństwie sakramentalnym
- żyję w małżeństwie cywilnym
- żyję w małżeństwie niesakramentalnym (powtórny)
- żyję w wolnym związku
- jestem samotnym rodzicem

6. Czy należy Pan/i do wspólnoty religijnej lub grupy parafialnej?

(proszę zaznaczyć X)

a) tak (jakiej?) b) nie

7. W jakiej rodzinie Pan(i) wychowywał(a) się?

(proszę zaznaczyć X)

- w rodzinie pełnej, z obojgiem rodziców
- w rodzinie niepełnej wskutek śmierci rodzica
- w rodzinie, gdzie miał miejsce rozwód / rozejście się rodziców
- w rodzinie stale niepełnej (z 1 rodzicem)
- w rodzinie niepełnej czasowo (nieobecność rodzica powyżej 3 miesiące).....
- w rodzinie zastępczej

8. Ile Pan(i) posiada rodzeństwa?

(proszę zaznaczyć X)

nie posiadam jedno dwoje troje czworo i więcej

9. Jaka jest Pana/Pani sytuacja materialna?

(proszę zaznaczyć X)

bardzo dobra dobra przeciętna zła bardzo zła

10. Ile Pan(i) ma dzieci?

(proszę zaznaczyć – X)

jedno dwoje troje czworo i więcej

Dziękuję Pani/Panu za udzielenie odpowiedzi.